

**T.C.
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**FARKLI TESETTÜR TARZLARINI TERCİH EDEN
BİREYLERİN TOPLUMSAL ALANDA KENDİLERİNİ
ANLAMLANDIRMA BİÇİMLERİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Nisa ÖZTÜRK

**Danışman
Doç. Dr. Erol SUNGUR**

**RİZE
2024**

KABUL VE ONAY

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında, Doç. Dr. Erol SUNGUR danışmanlığında, Nisa ÖZTÜRK tarafından hazırlanan *Farklı Tesettür Tarzlarını Tercih Eden Bireylerin Toplumsal Alanda Kendilerini Anlamlandırma Biçimleri* adlı bu tez çalışması, 25/11/2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri	Ünvanı, Adı SOYADI	İmza
Başkan	: Doç. Dr. Erol SUNGUR	
Üye	: Doç. Dr. Emine BATTAL	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Bekir ŞAHİN	

ETİK BEYAN

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programından mezun olmak üzere teslim ettiğim “Farklı Tesettür Tarzlarını Tercih Eden Bireylerin Toplumsal Alanda Kendilerini Anlamlandırma Biçimleri” adlı tezim, bilim ve araştırma etiği prensiplerine riayet edilerek tarafımdan yazılmıştır.

Tez çalışmamda, başka kaynaklardan aktarılan bütün bilgi ve alıntılar, Enstitünüz Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak açıkça gösterilmiştir. Kaynağı gösterilenler dışında kalan bütün bilgiler uygun araştırma yöntemi kullanılarak tarafımdan edinilmiş ve esere bu şekilde yansıtılmıştır. Şahsıma ait olmayan hiçbir bilgi, kasıt veya kusurlar, şahsıma aitmiş gibi gösterilmemiştir. İnternet kaynakları dâhil, sahibine/kaynağına atıf yapılmaksızın hiçbir bilgi kullanılmamıştır. Aksinin ortaya çıkması halinde doğacak bütün hukuki, idari, akademik ve etik sorumluluk tarafıma ait olacaktır. Eserin tesliminden sonra herhangi bir zamanda, bilim etiğine aykırılık tespit edilmesi ve / veya eserimle ilgili intihal veya intihal şeklinde anlaşılabilecek bir durumun ortaya çıkması halinde; Üniversiteniz ve eğitim kadronuzun hiçbir şekilde sorumlu tutulmayacağını hür irademle kabul, beyan ve taahhüt ederim.

25/11/2024

Nisa ÖZTÜRK

ÖN SÖZ

Tesettürlü kadınların giyimlerinde yaşanan değişimler ve artan çeşitlilikler son dönemlerde dikkat çekici bir durumdur. Bu değişimlere yöneltlen eleştiriler ise durumu bir tartışma konusu hâline getirmektedir. Toplumun tesettürlü kadınlara biçtiği roller; kişisel olarak gözlemlediğim, zaman zaman sorguladığım meseleler arasındaydı. Yüksek lisans dönemimde ise araştırmacı olarak çalışma fırsatı bulmaktan mutluluk duyduğum bir konu oldu.

Öncelikle lisans eğitimimden bu yana bilgi ve birikiminden istifade etme fırsatı bulduğum danışman hocam Doç. Dr. Erol Sungur’a hem tezime yönelik yaptığı sayısız katkı hem de bir insan olarak bana öğrettiği her şey için teşekkür ediyorum.

Titizlikle tezimi okuyan, fikirlerini paylaşan ve gerekli düzeltmeleri yapan sevgili Reyhan Sandıkçı’ya,

Tezime katkı verebilmek için vakit ayıran ve bu çalışmanın en önemli parçasını oluşturan bütün katılımcılara,

Eğitim hayatım boyunca hiçbir desteklerini esirgemeyen, her daim yanımda olduklarını bildiğim, evlatları olmaktan gurur duyduğum anne ve babama,

Yüksek lisans eğitimimde beraber yola çıktığım, maddi manevi bütün desteğiyle ve sabrıyla yanımda olan Emine Akyüz’e,

Yine yüksek lisans eğitimimde tanışma fırsatı bulduğum, her konuda motivasyonumu en üst seviyede tutmamda büyük pay sahipleri olan Sümeyye Birinci ve Betül Taşkın’a, hayatımın her anında desteğini hiçbir zaman esirgemeyen bir tanecik arkadaşlarım Şeyda Ateştepe ve Gülcan Öztürk’e

Sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Nisa ÖZTÜRK
RİZE/2024

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	I
ETİK BEYAN	II
ÖN SÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖZET	VIII
ABSTRACT.....	IX
KISALTMALAR	X
TABLolar LİSTESİ	XI
ŞEKİLLER LİSTESİ	XII
GİRİŞ	1
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	8
1.1. Türk Kadınının Giyiminde Tesettür ve Tesettür Çeşitliliği	8
1.1.1. Tesettür Tartışmalarında Öne Çıkan Temel Konulara Kısa ve Genel Bir Bakış (1960-2000 Arası Yıllar)	9
1.1.2. Yakın Dönemde Türk Kadının Tesettür Tartışmaları (2000’lerden Günümüze)	11
1.1.3. Tesettür Tipolojileri	13
1.1.3.1. Başörtüsü Bağlama Şekillerine Göre Tesettür Tipolojileri.....	13
1.3.1.2. Başörtüsü Haricinde, Tercih Edilen Kıyafetin Şekline Göre Tesettür Tipolojileri	20
1.1.4. Bir Tesettür Tipolojisi Denemesi.....	21
1.2. Tesettür Tipolojilerinin Ortaya Çıkması ve Tesettür Çeşitliliğinin Artmasındaki Sosyal Nedenler	29
1.2.1. Modernizmin Tesettüre Etkisi	30
1.2.2. Kentleşmenin Giyime ve Tesettüre Etkisi	32
1.2.3. Tesettürün Modaya Entegrasyonu	34
1.2.4. Giyim Markalarının Kurulmasıyla Yaşanan Gelişmeler	38
1.2.4.1. Yerli Tesettür Markalarının Kurulması	38
1.2.4.2. Yerli Tesettür Markalarının Küreselleşme Adımları	40
1.2.4.3. Küresel Giyim Markalarının Kurulması.....	40

1.2.5. Ekonomik Sermayenin Giyimde Görünür Kılınması	41
1.2.6. Teknolojinin Yaygınlaşmasıyla Yaşanan Gelişmeler	43
1.2.6.1. Sosyal Medya Platformlarının Kullanımı	43
1.2.6.2. Sosyal Medya Influencerları	44
1.2.6.3. Alışveriş Siteleri	46
1.2.6.4. Medya Yoluyla Damgalanma	47
2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ	49
2.1. Araştırmanın Yöntemi	49
2.2.1. Araştırmanın Modeli	50
2.2.2. Araştırma Grubu	50
2.1.3. Araştırma Verilerinin Toplanması ve Analizi	53
2.2.4. Geçerlik ve Güvenirlik	54
3. ARAŞTIRMAYA DAİR BULGU VE YORUMLAR	55
3.1. Katılımcıların Tesettürüne Genel Bir Bakış	55
3.1.1. Katılımcıların Tesettürlü Olma Süreçleri	55
3.1.2. Katılımcıların Gündelik Hayatta Tesettür Tercihleri	56
3.1.3. Katılımcıların Tesettürlü Oldukları Süreçte Yaşadıkları Değişimler ve Sebepleri	59
3.2. Katılımcıların Giyim Tercihlerinde Etkili Olan Faktörler	69
3.2.1. Dinî Gerekçeler	70
3.2.2. Ailevi Durum	74
3.2.2.1. Katılımcının Kendi Ailesi	74
3.2.2.2. Katılımcıların Eşleri ile Yaşadıkları Durumlar	78
3.2.3. Ailelerde Alışlagelmiş Tesettür Tepkileri	83
3.2.3.1. Çarşaf ve Ferace Giyimine Tepkiler: “İŞİD’e mi Katılacaksın?” ...	84
3.2.3.2. Pantolon Giyimine Tepkiler: “Kapalılık Etek Giymektir”	87
3.2.4. Kişisel Tercihler: Rahatlık	91
3.2.6. Psikolojik Nedenler	92
3.2.5. Sosyal Çevre, Mesleki Durum ve Dış Etkenler	94
3.2.7. Moda, Marka ve Influencerlar	97
3.3. Katılımcıların Tesettürü Anlamlandırma Biçimleri	102
3.3.1. Başörtü ve Tesettür İlişkilendirmesi	102

3.3.2. Tesettür Kabullerine Yaklaşımlar: Doğru Örtünme Hangi Şekilde Mümkündür?	107
3.3.3. Tesettür ve Güzellik Bir Arada Mümkün Müdür?	114
3.3.4. Tesettürlü Kadın Olgusuna Yaklaşımlar	118
3.3.5. “Tesettürlüler” Terimi Ne Anlam İfade Ediyor?	123
3.4. Katılımcıların Tesettür, Kimlik ve Mekân İlişkisi	129
3.4.1. Tesettür ve Kimlik: “Kendimi Tesettürlü Olarak Görmüyorum”	129
3.4.2. Tesettür ve Müslüman Kimlik İlişkilendirmesi: “Beni Bir Rahibe’den Ayrıran Şey Nedir?”	134
3.4.3. “Tesettür Erkeklerde de Görünür Olmalı”	138
3.4.4. Tesettürlü Olmanın Beraberinde Getirdiği Olumlu ve Olumsuz Durumlar	142
3.4.4.1. Avantajlı Durumlar	142
3.4.4.2. Dezavantajlı Durumlar	146
3.4.4.3. Tesettürlü Olmasaydım	150
3.4.5. Katılımcıların Kişisel Tercih ve Hobilerine Aldıkları Tepkiler	153
3.4.6. Katılımcıların Başkalarının Kişisel Tercih ve Hobilerine Verdikleri Tepkiler: “Bilseler Yapmazlar”	161
3.4.7. Bulunmaktan Kaçınılan Mekânlar	164
3.4.8. Hiçbir Şey Günah Olmasaydı	168
3.5. Katılımcıların Toplumsal Etkileşim Sırasında Yaşadıkları Tecrübeler	171
3.5.1. Toplumun Katılımcılara Yönelttiği Çeşitli Durumlar	171
3.5.1.1. Olumlu Durumlar	171
3.5.1.2. Olumsuz Durumlar	173
3.5.1.3. Dışlanma ve Damgalanmalar	175
3.5.2. Toplumdan Davranış ve Giyime Dair Tavsiyeler	184
3.5.3. Toplumun Tesettürlü Bireylerden Beklentileri	186
3.5.4. Toplum Tesettürlü Kimlikleri Kısıtlıyor Mu?	191
3.5.5. Karşı Cinsin Tesettürlü Bireylere Yönelik Tutumları	196
3.5.6. Katılımcıların Tesettür Konusunda Topluma Bakışı ve Toplumu Değerlendirmesi	200
4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	204

KAYNAKÇA.....	211
EKLER.....	224
ETİK KURUL KARARI	228

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri

Tez Türü : Tezli Yüksek Lisans

Danışman : Doç. Dr. Erol SUNGUR

Hazırlayan : Nisa ÖZTÜRK

Yıl : 2024

Sayfa Sayısı : 228

ÖZET

FARKLI TESETTÜR TARZLARINI TERCİH EDEN BİREYLERİN TOPLUMSAL ALANDA KENDİLERİNİ ANLAMLANDIRMA BİÇİMLERİ

Tesettür modasının ortaya çıkışı, Müslüman kadınların giyimlerinde pek çok değişime yol açmaktadır. Son yıllarda tesettür markalarının faaliyetleri ve sosyal medya influencerlarının etkisiyle yaşanan değişimler hızlanmaktadır. Bu durum örtünme çeşitliliklerinin artış göstermesine sebebiyet vermektedir. Araştırmanın kavramsal çerçeve bölümünde, Türk kadınlarının tesettür giyimlerinde yaşanan değişimler ve nedenleri ele alınacaktır. Günümüzde Müslüman kadınların yaygınlık gösteren giyimleri ise tesettür tipolojileri denemesi ile ortaya koyulacaktır.

Geleneksel ve tek tip (çarşaf, ferace ve pardösü) örtünme tipolojilerine karşın yeni tesettür tarzlarının ortaya çıkışı toplum tarafından dikkat çekmekte ve çeşitli tartışmaları beraberinde getirmektedir. Özellikle modern parçaların tesettür giyimde daha çok kullanılması ve alışılmamış tarzların yaygınlaşması başlıca eleştiri konuları arasında yer almaktadır. Bu tartışmaların odak noktası olan tesettürlü kadınların etraflarında dönen tartışmalar karşısında kendilerini nasıl anlamlandırdıkları araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu doğrultuda gündelik hayatlarında farklı tesettür tarzlarına sahip 19 bireyle yarı yapılandırılmış form kullanılarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular sonucunda toplumun tesettür algısının bireylerin kendilerini anlamlandırmalarında büyük bir etken olduğu göze çarpmaktadır. Bu anlamlandırmalarda toplumun tesettüre yüklediği yargı ve beklentilerin bireylerde kendi kimliklerinin önüne geçtiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Tesettür Tipolojileri, Toplumsal Alan, Kimlik, Anlam, Damgalama.

Recep Tayyip Erdogan University Institute of Graduate Studies

Department : Philosophy and Religious Sciences
Thesis Type : Master's Thesis
Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Erol SUNGUR
Author : Nisa ÖZTÜRK
Year : 2024
Pages : 228

ABSTRACT

**THE WAYS OF INDIVIDUALS WHO PREFER DIFFERENT HIJAB STYLE
TO MAKE SENSE OF THEMSELVES IN THE SOCIAL SPHERE**

The emergence of modest fashion has led to significant changes in the clothing of Muslim women. In recent years, the activities of modest fashion brands and the influence of social media influencers have accelerated these changes. This situation has resulted in an increase in the variety of covering styles. The conceptual framework section of the research will address the changes experienced by Turkish women in modest clothing and their underlying reasons. The prevalent clothing styles of Muslim women today will be presented through an examination of modest typologies.

In contrast to traditional and uniform covering typologies (such as the chador, ferace, and overcoat), the emergence of new modest styles has attracted societal attention and sparked various discussions. Particularly, the increased use of modern pieces in modest fashion and the proliferation of unconventional styles are among the main subjects of criticism. The research focuses on how covered women interpret themselves in light of the discussions surrounding them. In this context, semi-structured interviews were conducted with 19 individuals who possess different modest styles in their daily lives. The findings from the research indicate that societal perceptions of modesty play a significant role in how individuals understand themselves. It has been determined that the judgments and expectations imposed by society regarding modesty often overshadow individuals' own identities.

Keywords: Sociology of Religion, Hijab Typologies, Social Sphere, Identity, Significance, Stigmatization.

KISALTMALAR

AVM	:	Alış Veriş Merkezi
AKP	:	Adalet ve Kalkınma Partisi
bk.	:	Bakınız
çev.	:	Çeviren
drl.	:	Derleyen
ed.	:	Editör
haz.	:	Hazırlayan
Hz.	:	Hazret, Hazreti
s.a.v	:	Sallallâhu aleyhi vesellem
vb.	:	Ve benzeri, ve benzerleri, ve bunun gibi
vd.	:	Ve devamı; ve diğerleri
vs.	:	Vesaire
yy.	:	Yüzyıl

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Tesettür tiplerini denemesi	22
Tablo 2. Katılımcıların demografik bilgileri	52
Tablo 3. Katılımcıların tesettür süreçlerine yönelik ön bilgiler	56
Tablo 4. Katılımcılara gösterilen tesettür tiplerini tablosu.....	57
Tablo 5. Katılımcıların tesettür tercihleri ve tiplerini	58

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Klasik eşarp bağlama modeli.	13
Şekil 2. Klasik şal bağlama modeli.	14
Şekil 3. Uzun dökümlü bağlama modeli.	15
Şekil 4. Paris türbanı örneği.	16
Şekil 5. Şapka ve başörtüsünün kullanımına örnek.	17
Şekil 6. Başörtüsü üzerine şapka modeline örnek.	18
Şekil 7. Başörtüsü yerine şapka/kapüşon kullanımına örnek.	19
Şekil 8. Başörtüsünün saç görünümünde kullanımına örnek.	20
Şekil 9. Ferace tipolojisine örnek.	23
Şekil 10. Dış örtü tipolojisine örnek.	24
Şekil 11. Elbise tipolojisine örnek.	24
Şekil 12. Üstlük ve etek tipolojisine örnek.	25
Şekil 13. Üstlük ve pantolon tipolojisine örnek.	25
Şekil 14. Tunik tipolojisine örnek.	26
Şekil 15. Sportif giyim tipolojisine örnek.	27
Şekil 16. Klasik giyim tipolojisine örnek.	27
Şekil 17. Maskülen giyim tipolojisine örnek.	28
Şekil 18. Sokak stili tipolojisine örnek.	29
Şekil 19. Influencer içeriklerine örnek.	45
Şekil 20. Alışveriş sitesi kategorilerine örnek.	46

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

Araştırmanın konusunu, farklı tesettür tarzlarını tercih eden bireylerin toplumsal alanda kendilerini nasıl anlamlandırdıkları oluşturmaktadır. Çalışmamız bu konu çerçevesinde 4 ana bölüm olarak tasarlanmıştır. Araştırmanın birinci bölümünde, Müslüman kadınların giyimlerinde yaşanan son zamanlardaki değişimlerden bahsedilmiş ve tesettür tarzları, tipolojilere ayrılarak ele alınmıştır. Ardından tesettürlü bireyler arasında yaşanan giyim farklılıklarının sosyal nedenleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde araştırmanın metodolojisine ve yöntemine yönelik içeriğe yer verilmiştir. Üçüncü bölümde farklı tesettür tarzlarını tercih eden bireylerle yapılmış görüşmelerden elde edilen bulgularla katılımcıların; giyim tarzları, yaşadıkları değişimler, toplumla olan etkileşimleri, tesettürü ve kendilerini nasıl anlamlandırdıkları ortaya koyulmuştur. Katılımcıların yaşadıkları tecrübe ve etkileşimlerin tesettürlerini nasıl etkilediği, herhangi bir değişime yol açıp açmadığı gibi konular tartışılmıştır. Son bölümde ise elde edilen bulgular ışığında araştırmaya yönelik değerlendirmelere yer verilmiştir.

Araştırmanın Önemi

Türkiye’de tesettür ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında konu dinî ilimler bağlamında Kur’an, fıkıh ve sünnet açısından incelenmiştir. Sosyal bilimlerde ise konular; “tesettür algısı”, “tesettür modası”, “sosyal medya-tesettür ilişkisi” ve “başörtüsünden çıkma eylemi” etrafında yoğunlaşmıştır. Yapılan literatür taramasında Türkiye özelinde tesettür giyiminin herhangi bir tipleştirmeye veya sınıflandırmaya tabi tutularak ele alınmadığı tespit edilmiştir. Yurtdışında yapılan bazı çalışmalarda ise çeşitli tipleştirmelere ve tanımlamalara rastlanmıştır. İran’da yapılan bir araştırmada örtünme oranına göre 5 farklı tesettür tarzı ortaya koyulmuştur. Başka bir çalışmada tesettür çeşitleri ülkelerin; tarih, kültür ve gelenekleri üzerinden kıyafet isimleri ile tanımlanarak ele alınmıştır. Araştırmamızda ise toplumda yaygın olan örtünme şekilleri ve tesettür tarzları üzerinden 14 farklı tipoloji oluşturulmuştur. Bu tez, tesettür giyime yönelik ilk tipoloji denemesi olması yönüyle konuyla ilgili yapılmış diğer

Çalışmalardan ayrılmaktadır. Ayrıca araştırmanın bulgu ve yorumlar kısmında da görüleceği üzere 14 tipolojinin 12'sini tercih eden bireyler ile mülakatlar gerçekleştirilerek ortaya koyulan tarzların pratikteki tutarlılığı ve geçerliği de gözler önüne serilmiştir.

Araştırmanın Amacı ve Problemi

Araştırmanın amacı; farklı tesettür giyimlerine sahip bireylerin, kendilerini nasıl anlamlandırdıklarını ortaya koymaktır. Kadınlara yönelik eleştiriler çoğu zaman giyimleri üzerinden gelmektedir. Tesettürlü bireylerin giyimlerinde; tercih edilen renkler, modeller, başörtüsü bağlama stilleri ve çok daha fazlası günümüzde çokça eleştirilen bir durumdur. Bu eleştiriler ise sadece marjinal giyimli olarak görülen bireylere değil çarşaf, ferace, pardösü vb. gibi dış örtüleri tercih edip şekilsel olarak tesettürüne dikkat eden bireylere de yöneltilmektedir. Peki bu eleştiriler karşısında tesettürlü kadınlara nasıl bir tutum sergiliyorlar? Toplumla olan ilişkileri ne yönde etkileniyor? Kendilerini nasıl anlamlandırıyorlar? Çalışmada bu sorulara cevaplar aranmıştır.

Araştırmanın neyi amalamadığına gelecek olursak, objektiflik sosyolojinin en önemli kurallarından biridir. Bu yüzden araştırmanın amacı; Müslüman kadınlara tesettür eylemlerini eleştirmek, herhangi bir giyim tarzının doğruluğunu/yanlışlığını ortaya koymak veya kanıtlamak değildir. Dolayısıyla âdeta bir slogan hâline gelen “Moda ortaya çıkarmak; tesettür ise gizlemek manasına gelir”¹¹ ifadesinden yola çıkarak iki kavramın tezat olduğuna dair herhangi bir yoruma yer verilmemiştir. Kısaca Müslüman kadınlara giyim tercihleri bir sorun olarak ele alınmamıştır.

Araştırmanın dayanak noktalarından biri ise Erving Goffman'ın “Damga Kuramı” oluşturmaktadır. Araştırmacı olarak kendi yaşantımda gözlemlediğim ve şahsıma yöneltilen bazı tutumlar, tesettürlü bireylere yönelik çeşitli etiketlemelerin varlığını sorgulamama ve nedenlerini merak etmeme sebep olmuştur. Bu doğrultuda Goffman'ın kuramından yola çıkarak “Tesettürlü bireyler damgalanıyor mu?”, “Tesettür şekli ve ölçüsü; bireyin dindarlığına, fikirlerine ve yaşam tarzına yönelik çeşitli yargılara neden oluyor mu?” veya “Tesettürlü bireylerin herhangi bir alanda başarılı olması, ne çıkması neden olağandışı karşılanmaktadır?” soruları çalışmanın

¹¹ Fatma Barbarosoğlu, *şov ve Mahrem* (İstanbul: Profil Kitap, 2019), 111.

problemine yön vermiştir. Peki bu ve benzeri sorular karşısında, konunun öznesi tesettürlü kadın, ne düşünüyor?

Araştırmanın temel problemi, “Farklı tesettür tarzlarını tercih eden bireyler kendilerini nasıl anlamlandırıyorlar?” sorusudur. Araştırma sorusuna yönelik alt problemler ise şu şekilde sıralanabilir:

1. Tesettür giyim tarzlarındaki çeşitliliğin ve değişimlerin sebepleri nelerdir?
2. Tesettür şekli ve oranı bir dindarlık ölçüsü müdür? Tesettür ve dindarlık arasında hangi yönde bir ilişki vardır?
3. Tesettürlü olmak bireye avantaj mı kazandırıyor yoksa bireyi dezavantajlı bir duruma mı düşürüyor?
4. Tesettür, sadece kadınları ilgilendiren bir mesele midir? Toplum, tesettürün muhatabını sadece kadınlar olarak mı görüyor?
5. Tesettürlü bireylerin sınırları olmalı mıdır? Tesettür, kadınların kendilerini çeşitli alanlardan geri çekmesini mi gerektiriyor?
6. Tesettür, bireylerde bir kimlik ve anlam krizine neden oluyor mu?
7. Tesettürlü bireyler, toplum karşısında kendilerini nasıl konumlandırıyorlar?

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Tesettür hem dinî hem de giyimi ilgilendirmesi bakımından oldukça geniş bir konudur. Fıkıh, hadis, tefsir, moda, işletme, psikoloji ve sosyoloji vb. pek çok alanda konuya dair çalışmalar yapılmaktadır. Bu araştırmada tesettür, sosyolojik açıdan incelenmiştir. Bu doğrultuda örtünme şekillerinin doğruluğu veya yanlışlığıyla ilgili bir yargıda bulunmaktan kaçınılmıştır. Fıkhî mezhepler arasında konuya dair tam olarak ittifak edilmiş bir tesettür ölçüsü olmadığı için herhangi bir görüş esas alınmamıştır.

Tesettür ile ilgili yapılmış çalışmalarda ve bu araştırmada da yararlanılan kaynakların pek çoğunda tesettürün sözlük anlamına, kökenine, tanımına ve Kur'an-ı Kerim'de geçen ayetlere yer verildiği görülmüştür. Bu yüzden bu araştırmada, bahsedilen açıklamalara yer verilmemiş ve aynı bilgiler tekrarlanmamıştır. Aynı şekilde modernizm, kentleşme, moda vb. gibi sosyolojinin alt konularına dair herhangi geniş tanımlayıcı içeriklere yer verilmemiş, okuyucunun ön bilgilerinin yeterli olacağı varsayılmıştır.

Günümüzde pek çok tarzda kıyafet, ayakkabı, çanta ve aksesuar bulunmaktadır. Her bir parçanın birlikte giyilmesi ise yeni bir tipoloji oluşturmaktadır. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda ortaya onlarca farklı kombinasyon çıkacaktır. Bu yüzden araştırmamızdaki tipolojiler, genel kıyafet çeşitleri üzerinden ayrıntıya inilmeden oluşturulmuştur. Kamusal alanda yaygın görünürlüğe sahip olan ve son zamanlarda ortaya çıkan yeni giyim tercihleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Son olarak tesettürü konu alan bir araştırmada, katılımcı grubunun başörtü ölçütüyle sınırlandırılmış bireylerden oluşması² bir tartışma doğurabilir. Tesettür, Kur'an-ı Kerim'de hem erkeklere hem kadınlara emredilmiştir. Dolayısıyla katılımcı grubunu sadece başörtülü bireylerin oluşturması konuyu eleştiriye açık bir hâle getirebilir. Araştırmaya geçmeden bu durumun sebebini açıklamak faydalı olacaktır. Müslüman toplumların birçoğunda ve ülkemizde tesettür, şekilsel kalıplarda düşünülmekte ve başörtüsü ile özdeşleştirilmektedir. Başörtülü kadınlar, tesettürlü bireyler olarak kabul edilmektedirler. Bu noktada kadınların tesettürlerine yöneltilecek söylemlerde ve tesettür noktasında yaşanan tartışmalarda başörtüsü, ölçüt alınmaktadır. Bu gibi söylem ve tartışmalarda, öznenin başörtülü kadınlar olmasıyla erkeklerin tesettürden muaf olması gibi bir düşünce de beraberinde gelmektedir. Bu durum sonucunda tesettürün sadece kadınlara emredildiği gibi bir algı oluşmaktadır. Dolayısıyla tesettüre yönelik eleştiri ve tartışmalara maruz kalan kadınların fikirlerini, yaşamlarını ve topluma yönelik aksiyonlarını merkeze alarak bir çalışma yürütmek amaca daha sağlıklı bir şekilde hizmet edecektir.

Literatür

Tesettürle ilgili pek çok tez, makale ve kitap bulunmaktadır. Bu zenginliğin en temel nedeni ise tesettürün hem dinî ilimlerin hem de sosyal bilimlerin dinamik konularından biri olmasıdır. Bu yönüyle konu, farklı yönlerden ve bakış açılarından ele alınmaktadır. Son yıllarda tesettür algısında ve Müslüman kadınların giyimlerinde yaşanan değişimler dikkat çekmekte, dolayısıyla bu konuya yönelik yapılan çalışmaların sayısı artmaktadır. Tesettür ve başörtüsü ile ilgili yapılan tezler genel olarak; dinî yorumlar, tüketim, kimlik, moda, sosyal medya, siyaset ve başörtüsünü çıkartma eylemi etrafında şekillenmektedir. Tezler arasında yer alan bazı nitel

² Ayrıntılı bilgi için bu tezin 51. sayfa bk.

çalışmalardan elde edilen bulgulara üçüncü bölümde sıkça yer verilmiş, çeşitli karşılaştırmalar yapılmıştır. Araştırmamızda kullandığımız tesettür ve başörtüsüne yönelik çalışmalar şu şekilde sıralanabilir:

a. Doktora Tezleri

Birsan Banu Okutan'ın “Türkiye’de Popüler Kültür ve Din İlişkisi: Kadın Üzerine Bir Araştırma (İstanbul Örneği)” adlı araştırmasında popüler kültür; kavramsal açıdan, ortaya çıkışı ve din ile ilişkisi yönüyle ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Araştırmada 40 başörtülü birey ile mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Başörtülü bireyler ile popüler kültürün “radyo, televizyon, popüler ürünler”, “gazete, dergi, popüler okumalar ve internet”, “sinema ve müzik” ve “tüketim alışkanlıkları” ile ilişkileri ele alınmıştır.³

Abdurrahman Yalçı'nın “Gündelik Hayat, Bireysel-Kimlik ve Din: Türkiye’de Başörtüsünü Çıkaran Kadınlar Örneği” adlı araştırması, başörtüsü çıkartma konusunda yapılan ilk araştırmalardan biridir. Fenomenolojik bir durum çalışması olarak ele alan araştırmada 33 kişi ile mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların; başörtüsünü çıkarma fenomeninin nasıl deneyimlenip algılandığına, alınan tepkilerin nasıl değerlendirildiğine, gündelik hayat politikalarına ve dolayısıyla bireysel-kimliğe bakan yönüne, yaşam öyküsündeki yerine, post-modern yaşam dünyasında din ile nasıl bir ilişki biçimine tekabül ettiğine ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir.⁴

Rukiye Kardaş Yalçın'ın “Başörtüsünden Vazgeçme Deneyimi” adlı araştırmasında; hayatının bir dönemini başörtülü olarak geçirmiş ve sonrasında başörtüsü kullanmayı bırakmış, en az lisans eğitimi almış ya da almakta 29 kişi ile mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, katılımcı grubunun dinî metinleri nasıl yorumladığına ve bu süreçteki deneyimlerine odaklanılmıştır.⁵

b. Yüksek Lisans Tezleri

Büşra Özüdoğru'nun “Farklı Nesillerde Tesettür Algısı” adlı tezi fenomenolojik yaklaşımla yapılmış bir araştırmadır. Katılımcı grubu, farklı nesilleri temsilen 6 aileden 3 nesil, toplam 18 kişiden oluşmaktadır. Araştırmada katılımcıların,

³ Birsen Banu Okutan, *Türkiye’de Popüler Kültür ve Din İlişkisi: Kadın Üzerine Bir Araştırma (İstanbul Örneği)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012).

⁴ Abdurrahman Yalçı, *Gündelik Hayat, Bireysel Kimlik ve Din: Türkiye’de Başörtüsünü Çıkaran Kadınlar Örneği* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021).

⁵ Rukiye Kardaş Yalçın, *Başörtüsünden Vazgeçme Deneyimi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024).

tesettür sembolünü nasıl yorumladıkları ve algıladıkları araştırmanın temel problemini oluşturmuş ve 3 neslin yorumları ile algı farklılıkları ortaya konulmuştur.⁶

Hilal Çetin'in "Moda ve Değişen Tesettür Algısı Üzerine Bir Araştırma" adlı araştırmasında 3 farklı kategoride değerlendirilen örneklem grubuyla derinlemesine görüşme yapılmıştır. İlk kategoride yer alan katılımcılar; 28 Şubat sürecini yaşamış, başörtüsü yasağından dolayı iş ve eğitim hayatlarında sorunlarla karşılaşmış bireylerden oluşmaktadır. İkinci kategorideki katılımcılar; başörtülü olmakla birlikte dinî duyarlılıklar ve yaşam tarzı açısından birbirinden farklı görüşlere sahip bireylerden oluşmaktadır. Üçüncü kategorideki katılımcılar ise başörtülü olmayıp farklı örtünme biçimlerini gözlemleyen, dışarıdan izleyen bireylerden oluşmaktadır. Araştırmada 3 kategoride yer alan katılımcıların tesettür, moda ve tüketim konularına dair görüşleri karşılaştırılmıştır.⁷

Seda Dilek Göğüş'ün "Muhafazakâr Kadınların Sosyal Medyada Üretilen "Tesettür Modası" İçeriğini Okuma Biçimleri: Gaziantep Örneği" adlı araştırması etnografik bir nitel çalışmadır. Araştırmada, Gaziantep'te yaşanan muhafazakâr kadınların; ünlü mütebedeyin Instagram hesaplarını nasıl değerlendirdikleri ve bu hesaplar üzerinden ürettikleri anlamlar alımlanmıştır.⁸

Araştırmada yer verilen diğer tezler ise kısaca şu şekildedir: Edanur Türkan-Öznelik Kapasitesinin Oluşumunda Çevresel Faktörler ve Tesettür İlişkisi: Kadınların "Örtünme" Ve "Açılma" Deneyimi,⁹ Elif Büşra Aygün- Başörtülü Kadın Kimliklerin Instagram'da Görünürlüğü: Kültür Endüstrisi Bağlamında Değerlerin Dönüşümü Üzerine Bir İnceleme,¹⁰ Burcu Sena Tosun- Başörtüsü Yasağı ve Serbestleştirme

⁶ Büşra Özudoğru, *Farklı Nesillerde Tesettür Algısı* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017).

⁷ Hilal Çetin, *Moda ve Değişen Tesettür Algısı Üzerine Bir Araştırma* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 109.

⁸ Seda Dilek Göğüş, *Muhafazakâr Kadınların Sosyal Medyada Üretilen "Tesettür Modası" İçeriğini Okuma Biçimleri: Gaziantep Örneği* (Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

⁹ Edanur Türkan, *Öznelik Kapasitesinin Oluşumunda Çevresel Faktörler ve Tesettür İlişkisi: Kadınların "Örtünme" ve "Açılma" Deneyimi* (Samsun: 19 Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

¹⁰ Elif Büşra Aygün, *Başörtülü Kadın Kimliklerin Instagram'da Görünürlüğü: Kültür Endüstrisi Bağlamında Değerlerin Dönüşümü Üzerine Bir İnceleme* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

Dönemlerinde Örtünmeden Çıkma Deneyimi: Fenomenolojik Bir Araştırma,¹¹ Sena Özcanlı- Türkiye’de Başörtüsünü Çıkaran Kadınların Direniş Motivasyonları Üzerine Bir İnceleme¹² ve Havva Saraç- Başörtülülerin Görünürlüğündeki Değişimin Sosyolojik Analizi.¹³

¹¹ Burcu Sena Tosun, *Başörtüsü Yasağı ve Serbestleştirme Dönemlerinde Örtünmeden Çıkma Deneyimi: Fenomenolojik Bir Araştırma* (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024).

¹² Sena Özcanlı, *Türkiye’de Başörtüsünü Çıkaran Kadınların Direniş Motivasyonları Üzerine Bir İnceleme* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

¹³ Havva Saraç, *Başörtülülerin Görünürlüğündeki Değişimin Sosyolojik Analizi* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Türk Kadınının Giyiminde Tesettür ve Tesettür Çeşitliliği

İnsanlığın en temel ihtiyaçlarından biri olan giyim; dönem şartlarına, gereklerine ve daha birçok nedene bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Turan, giyim ve kuşamı belirleyen etkenleri; korunma içgüdüğü, doğa koşullarına uyma, dinsel ya da felsefi inançlar, yapılan işe uygunluk sağlama, yönetsel düzenlemeler, ekonomik koşullar ve psikolojik eğilimler/moda olarak sıralamıştır.¹⁴ Ülkemizde ise geniş ailenin küçülmesi, sanayileşme, göçler, çevre ve iklim, iç turizmin yoğunluk kazanması, yurt dışından dönüşler ve kitle iletişim araçlarının Anadolu'nun her tarafında yaygınlaşması değişimi en çok etkileyen nedenler arasındadır.¹⁵

Giyim tarzlarında ve alışkanlıklarında yaşanan değişim ve gelişmeler zamanla tesettürlü kadınların tercihlerine de yansımaya başlamıştır. 1960-1980 yılları arasında çok keskin olmamakla birlikte birtakım değişimler meydana gelmiştir. 1980-2000 yılları arasında ise moda, değişimi tetikleyen başlıca unsur olmuştur.¹⁶ 2000'li yıllardan sonra değişimler daha hızlı gerçekleşmeye başlamıştır. Modanın artan etkisi ve İslami piyasadaki yükseliş, tesettürün bir tüketim nesnesi hâline gelmesine sebebiyet vermiştir.¹⁷ Bunun yanında ekonomik, siyasi, kültürel, sosyolojik ve teknolojik gelişmeler sonucunda geleneksel kadınlar popüler kültürde yer bulmuştur. Bu durum sonucunda geleneksel kadınlar medyada daha görünür bir konuma gelmiştir.¹⁸ Sosyal medya platformlarının kullanımının yaygınlaşması ve günümüzde "Influencer" adlı yeni bir meslek grubunun oluşmasıyla pek çok yeni tesettür tarzı ortaya çıkmıştır.

¹⁴ Şerafettin Turan, *Türk Kültür Tarihi Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe* (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2014), 231-236.

¹⁵ Mahmut Tezcan, "Giyim Olgusuna Sosyo-Kültürel Bakış ve Türklerde Giyim", Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi 16/1 (Eylül 2019), 270.

¹⁶ Ramazan Bulut, "Örtünmenin Anlamı ve Tüketim Kültürü Etkisinde Dönüşüm: Tesettürde Moda", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/45 (Ağustos 2016), 431-434.

¹⁷ İlknur Meşe, "İslami Bir Moda Dergisi Örneğinde Moda ve Tesettür: Ne Türden Bir Birlikte?", *Fe Dergi* 7/1 (Haziran 2015), 153.

¹⁸ Oktay Irmak Köseoğlu vd., "Postmodern, Lüks Moda Tüketim Kültüründe Geleneksel Kadın İmgesi: Aysha Dergisi Örneği", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi* 14/37 (Şubat 2023), 170.

1.1.1. Tesettür Tartışmalarında Öne Çıkan Temel Konulara Kısa ve Genel Bir Bakış (1960-2000 Arası Yıllar)

Bu döneme hâkim olan tesettür biçimlerini Barbarosoğlu şöyle anlatmıştır; 1960'lı ve 1970'li yıllarda Müslüman kadınlar; başörtülerini boynun altından, saçları önden gözükecek şekilde düğümlemişlerdir. Dış örtü olarak ise, vücudu hafifçe belli eden ve dizin dört parmak aşağısına uzanan pardösüleri kalın çoraplarla giymişlerdir.¹⁹ Ayrıca 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren Şule Yüksel Şenler dönemin etkili ismi olmuştur. Şenler, başörtüsünün alt sınıf görülmesi ve yaşlı insanlarla özdeşleştirilmesi gibi fikirlerle mücadele etmiştir. Bu mücadelelerde en çok dış görünümüyle dikkat çekmiştir. *Şulebaş* olarak anılan başörtüsüyle yeni bir kimlik oluşturmuş ve konferanslarıyla binlerce kişiyi etkilemeyi başarmıştır.²⁰

1970'li yılların ortasından itibaren pardösülerin yerini çarşafa daha yakın, uzun ve bol pardösüler ve daha büyük eşarplar almıştır. Giyilen bu parçalarda ise; krem, bej, külrengi, siyah, lacivert gibi göze çarpmayan renkler yaygınlık göstermiştir.²¹ 1970'li yılların sonlarına doğru tesettüre yönelik yeni ve farklı örtünme biçimleri ortaya çıkmıştır.²² Ayrıca bu dönemde kadın tesettüründe çarşaf giyiminin artması siyasi bir talep olarak ortaya çıkmış ve bütün Müslüman ülkelerde bu etki görülmüştür. Özellikle 1978'de yaşanan İran Devrimi ile tesettür siyasallaşarak İslamcılığın sembolü hâline gelmiştir. Bu durum sonucunda kara çarşaf İslam ile özdeşleştirilmiştir.²³ Üniversitelerde başörtüsünün yayıldığı bu dönemlerde (1960-1970), Müslüman kadınların kamusal alandaki görünürlüğü tartışma konusu olmuştur.²⁴

1980'li yılların tesettür modasında öne çıkan renk siyah olarak göze çarpmıştır. Bu durumun sebebi hem İran Devrimi'ni sembolize etmesi hem de ünlü modacı Neslihan Yargıcı'nın tasarımlarında yer alması ile pek çok kesimi etkisi altına

¹⁹ Barbarosoğlu, *Şov ve Mahrem*, 95.

²⁰ Ebrar Beşinci Şimşek- Ali Coşkun, "Tarihsel Süreç İçinde İslamcı Kadın Kimliğinin İnşası ve Şule Yüksel Şenler'in Rolü", *Toplum Bilimleri Dergisi* IX/21 (2017), 268-269.

²¹ Barbarosoğlu, *Şov ve Mahrem*, 95.

²² Elifhan Köse, "Dindar Kadınlığın Kurulumunda Tesettür: Beden, Yazın ve Özneleşme", *Koç Üniversitesi Yayınları*, 801; Bulut, Örtünmenin Anlamı ve Tüketim Kültürü Etkisinde Dönüşüm, 431.

²³ Nilüfer Göle, *Modern Mahrem* (İstanbul: Metis Yayıncılık, 2019), 117; Köse, Dindar Kadınlığın Kurulumunda Tesettür, 801.

²⁴ Fatma Barbarosoğlu, *İmaj ve Takva* (İstanbul: Profil Kitap, 2020), 98, 102.

almasından kaynaklanmaktadır.²⁵ 60'lı ve 70'li yıllarda Müslüman kadınların giyimine yönelik herhangi bir girişim olmamasına karşın bu dönemde, yeni tesettür biçimlerinin ortaya çıkışında büyük bir patlama yaşanmıştır.²⁶ Özellikle tesettür giyim pazarına atılan adımlarla modanın etkisi görülmeye başlanmıştır. Ülke genelinde popüler kültürün kırılma noktasının yaşandığı bu dönemde tesettürlü kadınlar, dinî ilkeler ve modern anlayış arasında bir sıkışma yaşamıştır. Başörtüsüne yönelik aşağılanmalara ve dışlamalara maruz kalan Müslüman kadınlar kabul görme amacıyla farklılaşma ihtiyacı duymuştur.²⁷ Muhafazakâr kesimde yaşanan sosyo-ekonomik ilerlemelerle birlikte tesettürlü kadınlar kent yaşamına uyum sağlamaya yönelmiştir. Bu durumla beraber tesettürün modaya entegrasyon süreci başlamıştır.²⁸

1990'lı yıllarda ise örtünme tarzları artmaya başlamıştır.²⁹ Önceki dönemlerin aksine parlak renkler ön plana çıkmaya başlamıştır. Özellikle tesettürlü üniversite öğrencileri eşarplarında açık pembe, lavanta, mor, mavi, yeşil, sarı ve gri renkleri tercih ederken, pardösüleriyle uyum içinde olmalarına dikkat etmişlerdir.³⁰ Barbarosoğlu'na göre parlak renk tercihinin en önemli sebebi 90'lı yıllarda bireyciliğin ön plana çıkarak tesettürlü kadınları da etkisi altına almasıdır.³¹

90'lı yıllarda yaşanan pek çok gelişme tesettür modasının dönüm noktalarından biri olmuştur. 1992 yılında ilk tesettür defilesi yapılmıştır. Bununla birlikte dindar kadınların toplumda daha şık ve göz alıcı olarak yer almasının ilk adımları atılmıştır.³² Dönemin ikinci yarısında ilk tesettür katalogları hazırlanmıştır.³³ Bu dönem aralığında

²⁵ Barbarosoğlu, *Şov ve Mahrem*, 98.

²⁶ 60'lı ve 70'li yıllarda tesettür mağazalarının bulunmayışı, Müslüman kadınların kamusal alanda olmayışından kaynaklanmaktadır. Bulut, "Örtünmenin Anlamı ve Tüketim Kültürü Etkisinde Dönüşüm", 433.

²⁷ 1980'li yıllarda serbest piyasa ekonomisine geçilmesiyle popüler kültürün etkisi ülkede hızla yayılmıştır. Lüks tüketim, imaj ve para büyük bir saygınlık nesnesi hâline gelmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Muhammet Metin Adıgüzel, "Popüler Kültürün Bir Ögesi Olarak Tesettür Modası", *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi* 7/3 (Aralık 2023), 407-410.

²⁸ Elif Deniz, "Tesettürlü Üniversite Öğrencilerinin Tesettür Giyim Alışverişlerinde Karar Verme Tarzları Üzerine Bir Araştırma", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 8/1 (Mart 2019), 387; Adıgüzel, "Popüler Kültürün Bir Ögesi Olarak Tesettür Modası", 410.

²⁹ Cihan Aktaş, "Bir İktidar Alanı Aracı ve Bir Özgürlük Sembolü Olarak Başörtüsü", *Dünü Bugünü ve Yarınıyla Başörtüsü* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2005), 115.

³⁰ Yael Navaro-Yaşın, "Kimlik Piyasası Metalar, İslamcılık, Laiklik", *Kültür Fragmanları*, ed. Deniz Kandiyoti- Ayşe Saktanber (İstanbul: Metis Yayınları, 2017), 233.

³¹ Barbarosoğlu, *Şov ve Mahrem*, 96.

³² Vejdi Bilgin, "Popüler Kültür ve Din: Dindarlığın Değişen Yüzü", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (2003), 204; Ensar Çetin, "Modern Dünyada Öznenin Ölümü ve Bir Var Olma Mücadelesi Olarak Hakikatsiz Tezahür; Teşhir", *Toplum Bilimleri Dergisi* 26/26 (Kasım 2019), 357.

³³ Barbarosoğlu, *Şov ve Mahrem*, 119.

yaşanan gelişmeler İslami giyimin şova dökülmesini hızlandırarak birçok gelişmeyi beraberinde getirmiştir. Kataloglarda yayınlanan yeni baş bağlama biçimleri, defilelerde kullanılan farklı renkler ve örtünme şekilleri tesettürlü kadınlar arasında yaygınlık kazanmaya başlamıştır.³⁴ Önceki dönemlerde Müslüman kadınların görünürlüğü bir tartışma konusu iken 90'lı yıllarda şıklıklarına önem vermeleri yeni bir eleştiri noktası hâline gelmiştir.³⁵

1.1.2. Yakın Dönemde Türk Kadının Tesettür Tartışmaları (2000'lerden Günümüze)

2000'li yıllardan itibaren tesettürlü kadınların giyimlerinde ve tercihlerinde büyük değişimler yaşanmıştır. Bu durumun başlıca sebepleri, kadınların kamusal alana rahatça katılımı ve modanın tesettür üzerindeki etkisini artırmasıdır. Başörtüsü yasağına karşın 2002 yılında iktidara gelen AK Parti, kadınların kamusal alana katılmasına yönelik adımlar atmıştır.³⁶ Bu süreçte, tesettürlü kadınların kamusal alanları daha rahat tecrübe etmesiyle giyim tercihlerinde değişiklikler yaşanmaya başlamıştır.

Modanın tesettür üzerindeki etkisinin hızla artmasıyla Müslüman kadınlar için pek çok yeni giyim tarzı ortaya çıkmıştır. Önceki dönemlerde değişimler çoğunlukla pardösü, çarşaf gibi dış parçalarda ve başörtüsünde görülmekteydi. Çünkü tesettürlü kadınlar için giyim seçenekleri bu parçalardan ibaretti. Moda ve tekstil sektöründe yaşanan yükselişle birlikte bu dönemde tesettürlü kadınlara yönelik devasa bir pazar oluşturuldu. Çeşit çeşit etek, bluz, gömlek, ceket, pantolon ve daha fazlası tesettürlü kadınlar için bir seçenek olmaya başladı. Seçeneklerin artmasıyla tesettürlü kadınlar, yeni ve farklı tarzlarda görülmeye başlandı.

Giyime yönelik tarzların artmasında moda dergilerinin etkisi büyük olmuştur. İlk İslami moda dergisi olan *Ala* Haziran 2011'de faaliyete geçmiştir. Sonrasında *Hesna*, *Enda*, *Şems-i Tuba*, *İkra* ve *Aysha* dergileri yayın hayatına başlamıştır. İslami moda dergileri, zenginleşen dindar kesimdeki Müslüman kadınların hangi kıyafeti ne ile giyecekleri ve nasıl daha güzel görünecekleri şeklindeki ihtiyaçlarından

³⁴ Barbarosoğlu, *Şov ve Mahrem*, 96-102.

³⁵ Barbarosoğlu, *İmaj ve Takva*, 98.

³⁶ Aysel Günindi Ersöz, "Özel Alan / Kamusal Alan Dikotomisi: Kadınlığın "Doğası" ve Kamusal Alandan Dışlanışlığı", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi* 18/1 (Mayıs 2015), 94.

doğmuştur.³⁷ Diğer taraftan da tesettür modasının zamanla büyük bir pazara dönüşmesiyle yeni çıkarılan ürünlerin reklamının yapılmasına yönelik fırsat, etkili bir sebep olmuştur. Özellikle Müslüman kadınların tesettür markalarından alışveriş yapmayı İslami moda dergilerinin ortaya çıkışını tetikleyen başlıca nedenler arasındadır. Bu durum sonucunda tüketici ve hedef kitle arasında bağlantı kurma amacıyla İslami moda dergilerine yönelik adımlar atılmaya başlanmıştır.³⁸

Müslüman kadınların tesettürlerinde yaşanan bu değişim ve gelişmeler zamanla tartışma konusu hâline gelmiştir. Sayısız renkte ve türde yeni kıyafet ve tarzlar, eleştirilerin odağı olmuştur. Yeni baş örtme biçimlerinin ortaya çıkması, etek boyları, kıyafetlerin dar olması gibi meseleler tartışmaların başını çekmektedir. En çok tartışılan meselelerden biri de tesettürlü kadınların pantolon giymeye başlamasıdır. Bu durumun tartışma konusu olmasının başlıca sebebi pantolonun halk nezdinde erkek giysisi olarak kabul edilmesidir. Buna binaen tartışmalarda sık sık Hz. Peygamber'den rivayet edilen “Resulullah (s.a.v) erkeklerden kadına benzeyenlere çalışanlara ve kadınlardan erkeklere benzemeye çalışanlara lanet etti.” hadisi kullanılmaktadır.³⁹ Kadınların pantolon, ceket gibi erkeklere atfedilen kıyafetler giyerek günaha girdikleri düşünülmektedir.

Bir diğer tartışma konusu ise başörtüsü bağlama biçimlerinden doğmaktadır. Başörtüyü omuz ve yakalardan sarkıtmanın yanında ortaya birçok yeni model çıkmıştır. Bu modellerin kimilerinin önden saç gösterecek şekilde olması kimilerinin ise boğazı açıkta bırakması başlıca tartışma konularından biri hâline gelmiştir. Aynı zamanda kadınların başörtülerine çok fazla para harcamaları, eşarplarda pahalı markaların ön plana çıkması ayrıca bir tartışma oluşturmıştır. Bütün bu tartışmalarda ise İslami moda dergilerinin etkisinin olduğu söylenebilir. Erkilet, İslami moda dergilerinin Müslüman kadınlara kombin kavramı ile kıyafetleri birbiriyle uyum içinde giyme ve bütün hâlinde tüketmeyi dayattığını belirtmektedir. Bu kombinlerin çok yüksek fiyatta, ultra-lüks ürünlerin reklamıyla oluşturulması, markalara ve tüketilen ürünlerin pahalılığına yönelik ilgi, merak ve rağbetin artmasına sebep olmaktadır.⁴⁰

³⁷ Meşe, “İslami Bir Moda Dergisi Örneğinde Moda ve Tesettür”, 149-152.

³⁸ Adıgüzel, “Popüler Kültürün Bir Ögesi Olarak Tesettür Modası”, 412.

³⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, çev. Mehmed Sofuoğlu (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1978), “Libas”, 61 (No.101)

⁴⁰ Alev Erkilet, “Mahremiyetin Dönüşümü: Değer, Taklit ve Gösteriş Tüketimi Bağlamında “İslami” Moda Dergileri”, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 2/2 (Temmuz 2012), 34.

1.1.3. Tesettür Tipolojileri

1.1.3.1. Başörtüsü Bağlama Şekillerine Göre Tesettür Tipolojileri

Tesettürde moda sektörünün gelişmesiyle pek çok yeni başörtüsü üretilmiştir. En çok kullanılan başörtüleri ise eşarp ve şaldır. İlk olarak tesettür defilelerinde farklı eşarp bağlama modelleri kullanılmıştır. Günümüzde ise sayısız desende, renkte ve kumaş çeşidinde başörtüsü bulunmaktadır. Özellikle kumaşların dokusuna uygun şekilde yeni modeller geliştirilmektedir.

Başörtüsü bağlama şekillerine yönelik tipolojiler aşağıda yer almaktadır. Günümüzde başörtüsü bağlamaya yönelik sayısız sayıda model bulunmaktadır. Bu yüzden tipolojiler oluşturulurken, başörtüsü modellerinden ziyade örtme biçimi ele alınmıştır.

1. Başörtüsü Tipolojisi: Klasik Eşarp Bağlama

Bu modelde başörtüsü boğaz altından tutturulmakta ve iki ucu arkadan bağlanmaktadır.

Şekil 1. Klasik eşarp bağlama modeli.⁴¹

⁴¹ Mooncorn, “Yalı Nova Desen Luxury Jakar Eşarp” (Erişim 12 Aralık 2024).

2. Başörtüsü Tipolojisi: Klasik Şal Bağlama

Bu modelde şal, eşarp gibi çoğunlukla ortadan takılıp boğaz altından tutturulmakta ve arkadan bağlanmaktadır. Kimi zaman ise bireyin tercihinine göre bir ucunu önde bırakıp diğer ucunu arkaya atma şeklinde kullanılabilir.

Şekil 2. Klasik şal bağlama modeli.⁴²

⁴² Mooncorn, “Vizon Bambu Jakar Şal” (Erişim 12 Aralık 2024).

3. Başörtüsü Tipolojisi: Uzun Dökümlü Bağlama⁴³

Bu modelde şal ve eşarp kullanılmaktadır. Şal uzun bir şekilde omuz veya sırttan aşağı sarkıtılarak kullanılmaktadır. Eşarpta ise önden iğnelenerek veya bağlanarak yakadan sarkıtılmaktadır.

Şekil 3. Uzun dökümlü bağlama modeli.⁴⁴

⁴³ Saraç, *Başörtülülerin Görünürlüğündeki Değişimin Sosyolojik Analizi*, 41.

⁴⁴ Mooncorn, “Kum Taşı Penye Şal” (Erişim 12 Aralık 2024).

4. Başörtüsü Tipolojisi: Paris Türbanı

Bu modelde başörtüsü boynu açıkta bırakacak şekilde arkadan bağlanmaktadır.⁴⁵ Bu model her ne kadar ismen Avrupai olarak gözüксе de günümüzde Anadolu kadınları⁴⁶, tarlada veya günlük hayatlarında yazmalarını bu şekilde bağlamaktadırlar.⁴⁷

Şekil 4. Paris türbanı örneği.⁴⁸

⁴⁵ Saraç, *Başörtülülerin Görünürlüğündeki Değişimin Sosyolojik Analizi*, 41-42.

⁴⁶ Örnek için bk. Antik Pin, “Remzi Taşkiran Anadolu Kadınları 5” (Erişim 05 Haziran 2024).

⁴⁷ Başörtünün kullanımına ve isimlendirmelerine yönelik çeşitli kategorizasyonlar yapmak mümkündür. En geniş kullanım olan başörtüsü saçı örtmek için kullanılan herhangi bir kumaş parçası şeklinde tanımlanabilir. Türban, başörtünün siyasi sahnede bir sorun olarak ele alınmasında kullanılan terimdir. Yazma ve tülbent ise Müslüman kadınların daha çok evde veya kendi özel alanlarında taktığı, başörtünün pamuklu ve daha ince hâlidir.

⁴⁸ Mooncorn, “Şal Koleksiyonları” (Erişim 12 Aralık 2024).

Sunroof Modeli: Paris modeline ek olarak son aylarda gündeme gelen başka bir çeşit ise “Sunroof Türban” dır. Bağlama şekli aynı olmakla beraber, ön taraftan saçın açıkta bırakılmasıyla Paris modelinden ayrılır. Modelin ismi Kızılıcak Şerbeti isimli dizide geçmekte olup sonrasında görünürlüğü artmaya başlamıştır.⁴⁹

5. Başörtüsü Tipolojisi: Sıkma baş

Bu model ismini Şule Yüksel Şenler’in bağlama modelinden alır.⁵⁰ Şenler, modeli nasıl geliştirdiğini şu şekilde anlatır:

Rüzgârda saçım açılmasın diye örtümü arkadan bağlama ihtiyacı hissettim. Bunu da kendime göre bir stile soktum. Hatta Avrupa mankenlerinin dergilerdeki fotoğraflarında şapkalarının yerine başörtüsü yerleştirerek yeni tarzlar oluşturmaya çalışıyordum. Bu yaptığım çalışmaları daha sonra hayata geçiriyor, konferanslarıma bu kıyafetlerle gidiyordum. Bu da kadınlar tarafından büyük bir hayranlıkla kabul ediliyordu. Daha sonra Avrupa mecmualarında başörtüye benzer tarzda kıyafetler de gördük.⁵¹

6. Başörtüsü Tipolojisi: İğnesiz başörtüsü

Bu modelde şapka ile başörtüsünün birlikte kullanımı görülmektedir.⁵²

Şekil 5. Şapka ve başörtüsünün kullanımına örnek.

⁴⁹ Örnek için bk. Kızılıcak Şerbeti dizisi 46.bölüm.

⁵⁰ Örnek için bk. Anadolu Ajansı (AA), “Başörtüsü mücadelesinin simge ismi: Şule Yüksel Şenler” (Erişim 12 Aralık 2024).

⁵¹ Sabah, “Şulebaşın mucidi davasını anlattı” (Erişim 15 Ekim 2023).

⁵² Barbarosoğlu, *Şov ve Mahrem*, 66.

Bu tipoloji son yıllarda yaygınlık kazanmaktadır. Başlıca çeşitleri ise şunlardır:

- *Başörtünün üzerine şapka, kapüşon örtme:* Bu modelde; çoğunlukla siyah, kahverengi vb. gibi koyu renkler ağırlıktadır. Özellikle spor tarzda giyinen tesettürlü genç kuşak arasında yaygınlık göstermektedir.

Şekil 6. Başörtüsü üzerine şapka modeline örnek.⁵³

- *Başörtüsü yerine şapka/kapüşon kullanma:* Bu modelde saç, başörtüsü yerine tamamen şapka veya kapüşonla örtülmektedir. Bireyin tercihiine göre boyun ve boğaz kısmı kapatılmakta veya açıkta bırakılmaktadır.

⁵³ Tesettür Dünyası, “Kapşonlu Sweatshirt TSD230340 Mor” (Erişim 14 Aralık 2024).

Şekil 7. Başörtüsü yerine şapka/kapüşon kullanımına örnek.⁵⁴

- *Başörtüyü saç görünümünde kullanma:* Bu başörtüsü modeli nadir de olsa son birkaç yılda görülmektedir. Çoğunlukla büyük şal ve eşarp kullanılarak yapılmaktadır. Modelde başörtüsü ortadan eşit şekilde arkadan bağlanmadan takılmakta, örtünün iki ucu yanlardan saç gibi uzun şekilde bırakılmaktadır. Üzerine kimi zaman şapka takılmakta kimi zaman ise toka vb. aksesuarlar kullanılmaktadır.

⁵⁴ Mooncorn, “İndigo Balaclava Triko Başlık” (Erişim 12 Aralık 2024).

Şekil 8. Başörtüsünün saç görünümünde kullanımına örnek.⁵⁵

Sıraladığımız tipolojilerin yanında İsviçreli siyaset bilimci ve sosyolog Haenni başörtüsü modellerini nesil ayrımı yaparak farklı bir bakış açısı getirmiştir.

- Birinci Nesil Türbanlar: “Sade, süssüz ve basit modeller kadına ilişkin sert, bağlayıcı ve bütüncül bir edep anlayışını ifade eder.”
- İkinci Nesil Türbanlar: “Pazarlama tekniklerinin ön plana çıktığı, kullanıcıların maneviyatına yoğunlaşmaktansa daha çok taleplerine önem veren daha profesyonel mantığın ürünleridir.”⁵⁶

1.3.1.2. Başörtüsü Haricinde, Tercih Edilen Kıyafetin Şekline Göre Tesettür Tipolojileri

Tesettür giyim, tarz ve tercihlerine yönelik çeşitli sınıflandırmalar ve tipolojiler mevcuttur. Türkiye’de yapılan bir çalışmada dış giyim tiplerine yönelik bir gruplandırmaya rastlanmıştır. Sanal mağazaların tesettür algısına etkisinin incelendiği çalışmada katılımcılara yöneltilen sorulardaki 8 tip dış giyim örneği şu şekildedir:

- 1- Çarşaf
- 2- Pardösü & Ferace & Eşarp
- 3- Tunik & Eşarp

⁵⁵ Mooncorn, “Anka Koleksiyonu” (Erişim 12 Aralık 2024).

⁵⁶ Patrick Haenni, *Piyasa İslamı*, çev. Levent Ünsaldı (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2022), 35.

- 4- Gömlek & Pantolon & Eşarp
- 5- Kısakol & Pantolon & Eşarp
- 6- Gömlek & Pantolon
- 7- Etek & Gömlek & Eşarp
- 8- Diğer⁵⁷

İran’da hükümetin kültür politikaları ve toplumun başörtü tutumu üzerine araştırma yapılan bir çalışmada farklı tesettür tarzlarından bahsedilmiştir. Bu çalışmada tesettür tarzlarına dair oluşturulmuş sınıflandırmada örtünme oranı esas alınmıştır. Tesettür tarzları, kadınların tercihleri ve kullanımları bakımından şu şekilde sınıflandırılmıştır:

- 1- Tamamıyla çarşafli ve başörtülü kadın.
- 2- Başı tamamen örtülü fakat çarşaf kullanmayan kadın.
- 3- Vücudun çoğu kısmını örten fakat saçın bir kısmını açıkta bırakan kadın.
- 4- Vücudunun çoğu kısmını örtmüş fakat başörtüsüz kadın.
- 5- Başını ve vücudunu örtmemiş kadın.⁵⁸

Bir diğer çalışmada tesettür tipleri, farklı bölgelerin tarihi kültür ve gelenekleri üzerinden anlatılmıştır. Tesettür tipleri; çarşaf (Arabistan), hîmar⁵⁹, çarşaf (İran), peçe, burka⁶⁰, al-amir⁶¹, sheila⁶² ve burkinadan⁶³ oluşmaktadır.⁶⁴

1.1.4. Bir Tesettür Tipolojisi Denemesi

Tesettür giyime yönelik oluşturduğumuz tipolojiler tabloda devamında ise fotoğraflarla yer almaktadır.⁶⁵ Tesettür giyimde mevcut olan tüm tipolojiler ortaya konulamadığı için “tesettür tipolojileri denemesi” olarak başlıklandırılmıştır. Tipolojilere verilen sayılar tamamen rastgele olmakla birlikte herhangi bir anlam ifade

⁵⁷ Büşra Ökten, “Sanal Tesettür Mağazalarının Sosyal Bir Olgu Olarak Tesettür Alışkanlıklarındaki Değişime Etkisi: İstanbul’da Üniversite Okuyan Kız Öğrenciler Örneği”, *Akademik Platform Eğitim ve Değişim Dergisi /APJEC* 2/2 (Aralık 2019), 153.

⁵⁸ Morteza Darvishi vd., “Diverse Hijab Preferences and Socio-Cultural Dynamics: Iranian Perspectives”, *Positif* 23/11 (November 2023), 39.

⁵⁹ Başörtüsü.

⁶⁰ Baş ve vücudu örten peçeli bir giysi.

⁶¹ Başörtüsü ve şapkadan oluşan modern himar.

⁶² Uzun dikdörtgen eşarp.

⁶³ Tüm vücudu kaplayan bir çeşit mayo.

⁶⁴ K. Zh. Monkebayeva vd., “History of Appearance and Distribution of Hijab and its Types”, *World Academy of Science, Engineering and Technology International Journal of Humanities and Social Sciences* 6/11 (November 2012), 3120-3121.

⁶⁵ Telif sorunu nedeniyle bazı tipolojilerin örnek fotoğraflarına yer verilememiştir.

etmemektedir. Bireyler tek bir tipoloji tercih edebilir veya giyim tarzını değiştirerek diğerine geçebilir. Bunun yanında aynı bireyin birden fazla tipolojiyi tercih ettiği de görülebilir. Aynı zamanda tipolojiler sadece tesettürlü kadınları kapsamamaktadır. Tesettürlü olmayan bireylerin de tipolojilerden herhangi birini kapsayacak şekilde giyindiğine rastlanılabilir.

Tablo 1. Tesettür tipolojileri denemesi

1. <i>Tipoloji</i>	Tesettürde çarşaf giyme tercihi.
2. <i>Tipoloji</i>	Tesettürde ferace giyme tercihi.
3. <i>Tipoloji</i>	Tesettürde dış örtü giyme tercihi.
4. <i>Tipoloji</i>	Tesettürde elbise giyme tercihi.
5. <i>Tipoloji</i>	Tesettürde üstlük* ve etek giyme tercihi.
6. <i>Tipoloji</i>	Tesettürde üstlük ve pantolon giyme tercihi.
7. <i>Tipoloji</i>	Tesettürde kısa/yarım kollu üstlük ve pantolon/etek giyme tercihi.
8. <i>Tipoloji</i>	Tesettürde tunik ve pantolon/etek giyme tercihi.
9. <i>Tipoloji</i>	Tesettürde sportif giyim tercihi.
10. <i>Tipoloji</i>	Tesettürde klasik giyim tercihi.
11. <i>Tipoloji</i>	Tesettürde transparan/yarı transparan giyim tercihi.
12. <i>Tipoloji</i>	Tesettürde maskülen giyim tercihi.
13. <i>Tipoloji</i>	Tesettürde seküler kıyafet giyme tercihi. (Reprodüksiyon)
14. <i>Tipoloji</i>	Tesettürde sokak stili tercihi.

*üstlük terimi; gömlek, hırka, bluz, sweatshirt, kazak gibi uzun kollu üst giysilerin yerine her birini tek tek yazmamak adına kullanılmıştır.

1. *Tipoloji*: Tesettürde çarşaf giyme tercihi.

Çarşaf, Türk kültürüne İran'dan geçmiş bir giysidir.⁶⁶ Günümüzde de tesettürlü kadınlar tarafından tercih edilmektedir. Çarşaf, üst pelerin ve alt etek olarak iki parçadan oluşmakta, üçüncü olarak peçe de eklenebilmektedir.⁶⁷

Çarşaf giyiminde bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Kimi bireylerin peçeyle yüzlerini örttükleri veya eldivenle ellerini kapattığı -ya da her iki uzvu kapattığı-, kimi bireylerin ise sadece gözleri açıkta bırakacak şekilde örtündükleri görülmektedir. Bu

⁶⁶ Turan, *Türk Kültür Tarihi*, 255.

⁶⁷ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDV), “Çarşaf” (Erişim 5 Aralık 2023).

örtünme ölçütündeki farklılığın nedeni ise ayetlerin farklı algılanıp yorumlanmalarından ve mezheplerin tesettüre olan bakışlarından kaynaklanmaktadır.⁶⁸

2. Tipoloji: Tesettürde ferace giyme tercihi.

Selçuklu döneminde ortaya çıkıp Osmanlı'da yaygınlaşan⁶⁹ ferace, tesettürlü kadınlar arasında tercih edilen parçalardan biridir. Çoğunlukla siyah, kahverengi gibi koyu renkler göze çarpmaktadır. Günümüzde de her renkte üretilmekte ve tercih edilmektedir. Ferace giyen bireylerin çoğunlukla büyük başörtüleri tercih ettikleri ve yakadan aşağıya sarkıtarak üst vücudu kapattıkları görülmektedir.

Şekil 9. Ferace tipolojisine örnek.⁷⁰

3. Tipoloji: Tesettürde dış örtü giyme tercihi.

Pardösü, trençkot, kap, yağmurluk, kaban vb. ürünler dış giyim parçalarıdır. Dış giyim ürünleri şeklen benzerlik göstermekte, kumaş, incelik-kalınlık bakımından ayrılmaktadır. Kaban, mont gibi parçalar mevsimsel ürünlerdir. Trençkot, pardösü,

⁶⁸ Ayrıntılı bilgi için bk.: Suat Erdem, “İslam Hukukunda Tesettür”, *Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu*, ed. Yavuz Ünal vd. (Samsun: Ordu Üniversitesi, 2015), 2/435-456.

⁶⁹ Turan, *Türk Kültür Tarihi*, 256.

⁷⁰ Suhneva, “Asel Mevlana Ferace – Füme” (Erişim 14 Aralık 2024).

yağmurluk ve türevi ürünler ise günümüzde tesettürlü bireylerin çokça tercih ettiği ve benimsediği parçalar arasındadır.

Orta yaşlı bireyler çoğunlukla pardösü tercih etmektedir. Genç kuşak ise trençkot ve yağmurluk tercih etmektedir. Bu tipolojide bireyler, başörtülerini çoğunlukla klasik tarzda bağlamaktadırlar.

Şekil 10. Dış örtü tipolojisine örnek.

4. *Tipoloji:* Tesettürde elbise giyme tercihi.

Elbise günümüzde çoğunlukla ılık ve sıcak havalarda tercih edilmektedir. Sayısız modelde ve birçok renkte üretilmektedir. Tesettürlü bireyler tarafından uzun kol ve boyda tercih edilmektedir.

Şekil 11. Elbise tipolojisine örnek.

5. *Tipoloji*: Tesettürde üstlük ve etek giyme tercihi.

Pardösü veya ferace gibi dış örtü giymeyi tercih etmeyen bireyler arasında etek ve üstlük yaygın olan seçimler arasındadır. Etek şekilleri (geniş/dar) ve boyları değişkenlik gösterebilmektedir.

Şekil 12. Üstlük ve etek tipolojisine örnek.

6. *Tipoloji*: Tesettürde üstlük ve pantolon giyme tercihi.

Pantolon, günümüzde en çok giyilen alt giyim parçasıdır. Hem kadınlar hem de erkekler tarafından giyilmekte, tesettürlü bireyler tarafından da tercih edilmektedir. Tesettür modasında tunik modellerinin çıkması ve kullanımının yaygınlaşması pantolon tercihini artırmıştır.

Şekil 13. Üstlük ve pantolon tipolojisine örnek.

7. *Tipoloji*: Tesettürde kısa/yarım kollu üstlük ve pantolon/etek giyme tercihi.

Yaygın olmasa da kısa kollu olarak nitelendirebileceğimiz tişört, gömlek vb. parçalar zaman zaman genç kuşak arasında tercih edilebilmektedir. Tercih edilen parçalar çoğunlukla oversize⁷¹ özelliği taşımakta, bu yüzden dirseği ve kolun yarısını örtebilmektedir.

8. *Tipoloji*: Tesettürde tunik ve pantolon/etek giyme tercihi.

Tunik, pantolon veya etek üzerine giyilen, dizlere kadar inen üst giysisi demektir.⁷² Günümüzde tesettürlü kadınların en çok giydiği kıyafetlerden biridir. Bol ve uzun olması, pek çok renginin ve modelinin bulunabilmesi, özellikle pantolonla giyilebilmesi ve rahat kullanımı nedeniyle çokça tercih edilmektedir.

Şekil 14. Tunik tipolojisine örnek.

9. *Tipoloji*: Tesettürde sportif giyim tercihi.

Sportif kıyafetler günümüzde sokak, kafe, AVM, okul gibi yerlerde çokça giyilmekte, rahat olması nedeniyle kadın-erkek pek çok birey tarafından tercih edilmektedir. Son zamanlarda özellikle tesettürlü genç kuşak arasında, sportif veya standart şapkaların takılması, eşofman takımları ve spor üniformalarının giyimi yaygınlaşmaktadır.

⁷¹ Büyük beden giysi. *Tureng*, “oversize” (Erişim 17 Ekim 2023).

⁷² *Güncel Türkçe Sözlük*, “Tunik” (Erişim 24 Aralık 2022).

Şekil 15. Sportif giyim tipolojisine örnek.

10. Tipoloji: Tesettürde klasik giyim tercihi.

Genellikle iş kadınları tarafından tercih edilen klasik giyim, ceket ve pantolon parçalarından oluşmaktadır. Özellikle kadınların iş hayatına katılımının artmasıyla klasik giyim yaygınlaşan tipolojilerden biridir. Tesettürlü kadınlar tarafından da tercih edilmekte ceketle birlikte etek veya pantolonla giyilebilmektedir.

Şekil 16. Klasik giyim tipolojisine örnek.

11. Tipoloji: Tesettürde transparan/yarı transparan giyim tercihi.

Transparan giysi kullanımı tesettürlü kadınlar arasında çok yaygınlık göstermemektedir fakat tercih eden bireyler mevcuttur. Daha çok gelinlik ve abiye gibi kıyafetlerde görülmektedir. Transparan kısmı ise çoğunlukla, kıyafetin; kol, göğüs kısmında veya elbiselerin etek bölümlerinde yer almaktadır.⁷³

12. Tipoloji: Tesettürde maskülen giyim tercihi.

Maskülen giyim, erkeksi giyim tarzı olarak tanımlanabilir. Kadın giysilerine kıyasla daha rahat ve bol nitelik taşıyan geleneksel erkek giyiminin, feminen hâle getirilmesi maskülen/unisex giyimi ortaya çıkırmıştır.⁷⁴ Çoğunlukla koyu renkler göze çarpmakta; takım elbiseler, kravat/papyon, yüksek bel ve bol paça pantolonlar giyilmektedir. Son zamanlarda ise genç tesettürlü kuşak tarafından tercih edilmektedir.

Şekil 17. Maskülen giyim tipolojisine örnek.

13. Tipoloji: Tesettürde seküler kıyafet giyme tercihi. (Reprodüksiyon)

Bu tipolojide dekolteli olarak nitelendirilebilecek kıyafetler tercih edilmektedir. Askılı, straplez vb. kıyafetler, uzun kollu üstlüklerle birlikte giyilebilmektedir. Fazla yaygın olmamakla birlikte yaz aylarında tesettürlü bireyler tarafından tercih edilebilmektedir.⁷⁵

⁷³ Örnek için bk. Egelin, “Transparan Hakim Yaka Yırtmaçlı Siyah Tesettür Abiye Elbise” (Erişim 14 Aralık 2024).

⁷⁴ Melody Anne Pena, *The Impact Of Postmodernism On Fashion Since 1980* (USA: University of Georgia, Master of Science (MS), Yüksek Lisans Tezi, 2005), 41-42.

⁷⁵ Örnek için bk. Pazarium, “İnce Askılı Jile Elbise Lacivert” (Erişim 14 Aralık 2024).

14. Tipoloji: Tesettürde sokak stili tercihi.

Sokak stili günümüzde genç kuşak tarafından tercih edilmektedir. Resmîyetten uzak oversize kıyafetler, kot pantolonlar, deri ceketler ön plana çıkmaktadır.⁷⁶ Tesettürlü bireylerin de tercih ettiği tarzlar arasında yer almaktadır.

Şekil 18. Sokak stili tipolojisine örnek.

1.2. Tesettür Tipolojilerinin Ortaya Çıkması ve Tesettür Çeşitliliğinin Artmasındaki Sosyal Nedenler

Giyimde yaşanan değişimlerin pek çok sebebi vardır. Modern düşüncenin yayılması, bireylerin dış görünüşlerine daha fazla önem göstermesine ve geleneksel kıyafetlerden kopulmasına neden olmuştur. Kentlerde modern hayatın yükselişe geçmesi ve tüketici modasının ortaya çıkması, giyimde yaşanan büyük çaplı değişimlerin âdeta başlangıç noktaları olmuştur.

Giyimde yaşanan değişimler dolaylı olarak kendini tesettür giyimde göstermektedir. Bu değişimlerin tesettürü etkilemesi ilk olarak 1980’li yıllarda moda ile yaşanmıştır. Tesettür modasının ortaya çıkışıyla yaşanan değişimler hızlanmaya başlamıştır. Günümüzde ise özellikle tesettür markalarının küreselleşmesi ve teknolojinin yaygınlaşması moda ile neredeyse eş zamanlı değişimler yaşanmasına sebebiyet vermektedir.

⁷⁶ Trendyol, “Sokak Modası Tüyoları: Sokak Modası Tarzı Nasıldır?” (Erişim: 17 Aralık 2023).

1.2.1. Modernizmin Tesettüre Etkisi

Weber'e göre kapitalizmi ve demokrasiyi ortaya çıkaran modernizm, rasyonaliteyi merkeze almıştır. Akıl ve bilimin yükselişe geçişi rasyonaliteyi doğururken hayat, gizemli ve büyüsel niteliklerini kaybetmiştir.⁷⁷ Bu durum sonucunda modernizm; düşünsel, ekonomik, siyasi, teknolojik ve sosyal alanlar gibi birçok yapıya etki etmiştir.⁷⁸ Düşünsel ve sosyal alandaki etkileri, bireylerin giyimlerine dair yaklaşımlarının değişmesine neden olmuştur. Bu durumun en önemli nedeni ise modernizm etkisiyle, belirli bedensel dış görünüş tiplerinin ve davranış tarzlarının önem kazanmaya başlamasıdır.⁷⁹ Dış görünüşün önem kazanmasıyla, giyime verilen özen artmış bu durum sonucunda bireyler için güzel görünme daha güçlü bir dinamik hâline gelmiştir.

Modernizmin getirdiği düşünce tarzı, geleneksel bakış açısı ve yaşam biçimleriyle çatışma ortamı yaratmıştır.⁸⁰ Modernizmle birlikte bireyselliğin yükselişe geçişi, giyim pratiklerinde değişimler meydana getirmiş ve geleneksel giyim tarzından kopulmasına neden olmuştur. Çünkü geleneksel kıyafetler; bireyin ait olduğu sosyal gruba, kültüre, sahip olduğu mesleğe, bazen ise mensup olduğu dine dair izler taşımaktadır. Daha da önemlisi her mevsim aynı görünümlere sahip kıyafetler pek çok kişi tarafından giyilmektedir. Modernizmin yaydığı bireyselleşme duygusuyla dışardan bireye dair ipucu verecek kıyafetler terk edilmeye başlanmıştır.

Modernizm, giyim alışkanlıklarını geleneksellikten kopararak bireylerde farklılaşma ihtiyacının doğmasına neden olmuştur. Modernizmin getirdiği fikir ve duygular giyimde gözlenebilir olmuş, moda da bu durumdan kolayca etkilenmiştir. Çünkü moda ve modernizm, ortaya çıkışları ve geçirdiği süreçler bakımından pek çok benzerlik taşımaktadır.⁸¹ Modanın modernizmle olan etkileşimi sonucunda bireyler, yeni giyim alışkanlıklarına ve farklı tarzlara yönelmiştir. Modernizm ve modanın küresel

⁷⁷ Weber, rasyonelleşmenin insanların tutum ve zihniyetinde yol açtığı değişimleri açıklamak için Friedrich Schiller'a ait "dünyanın tatsızlaşması" deyimini kullanmıştır. Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, çev. Taha Parla (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 24, 94, 357; Anthony Giddens, *Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori*, çev. Ümit Tatlıcan (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 368-369.

⁷⁸ Arda Umut Saygın, "Anthony Giddens'in Sosyolojisinde Modernliğin Boyutları", *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR)*, 1/2 (Aralık 2016), 69.

⁷⁹ Anthony Giddens, *Modernite ve Bireysel- Kimlik*, çev. Ümit Tatlıcan (İstanbul: Say Yayınları, 2019), 138.

⁸⁰ Ahmet Faruk Kılıç- Sıddık Ağçoban, "Gelenek ve Modernizm Bağlamında İslam", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/28 (Aralık 2013), 224.

⁸¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Hafize Pektaş, "Moda ve Küreselleşme", *Çatışma ve İşbirliği Kaynağı Olarak Küreselleşme Sempozyumu* (Mayıs 2008).

etkileriyle yeni giyim pratikleri birçok bölgede tüketilmeye başlanmıştır. Başaran, moda ve modernizm ilişkisine şöyle bir yorum getirmiştir:

Modernizmle birlikte kendini bulan ve inşa eden moda anlayışı, toplumsal ve geleneksel giyim kuşam anlayışında köklü değişiklikler ortaya çıkartmış, küreselleşmenin artan hızıyla birlikte toplumları giderek homojen bir görüntü birliğine sevk etmiştir.⁸²

Modernizmin getirdiği giyim alışkanlıklarının, tesettür giyimde de yansıma bulmasının kolay olduğunu söylemek mümkündür. Tesettürlü kadınlar için giyim seçenekleri belli başlı renklerde, temel dış örtüler olan; çarşaf, ferace ve pardösüden oluşuyordu. Dolayısıyla tesettürlü kadınlara sunulan yeni giyim seçenekleri, zamanla benimsenmeye başlanmıştır. Bu sayede modernizmin geleneksellikten ve tekdüzelikten koparma etkisi gerçekleşmiştir.

Tesettür giyime dâhil olan modernizm ürünü kıyafetler çoğu Müslüman kadın tarafından benimsenmekte ve tüketilmektedir. Bu durumun tek nedeninin modernizm etkisinden kaynaklandığını söylemek doğru olmaz. Modernizmin etki alanı neredeyse bütün tüketim ürünlerine yayılmıştır. Dolayısıyla bireyler giyinme ihtiyacını karşılamak için modern ürünler tüketmek zorunda kalabilmektedir. Aynı zamanda toplumda modern düşüncenin ve görünümün baskın olması bireyde modernleşme zorunluluğu doğurabilir. Zira modernizmin çatışma yaşadığı başlıca şeylerden biri gelenekselliktir. Tesettür gibi dini temsil eden unsurlar bir bakıma gelenekselliğe dâhil edilebilir. Bu yüzden bireyler dine atfedilen olumsuz özellikleri nötrlemek için modern görünüme sahip olmak isteyebilirler. Bu durum bir bakıma çoğunluk etkisi olarak adlandırılabilir. Toplumda herkesin aynı şeyi düşünmesi, davranması bir çoğunluk oluşturur. Bu durumlarda çoğunluğun dışında kalan birey, kendini gösterme ihtiyacı duyduğunda toplumun kabullerine yaslanır.⁸³ Toplumun dinî unsurlara; çağın gerisinde, anlamsız, uydurma vb. şeklinde yönelttiği olumsuz bakış açıları sonucunda, bireyler modern görünme yoluyla çağa ayak uydurduğunu gösterme ihtiyacı hissedebilir. Günümüzde modern, seküler olarak adlandırabilecek kıyafetlerin tesettürle birlikte giyilmesi bu durumun sonuçları arasında gösterilebilir.

⁸² Burcu Başaran, “Modernitenin Sosyal Kontrol Aracı “Moda”, *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 6/3 (Eylül 2021), 65.

⁸³ Nuri Bilgin, *İnsan İlişkileri ve Kimlik* (İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2001), 15, 18.

1.2.2. Kentleşmenin Giyime ve Tesettüre Etkisi

“Kentleşme nüfusun şehirlerde toplanmasıdır. Kentleşme bir toplum içinde nüfusu yeniden dağıtır ve çoğu sosyal hayat tarzını değiştirir.”⁸⁴ Kentleşmeyi etkileyen nedenler dört ana etmene ayrılabilir. Bu etmenler; ekonomik, teknolojik, siyasal ve psiko-sosyal nedenlerden oluşmaktadır. İş bulma imkânları, kişi başına düşen gelirin artması, toplumsal-kültürel olanak ve hizmetlerin fazla olması gibi kent hayatının çekici özellikleri, kırdan kente göçün hızlanmasına neden olmuştur.⁸⁵

Kentsel hayatta üç temel faktör bulunmaktadır. Bu faktörler Wirth tarafından; büyüklük, yoğunluk ve heterojenlik şeklinde sıralanmıştır. Kentler, sürekli hareket hâlinde ve parçacıklı ilişkilere sahip binlerce insanlardan oluşmaktadır. Kent hayatı, zıt grupları bir araya getirebilmekte ve zaman zaman toplumsal çatışmalara sahne olabilmektedir. Kentler, her tipten, kimlikten insanı içinde barındırmaktadır.⁸⁶ Çünkü özgürlükçü kent ortamı bireye farklı özelliğini rahatça sunma, ait olduğu kimliğiyle yaşama imkânı vermektedir.⁸⁷

Kentleşmenin getirileri toplum yapılarının değişmesine sebep olmuştur. Değişimler bireylerin yaşayış şekilleri, davranışları, düşüncelerinde görülmektedir.⁸⁸ Bu değişimlerin önemli nedenlerinden biri de modernizmdir. Çünkü sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan toplumlarda, kentleşme ve modernizm birbirinden ayrılmaz bir niteliğe bürünmüştür.⁸⁹ Simmel’e göre ise metropoller, modern kültürün kâbesidir. Metropollerdeki kargaşa, rekabet, beğeni, üslup vb. unsurlar modern sadakatsizlik olarak ortaya çıkar ve bireyi çaresiz bir duruma sokar.⁹⁰ Metropolün uyarıcı bombardımanına maruz kalan birey, toplumla arasına mesafe koyar.⁹¹

Modern yaşam tarzının yükselişe geçmesi, kentleşme özelinde mekânlar üzerinde etkisini göstermiştir. Kent mekânları adını verdiğimiz yerler, âdeta yaşamın

⁸⁴ H. Tuğba Eroğlu, “Nüfus, Kentleşme ve Çevre”, *Sosyoloji*, ed. John J. Macionis (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017), 575.

⁸⁵ Ruşen Keleş, *Kentleşme Politikası* (Ankara: İmge Kitabevi, 1993), 22-27.

⁸⁶ Louis Wirth, “Kentleşme”, çev. Ümit Tatlıcan, *Sosyolojide Temel Fikirler* ed. Martin Slattery (Bursa: Sentez Yayıncılık, 2020), 286-287.

⁸⁷ Ömer Aytaç, “Kent Mekânları ve Kimlik/Farklılık Sorunu”, *İdealkent*, 4/9 (Mayıs 2013), 152-153.

⁸⁸ Mübeccel B. Kıray, *Kentleşme Yazıları* (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1998), 141.

⁸⁹ Şafak Kaypak, “Modernizmden Postmodernizme Değişen Kentleşme”, *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi* 2/4 (2014), 80-81.

⁹⁰ Georg Simmel, *Paranın Felsefesi*, çev. Yavuz Alogan- Öykü Didem Aydın (İstanbul: İthaki Yayınları, 2014), 489.

⁹¹ Georg Simmel, *Modern Kültürde Çatışma*, çev. Tanıl Bora vd. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), 24.

ayrılmaz parçası ve modernizmin taşıyıcısı hâline gelmiştir.⁹² Müzeler, sanat galerileri, tiyatrolar, sinemalar, konser salonları, alışveriş merkezleri, sosyal kulüpler, yayınevleri, kitapevleri, üniversiteler, salonlar, kafe/kahvehaneler, barlar, restoranlar, oteller vb. kamusal/sivil alanlar başlıca kentsel mekânlar arasında yer almaktadır.⁹³

Kent hayatına yönelik sıralanan bu gelişmeler, bireylerin yaşam tarzında çeşitli değişikliklere neden olmuştur. Bu değişiklikler, bireylerin kıyafetlerine ve giyime olan bakış açılarında görülmeye başlanmıştır. Bu durum dolaylı olarak tesettür giyim tarzlarının da değişmesine neden olmuştur.

Kent hayatında ekonomik imkânların ve kadınlara yönelik iş olanaklarının artmasıyla bireyler düzenli gelir elde etmeye başlamıştır.⁹⁴ Böylece ekonomik özgürlük kazanmak kadınlara toplumsal baskılardan daha rahat arınabilme imkânı vermiştir.⁹⁵ Bunun sonucunda tesettür, kimi zaman kadınlar için zorunluluktan tercihe dönebilmektedir.

Kentsel mekânlar bireylere çokça para harcayabileceği imkânlar sunmaktadır. Bu mekânların başını AVM'ler çekmektedir. Çoğu küresel markalardan oluşan onlarca farklı mağazanın bir arada bulunması, göz alıcı vitrinlere sahip olması ve her an müşterilerin dolaşımında bulunması bireyde yeni kıyafetlere sahip olma isteği uyandırabilir. Bunun yanında AVM'ler, bireylerin; cinsiyet, statü ve sınıflarının ön planda olduğu mekânlardır. Dolayısıyla bireyler bu mekânlarda kendi statülerini daha iyi sunmak veya olduğundan yüksek göstermek isteyebilirler.⁹⁶ Bu durumda birey daha yüksek kalitede veya statüsünü ön plana çıkarmak istediği tarzlarda giyinmek isteyebilir. Bu gibi durumlarda AVM'ler, bireylere her an rahatça ulaşım keşfedebileceği modern kıyafetler sunar.

Kentsel mekânlarda modernliğin hat safhada olması, bireylerin görünümünde değişikliklere gitme zorunluluğu uyandırabilir. Köyden kente göç sonrası, kendileri için yeni olan şehir hayatına uyum sağlamaya çalışan insanlarda bu duruma rastlanabilir. Bireyler toplumsal kabul görme amacıyla görünümünde

⁹² Ömer Aytac, "Kent Mekânlarının Sosyo-Kültürel Coğrafyası", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17/2 (2007), 200.

⁹³ Aytac, "Kent Mekânları ve Kimlik/Farklılık Sorunu", 139.

⁹⁴ Keleş, *Kentleşme Politikası*, 24.

⁹⁵ Volkan Ertit, *Endişeli Muhafazakârlar Çağı Dinden Uzaklaşan Türkiye* (Ankara: Orient Yayınları, 2021), 37.

⁹⁶ Aytac, "Kent Mekânlarının Sosyo-Kültürel Coğrafyası", 204.

değişikliklere gidebilirler.⁹⁷ Kır hayatında tesettürlü kadınlar için fazla giyim seçeneği yoktur. Kent hayatında daha sık kamusal alana çıkan tesettürlü kadınlar, topluma ayak uydurma ve kabul görme amacıyla daha modern giyinmek isteyebilirler. Bu durum, kırdan kente göç olayına “Belirli bir toplumsal aşağılık duygusunu ortadan kaldıran bir ‘yükseliş’ gözü ile bakılması”⁹⁸ sonucunu doğuruyor olabilir.

Kent hayatının yoğunluğu ve seküler sosyalleşme imkânları bireye dinî yaşamını ve yükümlüklerini unutturabilmektedir.⁹⁹ Bu durum sonucunda birey tesettürüne yönelik tutumunu değiştirebilir. Tesettür kurallarına daha az riayet etmeyi seçebilir veya tesettürden çıkabilir.

Kentsel mekânlar, farklı giyim tarzına sahip pek çok bireye ev sahipliği yapar. Kent yaşamıyla yeni bakış açıları kazanan bireyler, bu mekânlarda karşılaştıkları tarzları benimseyebilir veya sıradan görünme endişesiyle kendi giyiminde farklılaşma gereksinimi duyabilir. Bu duruma kent yaşamının bireylere serbestlik sağlaması da etki eder. Bunun sonucunda tesettürlü bireyler de diledikleri tarzlara rahatça bürünebilirler.

1.2.3. Tesettürün Modaya Entegrasyonu

Moda, ortaya çıkışı ve geçirdiği süreçler açısından iki döneme ayrılabilir: sınıf modası ve tüketici modası.¹⁰⁰ Sınıf modası, 14.yy.’da ortaya çıkmıştır. Giysi hatları, dikim teknikleri Fransız soylular tarafından belirlenmiştir. Tüketici modasının yerini almasına kadar olan dönemde, belli başlı trendler uzun süre boyunca etkisini korumuştur.¹⁰¹ Tüketici modası ise 19.yy’da ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Charles Frederic Worth, modern giyim kurallarının temelini atmıştır. Bu durum birçok kumaşçıyı ve terziyi etkileyerek yeni moda evlerinin kurulmasını hızlandırmıştır. Sanayi devrimine kadar pek çok ülkede aristokrat sınıf için hazırlanan giysi modası din, dil ve ırk gözetmeden dünya sokaklarında boy göstermeye başlamıştır.¹⁰²

Tesettürün modayla buluşmasının ise 1980’li yıllarda başladığı söylenebilir. 80’li yıllara kadar olan dönemde Müslüman kadınların giyimlerine yönelik keskin bir

⁹⁷ Aytaç, “Kent Mekânlarının Sosyo-Kültürel Coğrafyası”, 205, 210.

⁹⁸ Keleş, *Kentleşme Politikası*, 27.

⁹⁹ Ertit, *Endişeli Muhafazakârlar Çağı*, 35.

¹⁰⁰ Diana Crane, *Moda ve Gündemleri*, çev. Özge Çelik (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018), 214.

¹⁰¹ Sefa Çeliksap, “Giyim ve Modanın Kısa Öyküsü”, *İstanbul Aydın Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi* 1/1 (Haziran 2015), 59-60.

¹⁰² Çeliksap, “Giyim ve Modanın Kısa Öyküsü”, 58-60.

moda hareketi olmamıştır. Tesettür giyim pazarının ortaya çıkmasıyla beraber moda, Müslüman kadınların gündemine girmeye başlamıştır. İlk dönemlerde modada yaşanan gelişmeler tesettür giyime uyarlanmıştır. Günümüzde ise modadaki trendlerin birebir şekilde tesettüre entegre edildiği söylenebilir.

Modanın tesettürle birleşmesi Müslüman kadınların giyiminde büyük değişiklikler meydana getirmiştir. Modanın tesettürle olan etkileşimi sonucu Müslüman kadınların geleneksel kıyafetleri yerini modern parçalara bırakmıştır. Modern kıyafetlerin hem küresel modada hem tesettür modasında büyük değişimler yarattığı söylenebilir. Modern kıyafetlerin özellikleri, Barbarosoğlu tarafından şöyle sıralanmıştır:

- a- Kıyafetlerde ast-üst ilişkisi bulunmaz.¹⁰³ Moda alt sınıflar için, üst tabakanın taklit edilmesidir. Üst tabaka, modayı toplumun alt gruplarından ayırt edilme, diğerlerinden farklı görünebilme işlevi olarak kullanır. Üst tabaka, alt sınıf tarafından taklit edildiğinde o anki modadan vazgeçer ve hemen yenisine yönelir.¹⁰⁴ Alt sınıf ise üst tabakayı taklit ederek hem seçim yapma yükünden kurtulur hem de eylemde tek olmama tatminini yaşar. Çünkü neyin giyileceğine karar veren moda, bireyin sosyal uyum talebini karşılar ve yol gösterici bir nitelik taşır.¹⁰⁵ Bu durumun tesettür modasında da aynı şekilde işlediği söylenebilir. Modern dünyada dindar bireylerin alt sınıf, taşralı, geri kalmış vb. özelliklerde görülmesine karşın, modaya uymak bu etiketlere bir tepki hareketi olarak görülebilir.
- b- İklim şartlarına uygunluk yoktur.¹⁰⁶ Bugün pantolon, ceket, etek, sweatshirt gibi pek çok günlük kıyafet neredeyse her mevsim giyilebilmektedir. Bunun yanında mevcut mevsime zıt parçalar giymek bir yönüyle modanın bir parçası hâline gelmiştir. Örneğin markaların koleksiyonlarına bakıldığında yaz mevsiminde uzun çizmeler, botlar ve şeffaf montlar sıkça görülmektedir. Aynı zamanda seküler giyim parçaları olarak gösterebileceğimiz crop top¹⁰⁷ olarak adlandırılan askılı bluzlar, kış mevsiminde de tercih edilmekte; mini etek,

¹⁰³ Fatma Barbarosoğlu, *Moda ve Zihniyet* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2019), 24.

¹⁰⁴ Georg Simmel, "Fashion", *The American Journal of Sociology* 62/6 (Mayıs 1957), 543; Simmel, *Modern Kültürde Çatışma*, 106-109; Simmel, *Paranın Felsefesi*, 463-464.

¹⁰⁵ Simmel, "Fashion", 542-544.

¹⁰⁶ Barbarosoğlu, *Moda ve Zihniyet*, 24.

¹⁰⁷ Göbeği açıkta bırakan giysi.

elbise vb. kıyafetlerin rahatça giyilebilmesi için ten görünümünde kalın külotlu çoraplar üretilmektedir.

- c- Kıyafetler kısa sürede değişebilir.¹⁰⁸ Sınıf modasındaki trendler, kimi zaman tüm yüzyılı kapsayabilmekteydi. Tüketici modasında ise binlerce kurum pek çok seçenek sunmaya başlamıştır.¹⁰⁹ Moda için değişim ve üretkenlik bir bakıma zorunluluktur. Çünkü herkesin modaya uyması bir yönüyle modanın anlamsız ve yok olması demektir.¹¹⁰ Günümüzde ise bu duruma bir de marka yarışı eklenmiştir. Her sezon bireylerin; giyim tarzlarına, cinsiyetlerine ve mevsimlere göre yeni koleksiyonlar çıkarılmaktadır. Bu koleksiyonlar piyasaya sürülecekleri mevsimin aylar öncesinden tanıtılmaktadır. Bu sayede tüketicide yeni, eşsiz kıyafetlerin heyecan uyandırılması amaçlanmaktadır. Zira moda, tüketimin en görünür biçimlerinden biridir.¹¹¹ Her mevsime özel yeni koleksiyonlar hazırlanmakta, önceki sezonları taklitten kaçınmak için farklı tasarımlar ve tarzlar ortaya çıkmaktadır. Fakat önceki dönemlerin modasına ait trendlerin unutulması, yeniden canlandırılmaları için bir sebep doğurur. Eski trendlerin yeni stille birleştirilmesiyle yakalanan tezat görünüm tüketiciye farklı olma cazibesini kazandırır.¹¹² Bunun yanında küresel modada yaşanan hızlı hareketliliğin tesettür modasında da görüldüğü rahatça söylenebilir. Çünkü tesettür modasının piyasaya sürdüğü ürünler küresel modadaki parçaların bir taklidi veya da uyarlanmış hâli gibidir. Tasarımlar, renkler, desenler vb. pek çok özelliğin izdüşümleri tesettür giysilerinde rahatça görülebilir.
- d- El işçiliğinin yerini seri üretim almıştır.¹¹³ Günümüzde özel tasarım, el işçiliği daha çok üst tabakanın hizmetindedir. Orta ve alt tabaka ise hazır giyim ürünlerini giymektedir.
- e- Ahlak kurallarına uyma endişesi yerine protestocu bir tavır sergilenmektedir.¹¹⁴ Moda bir yönüyle başkaldırı hareketi olarak kullanılabilir. Örneğin gayri

¹⁰⁸ Barbarosoğlu, *Moda ve Zihniyet*, 24.

¹⁰⁹ Crane, *Moda ve Gündemleri*, 214-215.

¹¹⁰ Simmel, "Fashion", 547; Simmel, *Modern Kültürde Çatışma*, 112.

¹¹¹ Crane, *Moda ve Gündemleri*, 13.

¹¹² Simmel, *Modern Kültürde Çatışma*, 131.

¹¹³ Barbarosoğlu, *Moda ve Zihniyet*, 24.

¹¹⁴ Barbarosoğlu, *Moda ve Zihniyet*, 24.

modern kıyafetlerin bir anda moda olması, umuma muhalefet hareketi olarak görülebilir. Moda hem modern hem çirkin olabilir. Çirkin olarak kabul görülen trend, moda sayesinde boyun eğdirebilir. Çünkü moda bireylere çekici bir onaylanma sunar. Bunların yanında yabancı, ithal moda bulunan çevrede doğmadığı ve bireye çekici bir farklılık sunduğu için oldukça değer görür.¹¹⁵ Küresel modada bu durumların sayısız örneği vardır. Tesettür modası özelinde ise son zamanlarda göze çarpan gotik tarzlar, transparan giyimler, başörtüsü yerine şapka kullanma ve ağır makyajlar bu durumun örneklerindendir.

Günümüzde ise tesettür modası Müslüman kadınların giyim pratiklerini yönlendiren baş etkindir. Moda bir yönüyle şahıslara bireyselleşme imkânı sunar. Bu sebeple kadınların modaya daha eğilimli olduğu söylenebilir. Kadınların tarih boyunca gördükleri muamele, hapsedildikleri toplumsal konum, kendi adlarına hep ikinci, üçüncü kişiler tarafından kararlar alınması bu durumun sebepleri arasındadır. Bu yüzden moda kadınlar için bir tatmin yolu olabilir. Günümüz Müslüman toplumlarında kadınlar üzerindeki baskı ve denetim oldukça fazladır. Kadınların en çok eleştirildikleri konu ise giyimleridir. Tepki ve başkaldırı olarak modaya aşırı uyma bu durumun sonuçları arasında yer almaktadır.¹¹⁶

Modanın olumlu veya olumsuz olarak nitelendirebileceğimiz pek çok işlevi vardır. Herkesin birbirinin giyimini taklit etmesiyle bireyler seçim yapma yükünden kurtulmuştur.¹¹⁷ Bu durumun sonucunda da tüm dünya aynı giyinen bir köy hâline gelmiştir.¹¹⁸ Günümüzde tesettürlü kadınlar da modaya uymaları sonucu köyün bir üyesi olmuşlardır.

¹¹⁵ Simmel, *Modern Kültürde Çatışma*, 43-124.

¹¹⁶ Simmel, *Modern Kültürde Çatışma*, 118-119.; Ali Akdoğan- Erol Sungur, “Başörtüsü ve Tesettür Örneği Üzerinden Kimlik Tartışması”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDE)* 9/1 (Haziran 2016), 68.

¹¹⁷ Simmel, *Modern Kültürde Çatışma*, 105.

¹¹⁸ Pektaş, “Moda ve Küreselleşme”, 2.

1.2.4. Giyim Markalarının Kurulmasıyla Yaşanan Gelişmeler

1.2.4.1. Yerli Tesettür Markalarının Kurulması

Tesettür giyim pazarının ortaya çıkması, 1980 ve 1990'lı yıllarda İslamcı hareketin yükselişe geçmesiyle gerçekleşmiştir.¹¹⁹ İlk tesettür firması olarak bilinen Tekbir, 1982'de üretime başlamıştır. Firmanın kurucularından biri olan Mustafa Karaduman Yeni Asya'ya verdiği röportajda, o dönemlerde tesettür giyimine dair fazla bir seçenek ve herhangi bir girişim olmaması sebebiyle markayı kurduklarından bahsetmiştir.¹²⁰ Verdiği başka bir demeçte ise markayı kurmalarına dair şu yorumu yapmıştır; “Kadınlar, İslam'ı uygulamaya kalktıklarında çuvala girmek zorunda kalacaklarını sanıyorlardı. Biz bu önyargıyı kırdık. Bütün medya kuruluşları kapanmanın güzel olduğunu kabul etmek zorunda kaldılar...”¹²¹

Tekbir markasının kurulması ve düzenledikleri ilk tesettür defilesinin uluslararası alanda ün kazanması, bu alana birçok girişim ve yatırımın yapılmasını beraberinde getirmiştir. Daha sonrasında, popüler olarak nitelendirebileceğimiz tesettür markaları olan; Kayra 1982¹²², Armine ve Allday 1994¹²³, Setrms 2003¹²⁴ ve Zühre 2004¹²⁵ yılında kurulmuştur. Yine oldukça popüler e-ticaret kuruluşları olan Modanisa 2011¹²⁶, Sefamerve¹²⁷ 2012 yılında kurulmuş Modaselvim ise 2013¹²⁸ yılında tesettür faaliyetlerine başlamıştır.

Kurulan ilk markalar, tesettür giyimini zenginleştirmeye odaklanmıştır. Tesettür markalarının kurulmalarından önce de satılan pardösü, manto gibi dış giyim ürünleri çeşitlendirilmiş; etek, bluz gibi alt-üst giyime daha fazla önem verilmeye başlanmış, özellikle şal ve eşarp kategorilerine ağırlık verilmiştir. Başlarda kıyafet tanıtımları ve reklamlar, genel tesettür kabullerinden¹²⁹ çok uzak olmasa da bu durum zamanla değişmiş ve eleştirilmeye başlanmıştır. Örneğin Tekbir markasının ön

¹¹⁹ Yaşın, “Kimlik Piyasası”, 233.

¹²⁰ Yeni Asya, “Röportaj 15/05/2007” (Erişim 4 Aralık 2023).

¹²¹ Yaşın, “Kimlik Piyasası”, 243.

¹²² Kayra, “Hakkımızda”, (Erişim 4 Aralık 2023).

¹²³ Armine, “Hakkımızda”, (Erişim 4 Aralık 2023); Allday, “Biz Kimiz?”, (Erişim 4 Aralık 2023).

¹²⁴ Setrms, “Hakkımızda”, (Erişim 4 Aralık 2023).

¹²⁵ Zühre, “Hakkımızda”, (Erişim 4 Aralık 2023).

¹²⁶ Modanisa, “Hakkımızda”, (Erişim 4 Aralık 2023).

¹²⁷ Linked In, “Sefamerve”, (Erişim 4 Aralık 2023).

¹²⁸ Modaselvim, “Hakkımızda”, (Erişim 4 Aralık 2023).

¹²⁹ El, yüz ve ayaklar haricinde kalan tüm vücut.

vitrininde yer alan cansız mankenler, arkaları dönük ve yere bakar şekilde durmaktaydı.¹³⁰ Günümüzde ise tesettür markaları; pardösü, ferace, abiye, elbise hatta başörtü ürünlerini saçlı açık modellerle tanıtmaya başlamıştır.¹³¹ Markaların bu tutumu günümüzde pek çok birey tarafından eleştirilmektedir.

Tesettür modasına dair yaşanan gelişmelerle birlikte kurulan firmalarının sayısı artmış ve artmaya devam etmektedir. Ayrıca son zamanlarda yeni kurulan markalardaki isimlendirmeler dikkat çekmektedir. Başlarda Tekbir, Sefamerve, Modanisa vb. gibi dinî çağrışım yapan marka isimleri ağırlıktaydı. Bu durum zamanla yerini; popüler markalar olan Tommy Hilfiger, Donatella Versace, Yves Saint Laurent gibi kurucularının ad-soyadından oluşan; Kadriye Baştürk, Kevser Sarıoğlu, Yeşim Özcan vb. gibi örneklerle bıraktı. Aynı zamanda Touché Prive, Cloche, Venöve, Ghisa gibi İngilizce ve Fransızca kökenli isimler de yaygınlık kazanmaya başladı.¹³²

Firmaların markalaşması, giyim endüstrisinde yaşanan rekabeti hızlandırmıştır. Firma ve markaların çoğalması ürünlerdeki zenginliği ön plana çıkarırken, rağbetin artırılması adına yeni tarzda kıyafetler çıkarılmaya başlanmıştır. Bu durum sonucunda giysiler artık ihtiyaç yerine imaj için üretilir olmuştur.¹³³ Kategorilere ceket, pantolon, jean, tulum, şapka gibi tesettürlü kadınların çok fazla kullanmadığı ürünler eklenmiştir. Böylece tesettür giyime modern ve farklı bir görünüm kazandırılmak istenmiştir.

Önceleri çok fazla seçeneği bulunmayan tesettürlü kadınların önüne serilen bunca seçenek, giyim alışkanlıklarına da yansımıştır. Tek seçenekleri pardösü ve başörtüsü olan birçok kadın; alt-üst giyim, eşarp/şal, ayakkabı, çanta gibi ürünleri aynı anda giymeye başlamıştır. Bu durum bazı markaların ürünleri çok yüksek fiyatta satmasını beraberinde getirmiştir. Pahalı satılan ürünler bilinirlik kazanırken eşarp, pardösü gibi ürünlerin hangi markaya ait olduğu sık sık gündeme gelmeye başlamıştır. Zamanla eşarp ve şallarda yer alan marka ismi ve etiketleri gizlenemez hâle gelmiştir.

¹³⁰ Yaşın, “Kimlik Piyasası”, 242.

¹³¹ Örnek için bk. Kayra, “Nakışlı Balon Kol Pardesü Siyah” (Erişim 20 Mart 2024); Zühre, “Polyester Twiil Eşarp ZE0011 V1” (Erişim 20 Mart 2024).

¹³² Haenni, *Piyasa İslamı*, 61-72.

¹³³ Pektaş, “Moda ve Küreselleşme”, 7.

1.2.4.2. Yerli Tesettür Markalarının Küreselleşme Adımları

Müşteri sayılarının artmasıyla birçok yerli tesettür markası, yurt dışı satışlarına başlamıştır. Zamanla uluslararası müşterilere ulaşan pek çok tesettür firması ürünlerinde küreselleşmeye gitmiştir. Tunik, ferace gibi tesettür ürünlerinin boyları kısalmış, kıyafetlere transparan kısımlar eklenmiştir. Başörtü ürünlerinde tesettürlü modeller kullanılmamaya başlanmıştır. Hazırlanan koleksiyonlarda tesettür ürünleri yerine; ceket, pantolon, gömlek vb. gibi globalde birçok insanın giyebileceği ürünlere odaklanılmıştır. Bu durum hem tesettürsüz hem de Müslüman olmayan kadınların da bu markalardan giyinmesini beraberinde getirmiştir. Örneğin son yıllarda tesettür markaları, ürünlerini TV dizilerindeki kadın oyuncular üzerinden tanıtabilmekte ve oyuncuların kıyafetlerine sponsor olabilmektedir.

Haenni Müslüman markaların gösterdiği bu dönüşüm ve gidişatı şu şekilde yorumlamaktadır:

Artık söz konusu olan, dinsel normlara sınıksız bağlılık değil, birkaç gevşek dinî zorunluluk ve duyarlılığın hayat kesitlerine serpiştirilmesidir. Oysa giyim konusundan devam edecek olursak, uluslararası moda eğilimleri çok yakından takip edilmekte ve Müslüman olmayan tüketici grupları ticari anlamda ciddiye alınmaktadır. (...) Sonuç olarak piyasanın mantığıyla komüniter hâl ve duruşlar açıkça çatışmaktadır: “Bizler İslami giysiler üretip sadece Müslümanlara satmak istemiyoruz. Biz hırslı Müslümanlarız ve Zara, H&M gibi herkese satmak istiyoruz. Her zaman kendi aramızda kalmak zorunda değiliz.”¹³⁴

Markaların yaşadığı bu gelişmeler, tesettür giyimde ve tercihlerinde değişim yaşanmasına sebep olmaktadır. Ceket, pantolon gibi giysilerin birçok yerde görünürlüğünün artmasıyla bu ürünler daha çok tercih edilmeye başlanmıştır. Tesettür markası olarak bireylere küreselde giyilen kıyafetlerin sunulması, onların daha çok tercih edilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu durum klasik, maskülen, sportif gibi giyimlerin yaygınlaşmasını hızlandırmıştır.

1.2.4.3. Küresel Giyim Markalarının Kurulması

Kentleşmenin etkisi ve AVM’lerin kurulması, yerli-yabancı giyim markalarının pek çok şehirde mağaza açmasına neden olmuştur. Başlarda tesettürlü kadınlar tarafından fazla tercih edilmeseler de son yıllarda bu durum değişmeye başlamıştır. Bu değişim tesettür giyimine de yansımıştır. Bu durumun sebepleri şöyle sıralanabilir:

¹³⁴ Haenni, *Piyasa İslamı*, 65-69.

- Küresel mağazalar şehir ve ilçe merkezlerinde yaygınlaşmış ve zamanla pek çok kesim tarafından tercih edilmeye başlanmıştır.
- Küresel mağazaların etkisiyle modernleşmenin giyim üzerinde yarattığı değişimler, kendini göstermeye başlamıştır. Örneğin tişört, pantolon, spor ayakkabı gibi ürünler daha çok giyilmeye başlanmış, zamanla tesettürlü bireyler tarafından da tercih edilmiştir.
- Unisex modasının ortaya çıkışıyla kadın ve erkek giysisi arasındaki farklar kaldırılmış, iki cinsiyetin de giyebileceği kıyafetler üretilmeye başlanmıştır. Özellikle unisex ve oversize ürünler bol olması nedeniyle tesettürlü bireyler tarafından tercih edilmektedir.
- Son yıllarda küresel markalar, tesettür ürünleri çıkarmaya başlamıştır. Bu sebeple global markalara tesettürlü bireyler tarafından gösterilen rağbet artmaya başlamıştır. Nike markasının başörtü ve haşema çıkarması bu duruma örnek olarak gösterilebilir.¹³⁵

1.2.5. Ekonomik Sermayenin Giyimde Görünür Kılınması

Giyinme, günümüzde en büyük sosyal kabul ve kişisel tatmin araçlarından biridir. Bireyin giyim pratiğine yön veren en büyük etken ise ekonomik güçtür. Bireyler ekonomik düzeylerine göre, kendilerini tatmin edecek en iyi ürünleri seçmekte ve giyim tarzlarını oluşturmaktadır.¹³⁶ Bu sayede oluşturulan giyim tarzları ise bireylerin; zevkleri, ekonomik durumları ve sosyal statüleri hakkında somut göstergeler taşımaktadır. Bu yüzden bireyler, yüksek statüde görünmek veya toplumsal saygınlık kazanmak için modaya uyar ve popüler kültür ne gerektiriyorsa onu gerçekleştirir.¹³⁷ Çünkü giyim ve moda, popüler kültürün başat araçlarından biridir, her şey imaj üzerine kuruludur.¹³⁸

¹³⁵ Örnek için bk.: Nike, “Nike Pro Hijab” (Erişim 24 Eylül 2024).

¹³⁶ Kamile Çetin, “Satın Alma Davranışlarında Kadınların Giysi Markası Tercihlerini Etkileyen Faktörler”, *Uluslararası Turizm Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi* 2/2 (Ocak 2019), 355; Kamile Çetin, “Kadın Tüketicilerin Giysi Satın Alma Davranışları ve Marka Bağlılığı”, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/2 (Haziran 2016), 23.

¹³⁷ Ayşe Canatan, “Sosyal Tabakalaşma”, *Sosyoloji*, ed. John J. Macionis (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017), 263; Hüseyin Köse, “Kültürel/Siyasal Bir Kimikleşme Aracı Olarak Giyim-Kuşam Modası”, *ICANAS38- Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi* ed. Zeki Dilek vd., (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 2011), 2/457-462.

¹³⁸ Melek Coşkun, “Popüler Kültür ve Tüketim Toplumu”, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi* 1/1 (Ocak 2012), 845.

Bireylerin yüksek statüde görünme çabaları ve giyimi saygınlık kazanmada bir araç olarak kullanmaları birçok sonucu beraberinde getirmiştir. İlk olarak giyim kuşama harcanan para artmıştır. Çünkü yüksek statüye ait görünme isteği, pahalı ve marka giyinme kaygısını barındırmaktadır. Fakat pahalı ve marka giyinmek yeterli olmayabilir. Bourdieu'ya göre aynı sınıfa ait bireyler pek çok açıdan benzerlik taşırlar. Giyim ve kıyafet tercihleri de bunlardan biridir.¹³⁹ Bu yüzden, birbirinden farklı birçok kıyafete de sahip olmak gereklidir. Bu durum sonucunda birey, sürekli olarak giyime para harcamak zorunda kalır. Ekonomik sermaye bu noktada kendisini göstermeye başlar.

Veblen, yüksek statüde görünmek ve zenginliğini gözler önüne sermek gibi kaygısı olan bireyleri “aylak sınıf” olarak adlandırmıştır. Konuyu ele aldığı *Aylak Sınıfın Teorisi* adlı eserinde pek çok çıkarım yer almaktadır. Veblen'e göre tüketim, başlı başına bir saygınlık kazanma aracıdır. Özellikle şehir hayatının getirileri, gösterişçi tüketimi gözler önüne serer. Tüketiciler, dışarıdan zengin ve saygın görünmek için bol bol gereksiz harcama yapmalıdır. Müsrif harcama, saygınlığın olmazsa olmazıdır.¹⁴⁰ Bu kural kendini giyimde çok rahat gösterir. Çünkü giyim, bireyde ilk göze çarpan görüntüdür ve maddi duruma dair çıkarım yapmaya imkân sağlar. Bu yüzden giyim için artık korunma içgüdüsü yerine görünüm daha önemlidir. Kıyafetlerin güzelliğine; rengi, deseni veya kumaşı değil, pahalılığı karar verir. Giyimde pahalılığa ihtiyaç duyulur. Bu yüzden ucuz kıyafetler tiksinti uyandırır. Pahalı kıyafetler ise otomatikman şık olma sonucunu doğurur. Pahalılığın yanında moda da uygun olmalıdır. Moda pek çok yönüyle müsrif harcamaya hizmet eder. Süreklilik ilkesi gereğince tüketiciler her an yeni çıkan ürünlere sahip olmak isterler. Yeni çıkan ürünlere anında sahip olmak, büyük bir zenginlik göstergesidir. Bunun yanında kadın giyimi de saygınlık ölçmede önemli bir araçtır. Kadınların şık görünümü, örneğin topuklu ayakkabı gibi rahatsız edici, çalışmayı engelleyecek giysiler tercih etmesi, hane reisinin saygınlığını artırır. Bu durumda hane reisi zengindir ve kadının çalışmasına gerek olmadığı gözler önüne serilir.¹⁴¹

¹³⁹ Pierre Boudieu, “Kişinin Toplumdaki Yerin Algısı”, çev. Tufan Göbekçin, *Sosyoloji Kitabı*, ed. Christopher Thorpe vd., (İstanbul: Alfa Yayınları, 2019), 77.

¹⁴⁰ Thorstein Bunde Veblen, *Aylak Sınıfın Teorisi Kurumların İktisadi İncelenmesi*, çev. Eren Kırmızıaltın- Hüsnü Bilir (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2022), 72-89.

¹⁴¹ Veblen, *Aylak Sınıfın Teorisi*, 149-160.

Üst sınıfa ait ve zengin gözükmek, saygınlık kazanma çabalarının, giyime yüksek oranda para harcanmasını beraberinde getireceğinden bahsetmiştik. Bireylerin ait olunan statü yerine, ait olunmak istenen statü için sürekli kıyafet almaları, farklı görünmek istemeleri, pek çok yeni giyim tarzını ortaya çıkarır. Veblen'in de bahsettiği şehir hayatındaki gösterişçi tüketim bir yarış doğurabilir. Bireyler her an daha güzel, zengin ve farklı görünmek isterler. Bu durumda da ekonomik güç, gösteriş yarışındaki etkisini artırmaya başlar. Günümüzde tesettürlü kadınlarla birlikte muhafazakâr kesimin de bu yarışın bir parçası olduğunu söylemek yanlış olmaz. AK Parti'nin 20 yılı aşkın süredir iktidarda olmasıyla beraber muhafazakâr kesim, ekonomik anlamda yükselişe geçmiştir. Bu maddi artış, tesettürlü kadınların giyim tercihleri ve yaşayışlarında da gözlemlenebilmektedir. Özellikle siyasi isimler veya eşlerinin giyim tercihleri ve harcamaları göze çarpmaktadır.¹⁴²

1.2.6. Teknolojinin Yaygınlaşmasıyla Yaşanan Gelişmeler

1.2.6.1. Sosyal Medya Platformlarının Kullanımı

DataReportal'a göre 2024 Ocak ayı itibariyle Türkiye'de 74,42 milyon internet; 57,50 milyon aktif sosyal medya kullanıcısı bulunmaktadır. En çok kullanılan sosyal medya platformları ve kullanıcı sayıları şu şekildedir: 57,50 milyon YouTube, 57,10 milyon Instagram, 37,73 milyon TikTok (18 yaş ve üzeri kullanıcılar), 34,35 milyon Facebook, 20,67 milyon X, 16,00 milyon LinkedIn 15,45 milyon Facebook Messenger ve 15,40 milyon Snapchat.¹⁴³ Bu platformlar kullanıcılarına fotoğraf, yazı ve video paylaşma imkânlarını tanımaktadır. Fotoğraf paylaşma uygulamalarıyla pek çok kullanıcı, kalıcı veya 24 saatlik güncellemeler yapabilmektedir. Platformların aktif kullanılması ve sık sık paylaşım yapılması kullanıcılar arasındaki etkileşimi artırmakta kimi zaman onları bir yarışa sürükleyebilmektedir. Bu yarış kullanıcıların daha farklı ve güzel görünme endişesine girmelerine sebebiyet verebilmektedir.

Sosyal medyanın en çok kullanılan fotoğraf/ kısa video paylaşım platformu olan Instagram, tesettür tipolojilerinin çoğalmasındaki en büyük etkenlerden biri olarak gösterilebilir. Bunun sebebi ise Instagram'ın fotoğraf paylaşım amacıyla ortaya

¹⁴² Örnek için bk. Medyascope, "BeşiBirYerde (133): Kur'an tilavetinden Hayrünnisa Gül'ün ayakkabılarına - Kraliçe Elizabeth'in Türkiye ile ilgili beş hatırası", (Erişim, 22 Nisan 2024).

¹⁴³ Datareportal, "Digital 2024: Turkey", (Erişim, 22 Nisan 2024).

çıkması ve bu yüzden diğer sosyal medya platformlarına göre görselliğin daha ön planda olmasıdır. Platformda yer alan keşfet butonu, pek çok insana ulaşabilme olanağı vermekte; sonrasında getirilen, hikâye ekleme, Reels ve Mağaza güncellemeleri kullanıcılar arasındaki etkileşimi arttırmaktadır.

Görselliğin ön planda olması nedeniyle tesettürlü kullanıcılar, tercih ettiği giyim tarzlarını Instagram üzerinden paylaşıp etkileşim almaktadır. Gönderilerin özellikle keşfet kısmında diğer kullanıcılar tarafından görülmesiyle âdeta bir fikir alış-verişi gerçekleşmektedir. Bu fikir alışverişleri bir diğerini doğurarak, pek çok yeni giyim tarzını ortaya çıkarmakla birlikte kimi zaman kullanıcıları daha farklı, güzel olma yarışına sürükleyebilmektedir. Bu durum pek çok yeni tarzların ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. Özellikle başörtüsü bağlama modelleri, şapka ve şal kullanma, kıyafet parçalarını ve aksesuarlarını birbirleriyle kombinleme vb. gibi fikirler çoğunlukla Instagram üzerinden ortaya çıkıp yayılmaktadır.

1.2.6.2. Sosyal Medya Influencerları

Influencer kelimesi İngilizce influence kökünden gelmekte, sahip olduğu sosyal medya kanalı aracılığı ile bir ürün ya da hizmet hakkındaki deneyimlerini ve düşüncelerini takipçileri ile paylaşarak o ürünün tanıtımını yapan kimse anlamına gelmektedir.¹⁴⁴ Çoğunluğu moda ve giyim alanında etkin olsa da teknoloji, müzik, oyun, yemek, seyahat vb. alanlarda tanınan birçok influencer vardır. Influencerlar genellikle faaliyetlerini Instagram üzerinden yürütmektedirler. Bunun en büyük sebebi Instagram platformunun ürün tanıtımına elverişli olmasıdır. Instagram, barındırdığı özellikler nedeniyle influencerlar ve takipçileri arasındaki etkileşimi en iyi şekilde sağlayabilmektedir. Bu yüzden özellikle giyim ve güzellik(kozmetik) alanındaki influencer hesapları bu platformu tercih etmektedirler. Bunun yanında az da olsa Twitter, Facebook ve Youtube üzerinden ürün tanıtımlarının yapıldığı görülmektedir.

Moda ve giyim alanında tanınan influencerlar arasında farklı tesettür tipolojilerine sahip yüzlerce hesap bulunmakta ve sayıları artmaktadır. Tesettürlü influencer hesapların, giyim tarzları genel olarak incelendiğinde farklılaşmalar göze çarpmaktadır. Influencerlar arasında; marjinal giyinen, farklı fikirler üreten veya giyinişi normal karşılanıp beğenilen pek çok hesap bulunmaktadır. Hesap kullanıcıları,

¹⁴⁴ Tureng, “Influencer” (Erişim 4 Aralık 2023).

tarzlarına ve tercihlerine göre giyinmekte ve ürün tanıtımlarını bu duruma göre takipçileriyle paylaşmaktadır.

Reklam gelirinin veya takipçi sayılarının artması için birçok influencer takipçilerine memnun kalacakları içerikler sunmaya çalışmaktadır. Bu içerikler genel olarak; mevsimlere veya mekânlara göre (okul, kafe, düğün vb.) kombin önerileri, fotoğraf/poz önerileri, makyaj, cilt temizliği vb. gibi paylaşımlardan oluşmaktadır. Alınan reklamların tanıtımı etkili bir şekilde ortaya konmak için yeni içerikler üretilmektedir. Bu içerikler “X ürün ile 4 farklı kombin”, “X mevsimi kombini”, “X mekânı makyajı” vb. gibi video/fotoğraftan oluşmaktadır.

Şekil 19. Influencer içeriklerine örnek.

Birçok influencer, Instagram hikâye kısmında oldukça aktif olmakta, takipçileriyle iletişim kurmakta ve ürün öneri veya değerlendirmelerini bu kısımdan yapmaktadır. Özellikle hikâye paylaşma kısmında yer alan link ekleme özelliğiyle influencerlar, takipçilerini doğrudan reklamını yaptığı ürüne yönlendirebilmekte veya hazırladıkları ürün koleksiyonlarını paylaşabilmektedir.

Influencerların sosyal medyadaki etkinliği, tesettür giyime ve moda da dair yeni fikirleri, markaların çıkardığı ürünleri tanıtmaları ve ürettikleri içerikler, tipolojilerin farklılaşmasını doğrudan etkilemektedir. Bunun en temel nedenleri, çok sayıda tesettürlü influencerın varlığı ve bazılarının milyonlara ulaşan takipçi sayısına sahip olmalarıdır. Bazı influencerların sayıları milyonları geçmekte ve bu influencerlar pek çok insan tarafından tanınmakta ve giyim tercihleri bilinmektedir. Kimi bireyler, influencerların tarzlarını beğenmekte ve kendi hayatında da uygulamaya geçirmektedirler. Bu durumun izdüşümleri özellikle, üniversite, kafe, AVM gibi toplu alanlarda görülebilmektedir.

1.2.6.3. Alışveriş Siteleri

İnternetin yayılmasıyla pek çok mağaza e-ticaret üzerinden satış yapmaya başlamıştır. Bunun yanında pek çok markayı ve mağazayı bünyesinde barındıran alışveriş siteleri kurulmaya başlanmıştır. Bu sayede tek sitede giyim, ayakkabı, çanta, kozmetik kategorilerinin her; yaşa, tarza, markaya, bedene göre bulunabilmesi sağlanmıştır. Aynı zamanda ürün puanlama, yorum yapma, fotoğraf yükleme özellikleri kullanıcılar arasındaki etkileşimi artırmakta ve müşterilerin satın alma niyetinde etkili olmaktadır.¹⁴⁵

Giyim	Ayakkabı	İç Giyim	Kozmetik	Spor & Outdoor
Elbise	Topuklu Ayakkabı	Pijama Takımı	Parfüm	Sweatshirt
Tişört	Sneaker	Gecelik	Göz Makyajı	Tişört
Gömlek	Günlük Ayakkabı	Sütyen	Cilt Bakım	Spor Sütyeni
Kot Pantolon	Babet	İç Çamaşırı Takımları	Saç Bakımı	Tayt
Kot Ceket	Sandalet	Fantezi Giyim	Makyaj	Eşofman
Pantolon	Bot	Çorap	Ağız Bakım	Koşu Ayakkabısı
Mont			Cinsel Sağlık	Spor Çantası
Bluz	Aksesuar & Çanta	Lüks & Designer	Vücut Bakım	Spor Ekipmanları
Ceket	Çanta	Lüks Çanta	Hijyenik Ped	Outdoor Ayakkabı
Etek	Saat	Lüks Giyim	Duş Jeli & Kremleri	Kar Botu
Kazak	Takı	Lüks Ayakkabı	Epilasyon Ürünleri	Outdoor Ekipmanları
Tesettür	Şapka	Tasarım Giyim	Ruj	Sporcu Besinleri
Büyük Beden	Cüzdan	Tasarım Ayakkabı	Güneş Kremi	Sporcu Aksesuarları

Şekil 20. Alışveriş sitesi kategorilerine örnek.

Alışveriş siteleri, giyim tarzı fark etmeksizin bütün ürünlere kolayca erişim sağlayabilmektedir. Kategoriler bölümünde her giyim çeşidine ait kıyafetler bulunmaktadır. Bireyler tek siteden istediği bütün kıyafetlere ve ürünlere ulaşabilmektedirler. Bu siteler; kampanyalar, indirim kuponları ve hediye çekleri üzerinden tüketicileri alışverişe teşvik etmektedirler.

¹⁴⁵ Cansu Aytan-Emine Eser Telci, “Markaların Sosyal Medya Kullanımının Tüketici Davranışı Üzerindeki Etkileri”, *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication* 4/4 (Ekim 2014), 3.

1.2.6.4. Medya Yoluyla Damgalanma

Türkiye ekran başında en fazla zaman geçiren ülkeler arasında yer almaktadır. 2015-2020 yılları arasında ortalama TV izleme süresi 4 saat, 14-33 dk aralığında değişiklik göstermiştir. En çok izlenen türler ise sırasıyla; diziler, çocuk programları ve haberlerden oluşmaktadır.¹⁴⁶ Özellikle TV dizilerinde yer alan alt mesajlar, bireylerin giyim tercihlerine etki etmekle birlikte, tesettürlü bireylere dair bakışı da çeşitli tiplerle göz önüne sermektedir.

Televizyon dizilerinde tesettürlü karakterler, iki belirgin tiplerle öne çıkmaktadır. İlk tipler çoğunlukla; toplumun alt tabakasında yer alan, yöresel bir ağızla konuşan ve geleneksel şekillerde giyinen, hizmetçi, aşçı, temizlikçi olarak çalışan, dönemin yeniliklerinden habersiz, diğer oyuncuların abla, teyze gibi seslendiği, yan rollerde yer alan, iyi niyetli vb. özelliklere sahip karakterler olarak sunulmaktadır. İkinci tipler ise ilk tiplerin bazı özelliklerini taşımakla birlikte; görgüsüz, kötü niyetli, yeniliğe kapalı, bilgisiz karakterler olarak gösterilmektedir. Televizyon dışında, sosyal medya platformlarında kimi zaman tiyatro ve skeçlerde de bu tiplere rastlamak mümkündür.¹⁴⁷

Tesettürlü karakterlerin, yöresel özelliklere hapsedilmesi, saf- kötü niyetli zıtlığından koparılmayışı, alt tabakada ve dönemin gerisinde yaşıyormuş gibi gösterilmesi toplum nezdinde kimi zaman genellenmektedir. Dindar giyimin düşük statü göstergesi olarak gösterilmesi, tesettürlü bireylerin TV’de resmedilen tiplerden farklı olarak daha modern, marjinal giyinme ihtiyacı duymasına yol açabilmektedir.¹⁴⁸ Barbarosoğlu, tesettürlü genç kızların şehrin her yerinde olmak istemelerini, bu alt tabaka damgasına karşı geliştirdikleri bir tavır olarak değerlendirmektedir. Bu duruma, İş Bankası’nın yaptığı memur alımında işe başı açık bir şekilde başlamaları, çaycı ve temizlikçi olarak çalışacak kadın işçilerin ise mutlaka tesettürlü olmaları konusundaki isteğini örnek vermiştir.¹⁴⁹

Bu bölümde tesettür tiplerinin ortaya çıkması ve tesettür çeşitliliğinin artmasındaki nedenleri sosyal açıdan ele almaya çalıştık. Böyle bir sınırlama

¹⁴⁶ Bağımsız İletişim Ağı (Bianet), “Türkiye günde ortalama 4 saat 33 dakika TV izliyor” (Erişim: 17 Aralık 2022).

¹⁴⁷ Çocuklar Duymasın dizisi Emine karakteri, O Hayat Benim dizisi Nuran karakteri bahsedilen tiplerin en belirgin örnekleri arasındadır.

¹⁴⁸ Meşe, “İslami Bir Moda Dergisi Örneğinde Moda ve Tesettür”, 147.

¹⁴⁹ Barbarosoğlu, *İmaj ve Takva*, 99.

getirmemizin ilk sebebi çalışmamızın sosyolojik nitelik taşımasıdır. Dolayısıyla sosyolojinin ana konularının ele alınması hem kavramsal ereve hem de bulgu ve yorumlar kısmı için daha işlevsel olacaktır. Öte yandan giyimde yaşanan değişimlerin bütün yönleriyle ele alınması zorluk taşımakla birlikte çalışmanın hacmini artıracaktır. Bu sebeple toplumsal alanda daha gözlenebilir durumları kısaca incelemek istedik. Bir sonraki başlıkta araştırmada kullanılan yöntemlerden bahsedilecektir.

2. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

2.1. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın kavramsal çerçeve bölümü doküman tarama yöntemi ile oluşturulmuştur. Bu doğrultuda araştırmanın ana konularını ilgilendiren temel meseleler kavramsal çerçeve bölümünde ele alınmıştır.

Araştırma konumuzun yani farklı tesettür tarzlarını tercih eden bireylerin toplumsal alanda kendilerini nasıl anlamlandırdıklarını derinlemesine inceleyebilmek için nitel yöntemler kullanılmıştır. Nitel araştırma, “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlanabilir.¹⁵⁰ Nitel yöntemler, araştırmacılara davranışları gözlemleme ve katılımcılarla görüşerek ilk elden bilgi toplama imkânı sunmaktadır.¹⁵¹ Bu yönüyle sosyal bilimlerde ve sosyolojide çokça tercih edilen bir araştırma yöntemidir.

Araştırma konumuza bakıldığında toplumda, özellikle muhafazakâr kesimde tesettürlü bireylerin giyimlerindeki çeşitlilik, alışılmamış tarzların yaygınlık göstermeye başlaması ve marjinal olarak nitelendirilen örtünme biçimlerinin ortaya çıkışı eleştiri noktası olarak sıcak bir konudur. Buna karşın toplumda hem ideal tesettüre sahip olan hem de örtünme şekilleri -tesettür açısından- aşırı olarak kabul edilen bireylerin de toplumla yaşadıkları tecrübeler dikkat çekmektedir. Tüm bu durumlar göz önüne alındığında tesettürlü bireylerin toplumsal alanda yaşadıkları tecrübelerin kendilerini anlamlandırma noktasında ne tür bir önem arz ettiğini ele alabilmek için nitel yöntemle ilk elden bilgi toplamak, araştırma için çok daha faydalı olacaktır. Bu bağlamda veri toplama olarak mülakat yöntemi tercih edilmiştir.

¹⁵⁰ Ali Yıldırım- Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021), 39.

¹⁵¹ John W. Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Nitel Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, çev. Mesut Bütün- Selçuk Beşir Demir (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2021), 46.

2.2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın modeli, nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desendir. Fenomenolojik çalışmada, “birkaç kişinin bir fenomen veya kavramlarla ilgili yaşanmış deneyimlerin ortak anlamlarının keşfedilmesi” amaçlanmaktadır.¹⁵² Fenomenolojik desende, gözlemlenen ve farkında olunan fakat derinlemesine bir anlayışa sahip olunmayan olgulara odaklanılır.¹⁵³ Bu araştırmanın fenomenini ise “Farklı tesettür tarzlarına sahip bireylerin kendilerini nasıl anlamlandırdıkları” oluşturmaktadır. Fenomenolojik araştırma, çalışmanın fenomenini deneyimlemiş bireylerden elde edilen verilerle yürütülmektedir. Bu bireylerin araştırılan olguyu ve fenomeni yaşayan, dışı vuran ve yansıtan niteliklerde olması önemli bir noktadır.¹⁵⁴

Fenomenolojik yaklaşım, nitelik olarak derinlemesine bir araştırmayı gerektirmesinden dolayı mülakat tekniği başlıca veri toplama aracı hâline gelmektedir.¹⁵⁵ Bu noktada araştırmanın fenomeninin en iyi şekilde irdelenebilmesi için mülakat tekniği kullanılmıştır. Özellikle konunun güncellik arz etmesi ve toplumda tartışılması, fenomeni deneyimlemiş bireylere anlık soru sorabilme imkânıyla birlikte mülakat tekniği araştırma için işlevsel bir nitelik taşımaktadır.

2.2.2. Araştırma Grubu

Araştırma grubu, amaçlı örneklem tekniği kullanılarak oluşturulmuştur. Çalışmanın fenomenine yani “farklı tesettür tarzlarına sahip bireylerin kendilerini nasıl anlamlandırdıklarına” ulaşmak için amaçlı örneklem tekniği kullanmak kaçınılmaz hâle gelmiştir. Bu doğrultuda, kavramsal çerçeve bölümünde de yer verdiğimiz tesettür tipolojileri baz alınarak bir araştırma grubu oluşturulmak istenmiştir. Araştırma grubunun sayısı 17 kişi olarak planlanmıştır. Bu doğrultuda 14 tesettür tipolojisinin her birine en az 1 katılımcı denk gelecek şekilde katılımcı bulunması planlanmıştır. Gündelik hayatında bu tesettür tipolojilerini tercih eden bireylerle iletişime geçilip araştırmanın konusu hakkında bilgi verilmiştir. Ardından araştırma grubunda yer alarak mülakat gerçekleştirmek isteyip istemedikleri sorulmuştur.

¹⁵² Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri*, 79.

¹⁵³ Yıldırım- Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 72.

¹⁵⁴ Yıldırım- Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 74.

¹⁵⁵ Yıldırım- Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 74.

“Tesettürde kısa/yarım kollu üstlük ve pantolon/etek giyme tercihi” ve “Tesettürde transparan/yarı transparan giyim tercihi” tipolojilerini deneyimleyen bireylerle iletişime geçilmiş fakat herhangi bir yanıt alınamamıştır. Bu yüzden araştırma grubu geriye kalan 12 tipolojiyi tercih eden bireylerden oluşmaktadır.

Araştırma grubunu oluşturmak için öncelikle Rize ilinde, fenomeni deneyimleyen ve kendini iyi ifade edebilen 4 bireyle iletişime geçilmiş ve olumlu geri dönüş alınmıştır. Ancak 2 birey mülakat gerçekleştirmekten vazgeçmiştir. Ardından yine fenomene uygun yeni bireyler gözlemlenerek araştırma grubuna dâhil edilmiştir. Diğer taraftan araştırma grubunu en iyi şekilde oluşturabilmek için birbirinden farklı tipolojileri tercih eden bireyler sosyal medya yoluyla gözlemlenmiştir. Fenomene uygun görünen bireyler ile Gmail ve Instagram direkt mesaj (DM) üzerinden ile iletişime geçilmiştir. Medya yoluyla yaklaşık 50 kişi ile iletişime geçilmiş 1 olumsuz ve 3 olumlu yanıt alınabilmektedir.

Araştırma grubunun 17 kişiden oluşması planmış fakat mülakatların tamamlanmasına yakın sosyal medya üzerinden iletişime geçilen 2 birey olumlu geri dönüş yapmıştır. Bireylerin aktarmış olduğu deneyimlerin çalışmayı zenginleştireceği düşünüldüğünden araştırma grubunun sayısı 19’a çıkarılmıştır.

Katılımcıların yaşına, yaşadıkları yere, eğitim durumlarına yönelik herhangi bir sınırlama yapılmamıştır. Katılımcılarda aranan tek şart birbirlerinden farklı tarzlarda giyiniyor olmalarıdır. Bu sayede herhangi bir ölçüte tâbi tutulmadan araştırmaya dair daha sağlıklı bir şekilde bulgu elde edilmesi amaçlanmıştır. Katılımcıların yaşları 21-55 arasında değişmektedir. Katılımcılar 11 farklı meslek grubuna mensup olmakla birlikte yine 11 farklı şehirde ikamet etmektedir.

Araştırma grubunun tamamı 19 başörtülü bireyden oluşmaktadır. Araştırma grubunun oluşturulmasında ana ölçütün başörtü olarak seçilmesi toplumsal algılardan kaynaklanmaktadır. Toplumun ideal tesettüre yönelik şekilsel kabulleri farklılık göstermektedir. Ancak toplum nezdinde başörtüsü, tesettürün başlangıç noktası olarak görülmektedir. Araştırmada tesettür olgusu, sosyolojik açıdan incelendiğinden dolayı toplumda kabul edilmiş normlar esas alınmıştır.

Katılımcılara ait yaş, meslek, medeni durum, eğitim durumu ve ikamet edilen şehir bilgileri tabloda yer almaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların demografik bilgileri

Katılımcılar	Yaş	Meslek	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Şehir
K-1	22	Öğrenci	Bekâr	Açık Öğretim Ön Lisans*	Trabzon
K-2	25	Özel Sektör	Evli	Ön Lisans	Rize
K-3	25	Öğrenci	Bekâr	Yüksek Lisans*	Rize-Ankara
K-4	24	Influencer	Bekâr	Lisans*	Bursa
K-5	25	Influencer	Bekâr	Lisans	Bursa
K-6	26	Öğretmen	Boşanmış	Yüksek Lisans*	Yalova
K-7	55	Öğretmen	Evli	Lisans	İstanbul
K-8	23	Psikolojik Danışman	Bekâr	Lisans	Sivas
K-9	26	Ev Hanımı	Evli	Ön Lisans	Rize
K-10	53	Memur	Evli	Ön Lisans	Rize
K-11	22	Öğrenci	Bekâr	Lisans*	Rize
K-12	26	Öğretmen	Evli	Lisans	İstanbul
K-13	35	Ev Hanımı	Evli	Lisans	Hatay
K-14	39	Ev Hanımı	Evli	Lise	Hatay
K-15	21	Kuran Kursu Öğreticisi	Bekâr	Ön Lisans*	Kırıkkale
K-16	23	Öğrenci/Milli Sporcu	Bekâr	Lisans*	Antalya
K-17	37	Dans Eğitimci/Antrenör	Bekâr	Ön Lisans	İstanbul
K-18	48	Ev Hanımı	Evli	Ortaokul	Rize
K-19	28	Ressam	Bekâr	Üniversite Terk	Kırıkkale

*: Mülakat yapıldığı esnada hâlen eğitimi devam eden katılımcılar.

Katılımcıların yaşları 21-55 arasında değişmekle birlikte ortalaması 30'dur. Katılımcıların 10'u bekâr, 8'i evli ve 1'i boşanmıştır. Katılımcıların eğitim durumu: 1 ortaokul mezunu, 1 lise mezunu, 6 ön lisans (mezun-devam ediyor), 8 lisans (mezun-devam ediyor), 2 yüksek lisans (devam ediyor) ve 1 üniversite terk şeklindedir.

2.1.3. Araştırma Verilerinin Toplanması ve Analizi

Araştırmada veriler, mülakat tekniği ile toplanmıştır. Mülakat tekniği zaman ve maliyet açısından ekonomik değildir. Ancak araştırmacıya; konuyu derinlemesine inceleyebilmesi açısından esneklik, katılımcıdan birebir veri elde edilmesi açısından kolaylık, karşı tarafı gözlemlene olanağı, anlık soru sorabilme gibi avantajlar sağlar.¹⁵⁶

Katılımcılar mülakat yapılmadan önce soruların içeriği hakkında kısaca bilgilendirilmiştir. Katılımcıların her birine; hiçbir kişisel ve özel bilgilerinin deşifre edilmeyeceği, gizli kalacağı belirtilmiş ve etik onam formu imzalatılmıştır. Katılımcıların her biri K-1 (Katılımcı 1), K-2 (Katılımcı 2) şeklinde devam ederek kodlanmıştır.

Katılımcılara Ek-2'te yer alan yarı yapılandırılmış sorular yöneltilmiştir. Görüşme soruları 27 ana ve 3 alt sorudan oluşmaktadır. Bunun yanında görüşmeler esnasında katılımcıların aktardığı kimi verileri daha derinlemesine ortaya çıkarma amacıyla anlık sorular da sorulmuştur.

Görüşmelerin 3'ü yüz yüze, 1', telefon görüşmesi ile 14'ü Google Meet üzerinden yapılmıştır. Katılımcılardan K-19 ise soruları yazılı olarak cevaplamak istemiştir. Görüşmeler 14 Ocak 2024 tarihinde başlamış, 8 Şubat 2024 tarihinde ise sonlanmıştır. Görüşmelerin ortalama süresi 25-35 dakika aralığında değişmekte olup yaklaşık 10 saatlik ses kaydı elde edilmiştir. Kayıtlar öncelikle Google Dokümanlar üzerinden otomatik şekilde yazıya dökülmüş, her bir katılımcı için soru-cevap şablonu oluşturulmuştur. Ardından ses kayıtları tekrardan dinlenerek katılımcıların söyledikleriyle birebir şekilde düzenlenmiştir. Çalışmada alıntılanan kısımlarda çeşitli imla hataları düzeltilmiş, ifadelerin daha rahat anlaşılabilmesi için yani, hani, işte" gibi kelimeler -anlam bütünlüğüne ve katılımcının vurguladığı noktaya etki etmiyorsa- çıkarılmıştır.

¹⁵⁶ Yıldırım- Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 123-126.

Verilerin analizi sürecinde, katılımcıların cevapları Excel dosyasına işlenmiştir. Mülakat soruları çerçevesinde çalışmanın ana kategorileri belirlenmiştir. Katılımcıların benzeştiği ve ayrıştığı noktalar tespit edilip temalar oluşturulmuştur. Bu doğrultuda 5 ana tema ve 29 kategori ortaya çıkmıştır. Oluşturulan temalar alandaki diğer çalışmalarla karşılaştırılmış, benzer ve farklı yönlerden ilişkilendirilmiştir.

2.2.4. Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmanın iç geçerliğinin¹⁵⁷ sağlanabilmesi adına literatür detaylı şekilde araştırılmıştır. Bu doğrultuda elde edilen bilgiler ışığında araştırmanın kavramsal çerçeve bölümü oluşturulmuştur. Hem kavramsal çerçevede ele alınan durumlar göz önünde bulundurulmuş hem de toplumda tesettürlü bireylerin yaşadıkları çeşitli tecrübeler gözlemlenerek görüşme soruları kabaca oluşturulmuştur. Görüşme soruları uzmanlar tarafından incelendikten sonra çeşitli düzenlemeler yapılarak hazır hâle getirilmiştir. Araştırmanın dış geçerliği¹⁵⁸ ise elde edilen bulguların diğer araştırmalarla karşılaştırılması ve örneklendirilmesi ile sağlanmaya çalışılmıştır.

Güvenirliği sağlamak adına ise mülakatlar gerçekleştirilmeden önce katılımcı grubuna dâhil edilmeyen araştırmanın fenomenine uyan 3 bireyle pilot uygulama yapılmıştır. Pilot uygulama sonucunda soruların sıralaması yeniden düzenlenmiştir. Sorulardan birinde ise değişikliğe gidilmiştir. “Örtünmenin belli bir şekil veya kalıpta olmasıyla, dinî kimlik veya dindar kimlik arasında nasıl bir ilişki olduğunu düşünüyorsunuz? Bu konuda neler söylemek istersiniz?” sorusunu, pilot uygulamadaki 3 katılımcıdan 2’si anlamakta güçlük çekmiştir. 1 katılımcı ise din psikolojisi alanında yüksek lisans yapıyor olması sebebiyle “dinî kimlik ve dindar kimlik” gibi kavramları daha rahat anlamlandırabilmiştir. Bu yüzden soru “Tesettür, ancak çarşaf, ferace veya pardösü ile doğru bir örtünme şeklidir” ifadesini nasıl değerlendirirsiniz?” şeklinde değiştirilmiştir.

¹⁵⁷ Yıldırım- Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 255-256.

¹⁵⁸ Yıldırım- Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 258-259.

3. ARAŞTIRMAYA DAİR BULGU VE YORUMLAR

3.1. Katılımcıların Tesettürüne Genel Bir Bakış

Bu bölümde; katılımcıların kaç yaşında tesettüre girdikleri, ne kadar süredir tesettürlü oldukları, gündelik hayatlarında genel olarak nasıl giyindikleri, tesettüre girdikleri ilk andan itibaren giyimlerinde ne tür değişimler olduğu ve bu değişimlerde hangi sebeplerin etkili olduğu gibi konuya yönelik giriş bilgileri ele alınacaktır.

3.1.1. Katılımcıların Tesettürlü Olma Süreçleri

19 katılımcının tesettüre girme yaşlarına bakıldığında çeşitli benzerlikler ve farklılıklar göze çarpmaktadır. Araştırma grubunun çoğunluğunu oluşturan 20'li yaşlardaki 13 katılımcının ve 48 yaşındaki 1 katılımcının tesettüre girme zamanları 11 ve 18 yaş aralığında değişmektedir. 20'li yaşlardaki katılımcıların ortalama tesettürlü olma süreleri 9 yıldır. 48 yaşındaki katılımcının tesettürlü olma süresi ise 36 yıldır.

30'lu ve 50'li yaşlardaki katılımcıların ise tesettüre girme zamanları 24 ve 33 yaş aralığında değişmektedir. Bahsedilen 5 bireyin 40'lı ve 20'li yaşlardaki katılımcılara kıyasla daha geç tesettüre girdikleri göze çarpmaktadır. 30'lu yaşlardaki 3 katılımcının ortalama tesettürlü olma süresi 8 yıl iken 50'li yaşlardaki 2 katılımcının ortalaması 26 yıl olarak hesaplanmıştır. Katılımcılara yönelik yaş, tesettüre girme zamanları ve tesettürlü olma süreleri tablodaki gibidir.

Tablo 3. Katılımcıların tesettür süreçlerine yönelik ön bilgiler

Katılımcılar	Yaş	Tesettüre Girme Yaşları	Tesettürlü Olma Süreleri
K-1	22	11 yaşında	11 yıl
K-2	25	16 yaşında	9 yıl
K-3	25	14-15 yaşında	10 yıl
K-4	23	14-15 yaşında	8 yıl
K-5	25	15 yaşında	10 yıl
K-6	26	12 yaşında	14 yıl
K-7	55	25 yaşında	30 yıl
K-8	23	14 yaşında	9 yıl
K-9	26	13 yaşında	13 yıl
K-10	53	30 yaşında	23 yıl
K-11	22	16 yaşında	6 yıl
K-12	26	18 yaşında	8 yıl
K-13	35	24 yaşında	11 yıl
K-14	39	33 yaşında	6 yıl
K-15	21	13 yaşında	8-9 yıl
K-16	23	15 yaşında	6 yıl
K-17	37	28 yaşında	9 yıl
K-18	48	12 yaşında	26 yıl
K-19	28	14 yaşında	14 yıl

*üstlük terimi; gömlek, hırka, bluz, sweatshirt, kazak gibi uzun kollu üst giysilerin yerine her birini tek tek yazmamak adına kullanılmıştır.

3.1.2. Katılımcıların Gündelik Hayatta Tesettür Tercihleri

Katılımcıların 8'i, gündelik hayatta belli bir tesettür şeklini tercih etmekte ve bu tarzın dışına çıkmamaktadır. Bu katılımcıların 3'ü ferace, 2'si çarşaf, 1'i üstlük/tunik-pantolon, 1'i sportif/maskülen ve 1'i üstlük-etek giymeyi tercih etmektedir. Kalan 11 katılımcı ise gündelik hayatlarında birden fazla tarzı tercih etmektedir.

Katılımcılara mülakat esnasında, araştırmanın birinci bölümünde yer alan “Bir Tesettür Tipolojisi Denemesi” başlığındaki tablo gösterilmiş ve verilen cevaplar

ışığında tasnifleme yapılmıştır. Katılımcılara mülakat esnasında gösterilen tesettür tipolojileri/tarzları şu şekildedir:

Tablo 4. Katılımcılara gösterilen tesettür tipolojileri tablosu

1. <i>Tipoloji</i>	Tesettürde çarşaf giyme tercihi.
2. <i>Tipoloji</i>	Tesettürde ferace giyme tercihi.
3. <i>Tipoloji</i>	Tesettürde dış örtü giyme tercihi. (Pardösü, trençkot vb.)
4. <i>Tipoloji</i>	Tesettürde elbise giyme tercihi.
5. <i>Tipoloji</i>	Tesettürde üstlük ve etek giyme tercihi.
6. <i>Tipoloji</i>	Tesettürde üstlük ve pantolon giyme tercihi.
7. <i>Tipoloji</i>	Tesettürde kısa/yarım kollu üstlük ve pantolon/etek giyme tercihi.
8. <i>Tipoloji</i>	Tesettürde tunik ve pantolon/etek giyme tercihi.
9. <i>Tipoloji</i>	Tesettürde sportif giyim tercihi.
10. <i>Tipoloji</i>	Tesettürde klasik giyim tercihi.
11. <i>Tipoloji</i>	Tesettürde transparan/yarı transparan giyim tercihi.
12. <i>Tipoloji</i>	Tesettürde maskülen giyim tercihi.
13. <i>Tipoloji</i>	Tesettürde seküler kıyafet giyme tercihi. (Reprodüksiyon)
14. <i>Tipoloji</i>	Tesettürde sokak stili tercihi.

Katılımcılara tabloda yer alan tipoloji/tarzlardan hangisini veya hangilerini tercih ettikleri sorulmuştur. Tabloda yer almayan bir tarzı tercih etmeleri durumunda ise belirtmeleri istenmiştir. Katılımcılar, tabloda yer alan tipoloji ve tarzların dışında herhangi bir giyim türü belirtmemişlerdir. Katılımcıların tercih ettikleri tarzlar ve tipolojiler şu şekildedir.

Tablo 5. Katılımcıların tesettür tercihleri ve tipolojileri

Katılımcıların Demografik Bilgileri	Katılımcıların Tercih Ettikleri Tarzlar/Tipolojiler
<i>K-1:</i> 22, Öğrenci, Bekâr, Açık Öğretim Lisans, Trabzon	Ferace giyme tercihi.
<i>K-2:</i> 25, Özel Sektör, Evli, Önlisans, Rize	Elbise, üstlük-etek, üstlük-pantolon, tunik, klasik giyim tercihi.
<i>K-3:</i> 25, Öğrenci, Yüksek Lisans, Bekâr, Ankara-Rize	Üstlük-etek, üstlük-pantolon, üstlük-tunik, sportif giyim, klasik giyim, maskülen giyim tercihi.
<i>K-4:</i> 23, Influencer, Bekâr, Lisans, Bursa	Sportif giyim, klasik giyim, maskülen giyim, sokak stili tercihi.
<i>K-5:</i> 25, Influencer, Bekâr, Lisans, Bursa	Elbise, üstlük-pantolon, üstlük-tunik, sportif giyim, klasik giyim, maskülen giyim, sokak stili tercihi.
<i>K-6:</i> 26, Öğretmen, Boşanmış, Yüksek Lisans, Yalova	Elbise, üstlük-etek, üstlük-tunik, sportif giyim, klasik giyim, seküler kıyafet giyimi, sokak stili tercihi.
<i>K-7:</i> 55, Öğretmen, Evli, Lisans, İstanbul	Üstlük-etek tercihi.
<i>K-8:</i> 23, Psikolojik Danışman, Bekâr, Lisans, Sivas	Üstlük-pantolon, sportif giyim, klasik giyim, sokak stili tercihi.
<i>K-9:</i> 26, Ev Hanımı, Evli, Önlisans, Rize	Çarşaf ve ferace giyme tercihi.
<i>K-10:</i> 53, Memur, Evli, Önlisans, Rize	Üstlük-pantolon, üstlük-tunik tercihi.
<i>K-11:</i> 22, Öğrenci, Bekâr, Lisans, Rize	Elbise, üstlük-etek, sportif giyim, klasik giyim, maskülen giyim, seküler kıyafet giyimi, sokak stili tercihi
<i>K-12:</i> 26, Öğretmen, Evli, Lisans, İstanbul	Elbise, üstlük-etek, üstlük-pantolon, klasik giyim, maskülen giyim tercihi.
<i>K-13:</i> 35, Ev Hanımı, Evli, Lisans, Hatay	Çarşaf giyme tercihi.
<i>K-14:</i> 39, Ev Hanımı, Evli, Lise, Hatay	Ferace giyme tercihi.
<i>K-15:</i> 21, Kuran Kursu Öğreticisi, Bekâr, Ön Lisans, Kırıkkale	Çarşaf giyme tercihi.

Tablo 5 (Devam). Katılımcıların tesettür tercihleri ve tipolojileri

<i>K-16:</i> 23, Öğrenci/Milli Sporcu, Bekâr, Lisans, Antalya	Sportif giyim ve maskülen giyim tercihi.
<i>K-17:</i> 37, Dans Eğitmeni/Antrenör/DJ, Bekâr, Ön Lisans, İstanbul	Ferace, elbise, üstlük-pantolon, sportif giyim, klasik giyim, sokak stili tercihi.
<i>K-18:</i> 48, Ev Hanımı, Evli, Ortaokul, Rize	Ferace, pardösü, elbise, klasik giyim tercihi.
<i>K-19:</i> 28, Ressam, Bekâr, Üniversite Terk, Kırıkkale	Üstlük-pantolon, sportif giyim, maskülen giyim, seküler kıyafet giyimi, sokak stili tercihi.

Katılımcıların demografik durumları ve tesettür tercihleri incelendiğinde bazı unsurlar göze çarpmaktadır. Yaş değişkeni ele alındığında birden fazla tarzı tercih eden katılımcıların büyük çoğunluğunun 20’li yaşlardan oluştuğu görülmektedir. Ancak 20’li yaşlardaki K-1, K-9, K-15 ve K-17 gündelik yaşamlarında tek tarzı tercih etmelerinden dolayı bu genellemenin dışında tutulmaktadır. Ek olarak 37 yaşındaki K-17 ve 48 yaşındaki K-18’in de birden fazla tarzı tercih ettiği görülmektedir. Bu çıkarımlara karşın katılımcı grubunun yaş değişkeninin giyim tarzlarına yönelik net çıkarımlar yapmaya engel olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin 20’li yaşlarda olan katılımcılar arasında çarşaf, ferace veya birden fazla tarzı tercih eden bireyler bulunmaktadır. 30’lu yaşlardaki katılımcılara bakıldığında da aynı durumun geçerli olduğu görülmektedir. Ancak 50’li yaşlardaki katılımcıların ise sürekli olarak aynı tarzda giyindiklerini görmekteyiz. Ek olarak katılımcıların mesleki durumlarının giyim tercihleri açısından herhangi bir belirleyici unsur olmadığı tespit edilmiştir.

3.1.3. Katılımcıların Tesettürlü Oldukları Süreçte Yaşadıkları Değişimler ve Sebepleri

Katılımcıların tesettürlü oldukları süre boyunca giyim tercihleri ve pratikleri birçok nedenden dolayı değişime uğramıştır. Bu nedenler; ortam ve çevre değişimi, üretilen giysileri tercih etmek zorunda kalma ve düşünce yapısında yaşanan değişimler olarak tespit edilmiştir. 3 katılımcı ise tesettür giyimlerinde değişiklik olmadığını belirtmiştir.

K-1, Kur’an kursuna gitmesiyle birlikte ferace giymeye başladığını aktarmaktadır:

4 sene sadece başım kapalıydı, onun haricinde şeyim yoktu. Okul kıyafeti vesaire dışarı giyerken etek falan giyiyordum ama 4. Seneden sonra Kur'an kursuna başladım. Orada tabi ki gördüğüm eğitim diyeyim beni bu tarafa doğru yönlendirdi. Ondan sonra ferace giymeye başladım. (K-1, 22, Öğrenci, Bekâr, AÖ Lisans, Trabzon)

K-9, tesettüründe yaşadığı değişim evrelerini şu şekilde dile getirmektedir:

İlk başlarda etek gömlek tarzı giyiniyordum. Sonradan liseye geçtiğimde feraceye döndü, lise sonlarda diyeyim. İlk başlarda daha böyle pardösü şeklinde giyiyordum. Ondan sonra öyle daha da bol ferace giymeye başladım. Şimdi daha bol giymeye çalışıyorum feracelerimi. (K-9, 26, Ev Hanımı, Evli, Ön Lisans, Rize)

K-1 ve K-9'un tesettür süreçlerinde bakıldığında girilen ortam ve mekânların etkisine rastlanılmaktadır. K-1'in ferace giymeye yönelmesinde Kur'an kursu gibi dinî eğitimin verildiği bir mekânın etkisi göze çarpmaktadır. Kur'an kursu ve İmam-Hatip gibi eğitim kurumlarında tesettür şekilsel olarak oldukça önemsenmektedir. Katılımcının, tesettürüne yönelik bakış açısında ve tercihlerinde, aldığı eğitimin etkisinin olduğu görülmektedir. K-9'un tesettür tercihleri ise kademeli olarak ilerlemektedir. Katılımcının giyiminde yaş durumunu göz önüne aldığı söylenebilir. Çünkü katılımcı liseye geçtiğinde pardösü tercih ettiğini, daha sonra feraceye yöneldiğini ve şu anda daha bol giyinmeye çalıştığını belirtmektedir. Katılımcının giydiği dış örtünün gittikçe bollaştığı göze çarpmaktadır. İki katılımcının giyimlerine yönelik seçimleri göz önüne alındığında, tesettürün doğru şeklini bol giyinmek olarak ele aldıkları ve gündelik hayatlarında da buna riayet etmeye çalıştıkları söylenebilir.

Çetin'in araştırmasında yer alan bazı katılımcılar, yaşadıkları değişimler bakımından K-1 ile benzer süreçlerden geçmişlerdir. Katılımcılardan biri, ailesinin etkisiyle ve babasını mutlu etme amacıyla örtündüğünden bahsetmiştir. Kuran kursuna gitmesiyle birlikte ise tesettürü daha fazla içselleştirdiğini söylemiştir.¹⁵⁹ Okutan ve Yalçı'nın araştırmasında ise katılımcılardan bazılarının tesettüre girme süreçlerinde, Kur'an kursu ve İmam Hatip'e gitmelerinin etkisi olduğuna rastlanılmıştır. Okutan bu duruma bireylerin, Kur'an kursu ve İmam Hatip gibi mekânizmalarda kendileri gibi

¹⁵⁹ "Klasik sebeplerle örtündüm. Müslüman gelenekten geliyorum. Ailemdeki kadınların çoğu örtülü. Babamı çok seviyorum ve onu mutlu etmek beni de mutlu ediyor. Sonunda kendimi örtülü buldum. Kur'an Kursuna gidince daha derinlemesine bir tesettür hevesine tutuldum. Daha bilinçli, ne yaptığımı bilerek ve sadece kendim istediğim için, bundan zevk aldığım için örtündüm. Ama nasıl örtüneceğim konusunda fikrim hep değişti. Ve bugüne kadar pek çok çeşitli örtünme şekilleri denedim. ..." Çetin, *Moda ve Değişen Tesettür Algısı Üzerine Bir Araştırma*, 109.

olanları görüp aynı düşünce tarzı üzerinden sembolik etkileşim gerçekleştirdikleri yorumunu yapmaktadır.¹⁶⁰

K-6, düşünce yapısındaki değişimlerin, tasavvufi fikirlerin, okuduğu kitapların, bulunduğu ortamın ve sevdiği kişilerin düşünce yapısının tesettür tercihlerinde etkisinin olduğunu aktarmıştır:

...Düşünce yapımdaki değişimlerden dolayı mesela tasavvufla ilgilendiğimde bütün kıyafetlerimi birden çıkartıp tek bir feraceyle giymeye başladığımı hatırlıyorum, öyle yaptığım zamanlar oldu. Onun haricinde ferace giydiğim zamanlar oldu, dediğim gibi tamamen siyah giymeyi tercih ettiğim. İlk başladığım zamanlarda daha çok pantolon giyindiğim zamanlar oldu. Zaman içinde bu çok fazla şekillendi. Geniş paça pantolon, tunik şeklinde giyindiğim zamanlar oldu. Bunlar daha çok düşünsel, okuduğum kitaplardan tutun hatta sevdiğim bir âşık olduğum bir vatandaşın düşünce yapısına bürünmeye kadar gittiği oldu. Mesela lise zamanındasın, ergenlik zamanım tam böyle şey zamanlar yani. Sevdiğim çocuk mesela diyelim ki böyle şey bir aşırı uç bir kafaya bürünmüştü, radikal bir kafaya bürünmüştü. Ben de o zamanlarda hatırlıyorum şey yapmıştım, ferace giyindiğim zamanı hatırlıyorum o şekilde. Onun haricinde okuduğum kitaplardan etkilenip tasavvufi kitaplar okuyup tasavvufla ilgilenip o şekilde giyindiğimi hatırlıyorum. Daha çok böyle o tasavvuf ve tek bir kıyafet bırakıp kendimi sadece o şekilde giyindiğimi hatırlıyorum. Dediğim gibi ya etraftaki toplumdaki insan bulunduğum ortamlardaki insanlardan etkilenmemle veya sevdiğim bir insandan etkilenmemle veya okuduğum kitaplarla etkilenmemle farklı farklı şekillere büründü bu şekilde özetleyebilirim. (K-6, 26, Öğretmen, Boşanmış, Yüksek Lisans, Yalova)

Birden fazla tesettür tarzını tercih eden ve çeşitli tipolojileri deneyimlemiş K-6'nın yaşamış olduğu değişimlere bakıldığında çevresindeki etkilere açık olduğu söylenebilir. Katılımcı okuduğu kitaplardan, tasavvufi düşüncelerden veya sevdiği kişinin fikirlerinden etkilendiğini belirtmektedir. Katılımcının etkilendiği bu unsurlar, tesettüründe birtakım kararsızlıklar yaşamasına ve bir arayışa yönelmesine sebebiyet vermiştir. Katılımcı giyiminde sıraladığı sebeplerin etkisiyle zaman zaman değişimlere gitmiş ve bazı kararları ise ergenlik döneminde vermiştir. Ergenlik dönemi, dış etkenlere daha açık olunan bir süreci kapsamaktadır. Çünkü ergenlik dönemi bireyi bir kimlik krizine sokmaktadır.¹⁶¹ Bu dönemde ergen, kendi kimliğini oluşturmak için başka kimliklere müracaat eder.¹⁶² Bu nedenle bireyin daha kolay değişim yaşayabileceği söylenebilir. Öte yandan okuduğu kitaplardan, sevdiği kişilerden ve tasavvuftan etkilenmesi katılımcının kimlik inşa sürecinin devam ettiğini göstermektedir. Berger ve Luckmann kimliğin sürekli olarak inşa hâlinde olduğunu

¹⁶⁰ Okutan, *Türkiye'de Popüler Kültür ve Din İlişkisi*, 219-227; Yalçı, *Türkiye'de Başörtüsünü Çıkaran Kadınlar Örneği*, 126-135.

¹⁶¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Erik H. Erikson, *Identity Youth and Crisis* (New York: W. W. Norton & Company, 1994), 128-135.

¹⁶² Ziya Selçuk, *Eğitim Psikolojisi* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2018), 65-66.

ileri sürmektedir. Bu durumda kimlik, sosyal süreçler ve sosyal yapılar tarafından belirlenir, sosyal ilişkiler tarafından değiştirilir ve yeniden şekillenir.¹⁶³

K-8, başlarda kıyafet seçimlerinde ailesinin etkisinin olduğundan bahsetmektedir. Tesettüre girdiği ergenlik döneminde ise ön planda olmamak ve kilosunu saklamak için koyu renklerde ve dikkat çekmeyecek parçalar giydiğini aktarmıştır:

...Biraz ailemin getirdiği bir şey olabilir. Kıyafet seçimlerini genellikle onlar yapardı. Bu yüzden benim çok içime sinmezmiş aslında çok beğenmezmişim ama bunu da sorgulamazmışım. Bu yüzden kendim biraz daha büyüdüğümde biraz daha gözüme hitap eden şeyleri gördükçe bunlar değişti tabi ki. Çünkü baktığımızda o yaşlarda ilk kapandığım zamanlarda çocukken örneğin bu eee ne deniyor onlara şifon herhalde şifon tarzında gömlekler biraz iç gösterebilen türden ve bu aslında çocuk için rahatsız edici, çünkü zıtlık olduğu sıralarda zorbalığa da çok açık bir yaş grubundayız, insanlar yeni kapandığımızda zaten gözler bizim üzerinde oluyor sınıfta vesaire bu yakışı kalmıyor. Bir de yeni o zaman göğüsler büyümeye başlıyor, ergenlik dönemine girmeye başlıyoruz, değişiklikler oluyor. Biraz da bu bizim ben merkeziliğimizden de kaynaklı ama göz önünde olabiliyoruz. Bu yüzden değişiklik çok fazla oldu nasıl oldu. Bir süre etek kullandım lisede çünkü orda bizim giydiğimiz bir forma vardı ve formayı sevmiyordum aslında ama okul da sadece etek giymeye izin veriyordu. Orda da kalem siyah etek ve üstüne siyah şeyler kullanıyordum. Genellikle ceket gibi yine sweatshirt, hırka şeklinde. Daha sonra ne zaman bitti bu 10. Sınıf vesaire olması gerekiyor, pantolon kullanmaya başladım. Bir de orada bunun daha fazla faktörü de var tabi ki. Örneğin orda daha kiloluydum ve bu kiloyu kapatmak için de etek kullanıyordum ya da daha fazla siyah giyiniyordum ki ön planda çok olmayayım gibi. Burada tabi sosyal kaygı olabilir benlik saygısı olabiliyor gibi gibi buradaki faktörler de oraya etki ediyor. Daha sonra üniversite zamanında artık ceket kullanmaya başladığımı hatırlıyorum ya da sweatshirt kullanıyordum böyle bir değişiklik oldu. (K-8, 23, *Psikolojik Danışman, Bekâr, Lisans, Sivas*)

K-8, tesettüre girdiği dönemlerde kıyafet seçimlerini kendisi yerine ailesinin yaptığını belirtmiş ve o zamanlarda giydiklerini beğenmediğini ve içine sinmediğini dile getirmiştir. Daha sonrasında ise okul forması yerine kendini daha rahat hissedeceği koyu renkli etek ve pantolon gibi alternatiflere yönelmiştir. Şu an Psikolojik Danışman olan katılımcı yaşadığı bu durumların; kendisinde zorbalığa uğrama korkusu, fazla bulunduğu kilosunu gizleme isteği, sosyal kaygı kaynaklı dikkat çekmeme ve ön planda olmama gibi davranışlar meydana getirdiğinden bahsetmiştir. Ayrıca yaşadığı durumların ergen ben merkeziliğinden kaynaklanıyor olabileceğini de eklemiştir. Katılımcının ergenlik döneminde yaşadığı durumları kendi yetişkin perspektifinden değerlendirmesi, anlamlandırması ve kavramsallaştırması da göze çarpan bir durumdur.

¹⁶³ Peter L. Berger – Thomas Luckmann, *The Social Construction Of Reality A Treatise in the Sociology of Knowledge* (New York: Penguin Books, 1991), 194-195.

Katılımcının ergenlik döneminde giyiminden duyduğu memnuniyetsizlikte iki ana etken göze çarpmaktadır. İlk etken katılımcının ailesidir. Ailesinin katılımcıya yönelttiği kıyafet dayatması, katılımcının tercihini ikinci plana itmektedir. Katılımcı, ailesinin bu tutumunu çok fazla sorgulamadığını belirtmekle birlikte giydiği kıyafetlerin içine sinmediğini ve yaşına yakışmadığını dile getirmektedir. İkinci etkende ise kurumsal kıyafet kuralları karşımıza çıkmaktadır. Katılımcı okulunun formasını sevmediğini, başka alternatiflere yöneldiğini fakat okulun sadece etek giymeye izin verdiğini belirtmektedir. Bu noktada kurum kurallarının bireyin yaşamına olan olumsuz etkileri göze çarpmaktadır. Goffman, total kurumların niteliklerinin benlik gelişimini parçaladığını ileri sürmektedir.¹⁶⁴ *Tımarhaneler* adlı eserinde total kurumları beş kategori altında toplayan Goffman, dördüncü grupta yatılı okullara yer vermiştir.¹⁶⁵ Günümüzde okulların bazı kurallar bakımından bu kategoride yer alabileceği söylenebilir. Tartışılan konu perspektifinde kıyafet kuralları, okul formalarının koyu, dikkat çekmeyecek bir nitelikte olması total kurumların özelliklerine dâhil edilebilir.

Total kurumlarda yer alan kıyafet kuralları, herkesin aynı görünüşte oluşu ve bireyin diğerleri karşısında herhangi bir dış görünüş denetimi kuramayışı kişisel tahrife neden olabilir.¹⁶⁶ Günümüzde okul formaları daha çok koyu ve pastel renklerde dikkat çekmeyecek niteliklerdedir. Bu formaları yüzlerce kişinin giymesi bireylerin özneleşmesini engellemekte ve anonimleşmesine neden olmaktadır. Katılımcının ifadeleri dikkate alındığında kurumun izin verdiği ölçüde kıyafet kurallarının dışına çıkabildiği görülmektedir. Katılımcının kıyafet seçimlerine yansıyan aile dayatması ve kurum kurallarının, kendini gerçekleştirme konusunda olumsuz bir etkiye sahip olduğu bu yüzden de kendi imkânlarınca özneleşmeye çalıştığı söylenebilir.

¹⁶⁴ Hayatın tüm veçhelerinin aynı yerde tek otorite altında idare edildiği, bünyesindeki herkesin aynı şeyi birlikte ve programlı yaptığı total kurumların benliğe olan etkisi Goffman tarafından şu şekilde ifade edilmiştir, “Kişi, kendi dünyasında belli sabit toplumsal düzenlemelerle mümkün kılınan bir benlik kavrayışıyla kuruma gelir. Kişi kuruma girişinin ardından, bu düzenlemelerle sağlanan destekten anında yoksun kalır; en eski total kurumların diliyle ifade edersek, benliğin alçaltıldığı, aşağılandığı, küçük düşürüldüğü ve kutsallığının bozulduğu bir sürece girer. Kişinin benliği sistematik bir şekilde, çoğunlukla kasıtsız olsa da aşağılanır. Kişi kendi ahlaki kariyerinde radikal bazı kaymalar yaşamaya başlar.” Erving Goffman, *Tımarhaneler Akıl Hastalarının ve Kapatılmış Diğer Kişilerin Toplumsal Durumu Üzerine Denemeler*; çev. Ebru Arıcan (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2015), 17-18, 26.

¹⁶⁵ Goffman, *Tımarhaneler*; 16-17.

¹⁶⁶ Goffman, *Tımarhaneler*, 32.

Katılımcının yaşadığı durumlara ve tesettür yönelimlerine bakıldığında ergenlik dönemi etkilerinin olduğu da görülmektedir. Özellikle katılımcının kendisinin de belirttiği ergen benmerkezciliğinin etkileri göze çarpmaktadır. Ergen benmerkezciliği, Elkind tarafından “hayali seyirci” ve “kişisel efsane” olarak iki boyutta ele alınmıştır. Hayali seyirci boyutu, ergenin sürekli çevresi tarafından izlendiğini düşünmesi ve insanların kendisi hakkındaki fikirleriyle zihnen meşgul olmasıdır. Bu durumda ergen, gerçek veya olası durumlarda her an izlendiğini düşünerek davranır. Kişisel efsane boyutunda ise ergen, yaşadığı her deneyimin ve duygunun en uç noktasını ve en eşsizini kendi yaşadığını düşünür.¹⁶⁷ Katılımcının, kıyafetlerinin içine sinmeyişi ve okul forması yerine kendini daha rahat hissedeceği alternatiflere yönelmesinde hayali seyirci etkisinden bahsedilebilir. Çevresinin kendisine veya kıyafetine dikkat edeceği kaygısıyla koyu renkler tercih etmesi, bu şekilde ön planda olmamayı hedeflemesi bu durumun etkileri arasında gösterilebilir.

Katılımcının ergenlik döneminde yaşadığı fiziksel değişimler ve kilosunu gizlemek için koyu renk kıyafetler tercih etmesi, benlik saygısına ve beden imajına yönelik çeşitli çıkarımları da beraberinde getirmektedir. Benlik kavramı bireyin kendini nasıl tanımladığıyla ilgilidir.¹⁶⁸ Toplumsal deneyim ve etkinlik süreçlerinde ortaya çıkan benlik, bireyin diğerleri ile olan ilişkileri sonucu oluşur.¹⁶⁹ Özellikle ergenlik döneminde bireyin benlikle ilgili tanımlamaları fiziksel görünüme yoğunlaşır. Burada ergenin bedenine yönelik tanımlama ve değerlendirmeleri beden imajı olarak karşımıza çıkar. Ergenin başarması gereken bir görev olan kendini kabul etme noktasında vücuduna bakış açısı ve bedenini sevmesi benlik saygısına etki eder. Benlik saygısı ise kişinin kendine yönelik olumlu veya olumsuz değerlendirmeleridir. Katılımcının bedenine yönelik fiziksel gelişmelere duyarlı olduğu ergenlik döneminde, kilosundan rahatsızlık duyması ve bunu gizlemeye yönelik koyu renk tercih etmesi olumlu benlik imajına ulaşma girişimlerinden biridir.¹⁷⁰

¹⁶⁷ David Elkind, “Egocentrism in Adolescence”, *Child Development* 38/4 (Aralık 1967), 1029-1031.

¹⁶⁸ Vesile Oktan- Mustafa Şahin, “Kız Ergenlerde Beden İmajı ile Benlik Saygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 7/2 (2010), 546.

¹⁶⁹ George Herbert Mead, *Zihin, Benlik ve Toplum* (İstanbul: Cem Yayınevi, 2022), 155.

¹⁷⁰ Oktan- Şahin, “Kız Ergenlerde Beden İmajı ile Benlik Saygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” 545-547.

Ergenlik dönemi bireyin, kültür tarafından sunulan ideal vücuda ulaşmaya çalıştığı da bir süreçtir. İdeal beden görünümü aile, arkadaş çevresi ve toplum tarafından belirlenmektedir. Oktan ve Şahin'in araştırmasına göre günümüzde medya tarafından da özellikle kadın bedenine yönelik oluşturulan ilkeler,¹⁷¹ kız ergenlerin vücutlarına yönelik olumsuz duygular beslemesine ve düşük beden memnuniyeti duymalarına yol açmaktadır.¹⁷²

Ergenlik döneminde koyu renkler giymeyi tercih eden katılımcının, mülakatın devamında minimal, sade, şık ve pişman olmayacağı kıyafetler giymesinden¹⁷³ bahsetmesi de dikkat çeken bir durumdur. Bu durumda ortaya şöyle bir problem çıkmaktadır; katılımcı kendi isteğiyle mi bu şekilde giyiniyor yoksa ergenlik dönemindeki koşullandırıcılar seçimlerinin devam etmesine mi sebep oluyor? Katılımcının sade ve pişman olmayacağı şekilde giyinmesi tamamen kendi tercihi olabilir. Bunun yanında ergenlik dönemindeki bilinçsiz koşullandırıcılar hâlâ kendini devam ettiriyor olabilir. Bu duruma Giddens'in rejimler kavramıyla¹⁷⁴ ile bir yorum getirilebilir. Giddens, davranış alışkanlığı hâline gelen rejimlerin bilinçsiz koşullandırıcı unsurlar olarak kaldığını ve daha kalıcı güdüsel örüntülerle bağlantı içinde olduğundan bahsetmiştir.¹⁷⁵ Katılımcının yetişkinlik döneminde de sade, desensiz minimal şekilde giyinme tercihleri, rejimlerin davranış hâline gelmiş olmasından kaynaklanıyor olabilir.

K-8'in kilo gizleme kaygısı, Özcanlı'nın araştırmasında yer alan bazı katılımcılara tesettüre girmelerine yönelik baskı şeklinde yansımıştır. Çalışmada yer alan katılımcı, kapandığı zaman kilosunun belli olmayacağı böylece daha güzel

¹⁷¹ Örneğin; ideal kadın bedeninin doğallıktan uzaklaştırılması, kadın cinselliğinin metalaştırılması, fit beden güzellemelerinin yeme bozukluklarına yol açması gibi durumlar.

¹⁷² Oktan- Şahin, "Kız Ergenlerde Beden İmajı ile Benlik Saygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", 549.

¹⁷³ "... Ben hep düz renkler kullanırım ya da üzerinde deseni olmayan şeyler kullanırım ... Biraz daha minimal ve sade şeyler kullanıyorum... Genellikle klasik bir giyim tarzım vardır pişman olmayacağım şeyler giymeye çalışırım bunlar da genellikle düz ve minimal şeylerdir (K-8, 23, *Psikolojik Danışman, Bekar, Lisans, Sivas*)"

¹⁷⁴ Giddens, gerekli besinleri ve diğer temel organik ihtiyaçların karşılanma biçimlerini rejimler ile açıklamıştır, örneğin beslenme rejimi, cinsel rejim, güzellik rejimi vb. gibi. Giyinme rejimi, bedensel korunma ihtiyacından çok sembolik olarak kendini sergileme aracı ve bireysel-kimlik anlatılarına bir dış kazandırma yoludur. Güzellik rejimi giyinme ile doğrudan alakalıdır. Giyim, kendini gösterme aracı olmanın yanında kişisel biyografileri doğrudan gizleme/sergileme ile ilişkilidir. Giddens, *Modernite ve Bireysel-Kimlik*, 89-91.

¹⁷⁵ Giddens, *Modernite ve Bireysel-Kimlik*, 90.

görüneceği şeklinde çevresi ile etkileşimler yaşadığından bahsetmiştir.¹⁷⁶ K-8'in ergenlik döneminde kilolu görüntüsünden endişe duyması, Özcanlı'nın çalışmasındaki katılımcıya ise tesettürü işlevsel olarak kullanabileceği şeklinde dönütler verilmesi, toplumsal güzellik algısının beden üzerindeki baskılarına örnek teşkil etmektedir. Bu gibi baskıların henüz ergenlik döneminde olan K-8'i içine aldığı görülmektedir.

K-5 ise giyiminde o dönemki moda anlayışının etkili olduğundan bahsetmektedir:

Sosyal çevreden o zamanki moda anlayışından dolayı kendi giyimim de değişti. Dolayısıyla o zamanki ilk başladığım tesettüre başladığım zamandaki modayla o zaman moda olmasa bile o zamanki üretilen ürünler üzerinde benim seçim yapmam gerekiyordu ve ben o şekilde orada seçim yapıyordum. Şu anda üretilen ürünler farklı olduğu için kendime rahat hissettiğim, sevdiğim ürünleri yine aynı alıyorum dolayısıyla değişen moda anlayışı olduğu için bizim de tabi ki giyim tarzınızda değişebiliyor bu şekilde benim de zaman içinde değişti. (K-5, 25, *Influencer, Bekâr, Lisans, Bursa*)

K-12, K-5 ile benzer düşünceleri paylaşmaktadır:

İlk tesettüre girdiğim zamanlar biraz daha o dönemin yeni yeni üretildiği ürünler mecbur kullanıyorduk, şu anda mesela tesettür giyim konusu biraz daha son 5-6 yıldır var ilk kapandığım senelerde açıkçası bu kadar çeşitlilik yoktu ve ne varsa onu giyyorduk böyle tişörtlerin altına badiler de giyyorduk pantolon üstü tunikler o zaman biraz daha yaygındı açıkçası dediğim gibi şimdi çeşitlilik çok yoktu ilk kapandığım zamanlarda biraz daha pardösü ve ferace bana tam o anda hitap etmediği için pantolon tunik olayına o şekilde başladım. (K-12, 26, *Öğretmen, Evli, Lisans, İstanbul*)

K-5 ve K-12, ifadelerinde tesettüre girdikleri dönemde mecburen üretilen ürünler üzerinden seçim yapmak zorunda kaldıklarını ve bu doğrultuda giyindiklerini belirtmişlerdir. Moda ve tesettür giyimde yaşanan yenilik ve değişimlerin ise giyimlerinde değişiklik yaratmıştır.

K-13, giyim tercihlerine yönelik değişimleri şu şekilde aktarmıştır:

Çocukken babam bizim kesinlikle başımızı açmamıza izin vermezdi. Eve geldiği zaman başörtüsü takmamız konusunda bile çok dikteydi. Sonra ama şey örfi, etraftakiler ne der. Hatta şey derdi ablalarım üniversite okuyordu o sıralar, gittiğiniz yerde, başka yerde ne yaparsanız yapın burada başınızı kapatacaksınız öyleydi. (*Biraz daha çevre baskısı olduğunu mu düşünüyorsunuz?*) Aynen babamda çevre baskısı vardı...Ya ben açtım ama kapalı açık sayıyordum kendimi. Çünkü köye giderken kapanıyordum şeye giderken açılıyordum ama onun öncesinde benim bir kuran kursu geçmişim var, ben başımı nasıl açacağım diye ağladığım zamanlar var yani. Ondan sonra üniversitede başörtüsü yasak diye taviz tavizi getiriyor babında açıldım, açıldıkça açıldım. Sonra bir namaz kıldım arkadaşımınla beraber o namazdan sonra başörtümü çıkartmadım. Sonra bir dönem böyle bir 3 5 ay falan normal elbise bluz giydim, etek bluz giydim sonra pardösü daha çok hoşuma gitti. Görüntü olarak daha çok hoşuma gitti daha usturuplu

¹⁷⁶ "... Bir de ben kiloluydum da biraz. Şey diyordu halam falan, "böyle kapandığın zaman o kilon da kapanacak" mesela. Daha hoş bir şekilde görüneceksin. Bu hani hiç güzel değil, kendini kapatsan daha güzel olacak. Yani hep böyle söylüyorlardı ama yani kapanmadan önce çok öyle şey giyinen bir insan da değildim. ..." Özcanlı, *Türkiye'de Başörtüsünü Çıkaran Kadınların Direniş Motivasyonları Üzerine Bir İnceleme*, 132.

geldi sonra pardösü giydim. Sonra üniversite pardon işi bıraktım bankada çalışıyordum işi bıraktım, işi bıraktıktan 8 ay sonra eşimi ikna ettim çarşaf giydim. (K-13, 35, Ev Hanımı, Evli, Lisans, Hatay)

Öncelikle K-13'ün babasının “etraftakiler ne der” düşüncesinde “mahalle baskısının” varlığından söz edilebilir.¹⁷⁷ Mardin'e göre mahalle hem şahıslardan meydana gelen hem de bütün olarak hareket eden bir yapıdır. Kolektif bir yapıya sahip olan ve tek tek şahıslardan meydana gelen mahallede göz ile bakma önemli bir unsurdur. Çünkü mahallede iyiye, güzele ve doğruya yönelik bazı değerler vardır. Bu değerlerin nasıl kullanılacağı ise mahallenin bakışı tarafından belirlenmektedir. Mahallenin bakışı ise âdeta bir kontrol mekanizması olarak çalışmaktadır.¹⁷⁸

Özellikle Türk toplumunda dinî ve ahlaki değerlerin önemli bir yer tutması sahiplenici bir bakışın oluşmasına neden olmaktadır. Bu yüzden farklı inanç ve düşüncelerin toplumsal yapıyı aksatacağı endişesi mahalle baskını beraberinde getirmektedir.¹⁷⁹ İnsel, Çakır ve Bozan'a verdiği röportajda mahalle baskısından “Türkiye’de mahalle baskısı dediğimiz aslında bu toplumun aykırı olana göz baskısıdır, bakma baskısıdır, ayıplama, sözle kınama, gözle dışlama baskısıdır” şeklinde bahsetmektedir.¹⁸⁰ Mahalle baskısının özellikle geleneksel toplum ve yerleşimlerde etkin olduğunu söylemek mümkündür. Hatta kamusal alan ve ev ayrımının olmadığı geleneksel yerleşimlerde, bireylerin gündelik yaşamlarındaki ortaklığı ve birbirlerine bağlılığı bir diğerine karışma hakkını ortaya çıkarır.¹⁸¹

¹⁷⁷ Mahalle baskısı kavramı ülkemizde ilk olarak Şerif Mardin tarafından ortaya atılmıştır. Mardin mahalle baskısından ilk olarak kendisi ile yapılan bir söyleşide şu ifadeleri kullanarak bahsetmiştir: “Türkiye’de “mahalle baskısı” diye bir şey var. Jön Türklerin en çok korktuğu şeylerden biri de oydu. “Mahalle baskısı” bilinmeyen ve sosyal bilimce ifade edilmesi çok zor olan bir havadır. Bu havanın AKP’den bağımsız olarak Türkiye’de yaşadığına inanıyorum. Dolayısıyla bu havanın gelişmesine müsait şartlar olursa o zaman AKP de bu havaya boyun eğmek zorunda kalacaktır.” Mardin bu ifadeleri yüzünden eleştirilmeye başlanmış ve politik tartışmalar başlatmıştır. Daha sonrasında ise SORAR (Sosyal Sorunları Araştırma ve Çözüm Derneği) tarafından “Prof. Şerif Mardin: Mahalle baskısı, ne demek istedim?” adıyla konuya yönelik bir toplantı düzenlenmiştir. Adnan Çetin, “Bir Kavramın Kısa Tarihi: “Mahalle Baskısı”, *Mukaddime* 3/3 (Mart 2011), 85; Ruşen Çakır, *Mahalle Baskısı Prof. Şerif Mardin’in Tezlerinden Hareketle Türkiye’de İslam, Cumhuriyet, Laiklik ve Demokrasi* (İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık, 2008).

¹⁷⁸ Çakır, *Mahalle Baskısı*, 99-104.

¹⁷⁹ Nilüfer Polat, *Mahalle Baskısı Bağlamında Alevi ve Sünni İlişkilerinin Değerlendirilmesi Malatya Örneği* (Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 167.

¹⁸⁰ Ruşen Çakır- İrfan Bozan, *Mahalle Baskısı Var mı, Yok mu?* (İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık, 2009), 159.

¹⁸¹ William A. Haviland vd., *Kültürel Antropoloji*, çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2008), 467-468.

Katılımcı mülakat sırasında daha önce yaşadığı yerin Trabzon olduğundan bahsetmiştir.¹⁸² Trabzon, geleneksel toplum izlerini hâlâ taşımakta olup ülkenin batı şehirlerine kıyasla muhafazakâr bir ildir.¹⁸³ Katılımcının, “örfi, etraftakiler ne der” ifadesinde bir mahalle baskısı etkisinden bahsedilebilir. Yine katılımcının ifadesinin devamında, babasına ait “gittiğiniz yerde, başka yerde ne yaparsanız yapın burada başınızı kapatacaksınız” cümlesine bakıldığında dinî kaygının olmadığı, çevre ile uyumun daha baskın geldiği anlaşılmaktadır. Bireyde dinî kaygı olmamasına karşın içerisinde bulunduğu ve sosyalleştiği grubun normlarını benimsediği dikkat çekmektedir.¹⁸⁴

Katılımcının tesettüründe kendi seçimleri göz önüne alındığında ise bir arayış içinde olduğu yorumu yapılabilir. Katılımcı, memleketine uzak olduğu zamanlarda açık olduğundan, geri döndüğünde ise babasının istediği şekilde giyindiğinden bahsetmektedir. Başörtü yasağının etkisiyle açık giyindiğinden bahseden katılımcı memleketinden uzak olduğu dönemde diğerleriyle daha çok benzeşmiştir. Kur’an kursunda saçını açacağı için ağladığını ve kıldığı namazın etkisiyle tesettüre girdiğini aktarmıştır. Katılımcının saçının açık olmasından rahatsızlık duyup ağlaması ve namaz kıldıktan sonra bir daha başörtüsünü çıkartmayışı tesettüründe bir arayış içinde olduğunu göstermektedir. Tesettüre girdikten sonra çarşaf giymeye karar vermesi, eşi ile aynı fikirde olmamasına rağmen eşini ikna etmesi; katılımcının babasının baskısına karşın kendi isteğiyle örtünmesinin daha içselleştirilmiş bir boyutu olarak görülebilir.

K-13’ün aktarımlarında yer alan mahalle baskısı Yalçı’nın çalışmasında yer alan bazı katılımcıların yaşadığı olayla benzerlik taşımaktadır. Çalışmada yer alan katılımcı, pardösü altına eşofman giymek istemesi üzerine yine aynı kaygı sebebiyle babasıyla çatışma yaşadığını aktarmıştır.¹⁸⁵

¹⁸² Üniversitedeyken başımı açtım köye gelince kapatıyordum dolayısıyla hatta şey Trabzon’da yani ailemin olduğu yerde yaşadığım dönemde çalıştığım zaman...; ... ilk Kur’an kursuna gittiğim dönemde Of’ta Kur’an kursuna gittim ben, Of’ta da çok fazla çarşafı vardır öyle hatırlıyorum. (K-13, 35, *Ev Hanımı, Evli, Lisans, Hatay*)

¹⁸³ Mehpare Tarhanacı, “Boşanma Avukatlarının Anlatısıyla Trabzon’da Aile ve Boşanma Olgusu”, *İmgelem* 1/1 (Aralık 2017), 117.

¹⁸⁴ Bilgin, *İnsan İlişkileri ve Kimlik*, 55.

¹⁸⁵ “...Pikniğe giderken, hiç unutmuyorum, bir akraba toplantısı piknik yapılarak olacaktı ve ben babama yalvarmıştım pardösümün altına eşofman giymek istiyorum diye. Hayır dedi. Ben etekle pikniğe gitmek istemiyorum, o zamanlar yerlerde piknik yapılıyor, masa falan yok. Hayır dedi babam, kesinlikle olmaz, ne derler dedi. Ne diyecekler? Pardösüsünün altına eşofman giymiş diyecekler, ne kadar ayıp, bu yapılr mı, asla, bu dünyanın en büyük hatası!...” Yalçı, *Türkiye’de Başörtüsünü Çıkaran Kadınlar Örneği*, 134.

Diğer bir katılımcı K-3, düşünce ve kişilik yapısındaki değişimlerin giyim alışkanlıklarını etkilediğini ifade etmektedir:

İlk kapandığımda o zamanki dinî düşüncelerimle etek giymenin daha uygun olduğunu düşünüyordum mesela ve sürekli etek giyiyordum. Ama sonrasında pantolon da giymeye başladım ve bu zamanla kendi kişiliğimi oturttuğum için bu kıyafetlerime de yansdı. (K-3, 25, Öğrenci, Bekâr, Yüksek Lisans, Ankara-Rize)

K-3, ifadelerinde dinî düşüncelerinin belirleyici olduğunu dile getirmiştir. Katılımcı, tesettüre girdiği dönemde etek giymenin daha uygun olduğunu düşüncesinde olduğunu ifade etmektedir. Pantolona nazaran etek giymenin İslami açıdan daha uygun olduğu düşüncesi toplumda yaygınlık göstermektedir. Bu düşüncenin ilk sebebi tesettür anlayışının bol ve vücut hatlarının belli olmaması üzerine kurulu olmasıdır. Eteğin pantolona kıyasla bol bir yapıda olması sebebiyle kadınlar için daha uygun olarak kabul edilmektedir. Bunun yanında etek örfi olarak neredeyse kadınlarla bütünleşmiş bir kıyafettir. Bu nedenle de kadınlardan pantolondan ziyade cinsiyetlerini vurgulayabilecekleri kıyafet olan etek giymeleri beklenmektedir. İfadenin devamında ise kişiliğinin oturduğundan, düşüncelerinin değiştiğinden bahsetmekte ve pantolon giymeye başladığını aktarmaktadır. Katılımcının giyim konusunda geleneksel dinî anlayıştan sıyrılarak modern bir giyim tercihi yöneldiği de söylenebilir.

3.2. Katılımcıların Giyim Tercihlerinde Etkili Olan Faktörler

Bireylerin giyim seçimlerinde etkili olan nedenler genel olarak 4 gruba ayrılabilir: sosyal, ekonomik, fiziksel ve çevresel faktörler. Sosyal faktörler, bireyin yaşadığı yeri, kültürünü, cinsiyetini, mesleğini, sosyal statüsünü vb. unsurları içerir. Ekonomik faktörler, ekonomik durum, toplumun ekonomik durumu, teknoloji ve hammadde mevcudiyetinden oluşur. Çevresel faktörlerde, iklim durumu ve korunma ihtiyacı etkilidir. Fiziksel faktörlerde ise yaş, sağlık durumu, vücudun fiziksel yapısı gibi etkenler yar almaktadır ¹⁸⁶

Gerçekleştirilen mülakatlarda, katılımcıların gündelik hayatta kıyafet tercih etme ölçütleri göz önüne alındığında bu faktörlere rastlanmış ve şu alt nedenler tespit edilmiştir.

¹⁸⁶ Lavanya S, "Clothing Comfort- Physiological Status and Psychological Status", *International Journal for Modern Trends in Science and Technology*, 6/9 (2020), 62-64.

3.2.1. Dinî Gerekçeler

Dinî inanış, tesettürlü bireylerin giyim tercihlerini belirleyen önemli etkenlerden biri olarak gösterilebilir. Toplum açısından tesettür, şekilsel bir kalıp olarak düşünülmekte ve başörtüsü ile özdeşleştirilmektedir. Dolayısıyla başörtülü bireyler, tesettürün muhatabı olarak değerlendirilmektedirler. Bu yönüyle başörtüsü takmak, tesettürün ilk adımı olarak kabul edilmektedir. Bireyler, başörtüsü takarak bir yönüyle ait oldukları dini belli etmekte ve gerekçelerini dikkate aldıklarını göstermektedirler.

Katılımcı grubunda yer alan 5 birey, “Neden özellikle bu şekilde giyiniyorsunuz?” sorusuna doğrudan dinî gerekçeleri dikkate aldıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların ifadeleri ise şu şekildedir:

K-18: “Tabii ki dinimiz İslam olduğundan ve Müslüman bir kadın olduğum için.”

K-1: “Çünkü Allah Kur’an-ı Kerim’de Ahzab suresinde tesettürden, kadınların tesettüre girmesinden bahsediyor. Biraz şey vücut hatlarımın belli olmaması. Kendimi rahat hissediyorum feracenin içinde.”

K-13: “...Bence benim için tesettür, Kur’an’da geçtiği gibi tanınmayacaksın, dışardaki insan seni tanımayacak. Kur’an’daki tabir o şekilde, tanınmayacaksın.”

K-1 ve K-13, tesettürlerinin kaynağını Kur’an-ı Kerim’e dayandırmaktadır. Katılımcıların Kur’an-ı Kerim’de emredilen tesettürü algılama şekillerinin ise farklı olduğu dikkat çekmektedir. K-1, tesettür ayetini baz aldığını belirtip, vücut hatlarının belli olmaması ve daha rahat hissetmesi sebebiyle ferace giydiğini belirtmektedir.

K-13’ün tesettür ayetini algılama biçimi ise farklılık göstermektedir. Çarşaf giymeyi tercih eden katılımcı, tanınmaması gerektiğini ileri sürmektedir. Kur’an-ı Kerim’de geçen tesettür ayetlerinde doğrudan tanınmamaya yönelik bir ifade bulunmamasına karşın yorumlamalarda çeşitli tartışmalar karşımıza çıkmaktadır. Konu özelindeki tartışma, kadınların yüzlerinin avret sınırlarına dâhil olup olmadığı ile ilgilidir. Nûr Suresi 31. ayette¹⁸⁷ yer alan “Görünen kısımları müstesna olmak üzere

¹⁸⁷ Mümin kadınlara da söyle: Gözlerini (harama bakmaktan) korusunlar; namus ve iffetlerini esirgesinler. Görünen kısımları müstesna olmak üzere zinetlerini teşhir etmesinler. Baş örtülerini, yakalarının üzerine (kadar) örtsünler. Kocaları, babaları, kocalarının babaları, kendi oğulları, kocalarının oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kendi kadınları (mümin kadınlar), ellerinin altında bulunan (köleleri), erkeklerden, ailenin kadınına şehvet

zinetlerini teşhir etmesinler” ifadesi, fakihler tarafından farklı şekilde yorumlanmaktadır.¹⁸⁸ Kimi fakihler bu ifadeyi yüz ve iki el olarak yorumlamıştır.¹⁸⁹ Kimi fakihler ise kadının tüm vücudunun avret olduğu görüşünü savunmuşlardır.¹⁹⁰ Katılımcının ifadelerine bakıldığında yüzü de avret olarak kabul ettiği görülmektedir. Buna göre katılımcı tesettürün tanınmayacak şekilde olması gerektiğini düşünmekte ve bu doğrultuda giyinmektedir.

K-14 ise meal okuduktan sonra geniş bir kıyafet giymesi gerektiğini düşünmeye başlamıştır.

Çünkü Allah'ın ben Kur'an'ın mealini okuyordum. Orada Allah'ın bize cilbab ayetini okuduğunda hiç tereddütsüz o zaman çarşafı şerifi bilmiyordum. Buna en uygun ferace yani geniş bir şey giymem gerektiğini hissettim ve hemen ferace giydim. (K-14, 39, Ev Hanımı, Evli, Lise, Hatay)

K-15: “Tesettürde asıl olan aslında şey teşhir etmemektir. Tesettürün asıl amacı bu, ben de bunu en iyi çarşafı şerifle sağladığımı düşündüğüm için.”

K-14 ve K-15'in düşüncelerine bakıldığında tesettür kıyafetlerine bir çeşit kutsiyet atfettikleri dikkat çekmektedir. Katılımcıların açıklamalarında “çarşafı şerif” ifadesine rastlanmaktadır. Günümüzde şerif kelimesi herhangi bir nesneden sonra geldiğinde kutsallık anlamı vermektedir. Bunun en büyük örnekleri Hz. Muhammed'e ait eşyaların sakal-ı şerif, hırka-i şerif vb. gibi isimlendirmeleridir. Katılımcıların ifadelerine bakıldığında tesettür kıyafeti olan çarşaftan, çarşaf-ı şerif olarak bahsettikleri görülmektedir. Katılımcıların bu ifadeleri dikkate alındığında, tesettüre kutsal bir anlam yükledikleri veya da günümüzde toplumun örtünme açısından en üst seviye olarak gördüğü çarşafa, özel bir saygı duydukları söylenebilir.¹⁹¹

İfadeleri sıralanan 5 katılımcının giyimlerine bakıldığında dikkat çeken nokta ise çarşaf ve ferace tercih ediyor olmalarıdır. Günümüzde çarşaf ve ferace, tek tip

duymayan hizmetçi vb. tâbi kimseler, yahut henüz kadınların gizli kadınlık hususiyetlerinin farkında olmayan çocuklardan başkasına zinetlerini göstermesinler. Gizlemekte oldukları zinetleri anlaşılsın diye ayaklarını yere vurmasınlar (Dikkatleri üzerine çekecek tarzda yürümesinler). Ey müminler! Hep birden Allah'a tevbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz. *Kur'an- Kerim ve Açıklamalı Meâli*, haz. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016), en-Nûr 24/31.

¹⁸⁸ Suat Erdem, “İslam Fıkhiında Tesettür”, *Ekev Akademi Dergisi* 19/64 (Ekim 2015), 257-260; Mustafa Öztürk, “Klasik Tefsirlerdeki ‘Tesettür’ Formu Üzerine”, *İslâmiyat* 4/2 (2001), 72-77.

¹⁸⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, (ö.538/1144), *Tefsîru'l-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzîl ve 'uyuni'l-Ekâvîl fi Vucûhi't-Te'vîl*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2005.

¹⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn b. Şeref Nevevî (ö.676/1278), *el-Mecmû' Şerhu'l-Mehezzeb, Dâru'l-Fikr*, Beyrut, 2005, C.XVII.

¹⁹¹ K-14, aktarımlarında çarşafı şerif ifadesini kullanmasına karşın en uygun giysinin ferace olduğunu düşünmektedir.

kıyafetler olmakla birlikte toplum tarafından tesettürün üst noktası olarak görülmektedir. Katılımcıların sorulan soruya doğrudan dinî gerekçeleri dikkate alarak cevap verdikleri göze çarpmaktadır.¹⁹² Bu noktada katılımcıların dinî gerekçeleri önemsedikleri ve gündelik hayatlarında olabildiğince uygulamaya çalıştıkları söylenebilir. Bunun yanında giyim tercihleri, bireylerin dindarlığına yönelik çeşitli çıkarımlar yapmaya olanak sunmaktadır.¹⁹³ Araştırmamız bireylerin dindarlık durumlarını kapsamamakla birlikte katılımcıların tesettüre yönelik ifadeleri ve gündelik hayatta tesettürü uygulama şekilleri uyum göstermektedir.

Alandaki diğer araştırmalara bakıldığında birçok bireyin, tesettürde ve giyimde dinî vecibeleri dikkate aldığına rastlanılmıştır. Özudoğru'nun 3 nesilde tesettür anlayışını incelediği araştırmasında,¹⁹⁴ katılımcı gruplarının giyimlerinde dinî gerekçeleri dikkate aldığı görülmektedir.¹⁹⁵ Çaylak, araştırmasında katılımcıların tesettür tercihlerinde dinî hassasiyetin etkili olduğu tespit etmiştir.¹⁹⁶ Saraç'ın araştırmasında yer alan bazı katılımcılar, başörtüsünü Allah'ın bir emri olarak değerlendirmektedirler.¹⁹⁷ Aynı şekilde Göğüş'ün Gaziantep kentinde yaptığı alan araştırmasında da katılımcı grubunun tesettür tercihlerini İslami bir gereklilik olarak yorumladıkları göze çarpmaktadır.¹⁹⁸

Çarşaf ve ferace tercih eden bireylerin yanında, diğer tarzlarda giyinen katılımcıların da dinî vecibeleri dikkate aldığı söylenebilir. Katılımcılar cevaplarında doğrudan dinî vecibeleri sebep olarak göstermemişlerdir. Ancak bol giyinmeleri, vücut hatlarını belli etmeyen kıyafetler tercih etmeleri dinî gereklilikleri dikkate aldıklarının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

K-7: “Yani mümkün olduğu kadar bol giyinmeye çalışıyorum. Bunun dışında uzun pardösüler giymiyorum. Uzun kollu bir gömlek, altında da yine bir etek, başımda da bir başörtüsü benim için tesettürdür.”

¹⁹² İfadeleri verilen katılımcıların kimi söylemlerinde benzerlikler göze çarpmaktadır. Elimizde net bir bilgi olmamasına karşın katılımcıların dinî otoritelerinde benzerlik olabileceği söylenebilir.

¹⁹³ Didem Gazneli- Nilgün Sofuoğlu Kılıç, “Tesettürden Ölçülü Giyime”, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi* 16/1 (Aralık 2020), 50.

¹⁹⁴ Özudoğru'nun araştırması, farklı nesilleri temsilen 6 aileden 3 nesil toplam 18 kişi ile yapılandırılmış görüşme tekniği ile yapılan görüşmelerden oluşmaktadır.

¹⁹⁵ Özudoğru, *Farklı Nesillerde Tesettür Algısı*, 62-66.

¹⁹⁶ Melek Çaylak, *Değişen Tesettür Algısı: “Üniversite Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma”* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 202.

¹⁹⁷ Saraç, *Başörtülülerin Görünürlüğündeki Değişimin Sosyolojik Analizi*, 78-79.

¹⁹⁸ Göğüş, *Muhafazakâr Kadınların Sosyal Medyada Üretilen “Tesettür Modası” İçeriğini Okuma Biçimleri*, 119-123.

K-3'ün konuya yönelik açıklamaları şu şekildedir:

Rahat ettiğim tarzda giyiyorum tabii ki de yine İslami kurallara uymaya çalışıyorum. Mesela uymaya çalıştığım tek nokta bol olması ama o kişiliğimle de alakalı. Ben bol giyinmeyi de seven bir insan olduğum için öyle daha rahat ediyorum. Ama tunik boyudur ya da yani tunik boyuna dikkat etmiyorum açıkçası ama tabi tenimin gözükmemesine dikkat ediyorum mesela. (K-3, 25, Öğrenci, Bekâr, Yüksek Lisans, Ankara-Rize)

K-12 ise giyim tercihleri şu şekilde ifade etmektedir:

Genel olarak vücut hatlarımı belli etmemeye çalıştığım böyle geniş kesim elbiseler veya kıyafetler tercih ediyorum. Böyle maskülen tarzı aslında ne kadar çok hoşuma gitse de yer yer artık gündemin yarattığı bir problem olarak kısaldığı için boyları çok ceket tarzı uzaklaşmak zorunda kaldım. Onun haricinde etek tarzı elbise tarzı, bol kesim triko, böyle uzun ne varsa beni rahatsız etmeyecek, dışardan da benim vücut hatlarımı çok belli etmeyecek tarzda, genelde koyu renkleri tercih ediyorum. (K-12, 26, Öğretmen, Evli, Lisans, İstanbul)

Kıyafetin bol olmasına yönelik tercihlere Özüdoğru'nun araştırmasında da rastlanmaktadır. Katılımcı grubunun kıyafet bedeni seçerken bol olma kriterini dikkate aldığı görülmektedir. Katılımcı grubunu oluşturan 3 neslin, kıyafetin bol olmasına yönelik değerlendirme ölçütleri ise değişiklik göstermektedir.¹⁹⁹ Okutan ise araştırmasında katılımcılarının giysilerinin dar olmaması ve vücut hatlarını belli etmemesi gibi dinî hassasiyetlerin dikkat çektiğini fakat güzel görünme esasının yine devam ettiğini tespit etmiştir.²⁰⁰

Bol giyim tercihi ve vücut hatlarının belli olmaması kaygısı, bireylerin yaygın tesettür kurallarına riayet etmeye çalıştıklarını göstermektedir. Kur'an-ı Kerim'de "kadınlara başörtülerini yakalarının üzerini örtecek kadar sarkıtmaları ve sokağa çıkacakları zaman da dış elbiselerini üstlerine almaları emredilmektedir."²⁰¹ Bu emirler tesettür modasının varlığından önce çarşaf, ferace ve pardösü gibi dış örtülerle yerine getiriliyordu. Günümüzde ise dış örtü dışındaki tesettür tarzlarını tercih eden bireyler, bol giyinmeye ve vücut hatlarını belli etmemeye özen göstererek tesettüre riayet etmeye çalışmaktadırlar. Ek olarak bol giyim sadece dinî hassasiyeti kapsamamaktadır. Günümüzde bol ve geniş beden (oversize) giyimler modanın bir parçası olmakla birlikte rahatlık açısından oldukça tercih edilmektedir. Modern dünyanın getirdiği yaşamda ve yoğunlukta bireyler, kıyafet açısından rahat ve özgür hareket edebilecekleri parçaları tercih etmektedirler.

¹⁹⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Özüdoğru, *Farklı Nesillerde Tesettür Algısı*, 117-119.

²⁰⁰ Okutan, *Türkiye'de Popüler Kültür ve Din İlişkisi*, 344.

²⁰¹ Erdem, "İslam Fıkında Tesettür", 254.

3.2.2. Ailevi Durum

Bireylerin çevreleriyle olan etkileşimleri ilk olarak doğumla katıldıkları ailede başlar. Bu etkileşime sosyolojik literatürde sosyalleşme denir. Sosyalleşme sürecinde birey, toplumdaki değer yargılarını ve davranış kalıplarını öğrenir. Bu yönüyle aile sosyalleşmenin yaşandığı en yoğun kurumdur.²⁰²

Aile yapısının ve yetiştirilme tarzının, bireylerin giyim tercihlerinde etkisi vardır.²⁰³ Bu etkiler araştırmamızın bulgularında da karşımıza çıkmaktadır. Araştırmadan elde edilen bulgular incelendiğinde katılımcıların giyim tercihlerinde aileleri ile yaşadıkları etkileşimler göze çarpmaktadır. Katılımcı grubunda yer alan bekâr katılımcıların giyim tercihlerinde ailelerinin etkisi olduğu görülmektedir. Bunun yanında evli katılımcıların, bekâr oldukları dönemde aileleri ile çeşitli etkileşimler yaşadıklarına da rastlanılmaktadır.

3.2.2.1. Katılımcının Kendi Ailesi

Katılımcı grubunun giyim ve tesettür tercihleri konusunda kendi aileleri arasında; uyum sağlama, görüş ayrılığı yaşama ve baskılanma gibi etkileşimler tespit edilmiştir.

Giyim konusunda aileleriyle uyumlu olduklarını ve herhangi bir sorun yaşamadıklarını belirten katılımcılar, tecrübelerini şu şekilde aktarmaktadırlar.:

K-1: “Şöyle benim annem de feraceli olduğu için o konuda hiç sıkıntı yaşamadım. Aksine hatta hep onaylandım bu şekilde.”

Ferace giymeyi tercih eden K-1, içinde bulunduğu ailesiyle uyumlu görülmektedir. Annesinin de ferace giydiğini belirten katılımcı, ailesi ile yaşadığı sosyalleşme sürecini benimsemekte ve annesinin giyim tarzını kendisi de uygulamaktadır. Giyim pratikleri bakımından annesi ile benzeşen katılımcı, tesettür konusunda ailesi tarafından onaylanmaktadır.

K-17: “Ailem çok mutlu oldu ve şok oldular. Bununla alakalı kesinlikle hiç benden böyle bir şeyi beklemiyorlarmış. İlk bu tesettür olayı nasip olduğunda ... ailem pozitif ve olumlu yönde çok sevindiler.”

²⁰² Birsan Gökçe, “Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme”, *Aile Yazıları I Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihî Süreç*, Der. Beylû Dikeçligil - Ahmet Çiğdem (Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991), 210.

²⁰³ Lavanya S, “Clothing Comfort- Physiological Status and Psychological Status”, 62.

K-17, tesettüre girmesinin ailesini şaşırttığını ve çok mutlu ettiğini belirtmektedir. Ailesinin K-17'nin tesettüre girme kararına şaşkınlıkları katılımcının mesleği ve ilgi alanlarıyla ilişkilendirilebilir. Dans hocalığının günümüzde seküler bir meslek olduğu söylenebilir. Bu mesleğin tesettürlü kişilerce icra edilmesi toplumda alışlagelmemiş bir durumdur. Dolayısıyla katılımcının bu mesleği icra ederken tesettüre girmesi ailede şaşkınlık yaratmıştır.

Bazı katılımcıların ise giyim ve tesettür konusunda aileleri ile fikir ayrılığı yaşadıkları tespit edilmiştir.

K-4, tesettürü konusunda ailesi ile uyumlu olmadığını, annesinden ve ablasından daha farklı tarzlarda giyindiğini belirtmektedir:

Genel olarak ailemle pek uyuşmuyoruz. Benim ablam da annem de tesettürlü, aynı benim gibi. Ama ben onlara nazaran daha spor daha rahat şeyler giyiyorum, onlar daha çok etek giyiyor, elbise giyiyor. Ben pek etek giymiyorum. Karışılma olmuyor ama annem mesela bazen etek veya elbise giymemi tercih ederdi. Ama dediğim gibi ailemden herhangi bir uyarı veya vesaire değiştirmem konusunda bir şey almadım. (K-4, 23, *Influencer, Bekâr, Lisans, Bursa*)

Katılımcının aktarımlarında “Annem mesela bazen etek veya elbise giymemi tercih ederdi.” ifadesi dikkat çekmektedir. Katılımcı gündelik hayatında sportif, klasik, maskülen ve sokak stili gibi yeni tesettür tarzlarını tercih etmektedir. Sıralanan tesettür tarzları daha çok pantolonun tercih edildiği giyimleri kapsamaktadır. Katılımcının giyim tercihlerine karşın annesinin etek veya elbise gibi günümüzde daha çok tesettüre uygun ve İslamî görülen kıyafetler giymesine yönelik isteği bulunmaktadır. Katılımcı bu isteğin bir beklenti olduğunu belirtmekle birlikte herhangi bir şekilde uyarılmadığını da eklemektedir. Katılımcının dinî değerleri, modern hayatla harmanladığı ve bireysel bir özgürlük anlayışının olduğu, ailesinin ise geleneksel giyimi tercih etmesine rağmen katılımcıya karşı baskıcı bir tavır sergilemediği görülmektedir.

K-2'nin tesettürü üzerinden ailesi ile yaşadığı durumlar şu şekildedir:

Şöyle açıkçası giyim tarzıma alışana kadar ailem de çok tasvip etmedi giyim tarzımı. Tam tesettüre uymuyordu onların gözünde de. Açıkçası bana kendi aralarında lakap bile takıyorlar süslüman diye ama bir şekilde herkes kabulleniyor. Çünkü herkesin içinde olan bir şey bu tabi ki herkes ister ki dört dörtlük olsun ama kişi kendini nasıl rahat hissediyorsa nasıl iyi hissediyorsa öyle olmalı. (K-2, 25, *Özel Sektör, Evli Ön Lisans, Rize*)

Katılımcı mülakat esnasında tesettüre uygun giyinmediğini belirtmiştir.²⁰⁴ Ek olarak ailesinin gözünde de tesettüre uymadığını ifade etmektedir. Katılımcıya giyim tarzını tasvip etmeyen ailesi tarafından takılan lakap ise göze çarpmaktadır. Süslüman, süslü ve Müslüman kelimelerinin birleşimi ile oluşturulmuş bir kelimedir.²⁰⁵ Günümüzde daha çok, tesettürü İslam’a uygun görülmeyen ve gösterişli giyinen bireyler için kullanılmaktadır. Giyimi tesettüre uygun görülmeyen katılımcıya da bu kelime yöneltilmektedir. Katılımcının tesettüre uygun giyinmediğini belirtmesine karşın “bir şekilde herkes kabulleniyor” ifadesi göz önüne alındığında bu tip lakapların ve eleştirilerin etkisinde kalmadığı, kendini rahat ve iyi hissettiği şekilde giyinmeye devam ettiği görülmektedir.

K-8, K-9 ve K-13’ün tesettüre girme süreçlerinde ise baskı unsurunun varlığından söz edilebilir:

K-8, tesettüre girerken çok istekli olmadığını belirtmektedir:

Giyim konusunda çatışmayı o ilk kapandığım sıralarda yaşadığımız olmuştu. Çünkü ben kendim çok fazla istemiyordum. Bu aslında bilirsiniz biraz daha Doğu taraf ya da İç Anadolu tarafında yaşı geldiğinde çocukların kız çocuklarının kapanması beklenir ve bu benim açımdan olmaması gereken bir şey diye düşünüyorum. Bu noktada ama o baskıyla birlikte kapandığım için size de söyledim ya biraz önce transparan bir gömlek bunun olmaması gerekir. Eğer benden beklenen şey buysa bu tesettüre girmekse ebeveynlerin buna da dikkat etmesi gerekir... Bu noktada çatışmalar yaşıyorduk çünkü giyinmek istediğim şeyle giyindiğim şey farklıydı. (K-8, 23, *Psikolojik Danışman, Bekâr, Lisans, Sivas*)

K-8, yaşadığı bölgede kız çocuklarından belli yaşa geldiklerinde tesettüre girme beklentisinin olduğunu belirtmektedir. Katılımcı bu durumu tasvip etmezken ebeveynleri kıyafet seçimi noktasında eleştirmektedir. Ebeveynlerin yeni tesettüre giren kız çocuklarına şifon, transparan gibi tesettüre uymayan kıyafetler giydirmelerinin yanlış olduğunu düşünmektedir.²⁰⁶ Psikolojik Danışman olan katılımcı, tesettüre girme yaşının ise bireyin kendisine bırakılması gerektiğini düşünmektedir. Tesettüre girme konusunda kararı kendisi veremeyen katılımcı, giyim konusunda ailesi ile çatışmalar yaşadığını ve giymek istediği kıyafetleri giyemediğini belirtmektedir.

²⁰⁴ “Şöyle aslında tam tesettür de denemeyebiliyor bazen giyim tarzıma...” (K-2, 25, *Özel Sektör, Evli Ön Lisans, Rize*)

²⁰⁵ Meşe, “İslami Bir Moda Dergisi Örneğinde Moda ve Tesettür”, 152.

²⁰⁶ “Çünkü baktığımızda o yaşlarda ilk kapandığım zamanlarda çocukken örneğin bu eee ne deniyor onlara şifon herhalde şifon tarzında gömlekler biraz iç gösterebilen türden ve bu aslında çocuk için rahatsız edici...” (K-8, 23, *Psikolojik Danışman, Bekâr, Lisans, Sivas*)

K-9 tesettüre girme sürecinde ağabeyinden baskı gördüğünü aktarmaktadır:

Benim mesela abim var, abim çok bana bu konuda şöyle yap böyle yap derdi. Hatta bana hep sana çarşaf alıyım mi falan derdi. Böyle ama kötü bir şekilde değil. Ama ilk kapanacağım zamanlar biraz baskı yapıyordu, kapanacaksın, benle böyle bir yere gelemezsin falan. O zaman böyle daha cahil daha böyle bilinçsiz olduğum için hep böyle şey yapıyordum falan. Üüfff üüfff böyle beziyordum, istemiyordum, darlanıyordum. Ama şimdi ben ona dua ediyorum mesela o zamanlar bana baskı yapmasaydı, tabi baskının da bir yeri var çok baskı da bazen geri tepebiliyor, baskının da bir kıvamı olmalı. Mesela abim bana çok baskı yaptığında annem şey yapardı, biraz hafifletmeye çalışırdı. Tamam bugün de öyle gel de başka bir gün gelmezsin. Mesela onun için ayarı tutturabilmek çok önemli. Ama şu anda ben bilinçli olduğum için şu anda öyle bir şey yok. (K-9, 26, Ev Hanımı, Evli, Ön Lisans, Rize)

Katılımcı geçmişte ağabeyinden baskı gördüğünü ve bu durumdan memnuniyetsizlik duyduğunu dile getirmiştir. Şu an da çarşaf giymeyi tercih eden katılımcı, ağabeyine baskısı için dua ettiğini söylemektedir. Katılımcının ifadelerine bakıldığında benimsemiş olduğu giyim şeklinin geçmişte kendine dayatılmasında bir sorun görmemekte, o zamanki baskıya yönelik tepkilerini cahillik ve bilinçsizlik olarak değerlendirmektedir. Katılımcının bu tutumunda, çarşaf giymeyi benimsemiş olmasının geçmişte yaşanmış durumları rahatça olumlayabilmesinde etkisinin olduğu görülmektedir. Ancak katılımcının şu an da çarşaf yerine başka tesettür tarzlarını tercih etmesi ihtimalinde aynı bakış açısına sahip olup olmayacağı ise tartışmaya açık bir konudur. Ek olarak katılımcı, baskı unsurundan bahsederken ağabeyinin haklı olduğunu belirtecek ifadeler kullanmaktadır. Devamında ise “tabi baskının da bir yeri var çok baskı da bazen geri tepebiliyor, baskının da bir kıvamı olmalı” ifadesiyle baskı unsurunu bir çeşit yumuşatma ve olumlama yoluna gittiği söylenebilir.

Tesettür ve başörtüsü üzerine yapılmış araştırmalara bakıldığında ailelerin, giyim ve tercihlerde büyük bir etkisinin olduğuna rastlanılmaktadır. Elde edilen verilerin araştırmamızdaki bulgularla karşılaştırıldığında benzer sonuçların olduğu göze çarpmaktadır. Çaylak, araştırmasında aile tutumlarının üniversite öğrencilerinin dinî hassasiyetine etki ettiğini ve bu durumun giyimde de kendisini gösterdiğini tespit etmiştir.²⁰⁷ Okutan’ın araştırmasında kimi katılımcılar tesettürden “yemek yemek gibi bir ihtiyaç” şeklinde bahsetmekte, kimi katılımcılar da “öyle bir aileden geldiğini” söylemektedir.²⁰⁸ Tesettürün baskı unsuruna dönüşmesine ise özellikle başörtüsünü çıkartma konusu etrafında yapılan araştırmalarda rastlanmaktadır. İncelenen

²⁰⁷ Çaylak, *Değişen Tesettür Algısı*, 204.

²⁰⁸ Okutan, *Türkiye’de Popüler Kültür ve Din İlişkisi*, 219-222.

araştırmalarda birçok bireyin aileden görerek, baskıyla veya istemeyerek başörtüsü takması sonucu eylemden vazgeçtiği görülmektedir.²⁰⁹

Katılımcıların ifadeleri genel olarak değerlendirildiğinde giyim tercihi konusunda aileleri ile uyum gösteren bireyler, onaylanmakta ve olumlu dönütler almaktadır. Tesettür konusunda aileleri ile fikir ayrılığı yaşayan katılımcıların, giyim tercihlerinde herhangi bir değişim olmadığı ve müdahale edilmediği tespit edilmiştir. Ancak kimi katılımcıların tesettür konusunda ailelerinden baskı gördüklerine rastlanmıştır. Katılımcılardan bazıları tesettürde baskı unsurunun yanlış olduğunu düşünmektedirler. Bazı katılımcılar ise görmüş oldukları baskının tesettürü benimseme konusunda olumlu bir sonuca dönüştüğünü ileri sürmektedirler.

3.2.2.2. Katılımcıların Eşleri ile Yaşadıkları Durumlar

Katılımcıların kendi aileleri ile yaşadıkları tecrübelerin yanında evli olan bireylerin giyim ve tesettür konusunda eşleriyle olan çeşitli etkileşimleri de göze çarpmaktadır. Evli veya evlilik geçirmiş 9 katılımcıdan 3'ü eşleri ile giyim ve tesettür konularına dair herhangi bir aktarımda bulunmamıştır. 6 katılımcı ise eşleriyle yaşadıkları çeşitli tecrübeleri aktarmıştır:

K-6, evlilik sürecinde eski eşinin kendisinden çarşaf giymesini istediğinden bahsetmektedir:

Evlilik sürecim oldu benim de o evlilik sürecimde, biraz böyle dikkat etmek istedim. Eşim o konuda bir yerden sonra mesela, başlarda çok karışmak istemedi ama karıştıktan sonra çok fazla etkin olmaya başladı. Orda bir çatışma yaşadım, daha böyle bol giyinmemi, tek renk giyinmemi vesaire gibi istediği zamanlar oldu, öyle çatışmalar yaşadım bu şekilde özetleyebilirim. ... Dediğim gibi bir evliliğim olmuştur. Onun hakkındaki düşüncem de şuydu, benden o kadar uç şeyler istediği oluyordu ki, çarşafa girmek vesaire gibi. Ben şey düşünüyordum sen de o zaman şeye gir madem. Bu kadar benim üstüme düşüyorsa senin de o zaman cübbe falan giymen gerekiyor düşüncesine kapılıyordum ama çok tepki göstermiyordum. Bu konuda tabi böyle şeyler alıyordum, kapalıysan tam kapan, madem büyük eşarp şöyle böyle takıyorsun, bari çarşafa gir tam olsun vesaire gibi tepkiler alıyordum. (K-6, 26, Öğretmen, Boşanmış, Yüksek Lisans, Yalova)

Şu anda birden fazla tesettür tarzını tercih eden K-6'nın evlilik döneminde tam olarak nasıl giyindiğine dair net bilgiye sahip değiliz. Katılımcının açıklamalarında evlilik sürecinde giyimine dikkat ettiğine ve büyük eşarplar taktığına dair ifadeler

²⁰⁹ Yalçı, *Türkiye'de Başörtüsünü Çıkaran Kadınlar Örneği*, 130-135; Türkan, *Öznelik Kapasitesinin Oluşumunda Çevresel Faktörler ve Tesettür İlişkisi*, 92-95; Özcanlı, *Türkiye'de Başörtüsünü Çıkaran Kadınların Direniş Motivasyonları Üzerine Bir İnceleme*, 86-108; Yalçın, *Başörtüsünden Vazgeçme Deneyimi*, 72.

geçmektedir. Eski eşinin ise kendisinden çarşaf giymesini istediği ve “kapalıysan tam kapan” gibi ifadeler kullandığı görülmektedir. Katılımcı, eşinin isteklerinden rahatsızlık duyup karşı talepte bulunma gibi çeşitli düşüncelere kapılmıştır fakat çok fazla tepki göstermediğini belirtmiştir.

K-10, tesettüre girme sürecinde eşinden gelen isteğin etkili olduğunu dile getirmektedir:

Evlendikten sonra mesela kış mevsimde evlenmiştim, üşümeyelim diye şal takardık, o zaman benim evlendiğim senelerde şal takılırdı ki üşümeyelim diye. Yani sadece bir obje olarak, İslami boyutta değildi. Ondan sonra havalar ısınmaya başlayınca hâliyle başını açıp geziyorsun. Eşim bana demişti başörtü sana çok yakışıyor, ben de öyle isterim, eşimin kapalı olmasını. Artık bilmiyorum yani o ana kadar bir arayış mıydı neydi. Ondan sonra eşim ki öyle dedi, zaten annem zaten devamlı başını kapattın başını kapattın, günahı falan derdi o vesile ile kapattım evliliğimin 2. yılında falan saçımı kapattım ben. (K-10, 53, *Memur, Evli, Ön Lisans, Rize*)

K-10, tesettüre girme sürecinde eşinden gelen isteğin kendisini etkilediğini söylemektedir. Soğuktan korunma amaçlı saçını örttüğünü söyleyen katılımcı, eşinin başörtüsünü kendisine çok yakıştırdığını söylemesi ve kapalı olmasına yönelik isteği üzerine tesettüre girdiğini söylemiştir. Arayış içinde olup olmadığından tam olarak emin olamayan katılımcının tesettüre girme sürecinde yakın çevresinin etkisi olduğu görülmektedir. Katılımcı annesinin de kendisinden tesettüre girmesine yönelik taleplerinin olduğunu belirtmiştir. Bireyin sevdiği ve en yakınındaki kişilerden aldığı dönütler, tesettüre girme ve başörtüyü benimseme sürecinde destekleyici bir rol oynamıştır.

K-13, çarşaf giymek istemesi üzerine eşini ikna ettiğini belirtmektedir:

Şimdi şöyle çarşaf giymek istedim, eşim şey yaptı rahat edemezsin vesaire, dedim ben ederim falan. Ama şimdi desem ki ben açılacağım izin vermez, çarşafımı çıkartacağım, açılacağım derken çarşafımı çıkartacağım, pardösü giyeceğim desem izin vermez ama öyle bir niyetim de yok tabi. (K-13, 35, *Ev Hanımı, Evli, Lisans, Hatay*)

Katılımcının aktarımlarında kendi giyimi ile ilgili bir karar aldığı ve uygulamak için eşini ikna etmesi gerektiği göze çarpmaktadır. Katılımcının eşi çarşaf giymesine sıcak bakmamasına karşın K-13’ün fikrini kabul ettirip uyguladığı görülmektedir. Aynı zamanda katılımcı, eşinin çarşaftan çıkması durumuna izin vermeyeceğini eklemektedir. Bu durumda K-13’ün eşinin, katılımcının çarşaf giymesine alıştığını ve tercihini benimsediğini söyleyebiliriz.

K-2, giyiminin eşi tarafından eleştirildiğini bu durumdan çok fazla hoşnut olmadığını aktarmaktadır:

Eşim biraz bazen eleştirebiliyor ama o da saygı çerçevesinde. Mesela örnek veriyorum bone tarzında bağladığım için boğazım biraz açıkta kalabiliyor eşim biraz buna eleştiride bulunabiliyor, öneri veriyor diyelim. Boğazımın altını kapatsam daha hoş duracağını söylüyor ya da bir etek ya da pantolon giyiyorsam bileğimin biraz gözükmekten rahatsız olabiliyor. Gözükmese daha iyi duracağını söylüyor, daha tesettüre yakışacağını düşünüyor ama ben tabi gene de elimden geldiğince uydurmaya çalışıyorum. Ama bazen de başımı bone tarzında bağlamayı daha çok sevdiğim için bunlara uyum sağlayamayabiliyorum.

Katılımcı başka bir soruya ise şu şekilde cevap vermektedir:

Şimdi evliyim bazen eşim de tabi ki saygısızlığa kaçmayacak tarzda yapıyor ama onun da eleştirileri açıkçası çok da hoşuma gitmiyor. Çünkü saygı görülmesi gerektiğini düşünüyorum. Hani derler ya her koyun kendi bacağından asılacaktır ve bunu bilincinde olmak lazım öyle düşünüyorum. (K-2, 25, Özel Sektör, Evli Ön Lisans, Rize)

Katılımcının eşinin eleştirileri, tesettüre daha uygun olması açısından yapılmaktadır. Katılımcı eşinin eleştirilerinde saygısızlığa kaçmadığını belirtmekle birlikte rahatsızlığını da dile getirmektedir. Katılımcı, elinden geldiğince tesettüre uymaya çalıştığını ve tercih ettiği tarzda giyinmeyi sevdiğini belirtmektedir. Tercihlerine saygı duyulmasını bekleyen katılımcı, fiillerinin kendi sorumluluğunda olduğunu düşünmektedir. Katılımcının eşi ile olan etkileşimlerine bakıldığında eleştirilerin giyiminde bir değişiklik meydana getirmediği sonucuna varılmaktadır.

Katılımcılardan aktardığımız ifadelerle bakıldığında evliliğin tesettürde önemli etkenlerden biri olduğunu söylemek mümkündür. Kimi katılımcılar giyimleri konusunda eşleri ile anlaşmazlıklar yaşamakta, kimi katılımcılara eleştiriler gelmekte, kimi katılımcılar eşlerinin etkisiyle tesettüre girmektedir. Kimi katılımcıların ise giymek istedikleri kıyafetler için eşlerini ikna etmeleri gerekmektedir. Eşler tarafından giyime yöneltilen eleştiriler ise katılımcılar nezdinde değişmeye yol açmamaktadır. Katılımcıların eşleri ile olan etkileşimleri genel olarak değerlendirildiğinde ise yine büyük değişimler gözlenmemektedir. Eşinin etkisiyle tesettüre girdiğini belirten K-10'un bu kararı kendinin verdiği, çarşaf giymek isteyen K-13'ün ise isteğini eşine kabul ettirebildiği görülmektedir.

Evliliğin tesettür üzerindeki etkilerine diğer araştırmalarda da rastlamak mümkündür. Yalçı'nın araştırmasında bir katılımcı eşinin çok kıskanç olduğunu, sıkıntı yaşamamak adına tesettüre girdiğini aktarmıştır.²¹⁰ Aynı araştırmada başka bir

²¹⁰ “Eşim çok kıskanç biridir doğruyu söylemek gerekirse onunda etkisi oldu kapanmamda ama ben de çok istedim dinime bağlı şekilde yaşamak eşimle olan sıkıntılarım gitsin mutlu dinimize bağlı şekilde yaşamak eşimin de kıskançlıkları sebebiyle böylece kapandım.” Yalçı, *Türkiye’de Başörtüsünü Çıkaran Kadınlar Örneği*, 132-133.

katılımcıya ise tesettüre girmesinde etkisi olan eşinden, açılmasına yönelik bir talep gelmiştir.²¹¹ Göğüş'ün alan araştırmasında bazı katılımcılar, eşlerinin baskısıyla örtünmek zorunda kaldıklarından bahsetmişlerdir.²¹² Okutan'ın araştırmasında bir katılımcı evleneceği sırada eşinin isteğiyle örtündüğünden, başlarda istemediğinden sonrasında ise benimsediğinden bahsetmiştir. Yine aynı çalışmada bazı katılımcılar, tesettürlü olmalarının eş seçimi konusunda kendilerine avantaj sağladığını belirtmişlerdir.²¹³

Katılımcıların evliliklerinde yaşadıkları tecrübelerine ek olarak eşlerinin ailelerinin de çeşitli etkilerinden ve tepkilerinden söz edilebilir.

K-12, eşiyle ve ailesiyle tanıştığı süreçte giyim tercihlerinin kendisine olumlu bir etkisinin olduğundan söz etmektedir:

Eşim beni ilk gördüğü anda zaten belirli bir kalıpta kendine göre doğru bulduğu şeyleri gördü. Fakat mesela ilerleyen zamanlarda aile büyüklerinin görüp beğenmesindeki en büyük etken kıyafetlerimiz olur, kılık kıyafetimiz oluyor. Bu konudaki onların olumlu görüşü doğru bulması buna örnek olabilir sanırım. Mesela belirli usturuplu giyim vardır ya böyle siyah çoraplı siyah ince de olsa bir çorap uzun etekler üstüne kalça örtecek kadar bir kıyafet, başörtüsü özellikle bone konusu. Bunlar görünüşte karşıda olumlu etki yaratan şeylerdi benim için. Ama açıkçası eşimin ailesi beni üniversitenin ilk yıllarında görseydi aynı tepkiyi vereceğini sanmıyorum. (K-12, 26, Öğretmen, Evli, Lisans, İstanbul)

Katılımcı, eşinin ailesinin kendisine yönelik tutumunda giyiminin önemli bir etken olduğunu vurgulamaktadır. Üniversite döneminde şu ankinden daha farklı giyindiğini belirten katılımcı eşinin ailesinin o zamanki giyimine olumlu yaklaşımlarının olmayacağını düşünmektedir.²¹⁴

K-13, çarşaf giymeyi tercih ettikten sonra eşinin ailesinin düşüncelerini şu şekilde paylaşmaktadır: "... kayınvalidem de pek hoşlanmadı ama kayınpederimin ailesi bu konuda destekçi."

K-10 ise evlendikten sonra giyim konusunda eşinin ailesine uyum sağladığını aktarmaktadır:

...Yırtmaçlı etek giyebiliyordum mesela, eşim diyordu bana, bu olmasa nasıl olur, bunlar hassas şeyler daha dikkat etmek lazım. Eşimin ailesi benim aileme göre daha

²¹¹ Yalçı, *Türkiye'de Başörtüsünü Çıkaran Kadınlar Örneği*, 129, 143.

²¹² Göğüş, *Muhafazakâr Kadınların Sosyal Medyada Üretilen "Tesettür Modası" İçeriğini Okuma Biçimleri*, 124-125.

²¹³ Okutan, *Türkiye'de Popüler Kültür ve Din İlişkisi*, 226, 250.

²¹⁴ Üniversite tercihimle beraber diyeyim ilahiyat fakültesini kazanmamla beraber biraz daha dikkat etmek istedim açıkçası belki biraz daha değiştirebilirim dedim ama öyle olmadı herhalde gençliğin verdiği bir algıyla çok daha renkli giyiniyordum mesela o zamanlar full beyazlar full pembeler full lilalar renkli başörtüleri kısa ceketler altına pantolonlar ... (K-12, 26, Öğretmen, Evli, Lisans, İstanbul)

mutaassıptır mesela. O konuda eşim beni uyarıyordu ama bana zıtlaşarak ters bir şekilde benle zıtlaşmıyordu, anlatarak yani zaten o ailenin içine girdiğin zaman anlıyorsun zaten bunların yaşam tarzı şey bizimden farklı olduğunu. İster istemez kendinde bir düzelme ve oluyor. (K-10, 53, Memur, Evli, Ön Lisans, Rize)

K-10, eşinin ailesinin kendi ailesine göre daha mutaassıp olduğunu dile getirmektedir. Başlarda eşinin ailesine uygun giyinmediğini belirten katılımcı, eşi tarafından uyarılmaktadır. Katılımcı, içine girdiği aileyi gözlemledikten sonra bir ayak uydurma sürecine girmiştir.

Katılımcıların eşlerinin aileleri ile yaşadıkları durumlar günümüz Türk aile yapısı ile ilişkilendirilebilir. Ataerkil bir toplum olan Türkiye’de evlilikler iki bireyin yeni bir aile oluşturmaktan ziyade kadının evlendiği aileye dâhil olmasıyla gerçekleşmektedir. Günümüzde her ne kadar bu durum değişmeye başlasa da kadınlar evlendikleri ailenin normlarına ayak uydurmaktadırlar. Katılımcıların aktarımlarında da bu durumların etkisi görülmektedir.

Alandaki araştırmalar incelendiğinde kadınların eşlerinin ailelerinin de tesettüre yönelik etkilerinin olduğuna rastlanmıştır. Yalçı’nın araştırmasında bir katılımcı, eşinin baskısıyla ailesinin yanında örtündüğünden bahsetmekte ve bu durumu travma olarak değerlendirmektedir.²¹⁵ Göğüş’ün araştırmasında ise bir katılımcı, evlendiğinde hem eşi hem de eşinin ailesi tarafından örtünmesine yönelik baskı görmüştür. O dönem hazır olmadığı ve örtünmediğini belirten katılımcı, ailedeki tek açık kadın olduğunu belirtmiştir. Eşi ise çeşitli sebeplerden dolayı katılımcının örtünmesini artık istememektedir.²¹⁶

Mülakatlardan elde edilen bulgulara bakıldığında evliliğin ve getirdiği sonuçların, katılımcıların giyiminde etkili bir unsur olduğu görülmektedir. Katılımcıların aktardıkları ifadeler incelendiğinde, eşler ve eşlerin aileleri, tesettüre uygun giyim beklentisindedirler. Uygunluğun tam olarak ne şekilde sağlanacağına dair ise net bir bilgi elde edememekteyiz. Çünkü konuya ilişkin deneyimlerini aktaran katılımcılar giyim yönünden birbirinden farklı tarzlara sahip olmakla birlikte

²¹⁵ Tartışmalar, küfür, hakaret ve alkolle geçen... tabi bu süre içerisinde başörtüsünü halen kabullenmemiştim çünkü hakaretleri ve yüzüme tükürmelerinden bıkmıştım, çok ağır geliyordu. Anlaşma yapmıştık, onun ailesinin yanında gösteriş olsun diye başımı örtüyordum, onun dışında her yerde açtım ve bunu bütün ailesi de biliyordu. ...Gel birlikte namaz kılalım, kitaplar okuyalım, bilinçlenelim diyordum, ona da yanaşmıyordu. ...Kendisi içki içiyor, saygı yok, hiçbir şey yok, beni de gösteriş için kapatıyor. Yalçı, *Türkiye’de Başörtüsünü Çıkaran Kadınlar Örneği*, 131.

²¹⁶ Göğüş, *Muhafazakâr Kadınların Sosyal Medyada Üretilen “Tesettür Modası” İçeriğini Okuma Biçimleri*, 125.

kendilerinden beklenen tesettür şekli de farklılık arz etmektedir. Araştırmamızda kimi katılımcılara eşlerinden çarşaf giymelerine yönelik bir talep gelmektedir. Başka bir katılımcı, çarşaf giyebilmek için eşini ikna etmek durumunda kalmaktadır. Buna karşın eşi tarafından ilk başta, rahat edemeyeceği ileri sürülerek çarşaf giymesi reddedilmektedir. Çarşaf giymesi durumu ise kayınvalidesinin hoşuna gitmemektedir. Bazı katılımcılar ise tesettüre veya aile yapısına daha uygun giyinmeleri için uyarılmaktadırlar. Aktarılan durumlarda her ne kadar doğrudan bir müdahale durumu söz konusu olmasa da kadınların tesettürleri bir tartışma meselesi olmaktadır. Bu tartışmalar karşısında katılımcılara nasıl daha uygun, düzgün ve rahat giyineceklerini söyleyen şahısların olduğu görülmektedir. Akdoğan ve Sungur'un bu duruma yönelik yorumları şu şekildedir:

Başörtüsü kutsallaştırılan kadın, hilkatinden kaynaklanan kutsallığını, başörtüsü içinde kaybetmiştir, diyebiliriz. Onlara sorulmadan onların nasıl davranmaları gerektiği, onlar için hangisinin daha hayırlı olduğu inancı, ne şekilde mutlu olacakları hep ikinci, üçüncü şahıslar tarafından belirlenmeye çalışılmıştır. Yani kadın varım derken, başörtüsü içinde gittikçe soyutlanmıştır.²¹⁷

Kadınların giyiminde söz sahibi olan ikinci ve üçüncü şahısların varlığı hem çalışma özelinde katılımcıların aktarmış olduğu tecrübelerde hem de örnek verilen diğer araştırmalarda görülmektedir. K-2'nin eşinin, tesettüre uymadığını belirtip eleştirmesi, K-6'nın eski eşinin kendisinden giyime dair istekleri, K-13'ün çarşaf giymek istemesi üzerine önce eşinin rahat edemeyeceğini söylemesi sonrasında ise K-13'ün eşinin çarşaftan çıkması gibi bir olasılığa izin vermeyeceğini belirtmesi durumun örnekleri arasında gösterilebilir.

3.2.3. Ailelerde Alışlagelmiş Tesettür Tepkileri

Katılımcıların tesettür konusunda aileleri ile olan etkileşimlerinde alışlagelmiş tesettür kabullerinin etkisi görülmektedir. Özellikle pantolon giyme konusunda katılımcılar ve ebeveynler arasında görüş ayrılıklarının oluşu göze çarpmaktadır. Bunun yanında tesettüre girdikten sonra çarşaf ve ferace giymeyi tercih eden katılımcıların da aileleri ve çevreleri ile çeşitli görüş ayrılıkları bulunmaktadır.

²¹⁷ Akdoğan- Sungur, "Postmodern Ortamda Dindarın Değişen Giyim Anlayışı", 68.

3.2.3.1. Çarşaf ve Ferace Giyimine Tepkiler: “İŞİD’e mi Katılacaksınız?”

Katılımcı grubundan 2 birey, tesettür giyimlerinin aileleri tarafından hoş karşılandığını fakat çarşaf ve ferace tercih etmeye başladıktan sonra çeşitli tepkiler aldıklarını dile getirmektedir.

Daha önce açık giyindiğini belirten K-14, tesettüre girdikten sonra aldığı tepkileri şu şekilde aktarmıştır:

Ya ben önceden çok açık bir bayandım. Beni ilk görenler sana ne olmuş böyle, bir tarikata mı girdin, ne oldu, kafanı mı yıkadılar, beynini mi yıkadılar, İşid’e mi katılacaksın falan dediler hatta. Ama elhamdülillah ben sadece Kur’an’ın ilk yüzünü okumuştum yani mealini, Arapçasını da bilmiyorum. Mealini okuduğumda bir Müslümanın nasıl olması gerektiğini öğrenir öğrenmez hemen Allah’ın emrini yerine getirdim ve ilk zaman bana böyle dediler, ne oluyor sana niye böylesin diye tepki verdiler ama elhamdülillah hiçbirini dinlemedim. (K-14, 39, Ev Hanımı, Lise, Hatay)

K-13, tesettür konusunda özellikle babasının çok ısrarcı olduğunu belirtmektedir.²¹⁸ Bununla birlikte çarşaf giyme kararı aldıktan sonra ailesinden olumsuz yönde tepki aldığından bahsetmektedir:

Annem babam çok tepki verdi hiç istemedi. Çarşafa karşılar, çarşaf meselesine karşılar ben hatırlıyorum ilk Kur’an kursuna gittiğim dönemde Of’ta Kur’an kursuna gittim ben. Of’ta da çok fazla çarşaf var öyle hatırlıyorum bendeki algıyı bunlar terörist düşünebiliyor musun? (Peki şöyle bir şey dediniz babanız biraz daha örfi olarak mı başınızı örtmenizi istiyor?) Evet aynı şey orda da etkiliydi (neden çarşafa karşıydı peki çok mu fazla olduğunu düşünüyordun?) Çünkü bizim çevremizde hiç çarşaf giyen yok hatta bir tane dayısının hanımı var o giyer çarşaf o da tam çarşaf diyemeyiz ... Onu hiç sevmez babam biraz da onun etkisi var sanırım hatta beni ilk gördüğünde şey dedi ne kınarsan başına gelirmiş diye. (K-13, 35, Ev Hanımı, Evli, Lisans, Hatay)

Önceki başlıklarda K-13’ün babasının tesettüre yönelik tepkilerinde dinî bir kaygının yerine çevre baskısının etkili olduğundan bahsetmiştik. Katılımcının babasının, çarşaf giymesine olan tepkisinde sosyal çevrenin etkisi görülmektedir. Katılımcı çevrelerinde çarşaf giyen hiç kimsenin olmayışını, babasının duruma yönelik tepkisinin sebebi olarak belirtmektedir. Katılımcının babasının, bulundukları sosyal çevre ile benzeşmeyi önemseydiği ve bu çevredeki normların dışına çıkmak istemediği söylenebilir.

K-13’ün ailesi ile K-14’ün ise çevresi ile yaşamış olduğu etkileşimler, Yalçı’nın araştırmasında yer alan bir katılımcı ile benzerlik göstermektedir. Açık giyinen bir

²¹⁸ Çocukken babam bizim kesinlikle başımızı açmamıza izin vermezdi. Eve geldiği zaman başörtüsü takmamız konusunda bile çok dikteydi. Sonra ama şey konusu örfi etraftakiler ne der. Hatta şey derdi ablalarım üniversite okuyordu o sıralar, şey derdi gittiğiniz yerde başka yerde ne yaparsanız yapın burada başınızı kapatacaksınız öyleydi. (Biraz daha çevre baskı olduğunu mu düşünüyorsunuz?) aynen babamda çevre baskısı vardı. (K-13, 35, Ev Hanımı, Evli, Lisans, Hatay)

insan olduğunu belirten katılımcı bir anda siyaha büründüğünden bahsetmiştir. Katılımcı, babasından “benim annem bile böyle kapalı giyinmiyordu” şeklinde tepki alırken annesinin ise sürekli siyah giymesinden bıkip şalını kafasından çekiştirdiğini aktarmıştır.²¹⁹ Katılımcının yaşadığı başka bir olayda ise K-14 ile benzer olarak simsiyah giyinmesinden ötürü “İŞİD” söylemleri ile damgalandığına rastlanılmıştır.²²⁰

Katılımcıların aktardıklarına göre çarşaf giyimine bir uç nokta olarak bakıldığı görülmektedir. Ülkemizde de çarşaf giyimine karşı bir ön yargı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Çarşaf ve ferace giyimine dair olumsuz algıların çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Çarşaf, kökleri eskilere dayanan, İslamiyet’in kabul edilmesinden bir süre sonra Türk kadınının, yüzyıllar boyu giydiği, kimi dönemlerde ise giymek zorunda olduğu bir giysi olmuştur.²²¹ Şekil itibarı ile dinî niteliği öne çıkmakta, uzun yıllar boyunca giyiliyor olmasıyla ise geleneksellikte kendine yer bulmaktadır. Bu yönüyle çarşaf, modernizm ile çatışmaktadır.

Toplumların modernleşmeye başlamasıyla geleneksel giysilerden kopulduğundan birinci bölümde bahsetmiştik. Ülkemizde de modernleşmeye yönelik atılan adımlarda çarşaf giyimine yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Cumhuriyet Dönemi’nde yapılan kıyafet inkılaplarında kadın ve erkeğe modern bir görünüm sağlanmak istenmiştir.²²² Bu görünümün sağlanmasında ise Batı modası örnek alınmış ve moda akımları takip edilmiştir.²²³

²¹⁹ “*** şartlarına göre açık giyinen bir insandım. Bir kerede tam siyaha büründüm. Yani makyajı, her şeyi bıraktım. ...kapalılık dönemimde babam tarafından defalarca kızım böyle giyinme, çok çok, benim annem bile böyle kapalı giyinmiyordu, bu şekilde giyinmiyordu, seni artık tanıyamıyorum. Annemin hatta bir kere kafamdan siyah şalı çekişini hatırlıyorum, yeter artık renkli bir şeyler giy, hep siyah siyah nereye kadar dediğini çok iyi hatırlıyorum.” Yalçı, *Türkiye’de Başörtüsünü Çıkaran Kadınlar Örneği*, 128.

²²⁰ “Ben ***’da bir kere a İşid İşid muamelesine maruz kalmıştım. ...Kız kardeşimle mağazaya girecektik, mağazaya girmeden, ...bir çocuk, yaşını tam hatırlamıyorum, ben yine tabi o zaman yine simsiyahtım baştan sona, yani çarşaf değildi benim giydiğim ama hani ful siyahtım ve hiçbir vücut, bedenime dair hiçbir şeyi göremiyorlardı. O zaman da İşid olayları çok fazla vardı hatırlarsanız, o zaman, aaa İşid İşid deyip geçmişti yanımdan. Hatta ben gülmüştüm...ama kız kardeşim tabi korkmuştu o an, başıma bir şey gelebilirdi o an diye.” Yalçı, *Türkiye’de Başörtüsünü Çıkaran Kadınlar Örneği*, 158.

²²¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Rukiye Bulut, “İstanbul Kadınlarının Kıyafetleri ve II. Abdülhamid’in Çarşafı Yasaklaması” *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı: 8, (Mayıs 1968).; Hacer Yılmaz- Ahmet Aksın, “Osmanlı Toplumunda Saraylı ve Şehirli Müslüman Kadınların Giyim Kuşamı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Tarih ve Toplum Yazıları*, ed. Bahattin Çatma, (Ankara: Sonçağ Akademi, 2021).

²²² Hüner Tuncer, “Türk Kadınının Geçirdiği Evrimin Tarihçesi ve Bugünkü Durumu ” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 6/16 (Kasım 1989), 170.

²²³ Saliha Ağaç vd., “Cumhuriyetten Günümüze Kadın Giyim Kültüründeki Değişimler Üzerine Bir Araştırma”, 38. *ICANAS* (2008), 3.

Atatürk, 1925 yılında döneme hâkim olan kadın tesettürü hakkında şöyle söylemiştir:

Kadınlarımızın yüzlerini dünyaya göstermelerine izin verelim ve dünyayı daha yakından görüp tanıyabilmeleri için, gözlerini açmalarını sağlayalım! Bunda korkulacak hiçbir şey yoktur. Bu önüne geçilemeyecek bir gelişmedir. Bu yolda atılacak olumlu adımlar, ulusumuz için daha tatmin edici ve başarılı sonuçlar almamızı sağlayacaktır.²²⁴

1925'te çıkan bir kanunla kıyafet inkılabı gerçekleştirilmiş; fes, peçe, çarşaf ve kalpak giyilmesi yasaklanarak kadın giyiminin dünya standartlarına ulaşması hedeflenmiştir.²²⁵

Bu tip yaptırımların sebebi, çarşafın modernizm karşıtı olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Batı medeniyetlerinde insan bedeni, bilim ve sekülerizasyon çemberinde yer alırken İslam, ahlak ve inançla nefes alıp ritim kazanıyordu. Kara çarşaf ise bu farktan doğan bir medeniyet reddi olarak adlandırılmaktadır.²²⁶

Çarşafın, modernleşme karşıtı olarak görülmesi birtakım önyargıları ve damgalamaları beraberinde getirmektedir. Çarşaf giyen kadınlar, -çoğunlukla- tesettürlü bireyler arasında en; gerici, tutucu, yenilik karşıtı ve gelişmelere tamamen kapalı ve bilgisiz gruplar olarak görülmektedir.²²⁷

Çarşaf giyimine yönelik tutumlarda kimi zaman İslamofobi faktörü de öne çıkmaktadır. 11 Eylül saldırılarının ardından İslam, şiddetle özdeşleştirilmiştir. İslamî semboller olan başörtüsü ve Müslüman kadının giyimi, nefret noktası hâline gelmiştir. Bunun yanında IŞİD, Boko Haram, Şebab gibi terör yapılanmalarının İslam'ı referans göstererek faaliyet göstermeleri bu nefreti daha da alevlendirmiştir. Bu durum sonucunda İslam âdeti terörle özdeşleştirilmiştir. Ek olarak Mısır, Irak ve Suriye gibi Müslüman bölgelerde cihat adı altında yaşanan şiddet olayları ve cinayetler de İslamofobi'nin beslenmesine olanak vermektedir.²²⁸ Özellikle bu bölgelerde çarşaf ve peçe giyiminin oldukça yaygın olması, bölge fark etmeksizin bu şekillerde giyinen kadınlara karşı terörist algılarına yol açmaktadır. Çarşaf giymeyi tercih eden K-13'ün

²²⁴ Tuncer, "Türk Kadınının Geçirdiği Evrimin Tarihçesi ve Bugünkü Durumu", 170.

²²⁵ Ağaç vd., "Cumhuriyetten Günümüze Kadın Giyim Kültüründeki Değişimler Üzerine Bir Araştırma", 5-6.

²²⁶ Göle, *Modern Mahrem*, 118.

²²⁷ Nilüfer Göle, "Modernist Kamusal Alan ve İslami Ahlak", *İslamın Yeni Kamusal Yüzleri*, ed. Nilüfer Göle, (İstanbul: Metis Yayıncılık, 2017), 133.

²²⁸ Huriye Martı, "İslamofobi ve Avrupa'da Müslüman Kadın Algısı", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (Ocak 2018), 40.

bile önceleri çarşafılları terörist olarak düşünmesi ve ferace giymeyi tercih eden K-14'e yöneltilen, "Bir tarikata mı girdin, ne oldu, kafanı mı yıkadılar, beynini mi yıkadılar, IŞİD'e mi katılacaksın?" söylemleri bu yaklaşımların örnekleri arasındadır.

Tepkilerin bir başka nedeninin toplumun çarşafli bireylere olan bakışı dışında çarşafa olan yaklaşımından da kaynaklandığı söylenebilir. Çarşafa yönelik algılara bakıldığında tesettür için fazla olduğu, toplumda var olan bir görüştür. Ülkemiz özelinde genel olarak tesettürün pardösü ve başörtüsü ile sağlanacağı düşünülmektedir. Aktaş, toplumun bu tesettür algısına şu şekilde yorum yapmaktadır: "Belli bir kumaştan yapılmış koyu renkli ve bileklere kadar uzanan pardösü modeli gökten indirilmiş gibi bir kabul görüyordu."²²⁹ Toplum, pardösü giyimine karşın çarşaf giyimini kimi zaman bir aşırılık olarak yorumlamaktadır.

Çarşafa yönelik tepkilerin dikkat çekiciliği ve renginden kaynaklandığını da söylemek mümkündür. Şekil itibarıyla çarşaf geniş, uzun ve siyah bir örtüden oluşmaktadır. Baştan aşağı tüm vücudu sarması ve siyah rengi ile dikkat çekmekte ve göze çarpmaktadır. Bu dikkat çekiciliğin renkle alakalı olduğunu söylemek mümkündür. Günümüzde siyah ve koyu renk ağırlıklı olan gotik ve metal vb. tarzı giyimler de dikkat çekmektedir. Bu durumun başlıca nedeni, bu tarzların hem dikkat çekici bir nitelikte olması hem de küçük bir azınlık tarafından giyiliyor olması nedeniyle toplumun giyim algılarının dışarısında yer almasından kaynaklanmaktadır.

3.2.3.2. Pantolon Giyimine Tepkiler: "Kapalılık Etek Giymektir"

Katılımcıların pantolon giyme konusunda ebeveynleri ile yaşadıkları etkileşimler göze çarpmaktadır. Katılımcıların aktardıkları tecrübelerde kimi ebeveynler, pantolon giyimine sıcak bakmamakta ve tesettürle uyuşmadığını düşünmektedirler. Tesettür tercihleri nedeniyle aileleri ile fikir ayrılığı yaşadığını belirten katılımcıların neredeyse tamamı, babaları ile pantolon giyme konusunda görüş ayrılığı yaşamaktadırlar.

K-19, pantolon giymesi sebebiyle baskı gördüğünü aktarmaktadır: "Ablamlar benden 'daha' tesettürlü oldukları için yani etek, pardösü vb. giyim konusunda baskı oldu ve giymem için sanırım psikolojik olarak çok baskı oldu. Pantolon giymemde özellikle."

²²⁹ Ekran Gazetesi, "Cihan Aktaş Yazdı: Güzellik Açıları" (Erişim: 11 Ekim 2024).

K-5 babasının, pantolon giymesinden hoşnut olmadığını dile getirmektedir:

Biz üç kız kardeş olarak üçümüz de benzer giyiniyoruz. Ben ne kadar tesettüre dikkat ettiğimi düşünsem de aslında babam dikkat etmediğimi bana söylüyor. İşte pantolon giymem onun için mesela sorun. Ama ben o pantolonun üzerine dizimin üstüne kadar bir mont giysem de onun için o bir sorun oluyor genelde. Babamla çatışmalar yaşayabiliyoruz, hatta geçen ne giymiştim pantolon giymiştim hava çok soğuktu mesela o gün mesela dedim ki ben etek giyemem. Bu soğuk havada beni üşütüyor ben de o yüzden pantolon o gün giydiğimi söylemişim ona. Bunun gibi bu tarzda çatışmalarımız oluyor. (K-5, 25, *Influencer, Bekâr, Lisans, Bursa*)

Katılımcı ifadelerinde dizinin üstüne kadar bir kıyafet giyse de babasının yine rahatsız olduğunu dile getirmektedir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda, babasının tesettürün yeteri kadar sağlanamamasından ziyade pantolonun kendisinden rahatsızlık duyduğu söylenebilir.

K-3, babasının pantolona karşı bir ön yargısının olduğundan bahsetmektedir:

Şöyle benim babam pantolon giymeyi hiç sevmiyor hatta evde bile eşofmanlı dolaşmama zor alıstırdım. Yani öyle bir şeyi var ön yargısı var diyebilirim (*Bu ön yargının sebebi nedir sizce?*) Hiçbir fikrim yok. Sadece kapalı kızlar etek giyer gibi bir algısı var ve bunun dışarda da mesela ben giymeye başladığımda tabi böyle kesinlikle giyemezsin, bu ne git çıkar vesaire hiçbir şekilde öyle bir şey olmadı ama bana o şaka yollu mesela espri yollu ooo eteği bırakmışız vesaire falan bu tunik boyu kısadır gibi cümleler söylemişti. Ama bunun haricinde hiç öyle katı bir kuralı yok. Aslında bu da çok katı bir kural değil ama sadece öyle bir stereotipi var yani kapalı kadınlar etek giyer vesaire kapalılık etek giymektir gibi bir algısı var ama bunun için bana hiçbir şekilde baskı uygulamadı. (K-3, 25, *Öğrenci, Bekâr, Yüksek Lisans, Ankara-Rize*)

K-3'ün babasının tepkileri, K-5 ile benzerlik göstermektedir. Katılımcı babasının evde eşofmanlı olmasına bile zor alıştığını belirtmiştir. Katılımcının babasının evde dahi eşofmandan rahatsız olması K-5'in babası gibi pantolona duyulan rahatsızlıktan kaynaklanmaktadır. Ancak babasının katılımcının pantolon giymesine alışması zamanla düşüncelerinde değişimler meydana geldiğini bir nevi esnemelerin yaşandığını gösterebilir.

K-9 ise tesettüre girdiği dönemler annesinin, pantolon giymesini istemediğini belirtmektedir:

Şöyle ben ilk başlarda o cahillik zamanlarında ilk tesettüre girme zamanlarında böyle açıklığı falan çok seviyordum hep böyle pantolonlar falan giymek çok istiyordum. Annem hep böyle şey yapardı, pantolonla benim yanımda gezemezsin gibilerinden bana hep böyle söylerdi. İşte kızım kapanman lazım falan filan o zamanlarda biraz zorluk yaşamıştım. (K-9, 26, *Ev Hanımı, Evli, Ön Lisans, Rize*)

K-9'un ve annesinin düşüncelerine bakıldığında pantolonun tesettür ile ters düştüğü düşüncesi göze çarpmaktadır. K-9'a ait "Açıklığı çok seviyordum, pantolonlar giymek istiyordum" ve katılımcının annesine ait "Kızım kapanman lazım" ifadelerine bakıldığında pantolonun tesettüre uygun bulunmadığı görülmektedir. Bu doğrultuda

katılımcının annesi, K-9'a ikinci tip ceza²³⁰ yoluyla tesettür anlayışını benimsetme yoluna gitmektedir.

Pantolonun tartışma konusu olmasına diğer araştırmalarda da rastlanmaktadır. Türkan'ın araştırmasında yer alan bazı katılımcılar, ailelerinden pantolon giymelerine yönelik tepki aldıklarını paylaşmışlardır.²³¹ Yalçı'nın araştırmasında bazı katılımcılar pantolon giydikleri için babalarından şiddet gördüklerini söylemekte bazıları ise aileleri tarafından eleştirildiklerini belirtmektedirler.²³² Yalçın'ın araştırmasında ise bir katılımcı pantolon giydiği için hocası tarafından tekfir edildiğinden bahsetmektedir.²³³

Kadınların pantolon giymesi hem ülkemiz özelinde hem de belirli zamanlarda dünyada büyük bir tartışma konusu olmuştur. Bu durumun tartışma başlatmasının ilk sebebi, pantolonun toplumlar tarafından erkek giysisi olarak kabul edilmesidir. Kadınların pantolon giyerek cinsiyet farklarını ortadan kaldırıyor oluşu ise tartışmayı daha da körükleyen bir nedendir.

Pantolon, 19. yy'da kadınların giyim reformlarına yönelik mücadelelerinde öne çıkan bir nesne olmuştur. Kadınlar, korse ve ağır giyim eşyaları gibi hareketleri kısıtlayan giysiler yerine pantolon gibi rahat ve koruyucu kıyafetler giymek istemekteydi. Kadınların bu isteklerine karşın dönem ideolojisi, cinsel kimliklerdeki farklılıkların korunmasını istiyor ve herhangi bir değişime müsaade etmiyordu.²³⁴ Dönem modasının kadınların özgürlüğünü kısıtladığını düşünen Amelia Bloomer, Türk pantolonu üzerine kısa bir etek giymeyi önermiştir. Bloomer kostüm fikrini, çıkardığı dergide yayımlamıştır. Sonrasında ise bu kostüm Amerika'daki ve yurtdışındaki gazetelerde ve dergilerde yer almıştır. Yarı Türk yarı Amerikan bu kostüm "kötü moda" olarak adlandırılmış, yakışsız ve çirkin bulunmuştur. Başlarda kadınlar tarafından benimsenmiş olsa da erkeklerin tepkilerinin ve halkın tacizlerinin artmasının ardından bırakılmıştır. Toplumun bu kostüme ve pantolona bu denli tepki

²³⁰ Bireyi istediği şeyden mahrum bırakarak davranışın yapılma sıklığını azaltmaya ikinci tür ceza denir. Selçuk, *Eğitim Psikolojisi*, 150.

²³¹ Türkan, *Özelik Kapasitesinin Oluşumunda Çevresel Faktörler ve Tesettür İlişkisi*, 122.

²³² Yalçı, *Türkiye'de Başörtüsünü Çıkaran Kadınlar Örneği*, 133, 152, 249.

²³³ "Ben kapalıyken de klasik bir kapalı değildim. Pantolon da giydim. Hatta beni tekfir eden hocam benim hazırlık hocamdı. Ya bana şey dediğini hatırlıyorum. Kalk bakıyım bugün ne kadar dar giymişsin. Sınıfın ortasında. Hep böyle şeydim aslında. Onların istemediği bi tesettürlüydüm. ..."

Yalçın, *Başörtüsünden Vazgeçme Deneyimi*, 180.

²³⁴ Crane, *Moda ve Gündemleri*, 188-189.

göstermesinin başlıca sebebi ise kadınların erkeklerden bağımsız hareket etmesi ve modayı umursamamaları olmuştur.²³⁵

Pantolona yönelik tepkilerin arkasında başka nedenler olduğu da söylenebilir. Pantolonun cinsiyet ayrımını ortadan kaldırmasının yanında kadınların erkek otoritesini ele geçireceği de düşünülmekteydi. Kamusal alandan tecrit edilen kadınlar pantolon giyerek tabuları yıkmaya başlamakta, erkeklere atfedilmiş mekânlarda daha rahat ve özgürce kendine yer bulmaktaydı. Kadınların pantolon giymesine yönelik bu tartışmalar, 20. yy'da yavaşça azalmaya ve normalleşmeye başlamıştır.²³⁶

Kadınların pantolon giymesinin ülkemiz özelindeki tartışmaları da benzer boyutlardadır. Tepkilerin ana sebebi yine pantolonun erkek giysisi olarak kabul edilmesidir. Buna binaen tartışmalarda sık sık Hz. Peygamber'den rivayet edilen "Resulullah (s.a.v) erkeklerden kadına benzeyenlere çalışanlara ve kadınlardan erkeklere benzemeye çalışanlara lanet etti." hadisi kullanılmaktadır.²³⁷ Kadınların pantolon gibi erkeklere atfedilen kıyafetler giyerek günaha girdikleri düşünülmektedir. Özellikle dinî otorite kabul edilen şahıslar tarafından kadınların pantolon giymesine yönelik çeşitli söylemler gündemde yer almaktadır. Bu tip söylemlere ve iz düşümlerine tesettür ve başörtü etrafında yapılan araştırmalarda rastlamak mümkündür. Özudoğru'nun araştırmasında katılımcılardan birine ait olan "hocalar pantolon giyen cennet yüzü göremeyecek diyor" şeklinde bir ifadeye rastlanmaktadır.²³⁸ Özcanlı'nın araştırmasında bir katılımcı, çocukken camiden "kız çocuğu pantolon giymez" şeklinde anons yapıldığını hiç unutmadığından bahsetmektedir.²³⁹ Tosun'un araştırmasında yer verdiği blog yazarı ise başörtülü kadınlara yüklenen rollerden rahatsız olmakta ve eleştiride bulunmaktadır.²⁴⁰ Çetin'in

²³⁵ Jeanette C. Lauer- Robert H. Lauer, *Fashion Power: The Meaning of Fashion in American Society*, (New Jersey: Englewood Cliffs, N.J. : Prentice-Hall; 1981), 246- 259; Crane, *Moda ve Gündemleri*, 189.

²³⁶ Crane, *Moda ve Gündemleri*, 204.

²³⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, çev. Mehmed Sofuoğlu (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1978), "Libas", 61 (No.101)

²³⁸ Özudoğru, *Farklı Nesillerde Tesettür Algısı*, 113.

²³⁹ Özcanlı, *Türkiye'de Başörtüsünü Çıkaran Kadınların Direniş Motivasyonları Üzerine Bir İnceleme*, 100.

²⁴⁰ "Sigara içen başörtülü kadın, pantolon giyen başörtülü kadın, çalışan ve çalışarak aile kurumunu dinamitleyen başörtülü kadın... Bunlardan bahsedip duran hocalar bu zihniyetin ulu mimarları. Bu hocalara maruz kalmaktan sıkıldık. Her gün eserlerini görüp, tatmin oluyorlardı, sanırım. ... Ne çok seviyoruz toplumsal rolleri. Kadını illâ kıyafetinden dolayı tahtaya kaldırıp, had bildirmeyi." Tosun, *Başörtüsü Yaşamı ve Serbestleştirme Dönemlerinde Örtünmeden Çıkma Deneyimi*, 102.

araştırmasında bazı katılımcılar da eleştiride bulunarak Müslüman kadınların şık giyinmek zorunda bırakıldıklarını düşünmektedirler.²⁴¹

Kadınların pantolon giymesine yönelik yükselen tepkiler sonucunda bireyler, tunik gibi hem kalçayı örtüp vücut hatlarını belli etmeyecek hem de cinsiyetlerini vurgulayacak kıyafetler tercih etmektedir. Bu durumun benzer izlerine Anadolu kadınlarının giyiminde de rastlanmaktadır. Günümüzde Anadolu kadınlarının sıkça giydiği şalvar, üst tarafı bol olup bilek kısmında darlaşan bir yapıya sahiptir. Ek olarak günümüzde en yaygın tesettür tarzlarından biri olan pantolon üzerine tunik giyimi de bu yönüyle Amelia Bloom'un kostümüyle benzer nitelikler taşımaktadır.²⁴²

3.2.4. Kişisel Tercihler: Rahatlık

Katılımcı grubu, tarzlarını ve tercih ettikleri tipolojilerde giyinme sebeplerini açıklamışlardır. Alınan cevaplara bakıldığında kıyafet rahatlığının başı çeken bir nitelik olduğu görülmüştür.

K-4: “Daha çok rahat olmayı seviyorum genelde beni zorlamayacak, rahatsız etmeyecek ürünler kullanıyorum. Spor giyim giyiniyorum örtü olarak da pamuklu penye şal tarzı şalları kullanıyorum.”

K-19: “Kendimi rahat ve güvende hissettiğim kıyafetleri tercih ettiğim için. Daha çok rahatlığım ön plana çıkıyor.”

K-5, rahat hissettiğinde gününün daha güzel geçtiğini aktarmaktadır:

Çünkü içinde kendimi daha rahat hissediyorum ve günlük olarak da daha rahat hareket ediyorum o giyim tarzımla, daha kendi içinde rahat hissettiğim için günüm daha çok iyi geçiyor diyebilirim. Zaten giydiğim şeyin beni aslında rahat yani hissettirdiği şey ne hissettiriyorsa o şekilde giyiniyorum ben yani... (K-5, 25, *Influencer, Bekâr, Lisans, Bursa*)

²⁴¹ “Ben böyle bir değerlendirme yapmaya utanıyorum. Son derece sığ buluyorum. Her gün koca koca hocalar genç kızların ve kadınların giyim kuşamlarını eleştiriyorlar. Ne kızlarımız ne de kadınlarımız bu toplumun dışında ve uzağında değiller. Kendi başlarına ve bir günde o noktaya gelmiş de değiller. Çok sıkıntılar yaşandı. Nice kadın ne büyük zorluklar yaşadı bugünlere gelinceye kadar. Hakaretler mi dersin, sefalet mi dersin, yuvası yıkılan mı? Kocasının gözü dışarıdaki süslü kadınlarda olan kadının başka çaresi var mı? Patronun seni gözlerden uzak yerlere saklayıp ya da işten çıkarıp yerine başkalarını alırken senin başka şansın olabilir mi? Herkesin gözü üzerinde hata yapmanı beklerken bir de giysin yüzünden aşağılanmayı, görgüsüzlüğü kaldırabilir misin? Kimse boşuna konuşmasın. Müslüman kadınlar bin türlü eleştiri oku kendilerine doğrultulmuşken var olmak ve şirin görünmek için o süslü giysileri giymeye zorlandılar. Hem de şimdi ahkâm kesen ulu hocalar tarafından. Tüm Müslümanları eleştireceğiz eğer eleştireceksek.” Çetin, *Moda ve Değişen Tesettür Algısı Üzerine Bir Araştırma*, 96.

²⁴² Kostüm için bk., Britannica, “bloomers clothing” (Erişim 14 Kasım 2024).

Okutan'ın araştırmasında kimi katılımcıların giyimde kimi katılımcıların ise baş örtme biçimlerinde rahatlığa önem verdiklerine rastlanmaktadır.²⁴³ Göğüş'ün araştırmasında bir katılımcı, yeni nesil tesettürlü bireylerin eskiye nazaran rahatlığa daha çok önem verdiğini düşünmektedir.²⁴⁴ Özudoğru, Çetin ve Aygün'ün araştırmalarında da katılımcıların giyimlerinde rahatlığa önem verdikleri görülmektedir.²⁴⁵

Kıyafet tercihlerinde rahatlık, Türkiye genelinde de dikkate alınmaktadır. Türk tüketicilerin, giyim konforunun anlamına, nedenine ve sorunlarına yönelik 325 kişilik bir grupla anket araştırması yapılmıştır. Araştırma verilerinden alınan sonuçlara göre Türk tüketiciler için öncelik, giysilerin rahatlığı ve uyumu olmuştur.²⁴⁶

Kıyafet tercihinde rahatlığın ön planda olması tüm bireylere genellenebilir. Özellikle tekstil sektörünün gelişmesiyle birlikte bireylerin kolay hareket edecekleri kendilerini rahat hissedecekleri kıyafetler üretilmektedir. Özellikle çalışma ve günlük yaşam şartlarının zor olduğu durumlarda bireyler fiziken rahat etmeye önem vermektedirler.

3.2.6. Psikolojik Nedenler

Katılımcıların tercih ettikleri giyim tarzlarında bazı psikolojik nedenlerin olduğu görülmektedir. K-10, yaşı ilerledikçe, ölüm korkusu sebebiyle giyimine daha çok dikkat etmeye başladığını dile getirmiştir:

Ya şöyle bir şey daha çok kapanmak istiyorsun, daha çok dikkat ediyorsun. Mesela özellikle şu anda kıyafetten rahatsızım, çünkü kapatmıyor. Diz kapağımın üstüne gelmediği için böyle şalla falan kapatmaya çalışıyorum. Daha çok dikkat ediyorsun, belki yaşımla ilerlediğinden dolayı da olabilir, daha dikkat etmeye çalışıyorsun veya ölüm korkusu bilmiyorum. (K-10, 53, Memur, Evli, Ön Lisans, Rize)

Katılımcı yaş olarak son yetişkinlik döneminde yer almaktadır. Son yetişkinlik dönemi, ölüm olgusunun ve hayatın anlamının bolca sorgulandığı bir dönemdir. Bu

²⁴³ Okutan, *Türkiye'de Popüler Kültür ve Din İlişkisi*, 255, 345.

²⁴⁴ "K7: "bilmiyorum belki de bizim tesettür ölçümüz mü değişti. O da olabilir. Hassasiyetler de olabilir. Ne bileyim itiliyorsun bir şekilde. Alışıyor insan. Ya önce kapalılar bu kadar dar pantolon giymezi. Şimdi giyiyoruz. Rahat giyiyoruz. Etek giyiyorduk hep. İlk kapandığım zamanlar öyleydim yani. Daha tesettüre uygundu. Şimdi o yok. Ya şal şimdi. Eşarp takamıyorum mesela ben artık. Çünkü rahat." Göğüş, *Muhafazakâr Kadınların Sosyal Medyada Üretilen "Tesettür Modası" İçeriğini Okuma Biçimleri*

²⁴⁵ Özudoğru, *Farklı Nesillerde Tesettür Algısı*, 107; Çetin, *Moda ve Değişen Tesettür Algısı Üzerine Bir Araştırma*, 78; Aygün, *Başörtülü Kadın Kimliklerin Instagram'da Görünürlüğü*, 145.

²⁴⁶ Sibel Kaplan-Ayşe Okur, "The Meaning And Importance Of Clothing Comfort: A Case Study For Turkey", *Journal of Sensory Studies* 23(5) (September 2008), 692,704.

yüzden bireyler, dinî hayatı en güzel şekilde yaşamaya gayret etmektedirler.²⁴⁷ Katılımcının yaşı ilerledikçe giyimine daha çok dikkat ettiğini belirtmesi bu duruma çalışma özelinde örnek gösterilebilir. Yalçı'nın araştırmasında da genç bir katılımcı, en yakın arkadaşının din anlatılarından psikolojik olarak etkilendiğini söylemekte, ölüm korkusuyla bir günde kapandığından bahsetmiştir.²⁴⁸

K-2, tercih ettiği tarzda giyindiğinde kendini daha özgüvenli hissettiğinden bahsetmiştir: “Bu tarzları kendime çok yakıştırıyorum ve kendimi bu tarzın içinde daha rahat ve daha özgüvenli hissediyorum açıkçası”.

Katılımcının ifadelerine bakıldığında giyim tarzında kendini güzel hissettiği ve bu durumun bir öz beğeni oluşturarak özgüven artışına sebep olduğu söylenebilir.

Giyim, tesettür ve özgüven ilişkisine alandaki diğer araştırmalarda da rastlamak mümkündür. Göğüş'ün araştırmasında bazı katılımcılar, özgüvenlerini yerine getirecek kıyafetler tercih ettiklerini belirtmektedirler.²⁴⁹ Saraç'ın araştırmasında bazı katılımcılar layıkıyla takılan başörtünün asalet ve özgüven kazandırdığını düşünmektedirler.²⁵⁰ Özudoğru'nun araştırmasında bazı katılımcılar tesettürün kendilerine duruş kazandırdığından ve özgüvenlerini yükselttiğinden bahsetmektedirler.

Bireylerin giyim yoluyla kendilerini özgüvenli hissetmeleri öz beğeni ile ilişkilendirilebilir. Bireylerin beğendikleri ve kendilerine yakıştırdıkları kıyafetleri giymeleri, hissettikleri dış güzelliğin artmasına neden olmaktadır. Bu artış bireylerin hissettikleri öz beğeniyi özgüvene dönüştürmektedir.

²⁴⁷ Ali Köse- Ali Ayten, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2018), 120-121.

²⁴⁸ “Bunun ölüm korkusu, diğer dünyada ne yaparım, işte şu azap, şöyle böyle derken zaten hiçbir şekilde düşünmeden kapanmışım, bir günde kapanmışım. Yani şu an öyle değilim, şu an daha hani psikolojikmen kendimi rahatlatmaya çalışıyorum ama hala onu aşabilmiş sayılmam. ...Pek bir bilgim yok aslında İslam hakkında, neden yalan söyleyeyim ama zaten dediğim gibi ben hani araştırmadan kapandım. Direkt ölüm korkusuyla... En yakın arkadaşım ...sürekli bana dini, ahireti, ölüm hayatını, kabir azabını anlatıyordu. Yani normal olan psikolojim bir kerede ters döndü benim.” Yalçı, *Türkiye’de Başörtüsünü Çıkaran Kadınlar Örneği*, 210.

²⁴⁹ Göğüş, *Muhafazakâr Kadınların Sosyal Medyada Üretilen “Tesettür Modası” İçeriğini Okuma Biçimleri*, 135.

²⁵⁰ Saraç, *Başörtülülerin Görünürlüğündeki Değişimin Sosyolojik Analizi*, 80.

3.2.5. Sosyal Çevre, Mesleki Durum ve Dış Etkenler

Sosyal çevre ve durum; bireylerin yaşadıkları yeri, mesleklerini, cinsiyetlerini kültürlerini, statüsünü içinde barındırır.²⁵¹ Özellikle mesleki durum, hava şartları, bulunulan ortam ve mekânlar, sosyal çevre, toplum gibi faktörler katılımcıların kıyafet tercihlerinde de kendini göstermektedir.

Milli sporcu olan K-16, sportif giyindiğinden bahsetmektedir:

Okuduğum bölümle alakalı ve küçüklükten beri sporla ilgilendiğim için sporcu olduğum için, aynı zamanda milli sporcuyum. Bunun için sportif kıyafetler tercih ediyorum. Spor yaptığım anlardan ya da yapmadığım anlarda genel olarak sportif kıyafetler tercih ediyorum. Konforuma düşünüm, vücudumun bedenimin rahat etmesini istiyorum. Bu yüzden sportif kıyafetler tercih ediyorum. (K-16, 23, Öğrenci/Milli Sporcu, Bekâr, Lisans, Antalya)

Dans hocası ve antrenör olan K-17 de sportif giyindiğini aktarmaktadır:

Özellikle hem işimin de etkisiyle birlikte spor mesela çok yoğunlukta kullanmam gerekiyor. Çünkü hem işe giderken farklı bir kıyafet giymem lazım hem iş yerinde farklı bir kıyafet giymem lazım... Bu çok yorucu oluyor taşıma anlamında falan da vakit anlamında da o yüzden genellikle bu buna bağlayabilirim biraz bunun etkisi fazla. (K-17, 37, Dans Hocası, Bekâr, Ön Lisans, İstanbul)

K-16 ve K-17 bedenlerini aktif olarak kullandıkları meslekleri icra etmektedirler. Bu yüzden giyim tarzlarında sportif tercihler ön plana çıkmaktadır.

Psikolojik Danışman olan K-8, giyiminde mesleğinin etkili olduğunu dile getirmektedir:

Ceket giymek hem bir noktada mesleğim gereği ciddi ve resmi olmak gerektiğinden hem de sevdiğim için ceket giymeyi tercih ediyorum. Genellikle ceket bir noktada kurtarıcı da oluyor çünkü genelde boyu uzun ve oversize oluyor geniş oluyor, hatları da belli etmiyor dediğim gibi o yüzden kendime yakın hissediyorum. (K-8, 23, Psikolojik Danışman, Bekâr, Lisans, Sivas)

K-8, resmi ve ciddi bir duruş amaçladığını belirtmektedir. Bu yüzden hem mesleği gereği ceket giydiğini hem de vücut hatlarını belli etmemesinden dolayı ceket giydiğini aktarmaktadır.

Katılımcıların giyimde mesleklerini dikkate almaları kıyafet kodlarına uyduklarını göstermektedir. Mesleki kıyafet kodları, mensuplarından faaliyetlerini gerçekleştirirken giymeleri beklenen giysileri (ceket, pantolon, etek vb.) ve aksesuarları (kravat, kemer, ayakkabı, mücevher vb.) kapsar.²⁵² Bu kıyafet kodları

²⁵¹ Lavanya S, "Clothing Comfort- Physiological Status and Psychological Status", 62.

²⁵² Anat Rafaeli- Michael Gerard Pratt "Organizational Dress as a Symbol of Multilayered Social Identities", *Academy of Management Journal*, 40/4 (January 1993), 34.

meslek fark etmeksizin bireye dair görsel bir tanınma sağlar.²⁵³ Kıyafet kodları, mesleğe yönelik bir görünürlük sağladığı gibi, mensuplarına bir tanınma fırsatı vererek profesyonel kimliği de güçlendirir.²⁵⁴

Mesleki duruma gösterilen önemin yanında bazı katılımcıların toplumu göz önünde bulundurarak giyindiği görülmektedir.

K-6, topluma uygun giyindiğinden bahsetmektedir.

Gündelik hayatta daha çok topluma uygun giyinmeyi tercih ediyorum. Toplumda dikkat çekmeyecek şekilde ya bu mesela etek gömlek şeklinde oluyor veya tunik pantolon şeklinde oluyor. Eşarbımı yine aynı şekilde topluma olabildiğince uygun şekilde, dikkat çekmeyecek şekilde takmayı tercih ediyorum. (K-6, 26, Öğretmen, Boşanmış, Yüksek Lisans, Yalova)

Katılımcıların giyim tercihlerinde, toplumu göz önünde bulundurmaları bir nevi sosyalleşme süreci olarak değerlendirilebilir. Bireyler, yer aldıkları grubun ve toplumun normlarına, değerlerine ve davranış modellerini benimseyip uyum sağlayarak sosyal bir bağ kurar.²⁵⁵ Bunun yanında sosyalleşme süreci içerisinde bireyler farklılaşma ihtiyacı duyabilir. Bu durum sonucunda birey, toplum veya grup içerisinde farklı ve güzel yanlarını göstermek isteyebilir.²⁵⁶ Örneğin K-11, farklı giyindiğinden ve bu durumdan mutlu olduğundan bahsetmektedir:

Ablam var bir tane ablamla tamamen farklıyız. O daha tesettüre uygun giyinir. Ben biraz daha şeyim bu konuda farklıyım. Bunu söylüyorlar akrabalarımız bakımından da öyle bunun da farkındayım. Farklı olduğumun da farkındayım ama beni çok etkilemiyor. Ben nasıl mutluyum öyleyim olumlu ya da olumsuz ama ailem bana hiçbir şekilde etki etmiyor. Öylesin böylesin diye bir baskı yok üstünde ama ben bunun farkındayım. (K-11, 22, Öğrenci, Bekâr, Lisans, Rize)

K-12 hem modern hem de farklı nitelikte giyinmeyi tercih ettiğinden bahsetmektedir: “...Hem farklı görünen hem biraz daha günümüze yakışan modern tarzda hem de dediğim gibi belirli ölçülerin dışında çıkmadan kendimi yansıtan tarzlar olduğunu düşündüğüm için bu tipolojilerde giyinmeyi tercih ediyorum.”

Giyim tercihinde topluma ve yaşına ayak uydurduğunu dile getiren K-7 ise geleneksel kaygılardan dolayı pantolon giyemediğini aktarmaktadır:

...Normalde pantolonu çok rahatsız edici bulmuyorum ama üzerine bir şey giymem gerekecek. Şimdi giyinirken biraz daha çevreye ayak uydurmam lazım, yaşıma ayak uydurmam lazım. Belki yıllar önce yani 30 yıldır tesettürlüyüm ben, belki bugün 20-25

²⁵³ Barbara Hunt Conner- Kathleen Peters, Person and Costume: “Effects on the Formation of First Impressions”, *Home Economics Research Journal*, 4/1(September 1975), 33

²⁵⁴ Yoann Bazin- Aubert-Tarby Clémence, “Dressing Professional, an Aesthetic Experience of Professions”, *Society and Business Review* 8/3 (September 2013), 258.

²⁵⁵ Bilgin, *İnsan İlişkileri ve Kimlik*, 7.

²⁵⁶ Bilgin, *İnsan İlişkileri ve Kimlik*, 55.

yaşlarında olsam pantolon giyebilirdim. Ama bugün pantolonu yaşıma çok uygun görmüyorum, yani şöyle uygun görmüyorum. Üzerine uzun bir tunik giymek istemediğim için uzun tunikler beni bir şey rahatsız ettiği için tercih etmiyorum. (K-7, 55, Öğretmen, Evli, Lisans, İstanbul)

Katılımcı pantolon tercih etmemesine yönelik sebepleri açıklarken geleneksel başörtüsünün dışına çıkamama kaygısının bulunduğu bahsetmiştir. Bunun yanında 30 yıldır tesettürlü olduğunu belirten katılımcı, 20’li yaşlarında pantolon giyiminin bugünkü kadar yaygın olduğu durumda rahatlıkla tercih edebileceğinden bahsetmektedir:

Örtünmeyi 20 yaşında tercih ettiğimi var sayarsak aman aman tutucu bir insan değilim. Ama çevreye ayak uydurma, bulunduğum yani o geleneksel, başörtüsünün dışına çıkamama gibi kaygılar. 20-30 yıl önce doğrusu pantolon giymek bu kadar yaygın değildi. Şimdi kimseyi de zan altında bırakmak istemiyorum 30 yıl önce pantolon giymek üzerine örtülü olmak bu kadar yaygın olsaydı, bugün belki rahat bir şekilde pantolon giyiyor olabilirdim. Yani kısa bir tuniğin üzerine altına bir pantolon giyiyor olabilirdim ... O yüzden pantolonu şu anda o alışkanlıklarımın dışında tutuyorum. Bu giyim biraz alışkanlıklarla alakalı. Bunu söylemek istiyorum bulunduğum giyim tarzını ya da benimsediğim giyim tarzını tercih etmiş olmam alışkanlıklarla alakalı bir şey, o zamanki kültürel yapı. (K-7, 55, Öğretmen, Evli, Lisans, İstanbul)

Katılımcının giyim tercihlerinin ardında yer alan, kendisinin belirttiği gibi “geleneksel başörtüsünün dışına çıkamama” ve “o zamanki kültürel yapı” düşünceleri birey-grup ilişkisi bağlamında açıklanabilir. 55 yaşında olan katılımcı, gençlik yıllarında pantolon giyen tesettürlü bireylerin yaygın olması durumunda rahatça giyebileceğini belirtmiştir. Burada katılımcının kendi eylemlerini rahatça gerçekleştirebilmesi için kendine bir nevi sosyal referans aradığı söylenebilir. Bu durumda katılımcının yalnız kalmama endişesiyle kendi grubuna, yani hemcins yaşlılarına uyum sağladığı ve dayanma ihtiyacı hissettiği söylenebilir.²⁵⁷

Ek olarak gidilecek yere uygun giyinme ve hava durumunu dikkate alma vb. gibi cevaplar gelmiştir.

...Ben o gün rahat hissetmek istiyorsam o sokak stili olan 14. Tipolojiydi sanırım o tarz giyiniyorum. Ya da o gün bir görüşmem varsa daha maskülen giyinebiliyorum. Bu tarz yani o gün ki programım ve kendi hislerime göre daha çok giyiniyorum, ki tabi ki bunun belli en genel çerçeve olarak da daha tesettüre uygun olsun, bol olsun vücut hatlarımı belli etmesin şeklinde de en baştaki kriterlerim oluyor zaten. (K-5, 25, Influencer, Bekâr, Lisans, Bursa)

Gideceğim yere bulunduğum ortama sonra o gün havanın durumuna hepsine göre değişiyor. Mesela bir okul ortamına veya resmi bir ortama gideceksem daha böyle resmi etek gömlek tarzı vesaire daha bol kıyafetler giyinmeyi tercih ediyorum veya bir geziye çıkacaksam burada daha rahat tunik ve pantolon giymeyi tercih ediyorum. Gideceğim

²⁵⁷ Bilgin, *İnsan İlişkileri ve Kimlik*, 13-15.

ortama göre değişiyor veya mesela yürüyüşe çıkı çıkacaksam sportif giyinmeyi tercih ediyorum. (K-6, 26, Öğretmen, Boşanmış, Yüksek Lisans, Yalova)

Davis, bu tip durumları “Bağlama Bağlı Olma” olarak adlandırmakta ve kıyafet-moda kodu olarak değerlendirmektedir. Kimi kıyafet ve tarzlar belli anlamlar taşırlar. Bu anlamlar kıyafeti giyen kişinin; ruh hâline, kimliğine, yerine dair ipuçları verir. Örneğin spor giyim, mangal ve piknik vb. ortamlara uygun kabul edilirken, işe giderken giyilmesi çok daha farklı anlamlar içerir.²⁵⁸

3.2.7. Moda, Marka ve Influencerlar

Son yıllarda modanın, markaların ve Instagram influencerlarının tesettür giyime olumlu veya olumsuz değerlendirilebilecek etkileri vardır. Bu etkilerin tesettürlü bireylerde görülüp görülmediğini ölçme amacıyla katılımcı grubuna; modanın, markaların ve sosyal medya influencerlarının giyim tercihlerine olumlu veya olumsuz herhangi bir etkisi olup olmadığı sorusu yöneltmiştir. Katılımcıların vermiş olduğu yanıtlarda; olumsuz etkilerinin olduğu, olumlu yanlarının bulunduğu ve herhangi etkisi olmadığı şeklinde 3 farklı görüş tespit edilmiştir.

Katılımcılardan 9’u modanın, markaların ve sosyal medya influencerlarının herhangi bir etkisinin olmadığını belirtmiştir.

K-16, çevresinde etkilenenlerin olduğunu aktarmakta aynı durumun kendisi için geçerli olmadığını dile getirmektedir:

Benim için hiçbir etkisi yok. Çünkü herkes kendini yansıtan kıyafetleri giymeyi tercih ediyor ama farklı insanlara etkilediğini çevremde görüyorum. Nasıl görüyorum bir influencerın giydiği kıyafetin ss’ini²⁵⁹ atan bir arkadaşım, aaa giydiği çok güzel değil mi bizde mi alsak yani bunları duyuyorum, görüyorum çevremde de ama beni etkilemesi söz konusu değil. (K-16, 23, Öğrenci/Milli Sporcu, Bekâr, Lisans, Antalya)

K-19 ise zor etkilenen biri olduğunu belirtmekle birlikte çevresinden örnekler vermektedir. Kendisi ise etkilenmediğini dolayısıyla sosyal medya veya reklamların etkisiyle alışveriş yapmadığını dile getirmektedir.

Ben herkese ve fikirlerine saygı duyabilen ve kendim içinde başkasının düşüncesinin beni etkilemeyeceğini düşündüğüm bir tavır içerisindeyim. Bu konuda biraz olgunum. En yakınlarım mesela ablalarım, soruda bahsettiğiniz reklamların ardına düşüp bir şeyler alabiliyor. Ama beni etkilediklerini söyleyemem. Örnek verecek olursam bu zamana kadar sosyal medyada gördüğüm kimsenin giydiği veya reklamda gördüğüm bir kıyafeti almadım. (K-19, 28, Ressam, Bekâr, Üniversite Terk, Kırıkkale)

²⁵⁸ Fred Davis, *Moda, Kültür ve Kimlik*, çev. Özden Arıkan (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1997), 2021.

²⁵⁹ SS: Screenshot, ekran görüntüsü.

Katılımcılardan 5'i modadan, markalardan ve sosyal medya influencerlarından etkilenmediklerini belirtmekle birlikte olumsuz yönlerinin olduğunu düşünmektedir. Bu görüşteki katılımcılar; influencerların tesettür algısını kötü yönde etkilediğini dile getirmektedirler. Özellikle influencerların yeni tesettüre giren gençler açısından kötü bir örnek teşkil ettiği düşüncesi hâkimdir.

K-12'nin duruma yönelik düşünceleri şu şekildedir:

Çok influencer takip ettiğimi söyleyemesem de çevremde bunlardan etkilenen insanların sayısı azımsanmayacak kadar. Özellikle de biraz daha yeni kapanan, özellikle de bunları model alarak bunları görerek kapanan kızlardan biraz söz edersem en büyük etkisi normalleştirmeleri. Mesela kısa kıyafetler bel üstü kaplar altında pantolonlar yani bunlar ne kadar normal görüyorsa bir birey doğrusu da o oluyor ... (K-12, 26, Öğretmen, Evli, Lisans, İstanbul)

Katılımcı, influencerların tercih ettikleri kıyafetlerin tesettürde normalleşmesini eleştirmektedir. Yeni tesettüre giren bireylerin influencerların giyim tarzını norm alarak kapanmalarının bir sorun olduğunu düşünmektedir.

Modayı takip etmediğini belirten K-2, influencerların tesettürü yanlış temsil ettiğini düşünmektedir:

Aslında çok modayı takip eden bir insan değilim. Ben neyi beğeniyorsam moda odur benim gözümde, ben kendi modamı kendim yönlendiriyorum. Şöyle tabi ki bazı influencerlarda görüyorum, bazıları tesettürü çok daha kötü çok daha yanlış göz önünde bulundurabiliyorlar ama tabii ki bu da kişinin kendi iradesi. Bunun da gençler tarafından yanlış örnek olacağının da farkındayım ama doğru yolu araştırmak lazım, herkes kendi yolunu kendi çiziyor her konuda. (K-2, 25, Özel Sektör, Evli Ön Lisans, Rize)

K-2, K-12 ile benzer görüşlere sahip olmakla birlikte seçimlerin bireylere ait olduğunu ve doğrunun araştırılması gerektiğini düşünmektedir.

K-3, influencerların insanlarda tek tipleşme yol açmasını eleştirmektedir:

Beni hiçbir şekilde etkilemiyorlar yani onların görünüşleri, giyiniş tarzları, hiçbir şekilde gerçekten umurumda değil. Hatta sokağa çıktığımda herkes aynı tip giyindiği için artık diyorum ki şu influencerlar ne zaman kalkacak... insanların etkilenmesini de garip buluyorum. Çünkü bana şey düşündürüyor hiç kimsenin kendi fikri ya da kendi tarzı yok mu algısını oluşturuyor bende ve bu influencerların gerçekten tesettüre yol vermesi bir algı oluşturma gerçekten çok sinirimi bozuyor. (K-3, 25, Öğrenci, Bekâr, Yüksek Lisans, Ankara-Rize)

K-3 de influencerların tesettüre yönelik algılara olumsuz etkisine tepki göstermektedir. Bunun yanında bireylerin influencerlardan etkilenmesini garip bulmakta ve başkalarının fikirlerine göre giyinenleri eleştirmektedir.

Katılımcıların moda, marka ve influencerlara yönelik olumsuz fikirlerini diğer araştırmalarla da desteklemek mümkündür. Ökten, sanal tesettür mağazalarının tesettür algılarına yönelik bir araştırma yürütmüştür. Araştırma grubunun

çoğunluğunun tesettür modasına yönelik olumsuz bakış açısına sahip olduğunu tespit etmiştir. Bunun yanında yine araştırma grubunun çoğunluğu sanal tesettür mağazalarının tesettür algısını bozduğu görüşünü paylaşmaktadır.²⁶⁰ Aygün'ün araştırmasında bazı katılımcılar, dinî kimlikli Instagram fenomenlerinin tesettür şekilleriyle takipçilerini bozduğunu düşünmektedirler. Katılımcılar tesettürde gereken tevazuya ters düşüklerini belirtmekte ve bu durumu eleştirmektedirler. Araştırmadan bazı katılımcılar, fenomenleri toplum içerisinde bir temsilci olarak nitelendirmekte ve tesettür imajının saygınlığını yitirmesine neden olduklarını düşünmektedirler. Bazı katılımcılar ise yeni tesettüre girecek bireyin doğru-yanlış ayırt etmeksizin fenomenlerdeki gibi örtündüklerini belirtmektedirler.²⁶¹ Küçük, araştırmasında sosyal medya fenomenlerinin tesettür algısında değişimlere yol açtığını tespit etmiştir.²⁶² Sungur'un araştırmasında yer alan bazı katılımcılar tesettürün önceden daha anlamlı, samimi ve dinî nitelikte olduğunu savunmaktadırlar. Ancak günümüzde tesettür modasının ortaya çıkışıyla birlikte, tesettürün anlamını kaybettiğini düşünmektedirler.²⁶³ Çaylak ise araştırmasında üniversite öğrencilerinin şık olma ve çağa ayak uydurma amacıyla modayı takip etmesinin dinî hassasiyetlerde azalmaya neden olduğunu tespit etmiştir.²⁶⁴

Influencerların tesettür giyim tercihleri, eleştirel anlamda günümüzün büyük odak noktalarından biridir. Farklı bir içerik sunma amacıyla birçok yeni tarz ortaya koymaları veya dönem trendlerini tesettüre uyarlamaları en çok eleştirilen noktalardan biridir. Dikkat çekici makyajlar, seküler kabul edilen kıyafetlerin tesettürle bir arada giyilmesi, paylaşılan videolarda giyinme-soyunma anlarının da yer alması vb. gibi pek çok neden eleştirilmektedir. Influencer içeriklerinin takipçi kitleleri tarafından benimsenip günlük hayatta uygulamaya konulması göze çarpmaktadır. Bu durum günümüzde özellikle genç nesil üzerinden tesettür tartışmalarının yürütmesine yol açmaktadır. Hâkim olan düşünce ise tesettürün anlamını kaybettiği, bu durumda influencerların payının büyük olduğudur.

²⁶⁰ Ökten, “*Sanal Tesettür Mağazalarının Sosyal Bir Olgu Olarak Tesettür Alışkanlıklarındaki Değişime Etkisi*”, 162.

²⁶¹ Aygün, *Başörtülü Kadın Kimliklerin Instagram’da Görünürlüğü*, 134, 152, 155.

²⁶² Şeymanur Küçük, *Sosyal Medya Fenomenlerinin Tesettür Algısına Etkisi: Cumhuriyet Üniversitesi Öğrencileri Örneği* (Amasya: Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 57.

²⁶³ Sungur, *Postmodern Tüketim Anlayışında Dindar Yaşam Biçimleri*, 301.

²⁶⁴ Çaylak, *Değişen Tesettür Algısı*, 202.

Modanın, markaların ve sosyal medya influencerlarının olumlu yönlerinin olduğunu belirten 5 katılımcı ise modanın gelişmesiyle insanların tesettüre olan yaklaşımlarının güzel yönde etkileneceğini düşünmektedir. Bunun yanında katılımcılar, almayı düşündükleri kıyafetleri influencerlar üzerinden inceleyebildiklerini veya tarzlarından esinlendiklerini de dile getirmektedirler.

K-11, modanın insanlara serbestlik sağladığını düşünmektedir: “Olumlu etkisi bir şey moda oluyor, herkes onu giyiyor, kimse sorgulamıyor. Benim tarzım veya değil özellikle influencerlıkta ya biz de tabi ki sosyal medyadan görerek etkileniyoruz, biz de deniyoruz, beğeniyoruz, hoşumuza gidiyor yani.”

Katılımcının “Bir şey moda oluyor kimse onu sorgulamıyor” ifadesine bakıldığında modanın benzeşme yaratmasını olumlu olarak değerlendirdiği söylenebilir. Moda, yatay yayılım yoluyla giyimde benzeşme sağlar. Bu yayılım giyime yönelik kültürel etnik, milli ve dinî değerleri büyük ölçüde yok eder. Bu benzeşme bireylerde farklılaşma ihtiyacını tetikler bu sayede moda sürekli değişim hâlinde olur. Birey moda yoluyla farklı olurken birey olma fırsatı yakalar. Benzeşme yoluyla ise toplumsal aidiyet kazanır.²⁶⁵

K-8, alacağı üründen bilgi edinme amaçlı influencerlara baktığını aktarmaktadır:

Bir şey alacağım zaman influencerlara baktığım olur. Üzerine nasıl durmuş olduklarını merak ettiğim için beni rahatsız edebilecek herhangi bir şey var mı özellikle pantolon seçimi konusunda buna bakabilirim. Bu da şeyi sağlar yani insanlar üzerinde nasıl duruyor bunun bir fikir edinmemi sağlar. (K-8, 23, *Psikolojik Danışman, Bekâr, Lisans, Sivas*)

K-6, beğendiği influencer giyimlerini taklit ettiğini dile getirmektedir:

Çok fazla takip etmiyorum ben onları. Ama şöyle mesela gözüme hoş gelip de ben ilk böyle etek gömlek tarzı giymeye başladığımda gözüme hoş gelip oradan esinlendiğim zamanlar oldu. Yani gördüğümde hoşuma gidiyorsa onların giyimlerini taklit etmeye geçebiliyorum. (K-6, 26, *Öğretmen, Boşanmış, Yüksek Lisans, Yalova*)

Simmel, modanın verili bir örüntünün taklidi olduğunu öne sürmekte ve toplumsal uyarlanma ihtiyacının karşılandığını söylemektedir. Toplumsal içeriğin taşıyıcısı olan birey, moda sayesinde seçim yapma yükünden kurtulur.²⁶⁶ K-6’nın ifadelerine bakıldığında modanın işlevsel özelliklerini influencerlar üzerinden gerçekleştirmektedir.

²⁶⁵ Pektaş, “Moda ve Küreselleşme”, 2.

²⁶⁶ Simmel, *Modern Kültürde Çatışma*, 105-106.

K-5, tesettür markalarının çıkışının gençlerin giyimine olumlu bir etkisinin olduğunu düşünmektedir:

Yani bu tesettür modası yoktu. Mesela bizim annelerimiz döneminde olsun, ablalarımız döneminde hatta. Bu tesettür şeyi yoktu. Hep mesela benim ablamın döneminde ilk başlarda benden ablam 6 yaş büyük, o zaman ilk tesettüre girdiği zamanlar annemin giydiği mesela eteklerden giyiyordu. Çünkü o zamanda gençlere yönelik tesettür kıyafetleri yoktu. Dolayısıyla şu anda bence hem gençlerin kendini daha rahat edebileceği ürünler çıkmaya başladı bu yüzden de bence güzel oldu. Kendimizi bu kıyafetlerde hem rahat hissedeceğimiz hem de tesettüre uygun olacak ürünler olduğu için bence bunlar olumlu oldu. Çünkü öbür türlü annenin giydiği şeyi bence hiçbir çocuk anneye bir kıyafeti diye bir de genç zamanlarımızda giymek istemeyiz. Annem gibi ben yaşlı mıyım gibi oluyoruz. Ama şu anda tesettür giyimde de gençlere yönelik birçok ürün üretildiği için bu yönden bence olumlu oldu. (K-5, 25, *Influencer; Bekâr; Lisans, Bursa*)

Katılımcının tesettür giyimdeki eksiliklere yönelik söylemleri markaların kurulmasının başlıca sebeplerinden biridir. Araştırmamızın kavramsal çerçeve bölümünde, Tekbir'in kurucusu Mustafa Karaduman'ın Müslüman kadınların giyime yönelik seçeneği olmamasından dolayı ilk tesettür markasını kurmasından bahsetmiştik. K-5'in de önceleri tesettür giyime yönelik seçeneklerin olmayışından rahatsız olduğu görülmektedir. Katılımcı, tesettür modasının gençlere sunduğu seçeneklerin olumlu olduğunu düşünmektedir. Deniz'in duruma yönelik yorumu şu şekildedir: “Günümüzde Müslüman kadınlar artık hem dinî kimliklerini koruyacak hem de moda ve modern giyim tarzlarına uygun tesettür gerçekleştirecek bir yöneliş içindedir.”²⁶⁷

Katılımcıların moda, markalar ve influencerlara yönelik olumlu fikirlerine diğer araştırmalarda da rastlamak mümkündür. Çetin'in araştırmasında bazı katılımcılar, Müslüman kadınların şık giyinmesini olumlu değerlendirmekte ve örtünmek isteyenlere güzel örnek olduklarını düşünmektedirler.²⁶⁸ Göğüş'ün araştırmasında bazı katılımcılar, önceleri tesettür giyim pazarının olmadığından yakınmakta şu anda ise markaların kurulmasını olumlu olarak

²⁶⁷ Deniz, “Tesettürlü Üniversite Öğrencilerinin Tesettür Giyim Alışverişlerinde Karar Verme Tarzları Üzerine Bir Araştırma”, 387.

²⁶⁸ “Ben İslam kültürünün sadece buna bağlanmasını yanlış buluyorum. Dünya değişiyor. Yüz yıl önceki giysilerle dolaşamayız. Hatta bence olumlu etkiliyor. Birçok insan bu estetiğe ve şıklığa hayran oluyor. ‘Ben de örtünürsem böyle örtünmek isterim’ diyen bir sürü insan duyuyoruz. Sıkıcı ve itici bir Müslüman kadın yerine bakımlı ve şık bir Müslüman kadın bence çok daha güzel örnek olur. Çetin, *Moda ve Değişen Tesettür Algısı Üzerine Bir Araştırma*, 113.

değerlendirmektedirler.²⁶⁹ Okutan'ın araştırmasında ise bazı katılımcıların; siteler, markalar ve şahıslar üzerinden modayı takip ettikleri, kıyafetler için fikir edindikleri ve yeni çıkan akımları takip ettikleri görülmektedir.²⁷⁰ Sungur'un araştırmasında da bazı katılımcılar konuya olumlu yönde yaklaşmaktadırlar. Katılımcılardan bazıları yeni nesil tesettür tarzının daha etkili olduğunu düşünmektedir. Sungur ise bu duruma "günümüz gençlerinin daha estetiksel ve görselliğin ağır bastığı perspektifi tercih ettiği" yorumunu yapmaktadır.²⁷¹

Influencerlara, tesettür modasına ve markalarına karşı olumlu bakış açılarının çeşitli nedenleri vardır. İlk etapta modanın tesettür giyimde kendine yer bulmasıyla Müslüman kadınlar için olanaklar artmış ve yelpaze genişlemiştir. Mevcut ürünler hakkında bilgi sahibi olmayan veya esinlenme ihtiyacı hisseden kadınlar için influencerlar örnek olmuştur. Bu sayede tesettürlü kadınlar da -eskiye nazaran- daha güzel görünebilme ve iyi giyinebilme imkânı elde etmiştir.

3.3. Katılımcıların Tesettürü Anlamlandırma Biçimleri

Araştırmanın bu başlığı katılımcıların tesettüre yönelik anlamlandırmalarını içermektedir. Başlık, katılımcıların başörtüsü ve tesettür ilişkilendirmesi ile ilgili düşüncelerini, ideal tesettüre ve doğru örtünme tarzına yönelik görüşlerini, tesettür ve güzellik arasındaki ilişkiye yönelik anlamlandırmalarını içermektedir. Bunun yanında katılımcıların tesettürü ne şekilde tanımladıkları da bu başlıkta yer almaktadır.

3.3.1. Başörtü ve Tesettür İlişkilendirmesi

Katılımcı grubundan başörtüyü ve tesettürü birbiriyle ilişkilendirmeleri istenmiştir. Bu doğrultuda "Siz, başörtülü olmak ve tesettürlü olmak arasında ne tür bir ilişki kurarsınız?" sorusu sorulmuştur. Katılımcılardan 1 tanesi soruya cevap vermezken geriye kalan 18 katılımcının tamamı, iki kavramı birbirinden ayrı olarak ele almıştır. Katılımcılar başörtüyü tesettürün bir parçası olarak görmektedirler.

²⁶⁹ "Ya önceden mesela mağazalarda böyle kapalılara özel diye bir bölüm yoktu. Biz aradan seçerdik böyle. Uzun kollu olsa gibi. Lahana gibi üst üste giyinirdik. Uzun kollu işte alttan üzerine bir şeyler. Şimdi en azından kapalılar için tesettürlüler için diye bir giyim var. Marka var hatta." Göğüş, *Muhafazakâr Kadınların Sosyal Medyada Üretilen "Tesettür Modası" İçeriğini Okuma Biçimleri*, 125.

²⁷⁰ Okutan, *Türkiye'de Popüler Kültür ve Din İlişkisi*, 327-328.

²⁷¹ Sungur, *Postmodern Tüketim Anlayışında Dindar Yaşam Biçimleri*, 311-312.

Bununla birlikte sadece saçın örtülmesinin tesettürle uyuşmadığından ve yeterli gelmediğinden bahsetmektedirler. Tesettürün içselleştirilmesi gereken bir fiil, başörtüsünün ise daha şekilsel bir nitelikte olduğunu savunmaktadırlar.

K-12, iki kavramı farklı değerlendirmekte ve baş örtmenin tesettürle sınırlandırılmayacağını dile getirmektedir:

Bence ikisi çok da aynı şey değil. Baş örtmekle tesettür çok aynı düşünmüyorum bunların ikisini. Başta bir örtü olup da alttan daha dar kesimler transparan kıyafetler veya baştaki örtünün de artık şekli değişti. Bu şapka olabiliyor yeri geldiği zaman bir ince bir örtü, saç şeklinde örtüler de olabiliyor. Baş örtmenin tesettürle çok sınırlandırılabileceğini düşünmüyorum. Tesettür çok çok daha geniş bir yelpaze ve asıl açıkçası özümsemiş şart olan bir mevzu. Başörtüsü biraz daha şimdilerde diyorlar ya sunroof saçın yarısı açık yarısı kapalı. Buna da başörtülü denildiği için ben asla onu tesettürle bir arada kullanmak istemem açıkçası. (K-12, 26, Öğretmen, Evli, Lisans, İstanbul)

K-12, başörtüsü ile tesettürü ayrı olarak düşünmektedir. Katılımcının tesettürü daha bütüncül bir şekilde anlamlandırdığı göze çarpmaktadır. Katılımcı, başörtüsüyle birlikte dar, transparan gibi giyimleri örnek vererek iki kavramı birbirinden ayırmaktadır. Ayrıca katılımcı, kavramsal çerçeve bölümünde de yer verdiğimiz Paris türbanı, sunroof türban, başörtünün şapka ile veya da saç görünümünde kullanımlarına örnek vermekte ve tesettürle birlikte kullanmak istemediğini belirtmektedir. Katılımcının bu ifadesine bakıldığında, sıralanan başörtüsü modellerini tesettüre uygun bulmadığı ve başörtülü olarak kabul edilmesinden rahatsızlık duyduğu görülmektedir. Bu yüzden katılımcı tesettürü, başörtüsü ile sınırlandırmamaktadır. Katılımcının tesettürü, başörtüsüne nazaran daha içselleştirilmesi gereken hassas bir konu olarak değerlendirdiği söylenebilir.

K-6, başörtü ve tesettür arasında bir fark görmektedir. Bu farkı ise şu şekilde açıklamaktadır:

Şimdi arasındaki fark isimlerinden zaten bir kere belli. Ben şöyle tabir ediyorum bence ki sadece bence değil, çoğu kişi için böyle gibi gözüküyor. Başörtüsü sadece kafaya başörtü, bir eşarp takmakla başörtüsünü sağlarsın. Bu illa Müslüman olmakla vesaire bir alakalı bir şey değil başörtüsü çünkü. Mesela başka yerlere gittiğinde güneşten korunmak için kafalarına başörtüsü takarlar, başörtüsü var dersin kafasında. Ama tesettürlü olmak daha çok bedenin belirli bölgelerini bedenini korumak, daha çok dışarıdan vücut hatlarını belli etmeyecek şekilde giyinmek olarak tabir edebilirim tesettürlü olmayı daha çok. (K-6, 26, Öğretmen, Boşanmış, Yüksek Lisans, Yalova)

K-6, başörtü ve tesettürün farkının ismen ortada olduğunu belirtmektedir. Başörtüsünü, bir eşya olarak değerlendirmekte ve sadece tesettür amaçlı kullanılmadığına dikkat çekerek Müslümanlıktan ayırmaktadır. Tesettürü ise bedeninin korunması ve vücut hatlarının belli olmaması şeklinde tanımlamaktadır.

Katılımcının iki kavram ile ilgili söylemlerine bakıldığında başörtüsünü işlevselliği değişen somut bir eşya olarak gördüğü, tesettürü ise daha çok giyime yönelik bedensel kodlarla anlamlandırdığı görülmektedir.

K-15, başörtüsünün, tesettürü sağladığı sürece İslam’a uygun olabileceğini belirtmektedir:

Başörtülü olmak adı üzerinde başörtüsüdür. Ama eğer başörtümüzü tesettürlü bir şekilde kullanabiliyorsak, tesettürü sağlayacak şekilde kullanıyorsak uygundur bence dinimizce de. Ama onun dışında sadece tesettürü sağlamayacak şekilde, sıkma baş tarzında yapıp azalarımızı belli ettiğimiz sürece tesettürü sağlamadığından dolayı uygun olmayacağını düşünüyorum ama sağladığı takdirde olur tabii ki. (K-15, 21, Kuran Kursu Öğreticisi, Bekâr, Ön Lisans, Kırıkkale)

K-15, K-6 ile benzer olarak kelime anlamına dikkat çekmektedir. Katılımcı, başörtüyü tesettürün bir parçası olarak görmektedir. Bunun yanında dinen vücut hatlarını belli eden başörtü örtme biçimlerinin uygun olmadığını belirterek tesettüre uymayacağını dile getirmektedir. Katılımcının bu görüşünü Nûr Suresi 31. Ayette geçen “Başörtülerini yakalarının üzerinden bağlasınlar” ifadesine dayandırdığı söylenebilir.²⁷² Katılımcı, başörtüye ve tesettüre yönelik anlamlandırmalarında Kur’an-ı Kerim’i baz almaktadır.

K-18, başörtü kullanımının şekli farklarına dikkat çekmekte ve olması gereken örtünme şeklinden bahsetmektedir:

Fark var tabiki. Şimdi başörtüyü bir mendil parçası gibi kullanan var, bir de başörtüyü omuzlarına kadar örtenler var. Ki arada büyük bir fark var, olması gereken de tabi ki. Haa ben bunu yapıyor muyum, değil tabii ki omuzlarıma kadar örtmüyorum ama olması gereken o. Aradaki büyük bir fark var. (K-18, 48, Ev hanımı, Evli, Ortaokul, Rize)

K-18, başörtüsü ile tesettür arasında bir fark olduğundan bahsetmektedir. Katılımcı, başörtünün omuzlara kadar örtülmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu kullanıma uymayan baş örtme şekillerini ise eleştirmektedir. Bununla birlikte katılımcı, doğru kabul ettiği baş örtme şeklini kendinin de tam olarak uygulamadığını belirtmektedir. Katılımcının, tesettürü baş örtme biçimleri üzerinden yorumladığı görülmektedir. K-18’in, K-15 ile benzer olarak tesettür ayeti üzerinden kabullerini oluşturduğu söylenebilir.

K-9 ise başörtü ve tesettür arasındaki ilişkiyi, taklidi iman- tahkiki iman bağlamında değerlendirmektedir:

Nasıl bir bağlantı kurarız. Ya başörtü biraz taklidi oluyor. Tesettür bilinçli olarak yapılan bir şey bence. Taklidi aileden görme ama tam tesettürlü olamıyorlar maalesef. Ama

²⁷² en-Nûr 24/31.

bunu bilincine varan insan bir okuyup Allahu Teâlâ ayetlerinde nasıl kapanmamız gerektiğini söylediğini görüp ve onu içselleştirip tahkiki iman yaparak bir şeyleri görüp yapabiliyorsa bu tesettür oluyor bence, ama kapanmak ayrı bir şey. (K-9, 26, *Ev Hanımı, Evli, Ön Lisans, Rize*)

Katılımcının ifadelerine bakıldığında başörtüsü, tesettür için yeterli değildir. Bu durumun sebebini ise tesettürün içselleştirilmemiş olmasına bağlamaktadır. Katılımcı, bilinçli bir şekilde araştıran ve içselleştiren bireylerin ayete uygun giyindikleri şekilde tesettürlü olabileceklerini düşünmektedir. Burada dikkat çeken nokta ise katılımcının “tam tesettürlü olamıyorlar maalesef” ifadesindeki üçüncü şahıs bakış açısıdır. Katılımcı, tesettürlü bireylerin kimilerinde içselleştirme noktasında sıkıntılar gözlemlemiştir. Bu durumun taklitten ve araştırılmamış dinî yaşamdan kaynaklandığını belirtmiştir. Çarşaf giyen katılımcının ifadesine bakıldığında kendi giyim tarzını içselleştirilmiş bir tesettür şekli olarak gördüğü söylenebilir.

K-8’in tesettüre ve başörtüye yönelik değerlendirmeleri K-9 ile benzerlik göstermektedir:

Tesettürlü olmak sanki araştırılmış, öğrenilmiş ve bunun için adanılmış bir şey gibi geliyor bana. Yani bir insan eğer ben tesettürlüyüm diyorsa benim gözüme canlanan şey şudur vücut hatlarını belli etmeyen, omuzlarını kapatan bir de boynunu kapatan sadece mahrem yerlerin kapatılmış olması geliyor gözümün önüne ve bu kişinin bunu isteyerek inanarak içinden gelerek Allah’ı için kendi yaratıcısı için yaptığı bir şey gibi düşünüyorum. Ama başörtülü olmak bir noktada şey gibi topluma ayak uydurmak ya da beklentilere cevap vermek. Ama bir noktada kendimizden bir şeyler de katmamız için açık bir alan gibi geliyor. (K-8, 23, *Psikolojik Danışman, Bekâr, Lisans, Sivas*)

Katılımcının tesettüre yönelik anlamlandırmalarında hem şekilsel uygunluk hem de içselleştirme boyutu ön plana çıkmaktadır. Katılımcıya göre şekilsel açıdan tesettür, vücut hatlarının belli olmadığı, omuzların ve boynun gözükmeyeceği bir görüntüdür. Katılımcının bu tasvirinde tesettür ayetini baz aldığı görülmektedir. Bu kuralları uygulayan bireylerin araştırarak, inanarak, bilinçli bir şekilde ve yaratıcı için yapmasını ise içselleştirilmiş bir tesettür olarak görmektedir. Başörtüye yönelik açıklamalarında “topluma ayak uydurmak ve beklentilere cevap vermek” ifadeleri dikkat çekmektedir. Katılımcının bu ifadelerine bakıldığında, başörtüyü içselleştirmeden ziyade örfi bir nitelikte, topluma ve beklentilere cevap verme şeklinde anlamlandırdığı söylenebilir. “Ama bir noktada kendimizden bir şeyler de katmamız için açık bir alan” ifadesinde ise katılımcı tek tip tesettür giyimlerinden ziyade başörtünün açık bir alan bıraktığını belirtmektedir. Katılımcının başörtünün bir nevi bireyselleşme ve kendini gerçekleştirme imkânı sağladığını düşündüğü de söylenebilir.

Gözlemlerimize göre katılımcı, başörtüyü bu işlevde kullanmaktadır. Katılımcının toplumda çok yaygınlık göstermeyen bir başörtüsü modelini kullandığını söylemek mümkündür.

Başörtü ve tesettür etrafında yapılmış araştırmalarda çeşitli anlamlandırma ve ilişkilendirmelere rastlamak mümkündür. Özudoğru'nun araştırmasında yer alan 3 nesil katılımcı grubunun tesettürü anlamlandırma biçimleri değışiklik göstermektedir. İlk nesil tesettürü Allah'ın emri olarak anlamlandırırken ikinci nesil; dinî açıdan kişiyi bütünlemek, maddi ve manevi tüm haramlardan korunmak, dine göre yaşamak şeklinde yorumlamalar yapmıştır. Üçüncü nesil ise İslam'ı yaşama, sorumluluk alma, güzelliği ve kusurları örtme, kadını özgürleştirme, erkeklerle araya bir sınır çekme ve ahlaken tesettürlü olma, huzur verme şeklinde anlamlandırmaktadır.²⁷³ Saraç'ın araştırmasında katılımcılar, tesettürü Allah'ın emri olarak değerlendirmekte Kur'an'da emredildiği şekilde örtünmenin ideal olduğu görüşündedirler.²⁷⁴ Tosun'un araştırmasında yer verdiği bazı blog yazarları, tesettürün başörtüsünden ibaret olmadığını, daha kapsamlı olduğunu düşünmektedirler. Aynı araştırmada bazı katılımcılar başörtüyü önceleri Allah'ın şartı olarak görmekte şimdi ise gelenekçilik olarak değerlendirmektedirler.²⁷⁵ Başörtünün tesettürde şart olarak kabul edilmemesi dikkat çeken bir görüştür. Özellikle başörtüyü çıkarma ekseninde yapılmış araştırmalarda katılımcıların bir kısmının bu fikri benimsediği görölmektedir. Kimi katılımcılar ise başörtüsünü çıkartma gerekçelerini bu fikre dayandırmaktırlar.²⁷⁶

Katılımcıların açıklamaları genel olarak değerlendirildiğinde tesettür ve başörtüsü arasında mutlak bir özdeşleştirme yapılmamaktadır. Katılımcılara göre başörtüsü tesettürün bir parçasıdır fakat tek başına yeterli değildir. Tesettüre şekilsel olarak uyulmakla birlikte içselleştirilmesi gerektiği düşüncesi hâkimdir. Başörtüsü ise tesettür şartlarını sağlamadığı durumda ayrıştırılmaktadır. Katılımcılar, başörtüye yönelik ayrıştırmaları tesettüre ters düşen zıt örneklerle açıklama yoluna giderek ifade etmişlerdir.

²⁷³ Özudoğru, *Farklı Nesillerde Tesettür Algısı*, 66-70.

²⁷⁴ Saraç, *Başörtülülerin Görünürlüğündeki Değişimin Sosyolojik Analizi*, 78-79.

²⁷⁵ Tosun, *Başörtüsü Yasağı ve Serbestleştirme Dönemlerinde Örtünmeden Çıkma Deneyimi*, 96-97.

²⁷⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yalçı, *Türkiye'de Başörtüsünü Çıkaran Kadınlar Örneği*, 235-237; Yalçı, *Başörtüsünden Vazgeçme Deneyimi*, 96-105; Türkan, *Öznelik Kapasitesinin Oluşumunda Çevresel Faktörler ve Tesettür İlişkisi*, 95.

3.3.2. Tesettür Kabullerine Yaklaşımlar: Doğru Örtünme Hangi Şekilde Mümkündür?

Katılımcıların şekil olarak tesettür kabullerine yaklaşımlarının ne yönde olduğunu tespit etmek için “Tesettür, ancak çarşaf, ferace veya pardösü ile doğru bir örtünme şeklidir” ifadesini nasıl değerlendirirsiniz?” sorusu sorulmuştur. Katılımcıların vermiş oldukları cevaplara ve konuya ilişkin fikirlerine dair 4 farklı görüş tespit edilmiştir.

5 katılımcı ifadeye katılmakta, tesettürün ancak çarşaf, ferace ve pardösü giyerek mümkün olduğunu düşünmektedir.

K-1: “Genel olarak doğru ama şu anda günümüze baktığın zaman etek bluz giyene de ben senin tesettürün olmuyor diyemem.”

K-14’ün soruya yönelik cevabı şu şekildedir:

Ayeti kerimede ki ciltaba uyan terimler bunlardır. Onun haricindeki yani tesettür feracesiz, çarşafsız veya o pardösü olmadan ayet yarım kalıyor. Tesettürün tam anlamıyla olmuyor. Ayet-i kerimde üzerlerinize dışarıya çıkarken üzerlerinize ciltabınızı giyin. Zaten evin içinden dışarıya çıkarken dışardaki insanlara görünürken söylüyor Allahu Teala bize, dışarıya çıkarken mutlaka onları giymen gerekiyor. Yani içerideyken zaten kıyafetin var bir de onu giyeceksin dışarıya çıkarken, o olmadan tesettür olmuyor. (K-14, 39, Ev Hanımı, Evli Lise, Hatay)

K-14, düşüncesini Ahzab suresi 59. ayete dayandırmaktadır.²⁷⁷ Ayette bahsedilen ciltaba yönelik Hz. Peygamber’e nispet edilen bir açıklama veya merfu bir haber bulunmamaktadır.²⁷⁸ Katılımcı ise çarşaf, ferace ve pardösünün ayette geçen dış giysi olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla katılımcı, bu giysiler dışındaki kıyafetlerin tesettüre uymadığını ve yarım kaldığını belirtmektedir. Katılımcı, tesettürün doğru şekline yönelik düşüncelerinde dinî otorite olarak ayetleri temel almaktadır.

2 katılımcı ise ifadeye kısmen katılmakta, bazı eksiklerin olduğunu dile getirmektedir.

K-13, ifadeyi eksik değerlendirmekte, yeterli olmadığını düşünmektedir: “Yarisına katılırim yarisına katilmam (hangi yarisına katılırsınız hangi yarisına katilmazsınız?) Çarşaf ve feraceye katılırim, pardösüye katilmam.” Katılımcı başka bir soruya şu şekilde cevap vermiştir:

²⁷⁷ Ey peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve müminlerin kadınlarına (bir ihtiyaç için dışarı çıktıkları zaman) dış örtülerini üstlerine almalarını söyle. Onların tanınması ve incitilmemesi için en elverişli olan budur. Allah bağışlayandır, esirgeyendir. *Kur'an- Kerim ve Açıklamalı Meâli*, haz. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016), el-Ahzâb 33/59.

²⁷⁸ Öztürk, “Klasik Tefsirlerdeki ‘Tesettür’ Formu Üzerine”, 70.

Pardösüyle alakalı bir muhabbet geçmişti. Eşim şey demişti, o pardösü giyenlerin bütün vücut hattını ben çizerim sana demişti. O bende çok etki uyandırdı demek ki yani bu (*çarşafı kastediyor*) boşuna değil diye düşünmüştüm. (K-13, 35, *Ev Hanımı, Evli, Lisans, Hatay*)

K-13, çarşaf ve feraceyi tesettüre uygun bulmaktadır. Katılımcının eşinin pardösü giyen bireylere yönelik gözlemlerinin bu düşüncede etkisinin olduğu görülmektedir. Burada dikkat çeken nokta katılımcının pardösü tercih ettiği dönemlerde çarşaf giymek istemesi, eşinin ise bu duruma karşı çıkmasıdır. Katılımcının eşi pardösü giydiği dönemde çarşafa karşı çıkmıştır. Ancak katılımcı çarşaf giymeye başladıktan sonra ise eşinin tesettür algısında değişikliğe neden olduğu görülmektedir. Bu noktada katılımcının eşinin çarşafa yönelik bakış açısında bir benimseme durumu yaşadığı söylenebilir.

K-17, K-13 ile benzer olarak ifadeyi eksik değerlendirdiğini belirtmektedir:

Eksik değerlendiririm. Çok detay var mesela. Bunun başörtüsü var, renkleri var, tesettürün içerisinde kadının koku sürmemesi var, makyaj yapmaması var, topuklu ayakkabının sesinin çıkmaması var, şu an direk aklıma gelenler bunlar mesela. Bunlar eksik kalır diye düşünüyorum sadece feraceyle olmaz. (K-17, 37, *Dans Hocası, Bekâr, Ön Lisans, İstanbul*)

K-17, dış giyimin yanında bazı şartların da olması gerektiğini düşünmektedir. Katılımcı makyaj, ayakkabı ve parfüm gibi örnekler vererek tesettürde dikkat edilmesi gereken başka noktaların da olduğunu belirtmektedir. Katılımcının doğru örtünme şekline yönelik düşüncelerine bakıldığında sadece dış giyim ile sınırlamadığı dikkat çekmektedir. Şekilsel açıdan toplumda kabul gören; makyajsız, ses çıkarmayan ayakkabı, parfüm sıkmama vb. gibi kuralları doğru tesettür algısına dâhil ettiği görülmektedir. Kur'an-ı Kerim'de ayakkabı ve yürüyüşle ilişkilendirilen “Yürürken, gizledikleri süsleri bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar”²⁷⁹ ifadesi geçmektedir. Bununla birlikte “süslerini göstermesinler” ifadesi makyaj ile ilgili çeşitli yorumlamaları beraberinde getirmektedir. Parfüme dair ise herhangi bir emre veya yasağa rastlanmamaktadır. Buna karşın parfüm ile ilgili hadis rivayetleri bulunmakta ve kabul görmektedir. Tirmizi'den nakledilen “Her göz yabancı bir kadına bakarak göz zinası işlemiştir. Bir kadın da güzel kokular sürünerek erkeklerin yanından geçerse o da aynen bakan erkekler gibi zina etmiş gibidir.” rivayeti günümüzde en bilinen

²⁷⁹ en-Nûr 24/31.

hadislerden biridir.²⁸⁰ Bu rivayetlerin dinî kaynak olarak kabul görülmesi, toplumda tesettüre yönelik belli başlı kuralları beraberinde getirmiştir. Katılımcının ifadelerine bakıldığında bu kuralların tesettür algısına etki ettiği görülmektedir.

3 katılımcı, çarşafın diğer kıyafetlerden daha çok dikkat çektiğini düşünmekte ve durumu eleştirmektedir.

K-10, tesettürün amacını vurgulamakta ve çarşaf tercih eden bireylerin tıpkı çıplak bir insan gibi dikkat çektiğini belirtmektedir:

Tesettürlü olan kişi bol bir tunik de giyebilirsin, hatların belli olmadığı, göğüslerin belli olmadığı, kalçadan basenin belli olmadıktan sonra tunik de giyilebilirsin. İlla da siyah feraceyle veya çarşaf giyerek daha çok dikkat çekiyorsun. Bence çıplak gezen şu anda gençlerimiz var ya bel üstü falan, benim nazarımda tesettür toplumda dikkat çekmeyecek şekilde giyinmektir, budur yani ben öyle düşünüyorum. Siyah çarşaf giyen bir insana nasıl bakarsın, çıplak giyen bir insana da aynı o şekilde bakılır ama dikkat çekmeyecek şekilde, yaşadığın ortamda dikkat çekmeyecek şekilde giyinmek düşünürüm ben. (K-10, 53, *Memur, Evli, Ön Lisans, Rize*)

K-10'a göre doğru tesettür, vücut hatlarının belli olmaması, topluma uygun giyinmek ve dikkat çekmemektir. Çarşaf, nitelik bakımından vücut hatlarını belli etmeyen bir kıyafet olmasına karşın katılımcı bu noktayı pek önemsememektedir. Ancak katılımcı burada toplumdaki giyim pratiklerine karşın farklı ve dikkat çekici bir görünümün varlığını vurgulamak istemektedir. Farklı bir perspektiften değerlendirecek olursak herkesin kapalı giyindiği toplumda çıplak bir insanın dikkat çekmesi olağan bir durumdur. Günümüzde ise tesettürlü bireyler de dâhil olmak üzere toplumun büyük çoğunluğu günlük kıyafet giymektedir. Dolayısıyla çarşaf giyimi, toplum açısından bir aşırılık olarak değerlendirilmekte ve dikkat çekmektedir.

K-16, çarşaf giyiminin günümüzde daha fazla dikkat çektiğinden ve karşı cinsten merak uyandırdığından bahsetmektedir:

Buna katılmıyorum. Çarşaf dediğimiz olay aslında parçadan bütüne yani vücudun tamamı bütün hatlarını belli etmeyecek şekilde kapatan bir örtü çeşidi bildiğim kadarıyla. Ama ben insanlar tarafından günümüz 2024'te çarşafın daha çok dikkat çektiğini ve erkeklerin o çarşafın içindeki kadını daha çok merak ettiğini düşünüyorum. Bu yüzden bence çarşaf dikkat çekici bir olay, onun yerine insanlar dikkat çekmeyecek ama mahrem yerlerini örtecek farklı tarzda kıyafetler tercih edebilirler. (K-16, 23, *Öğrenci/Milli Sporcu, Bekâr, Lisans, Antalya*)

K-16, çarşaf giyimini tesettür kabullerine yönelik algılardan ziyade karşı cins bağlamında değerlendirmektedir. Katılımcının tesettür algısında, dikkat çekmemenin ve karşı cinsten merak uyandırmamanın önemli bir nokta olduğu söylenebilir.

²⁸⁰ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, nşr. Abdullah Parlıyan (Konya: 2004), "Edeb", 2786.

Katılımcının bu düşüncesinde, dine yönelik öğretilerde erkek egemen söylemlerinin etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Tesettüre yüklenen erkeğin radarına girmemek ve dikkatini çekmemek gibi anlamlar toplumda yaygındır. Bu noktada çarşaf giyiminde sadece yüzün veya gözlerin açıkta bırakılması, bir çeşit merak sebeptir. Tesettürün erkeklerden korunmak için olduğu düşüncesi ise çarşafa yönelik bu tip soru işaretlerini beraberinde getirmektedir. K-16'nın çarşafın erkeklerin dikkatini daha çok çektiğine yönelik yorumu, Çetin'in araştırması ile desteklenebilir. Araştırmada yer alan bazı erkek katılımcılar, çarşaf giyimini aşırı bulmakta, daha fazla dikkat çektiğini ve merak uyandırdığını düşünmektedirler.²⁸¹

K-7, ifadeye katılmamaktadır. Çarşafın temiz tutulamayacağını belirtmekte ve koruyucu olmadığını düşünmektedir:

Asla böyle bir şey katılmıyorum. Mesela İstanbul gibi kalabalık bir şehirde yağmur yağdığı zaman bazen otobüslerde, minibüslerde kadınları görürüm, çarşafli kadınları etekleri bütün o minibüsün yüzlerce ayağın bastığı minibüsün merdivenlerinde sürünür durur. Sonra aynı kıyafetle gidip namaz kılan bir kadını düşünürüm ve burada derim namaz nasıl oluyor ben çok merak ediyorum. Çünkü zaten abdest için kıyafetimizin temiz olması lazım. Ama o kıyafet yerlere kadar inmiş bir kıyafet yerlere sürünen yerleri süpüren herkesin ayaklarının değdiği ayakkabılarının değdiği daha doğrusu yerleri süpüren bir kıyafetle namaz nasıl olur bilmiyorum. Ben burayı kafama takarım. Şeyleri bir kenara bırakıyorum, çarşafın asla vücudun koruyucu bir şeyi olduğunu düşünmüyorum. Hele ki o çarşaf giyen kadınların yüzlerindeki makyaj, o kafalarındaki kocaman topuzlar, bunları neyle bağdaştırıyorlar merak ediyorum. Niçin çarşaf giydiklerini çok merak ediyorum. Ben asla kıyafeti feraceymiş, feraceyle tam dindar, çarşaf ile tam dindar, renkli eşarpla eksik dindar, böyle bir şeyi asla düşünmüyorum, eskiden de düşünmezdim şimdi hiç düşünmüyorum. (K-7, 55, Öğretmen, Evli, Lisans, İstanbul)

Katılımcı ifadeye katılmadığını belirtmekle birlikte gözlemlediği çarşafli bireylerin eylemleri üzerinden çeşitli çıkarımlar yapmaktadır. Çarşafın eteğinin uzunluğu sebebiyle kirlendiğini bu yüzden de ibadete engel olacağını dile getirmektedir. Katılımcı yine gözlemlediği çarşaf giyen bireylerin eylemleri ile kıyafetlerinin uygunluk göstermediğini belirtmektedir. Katılımcının ifadeleri göz önüne alındığında çarşaf giyen bireylere karşı olumsuz bir bakış açısına sahip olduğu görülmektedir. Katılımcının bu olumsuz bakış açısında hem çevresindeki gözlemlerinin hem de toplumun çarşaf ve ferace giyen bireylere yüklediği

²⁸¹ “Diğer bir tip bayanlar tesettüre çok hassas olduğunu göstermeye çalışır. Başka erkeklerin (hatta yakın akrabalarının bile) yanına dahi çıkmazlar, konuşmazlar. Fakat çarşı-pazar gezerler. Bu tipler ise toplumda iticilik oluşturuyor. Yakın çevremde böyle bir tip yüzünden çok sıkıntılar yaşandığını bilirim. Böyle tipler özellikle peçeli, eldivenli olanlar karşı cinslerde ve insanlarda daha fazla merak, şüphe uyandırıyor, daha fazla dikkat çekiyor. Amaç cinsel olarak dikkat çekmemekken, maalesef daha fazla dikkat çekiyorlar.” Çetin, *Moda ve Değişen Tesettür Algısı Üzerine Bir Araştırma*, 130.

anlamalarının etkisi vardır. Katılımcının çarşaf giyen bireylerle ilgili aktardığı gözlemlerde, olumsuz durumların baskın olduğu ve bu durumda algıda seçicilik ilkesinin baskın geldiği söylenebilir. Ek olarak toplumda tesettür kıyafetlerine dair çarşaf veya ferace giyen bireylerin dindar olduğu düşüncesine de karşı çıktığı görülmektedir. Okutan'ın araştırmasında yer alan bir katılımcının ise K-7'nin çarşaf giyimine yönelik eleştirileriyle benzer bir olay yaşadığına rastlanmıştır. Katılımcı, minibüse bindiğinde pardösünün uzunluğu sebebiyle eleştirildiğini belirtmiştir.²⁸²

Geriye kalan 9 katılımcı çarşaf, ferace ve pardösünün tesettür için şart olmadığını, farklı kıyafetlerle de doğru şekilde örtünülebileceğini düşünmektedir. Bunun yanında katılımcılar, tesettürün sadece şeklen değil tüm hayata nüfus edecek nitelikte olması gerektiğini savunmaktadırlar.

K-15, kendini daha rahat hissettiği için çarşaf giydiğini belirtmektedir. Bunun yanında farklı şekillerle de tesettüre uygun giyinilebileceğini düşünmektedir:

Aslında ben her ne kadar çarşafı şerif kullansam da bu benim kendimi o şekilde rahat edebildiğimi düşündüğüm için. Ama mesela başka bir kimse vücudunu teşhir etmediği sürece İslam'a uygun bir şekilde bunun dışına çıkabilir diye düşünüyorum. Ama gerçekten onu sağlaması gerekiyor. Mesela pantolon giyiyor ama bazıları var ki gerçekten feraceliden daha tesettürlü durabiliyor. Çünkü feracesinin üslubuna dikkat etmeyen hanımlar olabiliyor. Ben bu konuda sadece teşhiri ve İslam'la uygunluğunu esas alıyorum materyaller değişebilir. (K-15, 21, *Kuran Kursu Öğreticisi, Bekâr, Ön Lisans, Kırıkkale*)

K-15, vücudun teşhir edilmemesi ve İslam'a uyulması durumlarında çarşaf, ferace ve pardösü gibi giysilerin şart olmadığı düşünmektedir. Kendisinin de çarşaf giydiğini belirten katılımcı, kıyafetinin şekline dikkat etmeyen bireyleri eleştirmektedir. Katılımcı, tesettürde önemli olanın İslam'a uygunluk olduğunu belirterek kıyafetlerin farklılık gösterebileceğini eklemektedir.

K-5, tesettürün sadece görünüşten ve şekilden ibaret olmadığını savunmaktadır. Çarşaf ve ferace giyen bireylerin dine uygun davranmadığı takdirde Müslümanlığın kötü şekilde etiketlendiğinden şikâyet etmektedir:

Tesettürü sadece başörtü ve giyimden ibaret görürsek tamam diyebiliriz ona ama bence tesettür sadece başörtüsü ve görünüşten ibaret değil örnek vereceğim çok gördüm, yakinen biliyorum, bu tarz insanlar çok var, ferace ya da bu tarz tam tesettürlü giyinip söylediğiniz şekilde giyinip ama sürekli bir insanın arkasından kötü konuşuyorsa sürekli dedikodu yapıyorsa bu gerçek bir tesettürü olmuyor bence. Bence bunların örnekleri herkesin etrafında ve çevresinde olduğu için bence bu insanlar tesettürü de bizi de kötülüyor. Bence kötü gösteriyor ya diyor ki bu insan tesettürlü ooo ferace giymiş ooo

²⁸² “2000’li yıllarda bir teyze minibüse bindiğimde pardösüm uzunmuş da yerleri süpürüyormuş da çok kirleniyormuş, ne biçim İslam anlayışı varmış, böyle temizlik mi olurmuş gibi şeyler sayıp dökmüştü.” Okutan, *Türkiye’de Popüler Kültür ve Din İlişkisi*, 241.

çarşaf giymiş ama böyle niye kötü düşünüyor ya da niye kötü konuşuyor diye soruyorlar. Böyle mi olur Müslümanlık diyorlar. Bence insanı Müslümanlığa ve tesettüre daha çok soğutuyorlar diye düşünüyorum. Konu tesettürse tamamen olmalı sadece dış görünüş olarak değil. (K-5, 25, *Influencer, Bekâr, Lisans, Bursa*)

K-5, tesettürün sadece dış görünüşten ibaret olmadığını vurgulamaktadır. Katılımcı, bireylerin tesettürü ile davranışlarının uyum arz etmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu doğrultuda çevresinde gözlemlediği durumlardan örnek vererek giyimleri ile davranışları arasında uyumsuzluk gördüğü bireylerin hem Müslümanlara hem de tesettürlü bireylere zarar verdiğini düşünmektedir. Katılımcı, örnek verdiği bireylerin davranışları üzerinden bir genelleme yapıldığı bu yüzden insanların tesettürden ve Müslümanlıktan soğumalarına neden olduğunu belirtmektedir.

K-12, çarşaf ve feracenin tesettür için şart olmadığını düşünmekte ve takva elbisesinin görünüşten daha önemli olduğunu belirtmektedir:

Ya işin özünde hakikat bu olabilir belki. Belki demem de aslında fazla bir kelime olabilir bu cümlede. Ama hani derler ya önemli olan takva elbisesi. Ben işin biraz daha o kısmındayım. Çok güzel dışını örtüp de içinde pislikler barındıran insanlar da görüyoruz, bu bütün paydayı da etkileyecek bir sıkıntı değil aslında. Nitekim hem özü hem sözlü hem görüntüsü her şeyiyle gerçekten bu bunu başarabilmiş bunu özümseyebilmiş insanlar var. Fakat günümüzde nasıl söyleyeyim ben mesela açıkçası şöyle bir örnek veriyim, ben peygamber efendimizin günümüzde yaşadığını varsayalım öyle çarşaf, cübbeli bir beyefendi göreceğimi hayal etmiyorum. Yani gayet dönemine hitap eden, kravatlı, jilet gibi böyle sakalı tıraşlı nasıl söyleyeyim hayal edebileceğiniz en yakışıklı adamı, en düzgün giyinen makamdaki insanlardan birini hayal edin, ben öyle mesela tasvir ederim, öyle hayal ediyorum. Günümüzde de bunu bu şekilde sağlayabileceğimizi düşünüyorum. Kadın olarak belirli ölçülerde nasıl diyeyim akıl çecek renkler, kesimler detaylar barındırmayan bu şekilde de tesettürle günümüzde güzel görünebileceğimiz çarşaf, ferace olsa güzel olur ama olmadan da bunu sağlayabileceğimizi düşünüyorum. (K-12, 26, *Öğretmen, Evli, Lisans, İstanbul*)

Katılımcı, çarşaf ve feraceyi tesettür için daha uygun bulduğunu belirtmektedir. Bunun yanında günümüzdeki kıyafetlerle de tesettüre uygun giyinilebileceği görüşündedir. Katılımcı önemli olanın takva elbisesi olduğuna dikkat çekerek K-5 gibi giyimi ve davranışları uyum göstermeyen bireylerden örnek vermektedir. Aynı zamanda, bütünüyle takvalı olabilmeyi başarmış bireylerin varlığını da eklemektedir. Katılımcı, Hz. Peygamber'in günümüzde yaşadığını varsaydığında topluma uygun ve şık bir giyimde olacağını düşünmektedir. Bu noktada çarşaf ve ferace giyiminin kadın tesettürü için şart olmadığını ileri sürmektedir. Kadınların belirli ölçülerle şık giyinebileceğini dile getirmektedir.

Özüdoğru'nun araştırmasında yer alan bazı katılımcılar, K-5 ve K-12 ile benzer düşüncelere sahiptirler. Katılımcılar, tesettürde ve zihniyette takvanın önemli

olduğunu düşünmekte ve şekilsel örtünmenin yanıltıcı olabileceğinden bahsetmişlerdir.²⁸³

Toplumun kabullerine bakıldığında ise çoğunlukla çarşaf, ferace ve pardösü gibi tüm vücudu saran kıyafetler tesettüre en uygun giysiler olarak görülmektedir. Bu doğrultuda tesettüre en uygun giyinen bireyler diğerlerinden daha dindar, din konusunda daha bilgili olarak değerlendirilmektedirler. K-17'nin aktardığı tecrübeler bu duruma örnek olarak gösterilebilir:

Ferace giydiğim dönemde bana hocam diyenler oldu. Bir de üstüne üstlük bir şey olduğunda bana sormaya başladılar. Mesela ben Suudi Arabistan'dayken ferace giymeye başladım, orda giyiyordum ve benim için orda sıradan bir şeydi. Hatta çok yani açık demiyim de oraya göre biraz daha böyle şey kalıyordur. Türkiye'ye geldim o ilk kapandığım dönem giyecek kıyafetim de fazla yok. Onu da o kadar seviyorum ki üstümden de çıkarmak istemiyorum. Neyse ben sürekli ferace kullanıyorum, ya bir oldu, iki oldu, üç oldu, beş oldu. Bakıyorum geliyorlar gidiyorlar ve bana sürekli bir şey dinî bir soru soruluyor. İlk zamanlar cevaplamam gerekiyor gibi bir hissim oldu, bir şey biliyorsam tabi ki paylaşayım diye şey yaptım. Sonra baktım ki Allah Allah ya dedim demek ki bu bende de vardı aslında dedim. Sonradan anladım ki ben ferace giydiğim için insanlar benim daha dindar, daha dinini bilen, daha dinî bilgisi yoğun olduğumu düşünüp bana güvenerekten bana dinî sorular soruyorlar, bu çok yanıltıcı. (K-17, 37, *Dans Hocası, Bekâr, Ön Lisans, İstanbul*)

Aktarılan tecrübelerle bakıldığında K-17 tarafından giyilen ferace, çevresinde dinî bir güven oluşturmuştur. Bu doğrultuda dinî konularda bilgili olarak görülmüş ve kendisine sık sık soru sorulmuştur. Bu durumun sebebi daha önce de bahsettiğimiz üzere dindarlığın şekilsel olarak görülmesidir. Özellikle çarşaf ve ferace giyen bireyler dindar olarak görülmekte, bütün dinî meselelere vâkıf oldukları düşünülmektedir. Bunun yanında yaygın olan diğer bir inanç; dini, en iyi şekilde yaşayan insanlar olarak görülmeleridir. Çetin'in araştırmasında ise bazı katılımcılar bu durumu eleştirmektedirler. Katılımcılar, tesettürün dindarlık ölçüsü olmadığını savunmakta, çevrelerinde yer alan kimi bireylerin dinî kimlikleriyle çelişkili davrandıklarından bahsetmektedirler.²⁸⁴

²⁸³ “Tesettür kıyafetleri diğer moda kıyafetlerin gerisinde kalmak istemiyor bence. Bu yüzden değişim çok hızlı oluyor. Moda, tesettürü çok etkiliyor diye düşünüyorum. Ama yine de takvanın tesettürden kalktığını söylemek çok acımasızca olur, Takvayı ancak Allah bilir. Kişi çok modern tesettürlü olup takvalı olabilirken, kişi çarşafı olmasına rağmen neler yapıyor duyuyoruz. Doğru olan hem zihniyetin hem tesettürün takvalı olmasıdır.” Özüdoğru, *Farklı Nesillerde Tesettür Algısı*, 126.

²⁸⁴ “Ne kadar örtülüsün o kadar takvalısın’ mantığına katılmıyorum. Çarşaf bile giyse yalan söyleyip dedikodu yapabilen yani ahlaki zaafı olan insanlar var. Bunun ahlaki olgunlukla doğrudan ilgisi yok. Hatta erkeklere sesini duyurmak konusunda çok hassas olup tüketim ve israf konusunda tamamen duyarsız diyebileceğim, evine şaşırtıcı derecede lüks döşeyen insanlar biliyorum. Verdiğiniz örneklerin de İslami kimlikle değil popüler kimlikle ilişkilendirilmesi taraftarıyım.” Çetin, *Moda ve Değişen Tesettür Algısı Üzerine Bir Araştırma*, 100.

3.3.3. Tesettür ve Güzellik Bir Arada Mümkün Müdür?

Katılımcıların dine uygun giyinmek ve güzel görünmek arasında kurdukları bağlantılar 2 zıt görüşte ayrılmıştır:

Katılımcılardan 15'ine göre dine uygun giyinip güzel görünmek mümkündür. Katılımcılar, dinin bir engel oluşturmadığını ve tesettür ile güzelliğin sağlanabileceğini düşünmektedirler. Ek olarak katılımcılar, Müslüman kadınların dışarıda, temiz ve güzel görünmesi gerektiğini savunmaktadırlar.

K-19: “İnanan insanlar da güzel görünmeli ama şart değil tabi... Din güncellenmiyor ama çağ güncelleniyor. Aradaki iletişimi yakalamak adına çağa, dine ve göze uygun giyinebilir. Bunun örneklerini görüyoruz.”

K-19, dinin güncellenmediğine çağın ise değişim hâlinde olmasına dikkat çekmektedir. Katılımcı, din ve çağ arasında etkileşimin yakalanması için Müslümanların da güzel giyinebileceğini eklemektedir.

K-3, Müslüman kadının tesettürlerine yönelik eleştirilerden rahatsızlığını dile getirmektedir:

İnançlı biri olarak ben her insanın güzel görünme, temiz görünme içgüdüğü olduğunu düşünüyorum. O yüzden tesettürün belli başlı şeylerine mesela saç gözükmemesidir, ten gözükmemesidir vesaire ya da beden ölçülerinin belli etmeyecek şekilde giyildiği sürece bence her insanın tesettürü bir şekilde Allah rızası için uygulamaya çalıştığını düşünüyorum. O yüzden çok da tesettürlüler renkli giyinmemeli, şöyle giyinmemeli vesaire böyle algılar oluştuğça benim gerçekten çok sinirim bozuluyor ve ben bu şeylerin bu kadar dillendirilmesine çok karşıyım. Çünkü tesettürü uygulamak çok zor bir şey, hele günümüzde uygulamak çok zor bir şey ve böyle şeyler denildikçe insanların o küçük uygulayabildikleri şeyleri bile artık ötekileştirilmeye çalışıldığını düşünüyorum. Ben çünkü zaten insanlar çok zor uyguluyor, bari bu uyguladıkları şeyleri zorlaştırmayalım kafasındayım... (K-3, 25, Öğrenci, Bekâr, Yüksek Lisans, Ankara-Rize)

K-3, bütün insanlarda güzel ve temiz görünme içgüdüünün bulunduğu dikkat çekmektedir. Katılımcı, belli şartlara uyan her insanın bir şekilde tesettürü yerine getirmeye çalıştığından bahsetmektedir. Katılımcının ifadelerine bakıldığında tesettür yönünden vücut hatlarının belli olmaması, saçın ve tenin gözükmemesi gibi kurallara önem verdiği görülmektedir. Buna karşın katılımcı, tesettürlü kadınlara yöneltilen eleştirilerden rahatsızlık duymaktadır. Katılımcı, tesettürü uygulamanın günümüzde çok zor olduğunu belirtmekte bu yüzden eleştirilerin tesettürü uygulamaya çalışan bireylere olumsuz etki ettiğinden bahsetmektedir. Dolayısıyla katılımcı, tesettürlü kadınlara eleştiri yöneltmekten ziyade uygulayabildikleri kadarının kabul görmesi gerektiğini düşünmektedir.

Çarşaf giymeyi tercih eden K-14'ün konuya yönelik düşünceleri şu şekildedir:

Hem dine uygun giyinip hem de güzel görünebiliriz. Bu illaki dine uygun görüneceğimi diye çok da dışarda üslupsuz bir şekilde durmuyoruz. Tabii ki sadece güzelliğimizi teşhir etmeyecek şekilde dışarı çıkıyoruz. Onun dışında hem dine uygun hem de güzel bir şekilde giyinebiliriz. Çünkü nizam ve temizlik imandandır diyoruz ya dışardan bakan bir kimse sadece tesettürümüzde değil tesettürümüzün üslubu ve güzelliğiyle de bizi görmesi gerekiyor. (K-15, 21, Kuran Kursu Öğreticisi, Bekâr, Ön Lisans, Kırıkkale)

Katılımcı, nizam ve temizliğin imandan geldiğine dikkat çekmektedir. Dışarıdan bakıldığında tesettürün güzel gözükmesi gerektiğini düşünmektedir.

Çetin'in araştırmasında bazı katılımcıların da bu görüşe katıldığı görülmektedir. Konuyu tesettür modası bağlamında değerlendiren katılımcılar, yorumlarını tesettür ve şıklık bağdaştırması üzerinden yapmıştır.²⁸⁵

4 katılımcıya göre ise, dine uygun giyinip güzel görünmek mümkün değildir.

K-17 güzel görünme kaygısının, din ile uyuşmadığını düşünmektedir: “Tabi ki tezat olur birbirine tutmuyor çünkü zaten normalde tesettür zaten güzelliği ortaya çıkarmamak üzerine var olan bir şey o yüzden hâliyle birbirine zıt düşen şeyler oluyor.”

K-17'nin, tesettürü güzelliği ortaya çıkarmamak şeklinde anlamlandırıdığını görülmektedir. Bu yüzden güzel görünmenin tesettür ile zıtlık oluşturduğunu düşünmektedir.

Çetin'in araştırmasında yer alan bazı katılımcıların bu düşüncede olduklarına rastlanılmaktadır. Katılımcılar konuyu tesettür modası bağlamında değerlendirmişlerdir. Tesettür modasını olumsuz değerlendiren katılımcılar, İslamiyet ile ters düşmesi yönünden eleştiride bulunmuşlardır. Katılımcılara ait “Müslüman kadınının güzelleşme hakkı yoktur” yorumu ise dikkat çekmektedir.²⁸⁶ Özudoğru'nun araştırmasında da bu görüşe katılan katılımcılar bulunmaktadır. Bazı katılımcılar,

²⁸⁵ “Elbette bağdaşır. Şıklık en çok tesettürlü bayanlar için lazım bence. Dışarıdan itici bir görüntü olsa daha mı iyi. Ben imreniyorum mesela bazı genç kızları görünce. Ne kadar uyumlu ve güzel giyiniyorlar. Kendilerine bakmayı biliyorlar. Dünyadan vaz geçmiş gibi tiplerden hiç hoşlanmıyorum. Bana göre değil en azından.” Çetin, *Moda ve Değişen Tesettür Algısı Üzerine Bir Araştırma*, 115-117.

²⁸⁶ “Tesettür ve modanın aynı cümle içerisinde kullanılmasından bile rahatsızım. Moda yapay bir şey. Bize dayatılan bir şey. Tesettür ise ayetle emredilen sabit dini bir uygulama. Tesettürün sınırlarını Allah çizer. Müslüman kadının güzelleşme hakkı yoktur. Tesettür modayla özdeşleşince maksadından tamamen uzaklaşır.” Çetin, *Moda ve Değişen Tesettür Algısı Üzerine Bir Araştırma*, 81-89.

Müslüman kadınların dikkat çekmemesi gerektiği ve şık görünmelerinin günah olduğu görüşündedirler.²⁸⁷

Bunun yanında K-9, K-13, ve K-14 tesettür konusunda karşı cinsin dikkate alınması gerektiği görüşündedir:

K-13: “İkisi bir arada mümkün değil. Çünkü amaç tesettürdeki amaç nedir erkeklerin nefsinin uyandırmamaktır ... Dine uygun giyersen güzel görünmeyi demek ki önemsemiyorsun demektir.”

K-9, tesettür konusunda kadınların büyük sorumluluk taşıdığını düşünmektedir:

Şöyle Allah-u Teâlâ'nın da bahsettiği gibi evlerimizde eşlerimize ya da kadın ortamında güzel olabiliriz de yine biz de bir kadını, kadın ruhu taşıyoruz, her zaman güzellik bizim için önemlidir. Ama dışarıya karşı erkeklerin de nefisleri var onları bile düşünmemiz lazım yani onların karşısına biz güzel çıkarsak ne oluyor, onların da nefsi kabarıyor ve günaha giriyorlar, zinaya gidiyorlar. O yüzden biz kadınlara çok iş düşüyor bence. Kendimizi korumamız gerekiyor ki erkekler de ne yapsın bakmasınlar. Ben böyle düşünüyorum, günümüzde öyle değil. Günümüzde ne diyorlar, erkekler bakmasın ama Allah-u Teâlâ erkekleri nasıl yaratmış, nefis kaç kat nefisleri olan varlıklar olarak yaratmış, biz kendimizi koruyacağız ki onlar da biraz daha şey yapsınlar, kendileri tutabilsinler, biz kendimizi sokağa güzel bir şekilde atmamamız gerektiği için tesettürü Allah-u Teâlâ emretmiştir. (K-9, 26, *Ev Hanımı, Evli, Ön Lisans, Rize*)

K-14, erkeklerin cezbedilmemesi gerektiğini düşünmektedir.

Zaten inanıyoruz, inanıyorsak eğer güzel görünmek yok bizde, güzel görünmemek var. Karşıdaki erkeği cezbetmeyeceksin. Ben güzel olduğum için tesettüre girmedim, Allah bunu emretti o yüzden tesettüre girdik. Güzellik ikinci, üçüncü, dördüncü plandadır. Tesettür ilk plandadır, Allah'ın emridir. (K-14, 39, *Ev Hanımı, Evli, Lise, Hatay*)

İfadeleri verilen 3 katılımcı, tesettürü güzel görünmemek ve erkeklerin dikkatini çekmemek şeklinde anlamlandırmaktadır. Katılımcıların ifadelerinden tesettürün erkekleri cezbetmemek için emredildiği şeklinde bir anlam da çıkmaktadır.

Katılımcılardan bazılarının tesettüre ve amacına yönelik düşüncelerine bakıldığında önceliği kendilerinden ziyade karşı cinse koydukları görülmektedir. Bu gibi düşünceleri toplumumuzda da görmek mümkündür. Sungur, araştırmasında tesettürün geçmiş dönemlerde dindar, namuslu olma, kadın cazibesini saklama, karşı cinsin dikkatini çekmeme, gizlenme tahrike neden olmama vb. gibi anlamlar taşıdığına günümüzde ise bu anlamlara imaj, gösteriş ve moda ile yeni manaların eklendiğine dikkat çekmiştir.²⁸⁸

²⁸⁷ Özudoğru, *Farklı Nesillerde Tesettür Algısı*, 107.

²⁸⁸ Sungur, *Postmodern Tüketim Anlayışında Dindar Yaşam Biçimleri*, 296.

Tesettürde karşı cinsi dikkate alma şeklindeki görüşlere diğer araştırmalarda da rastlanmaktadır. Özudoğru'nun araştırmasında bir katılımcının tesettürü açıklarken “evde beyine açık olabilirsin” şeklinde bir ifadesine rastlanmaktadır.²⁸⁹ Gümüş'ün araştırmasında bazı katılımcılar, erkekleri etkilememek için dikkat çekici renkleri giymekten kaçınmaya çalıştıklarından bahsetmektedirler.²⁹⁰ Özcanlı'nın araştırmasında ise bazı katılımcılar bu görüşü eleştirmektedirler. Katılımcılar, bedenlerinin erkekler tarafından potansiyel tahrik aracına dönüştürülmesinden rahatsızlık duymaktadırlar.²⁹¹

Tesettürde karşı cinsi temel alma durumunun başlıca sebeplerinden biri, nassların yorumlanmasında, İslam âlimi kabul edilen kişilere ait görüşlerin benimsenmesi olarak gösterilebilir. Örneğin tesettür ayetinin bazı alimler tarafından sadece gözlerin görünmesi şeklinde yorumlanması,²⁹² Gazali'nin kadınların sokağa kocalarından izin alarak, dilenci gibi giyinerek ve tanınmama şartıyla çıkması vb. gibi düşünceleri²⁹³ başlıca örnekler arasındadır. Bu tür fikirlerin, dinin ana kaynaklarından daha çok rağbet görmesi sonucu, benzer birçok görüş ortaya çıkmış ve benimsenmeye başlanmıştır. Bu düşüncelerin benimsenmesi sonucunda gizlenmesi beklenen kadın vücudu, cinsel bir araca dönüştürülmekte ve erkekler için tahrik tehlikesi olarak algılanmaktadır. Çözüm ise kadının tanınmayacak şekilde örtülmesi olarak görülmekte ve dinî bir emirmiş gibi kadınlara dayatılmaktadır. Göle'ye göre tesettürüne ve bedenine yönelik bu denetime maruz kalan kadınlarda kendini erkeklerden gizleme endişesi, âdeta saplantıya dönüşmektedir.²⁹⁴

²⁸⁹ “Tesettürü İslam'ın uyguladığı bir şart olduğu için örtüyorum. Müslümanlık bunu gerektiriyor. Evin içinde hanımlara beyine açık olabilirsin, ama dışardan gelen yabancılara karşı dinimize uygun olarak kapanmak lazım.” Özudoğru, *Farklı Nesillerde Tesettür Algısı*, 66.

²⁹⁰ Esra Özgül Gümüş, *İslamcı Kadının Dönüşümü: Gündelik Hayat ve Sınırlar*, çev. Zeynep Tanrıku (İstanbul: Lejand Kitap, 2022) 138.

²⁹¹ “Benim kıyafetime müdahale edildiği ya da yorum yapıldığı zaman ben tam olarak cinsel tacize uğramışım gibi hissediyorum. Çünkü şey gibi geliyor, benim vücudumla erkekleri tahrik edebilirlik oranım hesaplanıyormuş gibi geliyor. Babam bir keresinde bana bunu söylemişti zaten “dışarda seni gören erkekler senden tahrik olacaklar, günaha girecekler sonra öbür dünyada bunun cezasını sen çekeceksin” demişti. Yani benim yüzümden tahrik oluyorlarmış ve onun cezası bana gelecekmış. Evden her çıktığımda elbiseyle, etekle vs. böyle bir süzerler beni ve o bakışlarda ben cinsel bakış görüyorum. O şekilde bakıyorlar ki öyle değerlendiriyorlar beni “ne kadar tahrik edici bu” şeklinde. Kendi ailem olmasına rağmen ben bunu yaşıyorum...” Özcanlı, *Türkiye’de Başörtüsünü Çıkaran Kadınların Direniş Motivasyonları Üzerine Bir İnceleme*, 133.

²⁹² Ahmet Acarlıoğlu, “Hz. Peygamber (s.a.v.) Döneminde Başörtüsü”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (Haziran 2018), 48.

²⁹³ İmam Gazali, *İhyau ‘Ulumu’l-Din Cilt 2 Rub’u’l-Adat*, çev. Ahmet Serdaroğlu, (İstanbul: Bedir Yayınevi, 2002), 146-156.

²⁹⁴ Göle, *Modern Mahrem*, 130-131.

İslamiyet'in yaygın olduğu coğrafyalarda ataerkil düşüncenin baskın olması bu duruma etki eden nedenlerden biridir. Bu doğrultuda dine dair söylemlerde erkekler temel alınmaktadır. Bu durum sonucunda da kadınlardan, erkeğe göre oluşturulmuş kurallara tâbi olmaları beklenmektedir. Bahsedilen duruma çalışma üzerinden, katılımcıların erkeklere güzel görünme endişelerinin olması, tesettürde erkekleri kendilerinden daha ön plana koymaları örnek olarak gösterilebilir. Özellikle de K-9'un "Bizim onları bile düşünmemiz lazım" cümlesi durumu özetler niteliktedir.

3.3.4. Tesettürlü Kadın Olgusuna Yaklaşımlar

Katılımcı grubundan tesettürlü kadın olgusunu değerlendirmeleri istenmiştir. Bu doğrultuda, katılımcılara "Siz, 'tesettürlü kadın' ifadesiyle kendiniz arasında ne tür benzerlikler veya farklılıklar görüyorsunuz yani alışlagelmiş tesettürlü kadın olgusundan kendinizi hangi yönlerden benzetip hangi yönlerden ayırt edersiniz? Örneğin giyim, kuşam, yaşayış, davranış..." sorusu sorulmuştur.

Katılımcılardan 2'si soruya net olarak cevap vermezken 5 katılımcı kendini alışlagelmiş tesettürlü kadın olgusundan ayırmıştır. 11 katılımcı kendini farklı yönlerden alışlagelmiş tesettürlü kadın ile benzetmiştir.

Katılımcılardan 2'si alışlagelmiş tesettürlü kadına yönelik çeşitli tanımlamalarda bulunmuştur.

K-6'nın alışlagelmiş tesettürlü kadına yönelik düşünceleri şu şekildedir:

Sanki alışlagelmiş deyince benim gözümün önüne şöyle bir şey geliyor, pardösü ve eşarp. Özellikle Türkiye'deki algısı o şekilde gibi ama ben bunu şöyle görüyorum zaman içerisinde insanlar değişim yaşıyor sürekli giyim kıyafeti bir toplumun sürekli kültürel olarak değişime uğruyor nasıl kıyafetlerimiz mesela 80'lerde 90'larda farklıysa 80'ler 90'lar modası farklıysa bugün de tesettür sürekli değişiyor yani sabit kalmayan bir şey. (K-6, 26, Öğretmen, Boşanmış, Yüksek Lisans, Yalova)

K-16'nın gözlemleri ise şu şekildedir:

Geçmişe göre Türkiye'deki tesettürlülerin giyim tarzında büyük ölçüde değişiklik olduğunu gözlemliyorum ben yani zamanında çok fazla pardösü giyinen ya da ferace giyinen insanlar vardı yani dış kıyafet olarak ama insanlar artık iç kıyafetiyle dışarıya çıkıyor ya da sokaklarda geziyor o şekilde bir değişim gözlemledim ben. (K-16, 23, Öğrenci/Milli Sporcu, Bekâr, Lisans, Antalya)

İfadeleri verilen 2 katılımcının ülkemizdeki alışlagelmiş tesettürlü kadına yönelik gözlemlerinin yerinde olduğunu söylemek mümkündür.²⁹⁵ K-6, alışlagelmiş tesettürlü kadını pardösü ve eşarp ile özdeşleştirmektedir. Bunun yanında katılımcı tesettürün zaman içinde değişim yaşadığını dile getirmektedir. K-16, önceleri pardösü ve feracenin çok fazla giyildiğini, günümüzde ise bu durumun değiştiğini söylemektedir.

Kendilerini alışlagelmiş tesettürlü kadın ile benzeten katılımcılardan bazılarının ifadeleri şu şekildedir.

K-1 giyim ve görünüş yönünden kendini benzettiğini belirtmektedir: “Ben alışlagelmiş klasik aslında tesettür kadını giyimindeyim şu anda ferace üzerine sadece bir eşarp, benim mesela takım vesairem makyajım da yok.”

K-2, tesettüre tam anlamıyla uymadığını düşünmekte ve davranış bakımından kendini benzettiğini belirtmektedir:

Tesettürlü kadın şöyle olduğumu düşünüyorum, haramdan sakınıyorum, yanlıştan sakınıyorum, günah işlemekten sakınmaya çalışıyorum, kimsenin hakkında kötü konuşmuyorum, dedikodu yapmamaya özen gösteriyorum ya da haram yiyip içmiyorum. Onun dışında kimseye bilinçli bir şekilde bir kötülük yapmak için çaba göstermiyorum, yapmaktan kaçınıyorum ben. Tesettür bu benim gözümde, iman kalptedir, dildedir. Dış görünüş olarak evet dört dörtlük uymadığımı ben de bilincindeyim ama benim için diğer düşünce tesettür olarak zihinsel ve ruhen olan daha ön planda. (K-2, 25, Özel Sektör, Evli Ön Lisans, Rize)

Katılımcı davranış, dinî yasaklar ve ahlak boyutunda kendini tesettürlü olarak değerlendirmektedir. Katılımcının tesettür ile Müslüman bir bireyden beklenen davranışlar açısından bir etkileşim yakaladığı söylenebilir. Katılımcı hem konu özelinde hem de görüşmede sorulan bazı sorularda kendini tesettürlü olarak tanımlamaktan kaçınmıştır. Buna karşın tesettürün kendisinde zihnen ve ruhen daha ön planda olduğunu belirtmektedir.

K-4, kendisini tesettürlü kadın olgusuna davranış olarak benzetmekte ve Müslüman bir kimlik olduğunun bilincinde yaşadığını söylemektedir:

Davranış kısmında kendimi uygun görürüm tesettüre çünkü kendi özel hayatımda, sosyal hayatımda buna çok dikkat ediyorum ve insanları kötü etkilememek için kendimi sınırladığım çok zaman oluyor ya da söylemediğim sözler oluyor, bu tamamen belirttiğim kimlik adına oluyor. Tesettür giyim olarak da çok aşırıya kaçtığımı düşünmüyorum ama tamamen o biçimde bir insan olmadığımı biliyorum. (K-4, 23, Influencer, Bekâr, Lisans, Bursa)

²⁹⁵ Aktaş tesettürlü kadınların giyimlerine yönelik algıya “Belli bir kumaştan yapılmış koyu renkli ve bileklere kadar uzanan pardösü modeli gökten indirilmiş gibi bir kabul görüyordu” yorumunu yapmıştır. Ekran Gazetesi, “Cihan Aktaş Yazdı: Güzellik Açıkları” (Erişim: 22 Ekim 2024).

K-4, K-3'e benzer olarak davranış kısmında dikkatli olduğundan bahsetmektedir. Katılımcının ifadelerine bakıldığında davranışlarına hem tesettürlü bir birey olarak hem de Müslüman olarak temsiliyet noktasında özellikle dikkat ettiği söylenebilir. Bunun yanında "Tesettür giyim olarak da çok aşırıya kaçtığımı düşünmüyorum ama tamamen o biçimde bir insan olmadığımı biliyorum" ifadesine bakıldığında yine K-3 ile benzer olarak katılımcı giyim noktasında kendini tam anlamıyla alışlagelmiş kadın olgusu ile benzetmediği görülmektedir

İfadeleri verilen 2 katılımcının cevaplarında bazı benzerlikler göze çarpmaktadır. 2 katılımcı da tesettüre tam anlamıyla uymadıklarını belirtmekte ve davranış yönünden uymaya çalıştıklarını ifade etmektedirler. Katılımcıların giyim yönünden kendilerinde buldukları bu eksiklikleri davranış açısından bir çeşit telafi etme çabası içinde oldukları söylenebilir.

K-2 ve K-4'ün tesettürlü kadın olgusuna yönelik düşünceleri Türkan'ın araştırmasında yer alan bazı katılımcılarla benzerlik göstermektedir. Katılımcılar Müslüman kadını güzel ahlak ile özdeşleştirmekte ve dış görünüşten çok manevi boyutun daha önemli olduğunu düşünmektedirler.²⁹⁶

Bazı katılımcılar ise kendilerini alışlagelmiş tesettürlü kadın olgusundan ayırmaktadırlar.

K-11, bağ kuramadığını dile getirmektedir:

Ya ben çok böyle tam tesettürlü biriyle kendimi çok bağdaştıramıyorum çünkü kendimin de öyle olmadığını biliyorum o yüzden bir bağ kuramıyorum yani ama doğru olanın olduğunu da farkındayım biliyorum." (K-11, 22, Öğrenci, Bekâr, Lisans, Rize)

Katılımcı bağ kuramayışındaki nedenin kendini tesettürlü bir birey olarak görmemesinden kaynaklandığını belirtmektedir. Katılımcı görüşmedeki bazı sorulara kendini tesettürlü olarak görmediğini, farklı giyindiğini ve çevresinden kimi zaman eleştiri aldığını belirtmiştir.²⁹⁷ Katılımcının hem giyimine yönelik değerlendirmeleri

²⁹⁶ "Müslüman kadın, ahlaklı, ahlaktan kastım dedikodu yapmayan, insanların yanlışlarını ortaya çıkarıp onu utandırmayan, hak yemeyen, dünyanın daha güzel bir yer olması için çabalayan, namazını kılıp ibadetini yapan insandır. Sadece namaz kılıp diğerlerini yerine getirmiyorsa Allah katında bilemem ama benim için pek bir önemi yok." Türkan, *Öznellik Kapasitesinin Oluşumunda Çevresel Faktörler ve Tesettür İlişkisi*, 99.

²⁹⁷ Ben şu an tesettürlüyüm ama ilk kapandığım zamanlardaki gibi olamıyorum hiçbir şekilde mesela saçım gözüktüyor mutlaka gösteriyorum tamamen kapatamıyorum bu benim elimde olan bir şey değil... Ben biraz daha şeyim bu konuda farklıyım bunu söylüyorlar akrabalarımız bakımından da öyle bunun da farkındayım farklı olduğumun da farkındayım ama beni çok etkilemiyor... İnsanlar tarafından saçın gözükmemesi bu nasıl tesettür, tesettür bu mu bunlar da başı kapalı ama yanlış örnek

hem de çevresinden aldığı tepkilerin kendisini tesettürlü bir bireyle bağdaştıramamasına yol açtığı söylenebilir.

K-7 ise sadece başörtü takma yönünden benzediğini, başka ortak yönünün olmadığını belirtmektedir:

Alışlagelmiş tesettürle sadece aramızdaki tek şey gerçekten kafamızın üzerindeki o bez parçası diye adlandırılan şey, başka hiçbir ortak noktamız yok ...Onlarla aramdaki tek şey o evet o bez parçası ikimizin de ortak noktası saçımızın gözükmüyor oluşu. (K-7, 55, Öğretmen, Evli, Lisans, İstanbul)

K-7'nin kendini tesettürlü kadınlardan ayırma noktasında gündelik hayatındaki gözlemlerinin ve karşılaştığı kişilerin etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Katılımcı, kendisine yöneltilen bir önceki soruda başından geçen olayı sinirli bir şekilde anlatmıştır.²⁹⁸ Sorulan soruya ise anlattığı olay üzerinden cevap vermiştir. Dolayısıyla katılımcı, tesettürlü bireylere yönelik olumsuz gözlemlerinin etkisi ve yaşadığı olaylar sebebiyle kendisini sadece başörtü takma yönünden tesettürlü kadın olgusuna benzetmektedir.

K-8 hem düşünsel hem de davranış anlamında farklılıklar olduğundan bahsetmektedir:

Bence benzemiyoruz kafamdaki o terim söylendiğinde yankılanan görüntüyle benim görüntüm uzak nasıl uzak... Yani biraz daha muhafazakâr bir kesim geliyor aklıma (tesettürlü kadın denilince) biraz daha muhafazakâr bir duruş geliyor ama ben biraz daha esnek bir düşünce yapısına sahibim. En başta bu bir farklılık ve oradaki katı kurallar bütün insanların sanki böyle olması gerektiğine dair bir inanç var gibi geliyor. Ne kadar doğru bilmiyorum ben de hissettirdiği şey belki de. Bu bir önyargı olabilir ama çevremde gördüğüm kadarıyla olan biten o kendilerinde yaptıkları davranışları bütün insanlara yaymaya çalışıyorlar ve bence bu yanlış. Ben kimseye müdahale etmem, öğüt vermem biraz önce konuştuğumuza göre çok dâhil olmam. Böyle bir farklılığımız da var uzak kalırım ve biraz daha okeyimdir, kabul ediciyimdir, böyle hissettiriyor bana. Dış görüş açısından zaten farklıyızdır şu an etek ya da pardösü gibi

oluyorlar atıyorum ayak bileğin gözükmüyor atıyorum kol bileğin gözükmüyor nasıl tesettürlüsün sen saçın gözükmüyor bu tarz tepkiler tabi ki oluyor. (K-11, 22, Öğrenci, Bekar, Lisans, Rize)

²⁹⁸ 2010 yıllarında herhalde bu olayı yaşadım. Biz yine bir tiyatro sergileyecektik. Bu belediyenin kültür merkezlerinden bir tanesini kiralayacaktık bu yüzden Ümraniye Belediyesi Kültür Müdürlüğü'nden randevu aldık. Okulumuzun müdür yardımcılarında biriyle gittik kültür müdürümüzün yanına. Bir kadındı, tesettürlü bir kadın. O kadının hareketleri yıllardır aklımdan çıkmaz. Kadın sanki o kültür müdürü olduktan sonra sanki diyelim ki 1 metrekarelik alan kaplıyorsa, kültür müdürü olduktan sonra 3 metrekarelik bir alan kaplıyor yani aura dediğimiz şey öyle yaygınlaşmış ki böyle kadında bir zırh oluşturmuş, o şeye yaklaşamıyoruz bile. Bir şal, kafa kocaman bir topuz tesettür neyse artık o diğer uzuvların gözükmemesi hiç önemli değil. Orda bir ezici sanki orda biz ben ve o müdür yardımcısı erkek arkadaş sanki o kadının dozer gibi ayağının altında o gün ezildik. Kültür müdürlüğünü yani o müdürlüğünü öyle bir kullanıyordu ki karşımızda. Böyle kahvaltı yapacağım ben dedi, biz orda onunla konuşuyoruz, birisini çağırdı böyle zil gibi bir şeye bastı makamını kullanıyor. Ne alçak gönüllülük var ne başka bir şey var. Hepimiz eşitiz, hepimiz kardeşiz, bilmem neyiz falan da hiçbiri yok. Sadece müdür oldum hem de tesettürlüyüm hepinizden farklıyım, ezerim geçerim der gibi bir duruşu vardı. Kadınlarımız bu hâle nasıl geldi o zamandan beri düşünüyorum yani biz bu hâle nasıl geldik. (K-7, 55, Öğretmen, Evli, Lisans, İstanbul)

şeyler tercih alanımda hiç değil, kullanmam onun dışında mesela makyaj yaparım severim ve benim için bir sakıncası yok böyle bir farklılık var. (K-8, 23, *Psikolojik Danışman, Bekâr, Lisans, Sivas*)

Katılımcı başka bir soruya verdiği cevapta ise tesettürlü bireyleri şu şekilde tanımlamıştır:

Biraz kırıncı ya ama muhtemelen bu sosyal medyanın etkisiyle olan bir şey, biraz da hem katı sınırları çok dar ve diğer insanlarla ilişkilerini büyük oranda kesmiş, sadece kendileri gibi benzerleri gibi olan insanlarla iletişim kuran insanlar gibi geliyor. Bunun istisnaları elbette ki var ama aklımda canlanan şey bu katı esnek olmayan dar ve biraz yargılayıcı geliyorlar. (K-8, 23, *Psikolojik Danışman, Bekâr, Lisans, Sivas*)

K-8'in çevresine yönelik gözlemlerinin, kendisini alışlagelmiş tesettürlü kadın olgusundan ayırmasına sebebiyet verdiği görülmektedir. Katılımcıya göre alışlagelmiş tesettürlü kadınlar, muhafazakâr duruşa sahip, çevresine müdahale eden, katı sınırları olan ve kendi sınırları içerisinde iletişime açık bireylerdir. Görünüş açısından ise etek ve pardösü ile bir özdeşleştirme yaptığı görülmektedir. Katılımcı giyim yönünden etek, pardösü tercih etmediğini söylemekte ve makyaj yaptığını belirtmektedir. Giyim yönünden kendini alışlagelmiş tesettürlü kadından ayıran katılımcı, davranış yönünden de herhangi bir benzerlik taşımadıklarını belirtmektedir.

K-8'in "kendilerinde yaptıkları davranışları bütün insanlara yaymaya çalışıyorlar" ifadesi, K-3'ün çarşaf ve ferace tercih eden bireylere yönelik bazı değerlendirmeleri ile benzerlik göstermektedir. K-3, çarşaf ve ferace tercih eden bireylerin giyim konusuna dair öğütlerinden rahatsız olduğunu belirtmekte ve bu durumun kendisinde önyargı oluşturduğundan bahsetmektedir:

Ben o insanlara karşı değilim yani ferace ve çarşafly insanlara. Ama o insanların çoğu o duruma kendileri artık nasıl ulaşmışlarsa bilmiyorum. Ama o duruma kendilerini soktuklarında yani o tesettüre büründüklerinde, kendilerinin böyle bir cihat algısı oluşuyor. Sanki herkese artık ben bu duruma ulaştığım için herkese ben öğüt verebilirim konumunda görüyorlar kendini. Ben bunlara tamamen karşıyım gerçekten ... Ya böyle insanlar genelde çok yargılayıcı insanlar oluyor ve belli bir duruşları ve belli bir konumları olmuş oluyor genelde ve o yüzden o insanlarla karşılaştığımda ben nasıl desem bu da bir ön yargı olmuş olabilir tabi ama ben o tipi anladığımda zaten onlarla arama mesafe koyuyorum. Çünkü bana söyleyecekleri cümleleri önceden anlamış oluyorum. Önceden karşılaştığım tiplerle beraber ve zaten öyle ortamlarda bulundum ben. İşte kadın dediğin şöyle olmalıdır, kadın dediğin böyle giyinmelidir vesaire falan diye küçüklüğümde öyle şeyler de ortamlarda bulunduğum için artık o tipteki insanların dış görünüşünü de hemen anlayıp bak bu o tipte olabilir değil onlarla aramda bir mesafe koyuyorum. Tabii ki bu bir ön yargı olabilir, ön yargı kesinlikle ama şu ana kadar hiç yanlış çıktığı olmadı. (K-3, 25, *Öğrenci, Bekâr, Yüksek Lisans, Ankara-Rize*)

K-3, çarşaf ve ferace giyimini tesettür için bir üst nokta olarak değerlendirmektedir. Gündelik hayatında karşılaştığı ferace ve çarşaf tercih eden bireylerin kadın giyimine ve tesettürüne yönelik düşünce ve yorumlarından ise

rahatsızlık duymaktadır. Çarşaf ve ferace tercih eden bireylerin giyime yönelik bu tutumlarında, kendilerinde tesettür açısından eleştirilecek bir noktanın bulunmayışının açık bir alan bırakmasından kaynaklandığı söylenebilir. Katılımcı, değerlendirmelerinin bir ön yargı olduğuna dair bir özeleştiriyi yapmaktadır. Ancak katılımcının yaşantısındaki gözlemleri, kendinde ön yargıdan ziyade bir ön bilgi oluşturmuştur. Katılımcı ifadesinin devamında henüz haksız çıkmadığını belirtmektedir.

K-3'ün önyargılı olduğunu belirttiği duruma ilginç bir şekilde K-14'te rastlanmaktadır. Günlük hayatında ferace tercih eden katılımcı, yakınlarını ve çevresini tesettür konusunda uyardığını söylemektedir:

Ben bazen uyarıyorum. Tesettürlü olduğu hâlde arkadaşım mesela bilekleri açıkta geziyor, mesela pantolon giymiş bile bacak bilekleri görünüyor, saçından mesela tel çıkmış önünden, ben bunu gördüğüm zaman uyarıyorum. Hatta ben Kâbe'ye gittiğimde umreye gittiğimde umredeki insanları bile uyardım biliyor musunuz, tesettürlüysen eğer bunu tam yapmalısın ya aman başıma da bir örtü aldım tesettürlüyüm değil, bunu tam yapmamız gerekiyor yani ben uyarıyorum. (K-14, 39, Ev Hanımı, Evli, Lise, Hatay)

K-14, gündelik hayatında ferace tercih etmektedir. Katılımcı, kendi örtünme algısına yönelik doğruları bütün tesettürlü bireylerde görmek istemektedir. Katılımcının tesettürün şeklen bütüncül bir şekilde yerine getirilmesine önem verdiği söylenebilir. Bu durumun sağlanması için ise çevresini uyarma yoluna gitmektedir.

Katılımcıların genel anlamda aktardığı olumlu görüşlere bakıldığında alışıl gelmiş tesettürlü kadın; dinin belirlemiş olduğu kurallara hem giyim olarak hem de davranış olarak uyan veya uyması beklenen bireyler olarak kabul edilmektedir.

Olumsuz tecrübelerle bakıldığında ise katılımcılar, tesettürlü kadın olgusunu kendi düşüncesini başkalarında da görmek isteyen, kuralcı bireyler olarak tanımlamaktadır. Katılımcıların bu düşüncelerinde çevrelerinde karşılaştıkları bireylerin etkisinin payının büyük olduğunu söylemek mümkündür.

3.3.5. “Tesettürlüler” Terimi Ne Anlam İfade Ediyor?

Katılımcılara tesettürlüler ifadesinin kendilerinde nasıl bir karşılık bulduğu sorulmuştur. Kimi katılımcılar tesettürlüler ifadesini görüntü ve şekilsel olarak tanımlamıştır:

K-1: “Bir çarşafly insanlar geliyor, iki de böyle bol feraceli giyen insanlar geliyor.”

Katılımcının ifadelerine bakıldığında doğru bulduğu giyimler üzerinden bir tanımlama yaptığı görülmektedir. Ferace tercih eden katılımcının kendi benimsediği giyim tercihi üzerinden bir anlamlandırma yaptığı da söylenebilir.

K-16: “Makyaj yapmayan, örtüsünü omuzlarına kadar en az indirmiş ve boydan aşağı geniş bir kıyafet tercih eden bir insan gözümde canlanıyor.”

Katılımcının ifadelerine bakıldığında, ideal tesettür olarak belirlediği özellikler üzerinden bir tanımlama yaptığı görülmektedir. Öte yandan “makyaj yapmayan” ifadesi göz önüne alındığında, makyaj ile tesettürün bir arada kullanımını yanlış olarak değerlendirdiği de söylenebilir. Kendisini başörtülü olarak tanımlayan katılımcı, sıraladığı kurallara uyan bireyleri tesettürlü olarak değerlendirmektedir.²⁹⁹

K-14, aklına modaya uyan ve tesettürüne dikkat etmeyen bireylerin geldiğini belirtmektedir:

Şu an tarz Müslüman deniyor ya böyle tesettürlüler deyince şu an aklıma o geliyor. Kısacık bilekli pantolonda giymek mesela, saçlarını çok dikkatli örtmemek tesettürlüler deyince aklıma o geliyor. Neden bilmiyorum ama çünkü çok düzgün kullanmayan kardeşlerimiz var maalesef ki modaya uyuyor. Tesettürlüler deyince aklıma o geliyor, belki onların aklına da biz geliyoruzdur bilmiyorum. (K-14, 39, Ev Hanımı, Evli, Lise, Hatay)

Katılımcının ifadelerine bakıldığında tesettürlüleri 2 tipolojide değerlendirdiği göze çarpmaktadır. Buna göre tesettürlüler denilince ilk olarak aklına; modaya uyan, saçlarını dikkatli örtmeyen ve kısa pantolon giyen bireyler gelmektedir. Katılımcı, bu tipolojinin tesettüre uymadığını düşünmekte ve eleştiride bulunmaktadır. Katılımcının tesettürlüler denilince ilk olarak aklına modaya uyan insanların gelmesi, onlara yönelik eleştirilerinden kaynaklanıyor olabilir. “Belki onların aklına da biz geliyoruzdur” ifadesinde ise kendi giyimini ilk tipolojiye karşın doğru bulduğu söylenebilir. Katılımcının tesettürlüler ifadesini doğru-yanlış giyim bağlamında değerlendirdiği söylenebilir.

K-9 hem şeklen hem de yaşayış şekli ile bir tanımlama yapmaktadır:

Tesettürlüler denince aklıma böyle çarşafını, feracesini, bol elbisesini giyen ama ahlaklı böyle dini bütün yaşayan insanlar geliyor bana tesettürlü deyince. Nice tesettürlüler var o çarşafı zorla giymiş, içinde neler ne ahlaksızlıklar yapan kadınlar var tesettürlü deyince onlar benim aklıma gelmiyor da böyle tesettürünün hakkını veren, o çarşafı bol elbiseyi giyip içinde de güzel ahlakıyla olan insanlar geliyor. (K-9, 26, Ev Hanımı, Evli, Ön Lisans, Rize)

²⁹⁹ Ben başörtülü bir insanım ama tesettürlü olduğum kişilere göre değişebilir. (K-16, 23, Öğrenci/Milli Sporcu, Bekar, Lisans, Antalya)

K-9'un tesettürlüleri daha bütüncül bir şekilde tanımlamaktadır. Katılımcının ifadelerine bakıldığında çarşaf ve ferace giyen bireyleri doğru tesettüre yakın bulduğu söylenebilir. Bunun yanında katılımcı, ahlaki yönden de giydiği kıyafete uygun davranan bireylerin aklına geldiğini eklemiştir.

Kimi katılımcılar ise tesettürlüler ifadesinin kendisinde olumsuz duygular uyandırdığından, çeşitli dışlanma ve ötekileştirme gibi çağrışımlar yaptığını dile getirmektedirler:

K-3, toplumda tesettürlülere yönelik bir takım olumsuz nitelemelerin var olduğundan bahsetmektedir:

Ya tabi şöyle toplum tarafından öğretilmiş bazı şeyler var. Bir önceki sorularda da söylediğim gibi tesettürlüler belli bir kısma kadar okumuştur, tesettürlüler şöyledir, dizilerde falan tesettürler hep fakirdir vesaire ya da temizlikçidir falan ama tabi ki de kendini geliştirdikçe bu yargılardan kurtuluyorsun. (K-3, 25, Öğrenci, Bekâr, Yüksek Lisans, Ankara-Rize)

Katılımcının tesettürlü bireylere yönelik toplumda var olan algılara yönelik gözlemlerinin yerinde olduğunu söylemek mümkündür. Ekranlarda ve medyada tesettürlü bireylere yönelik oluşturulmuş kalıp yargılar belli bir değişime uğramış olmakla birlikte hâlâ devam etmektedir. Özellikle dizi, film, sinema vb. gibi yapımlarda temizlikçi, çalışan, sosyal alt tabaka gibi rollerde tesettürlü tiplerin yer alması göze çarpmaktadır. Tiplerlerde tesettürlü bireyler çağın gerisinde, saf, yeniliklere kapalı bireyler olarak tasvir edilmektedir. Bunun yanında katılımcının belirttiği “tesettürlüler belli bir kısma kadar okumuştur” ifadesinin izdüşümlerine toplumda rastlamak mümkündür. Günümüzde tesettürlü bireylerin başarı elde etmeleri, kendilerini geliştirmeleri garip karşılanmaktadır. Bu durumlarda “tesettürlü ama ötekilerden farklı”,³⁰⁰ “tesettürlü ama çok başarılı”, “hem de tesettürlü”, “tesettürlü olmasına rağmen” gibi yorumları duymak oldukça mümkündür. K-7, bu durumdan duyduğu rahatsızlığı şu şekilde dile getirmektedir: “Gerçi sen başörtülüsün ama çok farklısın gibi cümleleri hiç duymak istemem ama çok duyuyorum. Arkadaşlar arasında da sen başörtülüsün ama çok farklısın...”

Tesettürlü bireylerin kendi başlarına bir şey başaramayacakları, mutlaka torpil desteği veya siyasi iktidar sayesinde hedefe ulaşmalarına yönelik imalar da göze çarpmaktadır. K-3 bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

³⁰⁰ Fatma Barbarosoğlu, *Kamusal Alanda Başörtülüler* (İstanbul: Profil Yayıncılık, 2016), 32.

Toplumda tesettürlü insanlara karşı tabi ki de gelişme var. Ama yine de çok hor görülüyor sen tesettürlüsün ne anlarsın ya gibisinden. Tesettürlü insanlar görüyoruz ki mesela uzay bilimlerinde ya da diplomaside birçok noktada artık çalışabiliyor ve kendini ön plana çıkarabiliyor. Buna karşın yaptıkları çalışmalarıyla değil de tesettürlü olduğu için o kadar büyük çalışmalara bile eminim torpille gelmiştir, eminim şöyle olmuştur falan ya da vay be bu tesettürlü olduğu hâlde nasıl bu kadar başarabilmiş gibi şeyler görebiliyoruz maalesef. Ben hiçbir zaman bu yargılardan kurtulamayacağımızı düşünüyorum. Çünkü toplum belli bir süreç içerisinde maalesef böyle yetiştirildi ve böyle yetiştirilmeye devam ediyor. Bunda da siyasetin çok büyük bir etkisi var tabii ki de. Bu siyaset de hiçbir zaman değişmeyeceği için bu yargılar da hiçbir zaman değişmeyecek. (K-3, 25, Öğrenci, Bekâr, Yüksek Lisans, Ankara-Rize)

K-3, tesettürlü bireylerin ulaştıkları noktalarda başarılarından çok başörtülerinin dikkat çektiğine değinmektedir. Katılımcı, tesettürlü bireylerin çalışmalarının kimi zaman şaşkınlıkla karşılandığını kimi zaman ise torpil sayesinde başarıldığına yönelik imaların olduğundan bahsetmektedir. Katılımcı bu davranışların sebebini toplumun yetiştirilme şekline bağlamakla birlikte siyasetin de büyük bir paya sahibi olduğunu düşünmektedir.

Tesettürlü bireylerin kişisel başarı elde etmesi, çeşitli meslekleri icra etmeleri gibi durumların torpille bağdaştırılmasında kalıp yargıların etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Anderson, bu tip kalıp yargıları, Amerikalıların siyahi bireylere yönelik tutumlarından yola çıkarak “İkonik Getto” yaklaşımı ile açıklama yoluna gitmiştir. Buna göre, Amerikalılar kamusal alanlarda siyahi bireyleri gördüklerinde onları “getto, suç, şiddet ve yoksulluk” kavramları ile özdeşleştirme yoluna giderler.³⁰¹ Günümüzde tesettürlü bireylerin başarı elde etmelerinin ve alışılmamış mesleklerde olmalarının kimi bireyler için torpil çağrıştırması yapması, Anderson’un yaklaşımının toplumumuzdaki bir izdüşümü gibidir.

K-17, gündelik hayatta yaşadığı durumlar sonucu psikolojik olarak etkilendiğini kötü düşüncelere kapıldığını belirtmektedir. Bunun yanında geçmişte tesettürde yaşanan olumsuz olaylardan dolayı ötekileştirme hissettiğinden bahsetmektedir:³⁰²

Ya sanki olumsuz bir cümleye başlayacakmışsınız gibi hissediyorum. Gördüğüm bu şey psikolojik olarak yaşadığım şeylerin etkisi var. Ondan sonra toplum olarak da biz zaten böyle bir süreçten geçtiğimiz için ve maalesef o kötü dönemlerde tesettürümüzü o kadar zorluklar o kadar sıkıntılar yaşamış ki. Ondan dolayı sanki tesettürlüler devamı olumsuz gelecek gibi hissediyorum ötekileştirme evet ötekileştirme. (K-17, 37, Dans Hocası, Bekâr, Ön Lisans, İstanbul)

³⁰¹ Elijah Anderson, “İkonik Getto”, çev. Tufan Göbekçin, *Sosyoloji Kitabı*, ed. Christopher Thorpe vd., (İstanbul: Alfa Yayınları, 2019), 82-83.

³⁰² Ötekileştirme meselesi damgalamalar başlığında daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Katılımcı siyasi sahneye malzeme olan başörtü yasağından dolayı olumsuz duygulara kapılmaktadır. Başörtüsünün sürekli olarak olumsuz nedenlerle medyada yer alması ve gündeme gelmesi, katılımcıda olumsuz uyarıcı hâline gelmiştir.

K-4, türban kelimesinin kendinde olumsuz duygular uyandırdığından bahsetmektedir:

Tesettürlüler kelimesi bende kötü şeyler çağrıştırmıyor açıkçası ama türban denildiği zaman ben de kötü bir algı yaratıyor, tesettürlüler denildiğinde daha çok nasıl söylesem böyle dinini gerçekten gerçekleştirebilen örtülerine dikkat eden giyimine dikkat eden, böyle tertemiz bir kadın imajı oluyor benim gözümde. Ama türban denildiği zaman daha çok aşağılanma olarak hissediyorum neden bilmiyorum. (K-4, 23, *Influencer, Bekâr, Lisans, Bursa*)

Okutan'ın araştırmasında da katılımcılardan bazılarının türban kelimesinden rahatsız olduğuna rastlanmaktadır. Katılımcılar türban kelimesini; antipatik bulmakta, ideolojik görmekte ve medyatik kullanımı sebebiyle irrite edici olarak değerlendirmektedirler. Bu sebepler dolayısıyla katılımcılar, türban kelimesini kullanmamakta ve rahatsız olmaktadır.³⁰³

Katılımcıların bu düşüncelerine bakıldığında toplumda ve gündelik hayatta birtakım ayrıştırma ve ötekileştirmeler gözlemledikleri, bu yüzden de olumsuz fikirlere sahip oldukları görülmektedir. K-4'ün türban denilince aşağılanma hissetmesi, K-17'nin tesettüre yönelik yasaklardan dolayı kötü düşüncelere kapıldığı, olumsuz bir şey söyleneceğini düşündüğü görülmektedir. Katılımcıların bu düşüncelerinin arkasında, kamusal alanda yasaklanması sonucunda başörtünün siyasi bir malzeme hâline gelmesinin yer aldığı söylenebilir.

K-4'ün, aşağılanma hissettiğini söylediği türban ve başörtü arasındaki ayrım 80'li yıllardan sonra başlamıştır.³⁰⁴ Türban kelimesi bu dönemdeki başörtü tartışmalarında laik kesim olarak adlandırılan grup tarafından laiklik karşıtı, siyasi bir simge olarak kullanılmaktaydı. Başörtüsü ise İslamcı olarak adlandırılan grup tarafından dinî bir vecibe olarak takılan örtü anlamında kullanılmaktaydı.³⁰⁵

³⁰³ Okutan, *Türkiye'de Popüler Kültür ve Din İlişkisi*, 253.

³⁰⁴ 12 Eylül 1980 darbesinin ardından YÖK genelgesiyle üniversitelerde başörtüsü yasaklanmıştır. 1981 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla Millî Eğitim Bakanlığı ile Diğer Bakanlıklara Bağlı Okullardaki Görevlilerle Öğrencilerin Kılık Kıyafetlerine İlişkin Yönetmeliği kabul edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Fatma Benli, *Türkiye'de ve Dünyada Başörtüsü Yasağı Kronolojisi (1964-2011)*, (İstanbul: İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği, 2011)

³⁰⁵ Murat Aksoy, *Başörtüsü-Türban: Batılılaşma-Modernleşme, Laiklik ve Örtünme* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005), 16.

Siyasi sahnede başörtü tartışmasının yaşanması sonucu toplumda tesettürlü-tesettürsüz, muhafazakâr-seküler, laik-İslamcı gibi dikotomik gruplar karşı karşıya gelmiştir. Taraflar arasında hem ideolojik tartışmaların olması hem de ayrıştırıcı siyasi söylemlerin sıkça gündemde yer alması, zıtlaşmayı daha da artırmaktadır. Bu durum Bauman'ın "biz" ve "onlar" ayrımıyla da açıklanıp ilişkilendirilebilir. Bauman, biz olarak anlamlandırılan grubu, ait olma şeklinde açıklamıştır. Ötekiler yani onlar ise erişilemeyen, ait olunmak istenmeyen ve anlaşılmayacağı düşünülen gruba karşılık gelmektedir. Biz ve onlar arasındaki ilişki önyargı, kıskançlık, düşmanlık gibi boşluklar oluşturabilir.³⁰⁶

Dikotomik grupların karşı karşıya gelmesinin K-18 tarafından gözlemlendiği söylenebilir. Katılımcı, tesettürlü bir birey olarak dışlanma hissettiğini belirtmektedir. Bunun yanında tam tersinin tesettürlü olmayan bireyler için de geçerli olabileceğini düşünmektedir:

Yani ikiye bölünmüş gibi dışlanmış gibi... (*Peki dışlanmış dediniz bunla neyi kastetmek istediniz?*) Yaşadığımız ortamda görüyorum da ekranda olsun, sosyal medyada etrafımızda az çok bakışlardan bile insan bir şeyleri anlıyor. Dile getirmeseler bile etrafımızda olan şeylerden gördüğüm kadarıyla. Olmaması gerekir, bu açıklar için de öyle mesela tesettürlü açıklara farklı bir gözle baktığı için. Bana göre tesettürden önce güzel ahlak. (*K-18, 48, Ev hanımı, Evli, Ortaokul, Rize*)

K-18, tesettürlü olan ve olmayan insanlar arasında bir bölünme olduğunu düşünmektedir. Katılımcı pek çok yerde bu ayrımı gördüğünü belirtmekte aynı şekilde tesettürlü olmayan bireylerin bir ayrıma dâhil olduğunu eklemektedir. Bu duruma ise iki tarafın da davranışlarının sebebiyet verebileceğini söylemektedir.

K-8 de bu ayrıma yönelik gözlemlerini aktarmaktadır. Katılımcı bahsedilen ayrımın son zamanlarda daha da keskinleştiğini düşünmektedir:

...Bu özellikle Twitter'da bunun ayrımı çok fazla sekülerler, muhafazakârlar gibi bu ayrımı kim çıkardı bilmiyorum. Ben bunu bu sene 2023 yılında duyduğumu biliyorum. Ondan öncesinde hiç böyle bir şey duyduğumu hatırlamıyorum. Evet muhafazakârlık vardı söylenilirdi, böyle şeyler ama sekülerlik ya da muhafazakârlık böyle keskin bir sınırdan ayrıldığını ben bu sene gördüm 2023 yılında, geçen sene diyelim bu insanları ayrıştırıyor. (*K-8, 23, Psikolojik Danışman, Bekâr, Lisans, Sivas*)

Siyasi sahnede yaşanan tartışmaların ve gündeme gelen söylemlerin bahsedilen dikotomik gruplar arasındaki gerilimi arttırdığı söylenebilir. Bauman'ın biz ve onlar ayrımının ülke siyasetindeki izdüşümü "biz" ve "bunlar" şeklinde kendine yer

³⁰⁶ Zygmunt Bauman- Tim May, *Sosyolojik Düşünmek*, çev. Akın Emre Pilgir, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021), 54-55.

bulmaktadır. Mevcut Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın karşısında gördüğü gruplardan “bunlar” şeklinde bahsetmesi durumun gözle görülür örneklerindendir.³⁰⁷

3.4. Katılımcıların Tesettür, Kimlik ve Mekân İlişkisi

Bu başlık katılımcıların kimlik ve tesettür ilişkisini kapsamaktadır. Bu noktada katılımcıların tesettür, kimlik ve de Müslüman kimliğe yönelik düşüncelerine yer verilmiştir. Katılımcıların tesettürlü bir birey olarak yaşadıkları çeşitli durumlar da ele alınmıştır. Bunun yanında katılımcıların kişisel alanlarında yürüttükleri hobiler ve tercihler noktasında ne gibi tepkiler aldıkları veya diğer tesettürlü bireylere ne gibi tepkiler verdikleri de değinilen konular arasındadır. Ayrıca katılımcıların tesettürlü bir kimlik olarak yaşadıkları mekânsal durumlar da ele alınmıştır.

3.4.1. Tesettür ve Kimlik: “Kendimi Tesettürlü Olarak Görmüyorum”

Katılımcılardan bazılarının, giyim tercihi fark etmeksizin kendilerini tesettürlü olarak görmemeleri göze çarpan bir durumdur.

Gündelik hayatında çarşaf giymeyi tercih eden K-13, kendisini tesettürlü olarak görmemektedir. Katılımcı, davranışları açısından kendisini tesettür ile bağdaştıramamaktadır:

Hiç aslında bakarsanız çok can alıcı bir soru sordunuz (*Neler söylemek istersiniz?*) Kendimi hiç tesettürlü bir kadın olarak yani çarşaf giyiyor olmama rağmen o şerefte görmüyorum (*Peki ne yapsaydınız o şerefte görürdünüz, kendinizde ne tür eksiklik görüyorsunuz mesela çarşaf giymeme rağmen dediniz?*) Ya biraz daha usturuplu, biraz daha oturaklı, biraz daha çekingen, ne bileyim daha mutaassıp, bir laf söylendiği zaman yüzü kızaran, hayali birisi olsaydım o zaman öyle düşünürdüm benim hakkımda ama şu an öyle hissedemiyorum. (*K-13, 35, Ev Hanımı, Evli, Lisans, Hatay*)

K-13, giyim yönünden tesettüre uyduğunu düşünmektedir. Katılımcının tesettür algısı ve doğru örtünme şekline yönelik sorulara verdiği cevaplardan bu sonuca varmak mümkündür. Ancak K-13 tesettürü, giyim ile sınırlamamaktadır. Çarşaf giymeyi tercih eden katılımcı, davranış ve kişilik yönünden kendini tesettüre uygun bir karakter olarak görmemektedir. Katılımcının kendine yönelik sorguladığı

³⁰⁷ Örnek için bk. TRT Haber, “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Bunlar siyasi kariyer peşinde koşan kifayetsiz muhterislerdir” (Erişim 20 Haziran 2024); Ege Postası, “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Bunlar Avara kasnak gibi...!” (Erişim 20 Haziran 2024); Euro News, Erdoğan, “Gezi Parkı olaylarında camide bira içildiği iddiasını yineledi: Bunlar çürük, bunlar sürtük” (Erişim 20 Haziran 2024); Sabah, “Başkan Erdoğan “Asla prim vermeyin” diyerek uyardı: Bunlar sirk cambazı” (Erişim 20 Haziran 2024); Investing.com, “Cumhurbaşkanı Erdoğan: “Ülkemizi Suriyelileştirmek için can atan bunlar değil mi?” (Erişim 20 Haziran 2024).

noktalarda toplumun tesettürlü bireylerden beklentilerinin etkisinin olduğu söylenebilir. Toplum için tesettürlü kadın, giyimin yanı sıra -katılımcının de belirttiği özelliklerde- çekingen, utangaç, kendini geri planda tutan bir kişilikte olmalıdır. Bu özelliklerin toplum tarafından tesettürlü kadınlar için idealize edildiğini söylemek mümkündür. Katılımcı toplumun idealize ettiği özelliklerin kendisini ideal karaktere dönüştürmesi gerektiğini düşünmektedir. Katılımcı, kişilik olarak bu ideal özelliklerde olmadığını belirtmekte ve kendisini suçlu hissetmektedir. Bu yüzden katılımcı, çarşaf giyiyor olmasına rağmen toplumun idealize ettiği özelliklerden dolayı kendisini tesettürlü olarak tanımlamaktan kaçınmaktadır. Bu durumda toplumun tesettürlü kadınlara yüklediği anlamların, bireylerde bir çeşit yetersizlik hissi yarattığı söylenebilir. Günümüzde dindar kesim, modernitenin totalleştirici yönünü eleştirmektedir.³⁰⁸ Ancak muhafazakâr kesim, yarattığı ideal tiplerle tesettürlü bireyleri de totalleştirmektedir. Toplumun bu totalleştirme alışkanlığı, tesettürlü bireylerin özgürlüklerine set çekmektedir. Bu noktada Durkheim'ın özgürlüğe yönelik düşüncelerine başvurabiliriz. Durkheim'a göre bireyin özgürlüğünden söz edilemez. Çünkü özgürlük, bireyin değil toplumun özelliğidir. Toplum baskı yaparak bireylerin arzularını kontrol altında tutar.³⁰⁹ Bu noktada toplumun tesettürlü bireylere yüklediği anlamın, katılımcının özgürlüğünü kısıtladığı ve kendini sorgulamasına neden olduğu söylenebilir.

K-16, tesettürü dikkat çekmeyen bir görüntü olarak düşünmektedir. Katılımcı kendisini başörtülü olarak tanımlamakta ve günlük yaşam pratiklerinden dolayı yeterince tesettüre uymadığını düşünmektedir:

Ben başörtülü bir insanım ama tesettürlü olduğum kişilere göre değişebilir. Tesettür dediğim gibi daha derin, daha ayrıntı isteyen bir konu. İnsanların mahrem yerlerini örtmesiyle birlikte tepeden tırnağa dikkat çekici olmadan bir görüntü elde etmesi demek aslında. Bu benim için geçerli bu tanım ben çok tesettürlü olduğumu düşünmüyorum, evet başörtülü bir insanım oldukça dikkat etmeye çalışıyorum, vücut hatlarımı belli etmeyecek kıyafetler tercih etmeyi seviyorum ama dinin yerine getirdikleri kadar bu konuda ne denir hassasım aslında ama yerine getiremiyorum diyelim yaşantı olarak yaptıklarımın kaynaklı. (K-16, 23, Öğrenci/Milli Sporcu, Bekâr; Lisans, Antalya)

Katılımcının kendini tesettürlü olarak tanımlamayışına dair iki nokta dikkat çekmektedir. İlk olarak katılımcı, tasvir ettiği doğru tesettür şekline uymadığından dolayı kendisini tesettürlü olarak tanımlamamaktadır. Katılımcı, elinden geldiğince

³⁰⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Göle, *Modern Mahrem*; Göle, *Melez Desenler*, 19-27.

³⁰⁹ Emile Durkheim, *Sociology and Philosophy*, çev. D.F.Pocock (Oxon: Routledge Revivals, 2010), 37-38.

tesettüre uymaya çalıştığını ve hassas olduğunu belirtmektedir. Buna karşın yerine getiremediğini de dile getirmektedir. İkinci olarak ise “tesettürlü olduğum kişilere göre değişebilir” ifadesinden yola çıkarak toplumun katılımcının tesettürüne yönelik bakışı göze çarpmaktadır. Katılımcının toplum tarafından tesettürlü olarak kabul edilmeme ihtimali, kendisini başörtülü şeklinde sınırlandırarak anlamlandırmasına neden olmuştur.

K-11, kendini tesettürlü biri ile bağdaştırmamaktadır. Katılımcının bu düşüncesinin sebebi ise kendisini tesettürlü olarak değerlendirmemesidir. Ayrıca katılımcı, tesettüre uyamadığını ve bu durumun elinde olmadığını dile getirmektedir:

Ya ben çok böyle tam tesettürlü biriyle kendimi çok bağdaştıramıyorum çünkü kendimin de öyle olmadığını biliyorum o yüzden bir bağ kuramıyorum ama doğru olanın o olduğunun da farkındayım biliyorum. ... Yaşın ilerledikçe biraz gözlemledikçe kendini nasıl rahat daha rahat hissedeceksen o şekilde davranmaya başlıyorsun. Mesela ben şu an tesettürlüyüm ama ilk kapandığım zamanlardaki gibi olamıyorum hiçbir şekilde mesela saçım gözüktüyor, mutlaka gösteriyorum. Tamamen kapatamıyorum. Bu benim elimde olan bir şey değil. (K-11, 22, Öğrenci, Bekâr, Lisans, Rize)

Katılımcı, tesettürü doğru şekilde uygulamadığını belirtmektedir. Gittikçe daha rahat davranmaya başladığını belirten katılımcı, saçının gözüktüğünü ve tamamen kapatamadığını belirtmektedir. Katılımcının ifadelerinde dikkat çeken nokta, doğru kabul ettiği durumları uygulayacak gücün elinden gelmeyeceğini düşünmesidir. Katılımcının kabul ettiği doğrularındansa isteklerinin ve arzularının daha ağır bastığı söylenebilir.

Katılımcıların tesettürlerine yönelik görüşlerine bakıldığında, kendilerinde eksiklik hissettikleri görülmektedir. K-13, çarşaf giymesi ile kişiliğinin tezat olduğunu düşünmektedir. K-11 ve K-16’da ise doğru tesettür algılarına karşın gündelik yaşam akışının ve arzuların daha baskın geldiği görülmektedir.

Kendini tesettürlü olarak görmeyen, kabul etmeyen katılımcıların yanında tesettürünü yeterli bulmayan bireyler de bulunmaktadır.

K-2, giyim tarzını açıklamakta ve tercihlerinin tesettüre uymadığını düşünmektedir:

Şöyle aslında tam tesettür de denemeyebiliyor bazen giyim tarzıma. Bu biraz hijab tarzına da kayabiliyor. Biraz bone gibi şal takıyorum, onun dışında pantolon giyiyorum. Etek her zaman giymiyorum, pantolon üstü tunik tarzında giyinmeyi tercih ediyorum başımı da bone tarzında bağlamayı tercih ediyorum. (K-2, 25, Özel Sektör, Evli, Ön Lisans, Rize)

Katılımcının cevabında yer alan “tam tesettür de denebiliyor” ifadesine bakıldığında kendi perspektifinden bir değerlendirme yapmadığı göze çarpmaktadır. Katılımcının tesettürüne dair düşüncelerinde kendisinden ziyade toplum gözünde bir değerlendirme yaptığı görülmektedir. Katılımcı, görüşmede eşinden, ailesinden ve çevresinden eleştiri aldığını belirtmektedir. Katılımcının aldığı eleştirilerin, kendi tesettürüne yönelik düşüncelerinin önüne geçtiği söylenebilir. Katılımcının bu eleştiriler etrafında kendinden ziyade başkalarının gözüyle bir değerlendirme yaptığı söylenebilir.

Çarşaf giymeyi tercih eden K-9, tesettürünü ideal olarak değerlendirmemekte ve daha iyisi için çabaladığını belirtmektedir:

En güzel tesettürlü olduğumu tabi ki düşünmüyorum. Tesettürlü olmaya, tesettürün hakkını vermeye çalışıyorum, çabalıyorum. Bazen böyle daha tesettürlü olmam gerektiğini düşünüyorum. Bazen yapamamak bile daha da daha güzelini yapmaya çabalayacağımın bilinci var bende. İnşallah da olur daha da güzel tesettür olur. (K-9, 26, *Ev Hanımı, Evli, Ön Lisans, Rize*)

K-9’un ifadelerinde dikkat çeken nokta, çarşaf giyiyor olmasına rağmen kendi tesettürünü yeterli bulmamasıdır. Katılımcı, tesettürünü yetersiz görse bile daha iyiye ulaşmak için çabalamaktadır. Bu noktada katılımcının çarşaf giyiyor olmasına rağmen ideal bir tesettür koduna sahip olduğu söylenebilir. Bu ideal tesettür kodu, katılımcının zihninde bir şekilde varlığını sürdürmekte ve baskınlığını hissettirmektedir. Bu yüzden katılımcı, kendi tesettürünü ideal olarak tanımlamamakta zihnindeki ideale ulaşmak istemektedir.

Katılımcıların ifadelerine genel olarak bakıldığında kendilerini tanımlama durumları, tesettüre yükledikleri anlamlarla yakından ilişkilidir. İfadeleri verilen katılımcılar, tesettürü üst seviye arketip bir kapanma olarak düşünmektedirler. İdeal olana yaklaşamadıkları için kendilerini tesettürlü olarak tanımlamaktan kaçınmaktadırlar. Bunun yanında toplumun tesettürlü bireylerden bürünmesini beklediği şekil veya kişiliğin de etkisi vardır. Toplumun tesettürlü kadınlardan beklentileri genel olarak; şekilsel anlamda bol bir örtü ile vücudunun tamamını örten (pardösü, ferace vb.) giysiler giymeleri, davranış olarak ise sessiz, sakın ve uysal bir karakterde olmalarıdır. Bu tip beklentilerin katılımcılarda bir eksiklik ve kusurlu olma hissiyatı yarattığı söylenebilir.

Katılımcıların tesettürlerine yönelik ifade ve değerlendirmeleri göz önüne alındığında bir nevi kimlik çatışmaları yaşadıkları da söylenebilir. Âyetlerde emredilen

şekilde giyinmedikleri gerekçesiyle kendilerini tesettürlü olarak görmeyen katılımcıların görüşleri, dinî emirlere gösterdikleri hassasiyet ile açıklanabilir. Burada dikkat çeken nokta ise örtünmenin en üst noktası olarak değerlendirebileceğimiz çarşaf dahi, katılımcıların kendilerini tesettürlü olarak tanımlamalarında yeterli olmamıştır. Bu durum Bauman'ın kimlik sorununa yönelik yaptığı yorum ile benzerlik göstermektedir:

Kişi, ne zaman kendisinin nereye ait olduğundan *kuşku duyarsa*, kimlik üzerine o zaman düşünüyor. Yani, ortada görünen davranış biçimleri ve kalıpları arasında kendisinin nerede durduğundan ve etrafındaki insanların kendisinin bu duruşunu/yerini doğru ve uygun kabul edeceklerinden nasıl emin olacağından (sonuçta bu bilindiğinde her iki taraf da birbirlerinin varlıklarında nasıl davranmaya devam edeceklerini bileceklerdir) emin olmadığı zaman. “Kimlik”, *işte bu belirsizlikten kaçış arayışına verilen addır*.³¹⁰

Çarşaf giymeyi tercih eden K-13, tesettürünün kişiliğine de nüfus ederek kendisini; olamayacağını düşündüğü, çekingen, usturuplu ve oturaklı bir karaktere dönüştürmesi gerektiğine inanmaktadır. Bu yüzden kendini “tesettürlü olma şerefinde” görmemektedir. Toplum tarafından yaratılan tesettürlü kadın imgesi, katılımcının kendisine yönelik düşüncelerini olumsuzla dönüştürmektedir. Katılımcı Bauman'ın da bahsettiği davranış biçimleri ve kalıpları arasında kendine yer bulamamaktadır. Bu noktada toplumsal olarak yaratılan bir sorun, katılımcı tarafından bireysel çabalarla çözülmeye çalışılmaktadır.³¹¹ Toplumsal olarak yaratılan sorun: “İdeal tesettürlü kadın nasıl olmalıdır?”. Katılımcının çözmek zorunda hissettiği sorun ise “Nasıl ideal tesettürlü kadın olurum?” dur.

K-3'ün “tam tesettür de denemeyebiliyor” ifadesi ise toplumun kabulleri doğrultusunda şekillenmektedir. Katılımcı başkasının gözünde ideal Müslüman kadın giyiminde kabul edilmediğini düşünmekte dolayısıyla kendini tesettürlü olarak görmemektedir. Aynı şekilde K-16'nın “ben başörtülü bir insanım ama tesettürlü olduğum kişilere göre değişebilir” ifadesi de bu durumu destekler niteliktedir.

³¹⁰ Zygmunt Bauman, *Parçalanmış Hayat Postmodern Ahlâk Denemeleri*, çev. İsmail Türkmen (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001), 113.

³¹¹ Bauman, *Parçalanmış Hayat*, 113-114.

3.4.2. Tesettür ve Müslüman Kimlik İlişkilendirmesi: “Beni Bir Rahibe’den Ayıran Şey Nedir?”

Katılımcıların, tesettürün Müslüman kimliğin göstergesi olup olmamasına yönelik düşüncelerinde 2 görüş tespit edilmiştir.

Katılımcılardan 13’ü, tesettürün Müslüman kimliğin göstergesi olduğu fikrine katılmaktadır. Bu görüşe ilişkin düşünceler şu şekildedir:

Düşünüyorum, Allah’ın ayetini başımda başımın üstünde taşıyorum demek yani ben bir Müslümanım ve bunu da Allah’ın bana verdiği emri bakın size gösteriyorum, bu şekilde giyimimle başımdaki örtüyle bunu gösteriyorum demek. (K-9, 26, *Ev Hanımı, Evli, Ön Lisans, Rize*)

K-15, tesettürün kadınlar için Müslümanlık emaresi olduğunu düşünmektedir:

Müslüman kimliğim önemli bir şimdi İslam diyor ya üzerimizde emaresini göstermek ister tesettür de bir nevi bizim İslam emaremiz oluyor. Dışardan baktığımız zaman bir kadın ilk önce Müslümanlığını tesettürü ile gösterir o şekilde de bir gösterim oluyor. (K-15, 21, *Kuran Kursu Öğreticisi, Bekâr, Ön Lisans, Kırıkkale*)

K-9’un düşünceleri, K-14 ile benzerlik göstermektedir:

Evet çok doğru başı kapalı birini gördük mü kesinlikle diyoruz bu Müslümandır. Ama açık birine ne nasıl bakarız Müslüman ya da olmayabilir diye bakabiliriz. Tesettürlü bir insana kesin gözüyle bakarız efendim bu bilinçli bir Müslüman diye güzel bir tesettürü varsa. Ama tesettürsüz insana da Müslüman mı değil mi diye bir düşünürsün hanı. (K-9, 26, *Ev Hanımı, Evli, Ön Lisans, Rize*)

K-4, ifadeye katılmakta dinî bir gerekçe için tesettürlü olduğunu belirtmektedir:

Bu ifadeye katılıyorum. Çünkü inandığım dinin gerekçesi olarak bunu takıyorum. Bunu bir tarz veya bir şey olarak takmıyorum. En başında bunu, bunun için takmadım ve inandığım dinin bir gerekçesi olarak takıyorum. Fakat aynı zamanda kendim olmayı da seçiyorum. Yani kendimi rahat hissetmediğim şekilde kullanmamayı tercih ediyorum. Beni böyle rahat hissettirdiği için böyle kullanıyorum, bu şekilde ele alıyorum. (K-4, 23, *Influencer, Bekâr, Lisans, Bursa*)

“Giysi, bireyin kişiliğinin ve kimliğinin ifadesinde en önemli iletişim aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Giysiler, bireylerin gizli toplumsal kimliklerini ifade etmelerine olanak sağlar.”³¹² Bunun yanında dinin hem kimlik hem de giyim üzerinde önemli etkileri vardır. Din hem kültürün hem de toplumun yapı taşlarından biridir. Dolayısıyla din, kimlik tanımlamalarında kendisine önemli bir yer bulmaktadır.³¹³ Tesettür ise İslamlaşmanın en görünür simgesi olmakla birlikte Müslüman kimliğin işaret dilidir.³¹⁴ Katılımcıların ifadelerine bakıldığında dini, kimliklerinin bir parçası

³¹² Nevbahar Göksel, “Gençlerde Giyim Modası ve Kimlik İlişkisi”, *Yedi*, 1/1 (Temmuz 2017), 49.

³¹³ Ali Coşkun, “Din ve Kimlik”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (Ocak 2003), 5.

³¹⁴ Göle, *Melez Desenler*, 120.

olarak gördükleri ve giyimleri üzerinden de yansıttıkları görülmektedir. Katılımcılar, tesettür ve Müslüman kimliği, dinî vecibe açısından ilişkilendirmektedirler. Tesettür, bu noktada dinî vecibeyi yerine getirme aracı olarak bir kimlik göstergesi ve dışavurum hâline gelmektedir.

Tesettür ve Müslüman kimliğe yönelik ilişkilendirmelere diğer araştırmalarda da rastlamak mümkündür. Aygün'ün araştırmasında katılımcılar, kimlik ve imaj arasında bağlantı kurmaktadırlar. Bazı katılımcılar imajı, kişinin görünür tarafını göstermesi olarak tanımlamakta ve tesettürü bu anlamda dindar kimliğin dışarıya sunulmuş biçimi olarak değerlendirmektedirler.³¹⁵

6 katılımcı ise tesettürün Müslüman kimliğin bir göstergesi olmadığını düşünmekte ve çeşitli sorgulamalarda bulunmaktadır.

K-19, kıyafetler aracılığıyla kimliğe yönelik yapılan çıkarımları sorgulamaktadır:

Kadınlar için dış kıyafetle dinin vurgulanması ön planda olduğu için kimlik sorgulaması yapılabiliyor. O yüzden kimliğim olarak kabul etmesem de öyle görünebiliyorum. Peki beni bir rahibeden ayıran şey nedir? İşte bu farkın cevabını kimliğim olarak kabul edebilirim. (K-19, 28, *Ressam, Bekâr, Üniversite Terk, Kırıkkale*)

K-19, tesettürün din ile özdeşleştirilmesi problemine dikkat çekmektedir. Bu noktada tesettür, kadınlar için dinî kimlik sorgulamasını mümkün kılmaktadır. Katılımcı bu noktada toplumun tesettürlü bireylere kimlik yerleştirmesini eleştirmektedir. Katılımcının, toplumun dindar kimliği şekilci bir bakış açısıyla tasvir etmesine karşı olduğu söylenebilir. Katılımcı, toplumdan dış görünüşten ziyade insani, görünmeyen niteliklerle kimlik yaklaşımında bulunmasını beklemekte ve gerçek cevabın farkına varılmasını istemektedir.

K-19'un tesettürün şekil odaklı yorumlanmasına yönelik soruları, Çetin'in araştırmasında yer alan bir katılımcıyla benzerlik taşımaktadır. Katılımcı, tesettürü kendi kimliğinin bir parçası görmektedir. Bunun yanında çarşafı kadınların tesettüre yönelik hassasiyetlerini aşırı bulmakta ve Katolikleri çağrıştırdığını düşünmektedir.³¹⁶

³¹⁵ Aygün, *Başörtülü Kadın Kimliklerin Instagram'da Görünürlüğü*, 146.

³¹⁶ "...Başlarında çok katı çarşafı bir kadın vardı. Katolikleri çağrıştırıyor bana hala. Peçe takanlara bile kızardı. Burnun altından iğnelemek gerekiyormuş. Bunun dışındaki çarşaf takmaya uygun değilmiş. Bu yüzden bir ablayı aforoz etmişti. Eğer bonen görünürse örtünün altından bunun anlamı 'ben boşum' demektir filan. Beni hiç etkilemediler yani. Benim için İslami kimliğin bir parçası. İman ediyorum sonuçta.", Çetin, *Moda ve Değişen Tesettür Algısı Üzerine Bir Araştırma*, 108.

Toplumda tesettürlü ve başörtülü bireyleri dindar olarak görme durumunu örneklendirmek mümkündür. Sungur'un araştırmasında yer alan bazı katılımcılar, başörtülü kadınları daha dindar olarak tanımlamaktadırlar.³¹⁷ Katılımcılardan bazıları ise başörtüsünün dindarlık için bir ölçüt kabul edilmesine karşıdır.³¹⁸ Türkmen'in araştırmasında yer alan bir katılımcı, başörtüyü dindarlıkla özdeşleştirmemektedir. Ancak başörtülü birini görür görmez dindar olduğunu düşündüğünü de eklemektedir.³¹⁹

K-11 ve K-3, toplumda yer alan tesettürlü-dindar ilişkilendirmesini eleştirmektedir:

Yani ben çok öyle görmüyorum açıkçası (*Neden mesela?*) Ya çünkü tesettürlü olmayıp namazını kılan ama tam tesettürlü olup çok yanlış, çok başka şeyler yapan insanlar da var. Ama tesettürlü olmayıp çevremde de namazını kılan, orucunu tutan insanlar da var. O zaman bu insanın saçı açıksa bu insan Müslüman olmuyor mu yani. Ben o yüzden çok tesettürlü onu çok bağdaştırmıyorum. (*K-11, 22, Öğrenci, Bekâr, Lisans, Rize*)

Ben tamamen karşıyım buna ... Bir kadın da tesettürlü değilse sen Müslüman değilsin, kafasındayız. Ama tesettürlü bir insanın çevresindeki ortamıyla ya da kendi düşünceleriyle bunu tamamen oluşturup tesettüre girmesinin ne kadar zor olduğunu hiçbir şekilde anlayamıyoruz. Ben şuna da çok karşıyım tesettürlüysen şunu yapma, tesettürlüysen şunu yapmalısın gibisinden bir algı oluşturmaya gerçekten aşırı karşıyım. Çünkü benim öyle arkadaşlarım var ki tesettürsüz olup tırnaklarındaki ojeleri silip 5 vakit namazını kılan insanlar tanıyorum, ben hatta dışardayken mesela namazlarımı kaçırabiliyorum ama açık olduğu hâlde bunu hiçbir şekilde kaçırmayıp seccadesini yanında taşıyan insanlar tanıyorum. Yani o yüzden Müslümanlık belli bir

³¹⁷ “Tabi başörtülü kadınların daha dindar oldukları noktasında bir kanaate ben de sahibim. Doğrudur. Yani başörtülü olmak, başörtülü kadının varlığı, davranışı daha doğrusu daha dindar olma noktasında bir göstergedir diye düşünüyorum.” Sungur, *Postmodern Tüketim Anlayışında Dindar Yaşam Biçimleri*, 297.

³¹⁸ “...Mutlaka şimdi farklı, mesela demin güzel bir şey dediniz. Şimdi 1980-90'larda Türkiye'mizde dinin maalesef dinimizin yasaklı olduğu dönemlerdeydi. Din yasaklı olunca ne oldu bu sefer, bizim gördüğümüz işte birisi örtündüğü zaman hoşumuza giderdi. Birisi Allah dediği zaman böyle bir devirde Allah peygamber diyen de var. Böyle bir olgu olduğu için o zaman çok daha farklı yani kişi sadece başını örtse bile biz buna dindar kesim gözü ile bakıyorduk. Ama bugüne baktığımız zaman biz neyi eleştiriyoruz bakın o 80'li 90'lı yıllarda birisi başını ufaktan bir örttüğü zaman bak müslümandır, dindardır algısı oluşuyordu. Ama şu anda 80'li 90'lı yıllar gibi örtünen bir bayana biz dindar gözü ile bakmıyoruz. Niye bakmıyoruz. Genel Türkiye'miz için konuşuyoruz şu anda İslamiyet yasak diye bir şey yok. Herşey serbestleşti. Şu anda İslamiyeti, her türlü istediğin gibi kılık kıyafeti giyebiliyorsun. Niçin sen de giyinemiyorsun. O zamandaki dindar olan kesimler bir başörtüsüyle dindar kesim idi. Ama şu anda bir başörtüsüyle dindar olan o dönemdeki kıyas yaptığımızda aynı bayan. Bu dönemde bunu giyerse, onu dindar kesimden saymıyoruz. Bu işte müslümandır, bu da böyle bir müslüman diye algılıyoruz. Çünkü şu anda serbestlik olduğu için herkes istediği gibi giyinebilir. Müslüman istediği gibi giyinebilir fakat dine uymak şartı ile.” Sungur, *Postmodern Tüketim Anlayışında Dindar Yaşam Biçimleri*, 298.

³¹⁹ “Kapalı bir kız görünce onun inançlı bir Müslüman olduğunu düşünüyorum. Bu onun inançlı olduğunu gösterme biçimi, başı açık inançlı kadınlar da tanıyorum. Yani illâ li türbanla dindar olunmaz. Ama şu da var ki, türbanlı bir kadını görür görmez yanlış bir şey düşünmeden, onun inançlı ve dindar olduğunu anlarsın.” Buket Türkmen, “Laikliğin Dönüşümü: Liseli Gençler, Türban ve Atatürk Rozeti”, *İslamın Yeni Kamusal Yüzleri*, ed. Nilüfer Göle, (İstanbul: Metis Yayıncılık, 2017), 133.

algılara, bir dış görünüşe falan kesinlikle indirgenemez, indirgenmemesi gerekiyor. (K-3, 25, Öğrenci, Bekâr; Yüksek Lisans, Ankara-Rize)

Katılımcıların aktarımlarına bakıldığında dinin, dış görüş ile özellikle de tesettürle bağdaştırılmasından rahatsız oldukları görülmektedir. Katılımcılar, tesettürlü bireylerin tam anlamıyla dinin gerekçelerini yerine getirmediklerini belirtmekle birlikte çevresinde saçlı açık tanıdıklarının ibadetlerine devam ettiklerini aktarmaktadırlar.

K-3 ve K-11'in düşüncelerinin, Çetin'in araştırmasında yer alan bazı katılımcılarla uyduğu görülmektedir. Katılımcılardan bazıları, başörtüsünün İslamî kimlik için vazgeçilmez olmadığını düşünmekte, saçlı açık olup daha dindar tanıdıklarının olduklarını belirtmektedirler. Bazı katılımcılar, her tesettürlü bireyin ahlaklı olmadığını düşünmekte; yine saçlı açık olan, daha dindar olarak nitelendirdikleri tanıdıklarından örnek vermektedirler. Bir katılımcı ise tesettür ile dindarlık arasında bir yorumlama yapmaktadır. Katılımcı, tesettürün olmazsa olmaz bir dinî gereklilik olmadığını düşünmektedir. Düşünceleri diğer katılımcılarla benzerlik taşımakla birlikte, kendisinin tesettürlü olmadığını fakat namaz, oruç gibi ibadetlere çok dikkat ettiğini belirtmektedir.³²⁰

Toplumdaki dinî algılar göz önünde bulundurulduğunda kadınlar için tesettür, Müslüman kimliğinin ilk belirtisi olarak görülmektedir. Bu algı doğrultusunda toplum tarafından tesettür ve Müslümanlık arasında bir özdeşleştirme yapılmaktadır. Toplumun şekilsel bir Müslümanlık anlayışında olması ibadet ve dinî boyutun geri planda kalmasına neden olmaktadır. Bu şekilsel din anlayışı, tesettürün ibadetten daha önemli görülmesine yol açmaktadır. Bu durum tesettürlü olmayan kadınların, seküler bireyler olarak değerlendirilmesini beraberinde getirmektedir.

Tesettür, Sungur'un deyiimiyle kadınlar açısından dindarlık timsali olarak görülmektedir.³²¹ Katılımcıların ifadelerine bakıldığında toplumun tesettüre yüklediği algının tam olarak gerçeği yansıtmadığı göze çarpmaktadır. Tesettürlü olmayan bireylerin hayatında da dinin önemli bir yerinin olduğu görülmektedir.

Din, sekülerleşme sonucu toplum hayatı ve kültüründeki etkisini kaybetmeye başlasa da modern toplumlarda bir şekilde varlığını sürdürmektedir.³²² Verilen ifadeler

³²⁰ Çetin, *Moda ve Değişen Tesettür Algısı Üzerine Bir Araştırma*, 128-129.

³²¹ Sungur, *Postmodern Tüketim Anlayışında Dindar Yaşam Biçimleri*, 130.

³²² Ünver Günay, *Din Sosyolojisi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2012), 421.

özelinde toplumun seküler kabul ettiği bireylerin, yanlarında seccade taşımaları ve ibadet etmeye özen göstermeleri bu durumun örnekleri arasındadır.

Tesettürün Müslüman kimliğin göstergesi olmadığını düşünen katılımcıların görüşlerine bakıldığında, dinî kimliğin şekilsel bir görüntüyle özdeşleştirilmesine karşı oldukları görülmektedir. Bunun yanında tesettürün, bir dindarlık ölçütü olarak kullanılması eleştirilen diğer noktadır. Katılımcılar, dinî kimliğin şekilsel ölçütlerle sınırlandırılmasına karşı gelmekte ve çevrelerinden tesettürlü olmayan bireylerin ibadetlerine yönelik hassasiyetlerini örnek vermektedirler.

3.4.3. “Tesettür Erkeklerde de Görünür Olmalı”

Katılımcılardan bazıları tesettürün Müslüman kimliğin göstergesi olup olmaması durumuna farklı pencereden bakmaktadırlar. Bazı katılımcılar, tesettür açısından erkekler için herhangi bir dış gösterge olmayışına dikkat çekmektedirler.

K-5’in konuya yönelik düşünceleri şu şekildedir:

Dışarıdan biri baktığında bize tesettürlü olarak, gerek başörtümüz giyimimiz olarak bizi gerçekten Müslüman olarak hemen söyleyebilir, öbür türlü mesela erkeklerde mesela erkeklerin gözlerine inmiş tesettür ayeti göz kapaklarına inmiş ama erkeklere baktığında bunun Müslüman olup olmadığını anlayamazsın. Ama kadınlarda başörtümüz olduğu için direkt böyle Müslüman olarak da bir kimliğimiz görünüyor. (K-5, 25, *Influencer, Bekâr, Lisans, Bursa*)

K-5, tesettür ayetinin ilk olarak erkeklere indiğini belirtmektedir. Dış görünüş açısından ise başörtünün kadınlara Müslüman kimlik atfettiğini ve erkekler için ise böyle bir durumun olmadığını dile getirmektedir.

K-8, tesettürlü kadınların fiilleri tartışmaya açık bir hâle gelirken Müslüman erkekler için aynı şeyin geçerli olmadığını ifade etmektedir:

Evet önemli bir göstergesi ama bu tartışmaya biraz açık gibi. Çünkü kadınlar için bu kadar somut bir dış vurumu varken erkekler için bu kadar somut bir dışavurumu yok. Bu noktada kadınların eleştiriye açık olmasına, önemli bir hedef hâline getiriyor bu aslında. İşte Twitter’da ya da sosyal medyada diyelim genel başlık altında çok fazla linçlenmesine, çok fazla eleştirilmesine sebep olabiliyor. Bu tesettürlü görmek başın da kapalı şu niye yapıyorsun, başın da kapalı bunu yapıyorsun gibi. Bu noktada bu somut bir şey olduğu için ve gözle görülebilen her anımızda olduğu için insanlar bu noktadan vurabiliyor ama erkekler için böyle bir şey söz konusu değil Müslüman erkeklere niçin bunu yaptın denilmiyor. (K-8, 23, *Psikolojik Danışman, Bekâr, Lisans, Sivas*)

K-8, Müslüman erkeklerin fiillerine yönelik herhangi bir eleştiri olmazken tesettürlü kadınların sorgulanmasını eleştirmektedir. Bu durumun sebebinin, toplumun tesettürlü kadınlara yüklediği geleneksel ve ataerkil bakışlı rol modelden kaynaklandığı söylenebilir.

K-7 yaşadığı bir olayı anlatmakta, erkeklerin tesettür ve davranış konusunda herhangi bir kural gözetmeyişi eleştirmektedir:

Mesela erkekler için bir sınırlama yok mu, onlar için bir örtünme bir davranış değişikliği yok mu mesela. Diyelim ki tokalaşmak, tokalaşmak İslam'da kadına da erkeğe de karşı cinsler açısından diyelim ki mesela öyle söyleyelim yasaklanmış, hoş görülüyor ama bu erkek arkadaş ben örtülü olduğum için benim yanımda yapıp gidip bir başı açık bayanla tokalaşabilir. Bununla ilgili şöyle küçücük bir anımı anlatacağım. Bugün Marmara Üniversitesi'nde artık hangi alanda bilmiyorum, doçentliğini falan halletmiş bir arkadaşımız var. Bir zamanlar aynı okulda öğretemdik. Bu arkadaşımız benimle konuşurken kafası hep böyle yerde olurdu, sürekli böyle tasavvufi cümleler kurardı. Sanki normalde de böyle konuşuyormuşuz gibi. Ama aynı arkadaşı bir gün çay ocağında, okulumuzun çay ocağında başı açık felsefe öğretmeni bir arkadaşımız vardı, başının açıklığı doğrultusunda yaşayan bir arkadaşımızdır, rahattı. Ama bizim bu benim yanımda şu anda Marmara üniversitesinde üst düzey hoca olan bu arkadaşımız benim yanımda böyle kafası yerden kalkmayan tasavvufi tasavvufi cümleler kuran böyle arkadaşımız ona şşşttt kız naber gibi bir şey söylemişti. Aklımdan çıkmıyor biliyor musunuz, yıllar geçti üzerinden. Ona bana başka ona başka davranacağını kim söylüyordu, bu bizdendir bununla böyle konuşmalıyım. (K-7, 55, Öğretmen, Evli, Lisans, İstanbul)

K-7'nin anlattığı duruma benzer türde bir olayı, Yalçın'ın araştırmasında yer alan bir katılımcı paylaşmıştır. Katılımcı, tesettürlü psikolog bir arkadaşının danışanlarıyla çeşitli problemler yaşadığını paylaşmıştır. Arkadaşına başörtülü olduğu için “selamünaleyküm” şeklinde seslenildiğini, danışanlarının cinsel problemlerini paylaşmaktan kaçındıklarını iletmıştır.³²³

K-12 ise erkeklerin ahlaki yönden tesettürlü bir imaja sahip olmaları gerektiğini ve bu durumun toplumda birçok sıkıntıyı çözeceğini düşünmektedir:

Ya tesettür ayeti önce erkeklerin gözlerine inmiştir diye bu buraya en çok yakışan cevap olur herhâlde. ... Özellikle erkeklerde tesettür ile belirli bir imaj sergileme ihtiyacı olmayan kesimde, erkeklerde bunu çok daha net ellerinde tutması gerektiğini düşünüyorum. Tesettürlü olmadan bu ahlaki beklentiye en çok yansımaları gereken aslında erkekler bana kalırsa. Zaten onlar ne kadar çok dikkat ederse toplumumuzda bütün sıkıntılar daha çok azalacaktır. Dinî ve ahlaki beklentilerin aslında bütün bireylerde olması gerektiğini tesettür başlığı altında da bu beklentilerin doyumsuzluğu insanlarda toplumda tesettür ve dinî uyumsuzluk yaşandığı zaman tesettüre karşı da bir ön yargı oluşuyor. (K-12, 26, Öğretmen, Evli, Lisans, İstanbul)

Katılımcıların erkeklere yönelik tesettürün gerekliliğine dair benzer yorumlara diğer araştırmalarda da rastlamak mümkündür. Özüdoğru'nun araştırmasında bazı

³²³ “Çok yakın bi arkadaşım var psikolog. O da başını açtı benden sonra. Başı kapalı ilk psikologlardan. Hastaların mesela odaya girer girmez onu başörtülü gördükleri için direkt ‘selamünaleyküm’ deyip odaya girmeleri. İşte cinsel sorunlarını asla anlatamamaları, başka sorunlarını kınar diye söylememeleri, yalan söylemeleri. Arkadaşım mesleğini yapamaz oldu. Diyo ki yalan söyledikleri çok belli. Benim başörtülü olduğum için onları yargılayacağımı düşünüp farklı konuşuyorlar. Farklı yapıyorlar. Anlatamıyorlar dertlerini. Hatta böyle eşcinseller şunlar bunlarla diyaloglarından bahsetti. Direkt kaçıp gittiklerinden. Size anlatamayız böyle şeyler diye. Ondan sonra başını açmıştı o da. Mesleğini yapamadığını düşünüp.” Yalçın, *Başörtüsünden Vazgeçme Deneyimi*, 145.

katılımcılar, tesettürün sadece kadınlara yönelik olmadığından bahsetmekte ve erkeklerin şeklen olmasa bile ahlaken dikkatli olmaları gerektiğini düşünmektedirler.³²⁴ Çetin'in araştırmasında yer alan bazı katılımcılar, erkeklerin tesettüre dikkat etmeyişi ve çevrelerindeki kadınlardan tesettür beklentisinde olmalarını eleştirmektedirler.³²⁵ Tosun'un araştırmasında başörtüsünü çıkarmış bir katılımcı ise "Neden fiziksel bir dinî vecibe erkek kardeşlerime de yüklenmedi?" şeklinde eleştiride bulunmaktadır.³²⁶

"Dindar erkeğin giyim tarzı, toplumsal alanda dinî kimliğini dindar kadın kadar gösterme niteliğine sahip değildir."³²⁷ Katılımcıların düşüncelerine bakıldığında eleştirilen nokta toplum tarafından tesettürün, kadınlara bir misyon olarak yüklenilmesi, erkekler için ise herhangi bir kural gözetilmeyişi ve serbestlik sağlanmasıdır. Çoğu Müslüman toplumda benzer durumların yaşandığını söylemek mümkündür.³²⁸ İslam'ın küreselleşmesi, tesettürün sembolikleşmesine neden olmuştur. Bu durum tesettürün tek bir anlamda sabitlenmesine neden olmuş ve Müslüman kadınların öznelliğinin kurulmasında temel ilke olmuştur.³²⁹ Tesettürün tek bir anlamda sabit oluşu örtünmenin sadece kadınlara verilmiş bir görev olarak görülmesine sebebiyet vermiştir. Toplumların bu algısı, başörtülü kadınların Müslümanları temsil ettiği dolayısıyla her anlarında bu durumun farkında olmalarına yönelik bir algıyı doğurmuştur.

Toplumun başörtüsünü dindarlığın tek göstergesi³³⁰ olarak görmesi tesettürlü kadınlara çeşitli misyonlar yüklemekte ve onları tartışmanın ana konusu hâline getirmektedir. Tesettürlü kadınların bütün davranışları, giyinişleri, saç telleri, giydikleri kıyafetlerin renkleri ve ses tonları bile günümüzde rahatça tartışılmaktadır. Toplumsal cinsiyet anlayışının kadınları bedenleri üzerinden baskı ve denetim altına almasının ve ikinci plana itirmesinin bu durumda büyük bir pay sahibi olduğu

³²⁴ Özudoğru, *Farklı Nesillerde Tesettür Algısı*, 69.

³²⁵ "Erkekler ise uymaları gereken tesettür kurallarına uymazlar. Ancak kendi yakınları olan bayanların tesettür kurallarına uymalarını isterler. Tabi dinimiz emrettiği için değil, kıskançlıktan isterler bunu." Çetin, *Moda ve Değişen Tesettür Algısı Üzerine Bir Araştırma*, 129-130.

³²⁶ Tosun, *Başörtüsü Yasağı ve Serbestleştirme Dönemlerinde Örtünmeden Çıkma Deneyimi*, 109.

³²⁷ Sungur, *Postmodern Tüketim Anlayışında Dindar Yaşam Biçimleri*, 279.

³²⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Pnina Werbner, "Veiled Interventions in Pure Space: Honour, Shame and Embodied Struggles among Muslims in Britain and France", *Theory Culture Society* 24/2 (Aralık 2006). 161-186.

³²⁹ Köse, "Dindar Kadınlığın Kurulumunda Tesettür", 803.

³³⁰ Sungur, *Postmodern Tüketim Anlayışında Dindar Yaşam Biçimleri*, 318.

söylenebilir. Bu çıkarımlar sebebiyle bazıları için Müslüman toplumlarda var olan “cinsiyet sistemi, erkek egemen ideolojiyi meşrulaştırmakta ve yeniden üretmektedir.”³³¹

Sekülerleşen dünyada tesettürün, Müslüman kimliğin sayılı temsillerinden olması, yüklenen anlamı daha da derinleştirmekte hatta kutsallaştırmaktadır. Kadınların kendilerinden beklenen tesettürü tam olarak yerine getirmesi, toplumun büyük ölçüde sıkıntılarını çözecekmiş gibi bir beklenti oluşturmaktadır. Bu noktada kadın tesettürüne yönelik eleştirilerde “herkes kendini bir söz söyleme hakkına sahip görmektedir. Bu açıdan tesettüre yönelik beklenti ve kurallardan kendini muaf gören erkeklerin, kadın giyimine yönelik eleştirileri günümüzde dikkat çekmektedir. Bu noktada Müslüman kadının benliği ve bireysel kimliği yok sayılmakta veya görmezden gelinmektedir.

Diğer taraftan tesettürde odak noktasının hep kadınlarda olması, erkeklerin fiillerini gölgelemektedir. Örneğin günümüzde tesettürlü kadınların kamusal alandaki varlıkları dahi tartışmaya açıkken Müslüman erkeklerin seküler yaşantıları eleştiri konusu olmamaktadır. Ayşe Böhürlüler, Sever ile yaptığı görüşmede erkeklerin bu tutumuna yönelik eleştirilerini şu şekilde paylaşmaktadır:

Erkekler dindarlıklarını görünür alanda âdeta yok ettiler. ... Dindarlığın artık sadece kadınların örtüsüne indirgenmesi ve bu nedenle de onları modern dünyaya ait kılacak her yerde yasaklı ilan etmeleri yeni sorgulamaları gündeme getiriyor. Dindar ama engelsiz erkeklerle başörtülü ama tümünden engelli dindar kadınların çatışması kaçınılmaz. Ve bu alanda da başka hiçbir dinî sınırdan direnç göstermeyen erkeklerin tutumu sorgulanmak zorunda. Tesettür ayetinin kendileri için olan kısmına hiç atıfta bulunmayan, hatta bunu akıllarına getirmeyen erkeklerin kadınların dindarlığı üzerine söz söyleme hakkı yok bence.³³²

Çetin’in araştırmasında yer alan erkek bir katılımcı, tesettürlü kadınlar için belirli sınırlar olması gerektiğini savunmakta ve kadınlarda bulunması gereken özellikleri “Anadolu kadını”³³³ tiplemesiyle açıklamaktadır.³³⁴ Yalçın’ın araştırmasında yer alan bazı katılımcılar da aynı şekilde erkeklerin, kadınların

³³¹ Elif Küçük Durur- D. Can Şimşek, “Modern Tesettürlü Kadının Dönüşümü: Âlâ Dergisi Örneği”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)* 10/31 (Eylül 2017), 378.

³³² Metin Sever, *Türban ve Kariyer* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2006), 156.

³³³ “Anadolu kadını” diye ifade edebileceğim bir kadın tipi var. Gayet doğaldırlar. Tesettüre riayet etmeye çalışırlar. Örneğin bir erkeğin önünden asla geçmezler. Kısa ve öz konuşurlar, başları kapalıdır dikkat çekici giysi ve hareketlerden uzak dururlar.” Çetin, *Moda ve Değişen Tesettür Algısı Üzerine Bir Araştırma*, 137.

³³⁴ Katılımcının, -325. dipnotta görüldüğü üzere- erkeklerin, kadın tesettürüne yönelik eleştiride bulunmasından rahatsızlık duyması ise göze çarpan bir durumdur. Bu noktada bazı erkeklerin zihin dünyasında da oturmuş bir modelin olmadığını söyleyebiliriz.

tesettürüne yönelik eleştirilerinden duydukları rahatsızlığı dile getirmişlerdir.³³⁵ Bu noktada kadınların kendilerine bireysel tercihleri üzerinden eleştiri yapılmasından hoşlanmadıklarını söyleyebiliriz.

3.4.4. Tesettürlü Olmanın Beraberinde Getirdiği Olumlu ve Olumsuz Durumlar

3.4.4.1. Avantajlı Durumlar

Katılımcıların, tesettürün gündelik hayatta herhangi bir kolaylık sağlamadığına yönelik düşünceleri farklılık göstermektedir. Katılımcılardan 1'i soruya cevap vermezken 7 katılımcı, günlük hayatta tesettürün herhangi bir kolaylık sağlamadığını düşünmektedir. 11 katılımcı ise çeşitli yönlerden tesettürün kendilerine avantaj sağladığını düşünmektedir.

Katılımcılardan bazıları tesettürün giyim yönünden pratik bir avantaj sağladığını düşünmektedir.

Ferace giymeyi tercih eden K-1, tesettürün kendine sağladığı kolaylıkları şu şekilde dile getirmektedir:

Özellikle dışarı çıktığım zaman rahat oluyor başörtüsü. Şimdi açık olsam saçını ne diyorlar ona düzleştireceksin, sürekli bakımını yapmak zorundasın vesaire ama tesettür öyle değil. Tesettür hemen başını bağlıyorsun mesela kışın da seni soğuktan koruyor, her türlü şeyi var faydası. (K-1, 22, Öğrenci, Bekâr, AÖ Lisans, Trabzon)

K-1, tesettürün kolaylıklarını çeşitli yönlerden değerlendirmektedir. Tesettürün özellikle dışarıya çıkacağı zamanlarda hazırlanma açısından daha rahat ve tasarruflu olduğunu düşünmektedir. Bunun yanında başörtüsünün, soğuktan korunma yönünden de işlevsel olduğundan bahsetmektedir.

³³⁵ "... Ben liseden bi arkadaşımın bi paylaşımına denk geldim, bu popüler hocalardan biri bi de paylaştığı şahıs, Adam sinirle, öfkeyle, kadınların günümüzde ne kadar kötü giyindiğini, o başörtüyü şöyle takıcaksın, bi erkek, yarım saatlik bi konuşmada bana ders veriyö. Ve bi kadın arkadaşım bunu takdir ederek paylaşmış, yani kadınlar bunu istiyö. Bazı kadınlar buna yer verdikleri için Twitter'da Nurettin Yıldız'ın ya da diğerlerinin kadınlar hakkındaki tweetlerini çok takip ederim. Altındaki yorumlar beni kahrediyor. Öyle kadınlardan öyle destekler var ki, nasıl kabul edebilirsin bunları ya? Ya bu farz bile olsa neden bi erkeğin bu dikteyi uygulamasına izin veriyosun? Ben demiyorum mesela tişörtünün üstüne şu ceketini giy. Daha hoş duruyosun, pantolonun şu olsun, hiçbir şey demiyoruz ama bizim üzerimizde hep söz hakkı sahibiler ve bizim konuşmaya hakkımız olmadığını düşünüyorlar ve aslında Kur'an'da biraz bunu destekliyo. Çünkü o da sözlerini erkekler üzerinden yapmış bize..." Yalçın, *Başörtüsünden Vazgeçme Deneyimi*, 194-195.

Ferace giymeyi tercih eden K-9, K-1 ile benzer olarak tesettürün hazırlanma yönünden kolaylık sağladığını düşünmektedir:

Tabi ben önceden mesela ferace giymeden önce etek gömlek e kombin yapacaksın, yok çantanı uydur, yok ayakkabını uydur. Ya o kadar bir rahatlık ki bu ferace giymek, içinden istediğini giyiyorsun mesela. Yazın kısa kol ya da atlet bile giyiyorsun içinden mesela direk feraceni giyiyorsun. Başörtünü takıp çıkıyorsun, yani bu konuda çok rahat. (K-9, 26, Ev Hanımı, Evli, Ön Lisans, Rize)

K-9, feracesinin kendisini kıyafet seçimi yapma yükünden kurtardığını dile getirmektedir. Bunun yanında feracenin mevsimsel giyim noktasında işlevsel olduğunu ve dilediği kıyafetle birlikte kullanabildiğini belirtmektedir.

K-14, K-9 ile benzer olarak giyiminde seçim yapma yükünden kurtulduğunu dile getirmektedir:

Bir kere giyinmesi çok rahat, çok güzel böyle tak çık. Hiç o içime giyerken mesela elbisem yok turuncuydu, yok sarıydı, yok lacivertti hiç bakmıyorum bile. Giyiyorum üzerime de feracemi takıp çıkıyorum. O kadar kolay ki hiç hazırlanmama gerek yok. O kadar saatlerce eskiden saatlerce aynanın karşısından çıkamazdım, şimdi 10 dakikada hazırım. (K-14, 39, Ev Hanımı, Evli, Lise, Hatay)

Tesettür tercihleri arasında ferace de olan K-18, hazırlanma yönünden avantajların olduğunu düşünmektedir:

Çok rahat, mesela tesettürlüyüm eğer uzun bir şey giyebileceksem mesela alttan bir tayt bir pantolonla beraber güzel bir ferace çekip de üzerine de bir eşarp takınca çıkması da çok rahat, dolaşması çok rahat. Hayatımı daha rahat, işimi daha rahat hallediyorum. (K-18, 48, Ev hanımı, Evli, Ortaokul, Rize)

Katılımcı, feracenin hem hazırlanma yönünden hem de rahatlık açısından kendine kolaylık sağladığını belirtmektedir.

K-13 ise hem hazırlanma hem tesettürü sağlama açısından kolaylıkların olduğunu dile getirmektedir.

Şöyle yolda yürürken rahat hissediyorum. Önceden vücut hatlarımdan rahatsız oluyordum, insanların bana baktığını düşünüyordum. O beni çok rahatsız ediyordu çarşaf giydikten sonra o kolaylık sağladı çok rahat ettim. Artık insanların bana art niyetli baktığını düşünmüyorum, öyle bir kolaylık sağladı. Bir de hemen hazırsın, çok kolaylık. (K-13, 35, Ev Hanımı, Evli, Lisans, Hatay)

Şu anda çarşaf giymeyi tercih eden katılımcı, önceleri vücut hatlarının belli olmasından rahatsızlık duyduğunu ve çevresinin kendisine baktığını düşündüğünü belirtmiştir. Çarşaf giydikten sonra ise bu düşünceden kurtulduğunu ve pratik olarak çok kolay hazırlandığını aktarmıştır.

Tesettürün hazırlanma açısından pratik bir kolaylığının olduğunu aktaran katılımcıların giyim tercihlerine bakıldığında ferace ve çarşaf giydikleri göze

çarpmaktadır. Tek tip kıyafetler olarak değerlendirebileceğimiz çarşaf ve feracenin katılımcıları seçim yapma yükünden kurtardığı hazırlanma açısından ise zaman kazandırdığı görülmektedir.

Katılımcılardan 2'si tesettürün, kadınları erkeklerden koruduğunu düşünmektedir.

K-5, tesettürün kadınlara bir sınır çizdiğini düşünmektedir:

Dışarda özellikle büyük şehirlerde böyle insan erkekler olsun, karşı cins olsun, biliyorsunuz ki sözlü tacizler oluyor, çok fazla oluyor ama tesettürlülere bence bu olmuyor. Çünkü onların bir sınırı oluyor, bir sınır gösteriyoruz bir sınırı var, onlar bize ulaşamıyor, çünkü biz tesettürlüyüz her şekilde, bize laf atamıyorlar bence bu yüzden daha bize şey yaklaşıyorlar, korkarak yaklaşıyorlar karşı cins erkekler mesela o yüzden ben bundan memnunum, olumlu bence bizim için. Kötü insanlardan bizi sokakta koruyor. (K-5, 25, *Influencer, Bekâr, Lisans, Bursa*)

K-6, erkeklerin tesettürlülere daha dikkatli davrandığını belirtmektedir:

İnsanlar bana karşı daha dikkatli davranıyor, özellikle erkekler. Mesela bir şehirde bir yerde oturup mesela minibüsle gidiyorsun diyelim ki minibüsle giderken bir erkek açık bir bayanın yanına çok rahat bir şekilde oturabiliyor ki kapalı bir bayanın yanına yani senin yanına otururken daha dikkatli oluyor ya en uca oturuyor ya oturacaksa ya da oturmamayı tercih ediyor. Bu tarz etkileri olabiliyor veya erkekler seninle konuşurken daha dikkatli konuşuyor, ben bunları günlük hayatımda bir olumlu bir yön olarak alıyorum açıkçası. (K-6, 26, *Öğretmen, Boşanmış, Yüksek Lisans, Yalova*)

İki katılımcının tesettürün avantajlarına yönelik aktarımlarına bakıldığında, giyimlerinin karşı cinse karşı koruyucu olduğunu düşündükleri görülmektedir. Katılımcılar, gündelik hayattaki tecrübelerini öne sürerek tesettürü koruyucu bir kalkan olarak değerlendirmektedirler.

Katılımcıların bu görüşlerini farklı araştırmalarla da desteklemek mümkündür. Türkmen'in araştırmasında ilerde tesettüre gitmek istediğini belirten 2 katılımcı, başörtüyü bir saygı simgesi olarak kabul etmektedir. Katılımcılar, bu doğrultuda kimsenin tesettürlülere laf atmadığını ve rahatsız etmediğini belirtmişlerdir.³³⁶

Çetin'in araştırmasında yer alan bir katılımcı da tesettürün koruyuculuğuna inanmaktadır. Alkollü bir mekâna alınmadığını belirten katılımcı, bu durumun hoşuna gittiğini tesettürün koruyuculuğunun her yerde ortaya çıktığını düşünmektedir.³³⁷

³³⁶ "Otobüste, yolda yürürken kimse seni rahatsız etmez, laf atmaz. Kimse seni hafif bir kız sanmaz. Gerçekten insanlar daha çok saygı duyuyorlar türban takınca." Türkmen, "Laikliğin Dönüşümü: Liseli Gençler, 133.

³³⁷ "... İstanbul'da şöyle bir olay yaşamıştım. Gülümseyerek hatırlıyorum. Bir kafeye girecektim. Çok düzgün bir yer sayılmazdı yani. Ama ben rahat biriyim girerim, çıkarım. Adamın biri önümde durdu 'buraya giremezsin sen' dedi bana. Alkollü bir mekânmış... Hiç kızmadım o gün mesela. 'Neden giremiyorum?' demedim. Hoşuma gitti aslında. Başımda örtüm olduğu için 109 oraya ait olmadığımı

K-12, iş bulma konusunda kolaylık yaşadığını ve tesettürlü kadınların güven verdiğini düşünmektedir:

Şu anda bulunduğum kurumda din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmenliği yapıyorum. Tesettürlü olmamın mesela benim kendi alanımda iş bulmamı kolaylaştırıyor açıkçası. Veli profilinden baktığın zaman ister istemez memleketimizde başörtülü kadının verdiği bir güven var açıkçası. Bu da özümseiyor yani bunu da yadsıyamayız. Onun dışında kolaylıkları kendinden insanları bulmak biraz kolay oluyor açıkçası. Belirli bir görüntüde toplumda yer aldığın zaman o yüzden kendim gibi insanları çevremde toplamamı kolaylaştırıyor diyebilirim. (K-12, 26, Öğretmen, Evli, Lisans, İstanbul)

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olan K-12, kendi alanında kolayca iş bulduğunu belirtmektedir. Bunun yanında katılımcı, tesettürlü olmasının velilerle daha kolay iletişim kurmasını sağladığını düşünmektedir. Bu durumun sebebini ise toplumun başörtülü kadınlara duyduğu güven olarak açıklamaktadır. Katılımcının bu açıklamasını, toplumun tesettürlü kadınlara biçtiği ve beklediği rollerle ilişkilendirmek mümkündür. Çünkü dışarıdan bakıldığında tesettür, kadınlar açısından Müslüman kimliğin taşıyıcısı konumundadır. Dolayısıyla tesettürlü bir bireyin, İslam'ın koyduğu ahlaki kurallara uyduğu düşüncesi hâkimdir. Bunun yanında özellikle Müslüman kadınlara biçilen uysal, ailesine düşkün, iyi eş ve anne gibi rollerin³³⁸ de bir çeşit güven sağladığını söylemek mümkündür.

Tesettürlü kadınlara duyulan bu güvene çeşitli araştırmalarda rastlamak mümkündür. Yalçın'ın araştırmasında da kimi katılımcılar tesettürlü bireylere güvendiklerini dile getirmektedirler. Katılımcılardan biri başörtülülere daha çok güvendiğini belirtmekte, başka bir katılımcı daha kolay arkadaşlık kurabildiğinden bahsetmektedir.³³⁹ Çetin'in araştırmasında ise bazı katılımcılar, başörtülerinin hiç tanımadıkları insanların bile güvenini kazandırdığını düşünmektedirler.³⁴⁰ Bu noktada tesettürün Müslümanlığın somut bir gösterimi olmasının toplumda bir çeşit güven unsuruna dönüştüğü söylenebilir.

düşündü adam. Koruyucu bir işlevi var. Her yerde de ortaya çıkıyor.” Çetin, *Moda ve Değişen Tesettür Algısı Üzerine Bir Araştırma*, 108-109.

³³⁸ Göle, *Melez Desenler*, 122.

³³⁹ Yalçın, *Başörtüsünden Vazgeçme Deneyimi*, 195-196.

³⁴⁰ Çetin, *Moda ve Değişen Tesettür Algısı Üzerine Bir Araştırma*, 118.

3.4.4.2. Dezavantajlı Durumlar

Katılımcıların tesettürün gündelik hayatta herhangi bir zorluk veya dezavantaj sağlayıp sağlamadığına yönelik düşünceleri değişiklik göstermektedir. 3 katılımcı, tesettürün kendilerine dezavantaj sağlamadığını düşünmektedir. Kalan 16 katılımcı ise çeşitli yönlerden tesettürün zorlukları olduğunu belirtmiştir.

Katılımcılardan bazıları, tesettürün fiziksel aktivite yönünden kısıtlayıcı olduğunu düşünmektedirler:

K-1: “Mesela paintball gibi böyle eğlenceli aktiviteler vesaire mesela bisiklet sürmeyi ben çok seviyorum ama feraceli olduğum için yapamıyorum.”

K-9, vücut hatlarının belli olması endişesiyle bisiklet binemediğini aktarmaktadır:

E tabii ki her şeyi yapamaz bir tesettürlü mesela bir bisiklete binemez. Nasıl diyeyim ya bazı şeylerimizi evet kısıtlıyor onları da biz ahirete bırakıyoruz diyelim. Ben öyle düşünüyorum. Ben mesela bisiklet sürmeyi çok severim ama tesettürlü olduğum için binmiyorum yani binsem abes olur, şöyle abes olur sonuçta tesettürünü bol giyinmeye çalışıyorsun, örtüyorsun e bisiklete bindin mi her yerin belli olabilir onu düşünerek kendimizi korumaya çalışıyoruz, tesettürün hakkını vermek için. (K-9, 26, Ev Hanımı, Evli, Ön Lisans, Rize)

K-9, tesettürlü bir birey olarak bisiklet sürmeyi uygun bulmamaktadır. Gerekçe olarak tesettürün amacını belirtmekte, bisiklet sürmenin ise bir engel oluşturacağını düşünmektedir.

Katılımcıların ifadelerine bakıldığında tesettürlerini, hobilerinin önünde bir engel olarak düşündükleri görülmektedir. Katılımcılar, tesettür kıyafetlerinin fiziksel aktiviteler açısından uygun olmadığı fikrindedirler.

Bunun yanında K-8, uygun kıyafetlerin giyimi ile de fiziksel aktiviteleri gerçekleştiremeyeceğini düşünmektedir:

Oluyor tabii yani koşu yapmak mesela ya da bisiklet sürmek aslında bir problem yok buna uygun da giyinebiliriz ama ben kendimi rahat hissetmiyorum, bisiklet yine neyse olabilir ama koşmak biraz uzak gibi bana bunu yapamam. (K-8, 23, Psikolojik Danışman, Bekâr, Lisans, Sivas)

Katılımcı, uygun giyinildiği takdirde tesettürü fiziksel aktivite açısından tam olarak engelleyici görmemektedir. “Ama ben kendimi rahat hissetmiyorum” ifadesi göz önüne alındığında ise kendi için bir engel olduğunu düşünmektedir. Katılımcının kendine yönelik bu düşüncesinin toplumda tesettürlü bireylerin fiziksel aktivite alanlarında çok fazla bulunmamasından kaynaklandığı söylenebilir. Toplumda tesettürlü kadınların fiziksel aktivite gerçekleştirmesi, bedensel spor vb. gibi

faaliyetleri yürütmesi yaygınlık göstermemektedir. Dolayısıyla kadınların fiziksel aktivitelerde bulunması alışılmamış bir durum olarak görülmektedir. Bu durumun yaygınlık göstermesi dolayısıyla bireylerin kendini fiziksel aktivitelerden geri çektiği söylenebilir. Katılımcının fiziksel aktiviteye uygun kıyafet giyse de kendini rahat hissetmeyeceği düşüncesi, bu durumun örnekleri arasındadır.

Tesettürün fiziksel aktivite yönünden kısıtlayıcı olduğu durumlara diğer araştırmalarda da rastlanmaktadır. Yalçın'ın araştırmasında başörtüsünü çıkarmış olan bir katılımcı, işe giderken bisiklet kullanmaktadır. Bu durum için bazen eleştirildiğinden bahsetmekte durum böyleyken başörtülü olarak bisiklet kullanmayı hayal bile edemediğini eklemektedir.³⁴¹ Aynı araştırmada başka bir katılımcı, başörtülü olduğu dönemde bisiklet sürdüğü için çok fazla eleştiri aldığından bahsetmektedir.³⁴² Araştırmada yer alan başka bir katılımcı ise çocuk yaşta tesettüre girdiğinden, kendisine sürekli bisiklet binmemesi ve ip atlamaması yönünde uyarılar geldiğini aktarmaktadır.³⁴³

Bazı katılımcılar tesettürlü oldukları için davranışlarına özellikle dikkat etmek zorunda olduklarını aktarmaktadırlar:

K-4: “Oluyor mesela çok sesli kahkaha veya çok sesli konuşmamayı tercih ediyorum dikkat çekmemek adına. Oturuşuma, kalkışıma, konuştuğum kelimelere dikkat ediyorum.”

K-10, bazı ortamlarda örnek kişi olarak yer aldığını belirtmekte ve kendini geri çektiğini aktarmaktadır:

Oluyor tabiki, mesela bir ortam oluyor çünkü herkesin bir psikolojik yapısı her an bir değildir, bazen çok neşeli olursun için içine sığmazsın, müzik çalar eşlik edebilirsin, tabi ortamına göre ne bileyim kalkıp belki bir oynarsın, şey yaparsın ama bazı şeylerden yaşayan yani örnek kişi oluyorsun orada. O bulunduğu ortamda mesela diyorsun ben bunu burada yapsam yanlış olur, yapmamam lazım, kendini frenlediğin zamanlar da oluyor tabi ki. Yani öyle zaman da oluyor yapmak istiyorsun ama ortamına göre yapabiliyorsun anlatabildim mi. (K-10, 53, *Memur, Evli, Ön Lisans, Rize*)

K-11, tesettürlü olmasından dolayı girdiği ortamlarda hareketlerini kısıtlamaktadır:

³⁴¹ Yalçın, *Başörtüsünden Vazgeçme Deneyimi*, 146.

³⁴² “Burdayken (Ankara Üniversitesi) bisiklet topluluğundaydım üniversitenin ve başörtülüydüm. Başörtümle işte bisiklet sürüyorsun, 50 kişi felanıza ama kalabalığız, bayaa uzak bi yere gittik, mola verdik. Gruptan bi arkadaş geldi böyle, erkek arkadaş, bana laf atıyo böyle. Yani neden başörtülü bisiklet sürüyorsun? Hani amacı başörtüye laf atmak ama orda beni rahatsız ediyö, yani ilk olumsuz tavrımı orda yaşadım. ...”, Yalçın, *Başörtüsünden Vazgeçme Deneyimi*, 125.

³⁴³ Yalçın, *Başörtüsünden Vazgeçme Deneyimi*, 126.

Oluyor mesela şöyle özellikle üniversite ortamında oturup kalkma mesela tabi ki her şekilde arkadaşım var, açık arkadaşlarım da var. Ben mesela oturmama kalkmama daha çok dikkat ediyorum, bir toplu alana girdiğimizde bir eğlence olsun bir şey olsun mesela herkes böyle çok oynarken eğlenirken ben daha oturaklı davranıyorum, daha böyle o tesettürün getirdiği ağırlık mutlaka oluyor, en basiti konsere gittim arkadaşımın arkadaşlarım deli gibi müzik eşliğinde oynarken eğlenirken ben mesela biraz daha sakin kalıyorum, çünkü tesettürlü bir insanın yani başı kapalıysa o şekilde eğlenmesi kendini tabi ki ev ortamında bunu yapıyoruz ama dışarda acaba insanlar ne der, bu da kapalı ama baksana nasıl oynuyor nasıl eğleniyor der diye biraz daha kendisi geri çekiyoruz, bunu ben de yaşıyorum. (K-11, 22, Öğrenci, Bekâr, Lisans, Rize)

K-10 ve K-11, tesettürlü bireyleri temsil etme noktasında hareketlerine ve davranışlarına dikkat etmeye çalışmaktadırlar. Katılımcılar, girdikleri ortamlarda öncelikle tesettürlü bir birey olarak yer aldıklarını düşünmektedirler. Dolayısıyla kendi fiillerinin tüm tesettürlü bireylere atfedileceği endişesiyle kendilerini geri çekmektedirler. Katılımcıların ifadelerine bakıldığında, aslında bulundukları ortamın akışına kapılmak istedikleri fakat çevrelerinden gelecek tepkilerden duydukları endişenin daha ağır bastığı söylenebilir. Yalçın'ın araştırmasında yer alan bazı katılımcılar, bu endişeden ve toplumsal baskılardan sıyrılmak için başörtülerini çıkardıklarını aktarmaktadırlar.³⁴⁴

K-10, balkona çıkarken saçını örtememesine yönelik özeleştiride bulunmaktadır:

Normalde ben kendimi tesettürlü olarak görüyorum. Mesela iş hayatında sokakta tesettürlü ama evde mesela bir balkona çıkarken bir tesettürlü bayan olarak beni göremez, en büyük hatam hayattaki en büyük hatam. Bir tülbent balkona çıkıyorsun hemen tülbenti asla soğan patates alıyorsun ya o konuda ben kendimi çok eleştiririm mesela. Bunu da arkadaşlarımla da paylaşmışım benim büyük eksikim bu diye bu denli yanlışlarım var, inşallah düzelteceğim. (K-10, 53, Memur, Evli, Ön Lisans, Rize)

Çetin'in araştırmasında da bazı katılımcılar, rahatça balkona, kapıya çıkamadıklarından bahsetmekte ve tesettürün bu durumlarda zorlayıcı olduğunu düşünmektedir.³⁴⁵

K-7 ise başörtüsünün yasak olduğu dönemde başından geçen bir olayı şu şekilde aktarmıştır:

³⁴⁴ “Başörtülüüyüm aman diyodum konuşmama dikkat ediyim, şimdi ben ağzımdan ne biliyim, kahkaha atarım ya da böyle saçma sapan bi harekette bulunurum, insanlar der ki bak başörtülüler böyle, Yani benim yaptığım davranışla evet Nevra böyle, demiyecekler bak işte başörtülüler böyle kendim, hayır işte Nevra böyle değil, bu başörtülülerin hepsi böyle, o beni çok böyle yoruyor, rahatsız ediyodu, sürekli böyle şey yapmak zorundayım, hareketlerime, tavırlarıma falan böyle ... Kalıplar yüzünden sürekli böyle tedirgin hissediyorum demek ki bu da yapıyla alakalı ama başörtülüyken onu çok daha yoğun hissediyodum, ya her şey oturduğuma, kalktığıma, yediğime her şeyime dikkat etmek zorundaydım.” Yalçın, *Başörtüsünden Vazgeçme Deneyimi*, 134.

³⁴⁵ Çetin, *Moda ve Değişen Tesettür Algısı Üzerine Bir Araştırma*, 117-118.

Bu başörtüsünün şeyde 2000'li yılların başlarında başörtüsünün yasaklandığı dönemlerde bir tiyatro gerçekleştirmiştim, bu benim çok acı bir olayımdır. Bir tiyatro oyunu üzerinde çalışmıştık. Benim branşım Türk dili ve edebiyatı. Bu tiyatro oyununu da bakın başörtüsünün yasak olduğu zamanlarda oyun üzerinde bir sürü oyun okudum. Hangi oyunu çalışsak diye bir sürü oyunu okudum ve daha böyle köylüvari oyunları tercih etmiştim. Çünkü kızlar başörtülü olsun istiyordum, daha rahat oynansın diye böyle bir oyunu seçtim. O kadar emek verdim ki aradım, taradım, buldum. Daha az kız daha çok erkek daha örtülü kızlar olsun istedim dinî mesaj versin de istemiyordum, zaten dinî mesaj veren eserlerden çok hoşlanmıyorum, böyle bu oyunu seçtim. Öğrencilerimizle uğraştık ettik, hazırladık ve başörtüsü yasağı olduğu için halk da geleceği için velilerimiz, halka açık bir oyun sergi sergileyecektik. Oyunun mesai saatlerinin dışında okulumuzun mümkün olduğu kadar güzel ama yine de çok modern olmayan sahnesinde kendimiz dizayn ettik sahnesini de çok emek verdik. Diyorum ya sahneyi de ayarladık, her şeyi ayarladık sırf başörtülü olabileyim diye oyunun saatini mesai saatlerinin dışında akşam 5'ten sonra 6.30 7.00 gibi sırf ilçe milli eğitim müdürü vesaire gibi bürokratlar geldiğinde niçin başörtülüsün demesin diye. Bu erkeklerin hepsi bugün hâlâ görevdeler biliyor musunuz, onlar bana hayır demesinler diye akşam saatlerinde gittik, oyunumuzu sergiledik. Oyunu hazırlayan ben, öğrencileri çalıştıran ben, fakat o ilçe milli eğitim müdürü utanmadan sıkılmadan bir başka edebiyat öğretmenine gidip tebrik etmiştir. Bu insanların hepsi hâlâ görevde anlatabiliyor muyum? Bütün bunlar bu erkeklerin aslında bizim kusurumuzun temelinde bu erkekler nasıl oluyor da kadınların arasına böyle dini sıkıştırıp da kullanıyorlar, bundan daha güzel siyasi bir malzeme olabilir mi diye merak ediyorum bazen. (K-7, 55, Öğretmen, Evli, Lisans, İstanbul)

Katılımcının, başörtüsünün siyasi malzeme hâline getirilmesine yönelik eleştirilerin yerinde olduğunu söylemek mümkündür. Tesettürün siyasi sahnede bir tehdit ve korku unsuruna dönüştürülmesi ülkemizde göze çarpan bir durumdur. Özellikle yerel ve genel seçimlere yakın dönemlerinde türban tartışmaları alevlenmekte, seçim sonrası ise konunun rafa kaldırıldığı görülmektedir.

Bunun yanında başörtüsü ve tesettür etrafında yapılan nitel araştırmalara bakıldığında başörtüsünün yasaklandığı dönemlerde birçok bireyin sayısız olumsuzluk yaşadığı görülmektedir. Okutan'ın araştırmasında birçok katılımcı eğitim ve iş hayatlarında başörtüsü yasağı nedeniyle yaşadıkları zorlukları paylaşmıştır.³⁴⁶ Saraç'ın araştırmasında da katılımcıların birçoğu eğitim ve iş hayatlarında olumsuzluklar yaşamıştır. Kimi katılımcılar işi ve okulu bırakmak zorunda kalırken kimileri soruşturma dahi geçirmiştir.³⁴⁷

³⁴⁶ Daha fazlası için bk. Okutan, *Türkiye'de Popüler Kültür ve Din İlişkisi*, 235-240.

³⁴⁷ Saraç, *Başörtülülerin Görünürlüğündeki Değişimin Sosyolojik Analizi*, 87-88

3.4.4.3. Tesettürlü Olmasaydım

Katılımcılardan tesettürlü olmayan bireylerle empati yapmaları istenmiştir. Bu durumda ne gibi avantaj ve dezavantajları olabileceği sorulmuştur. Katılımcılardan 2'si soruyu cevaplamamıştır. Kalan 17 katılımcı ise çeşitli yönlerden konuyu ele almıştır.

Bazı katılımcılar tesettürlü olmaları sebebiyle iş bulma şanslarının düşük olduğundan ve olacağından bahsetmektedirler:

K-2, tesettürlü bireyleri işe alma konusundaki önyargıların varlığından yakınmaktadır:

İş bulma konusunda avantaj sağlayabilirdi sadece maalesef ki birçok kesimde hâlâ tesettürlü insanlara iş verme konusunda ön yargılı oluyorlar sadece bu konuda karşıma bir sorun çıktı açıkçası. Onun dışında bir ayrıcalık bir avantaj olacağını düşünmüyorum. (K-2, 25, Özel Sektör, Evli Ön Lisans, Rize)

K-4, iş bulma konusunda daha rahat olacağını düşünmektedir:

Daha rahat olurum eğer tesettürlü olmasaydım ya herhangi bir işe girerken düşünmezdim. Mesela en basitinden hostes olmak isteseydim bunu yapabilirdim çünkü bazı şirketlerin buna karşı şeyi var ya da ne bilim bazı özel şirketlerin buna karşı ön yargısı var, daha rahat olurum bu konuda. (K-4, 23, Influencer, Bekâr, Lisans, Bursa)

Influencer olan K-5, kendi mesleğini yapması durumunda iş bulmasının çok zor olacağını ifade etmektedir:

Ben reklamcılık mezunuyum reklam sektöründe ya da iletişim sektöründe ne bileyim radyo televizyon sektöründe olsaydım benim için tesettürlü olmak daha zor olacaktı. Çünkü birçok işte radyo televizyonda sinemada olsun bu tarz yerlerde tesettürlü tercih etmiyorlar ya da iyi bir reklam şirketi olsun tesettürlü çalıştıracaklarını ya da ney diyorlardı bir iletişim uzmanı olsam televizyon karşısında olsam bu tarz meslekler yapsam benim için bence daha zor olacaktı, beni zorlayacağını düşünüyorum. (K-5, 25, Influencer, Bekâr, Lisans, Bursa)

Çarşaf giymeyi tercih eden K-13'e ise eşinin işini olumsuz yönde etkileyeceğine dair bir tepki gelmiştir:

...Şey dediler ben burada *****a ait bir fabrikanın lojmanlarında kalıyorum, kadın bir tane kadın şey demişti otobüste dolmuşta gelirken eşinin işine sebep olursun falan gibisinden böyle bir yorum yapmıştı. O da kapalıydı hoşuma gitti ama. Burası *****a bağlı böyle şeyler olmaz zaten her bakkalda içki satılır vesaire dedim. Olsa da öyle bir şey olsa cennet bileti hazır öyle bir şey almıştım sadece. (K-13, 35, Ev Hanımı, Evli, Lisans, Hatay)

Katılımcıların ifadelerine bakıldığında tesettürün iş bulma açısından engeller oluşturabileceği sonucu ortaya çıkmaktadır. Günümüzde kamusal alanlarda başörtüye yönelik herhangi bir yasak bulunmamaktadır. Ancak 2008'de yapılan Anayasa

değişikliği ile tam olarak resmi bir serbestlik de getirilmemiştir.³⁴⁸ Buna karşın yasaklanmanın olduğu dönemlerde süregelen ideolojik söylemlerin etkisinin³⁴⁹ veya başörtüsüne karşı çıkma gerekçelerine³⁵⁰ yönelik etkilerin devam ettiğini söylemek mümkündür. Katılımcıların ifadelerine ve alandaki diğer araştırmalara bakıldığında başörtüsünün hâlâ karşıt bir kriter olduğu görülmektedir.³⁵¹ Yalçı'nın araştırmasında yer bazı katılımcılar, başörtülü olmaları nedeniyle iş başvurularının reddedildiğini kimi zaman geri dönüş bile yapılmadığını paylaşmışlardır.³⁵² Tosun'un araştırmasında yer alan katılımcılar, başörtüleri nedeniyle iş bulma konusunda olumsuzluklar yaşadıklarını aktarmışlardır. Bazı katılımcılar başörtülü olmaları sebebiyle alt birime yönlendirilirken bazıları iş hayatlarında çevrelerinin, kendilerine olumsuz tutumlarla yaklaştıklarını aktarmışlardır.³⁵³

Bazı katılımcılar daha rahat olacaklarından bahsetme ve herhangi bir ötekileştirmeye maruz kalmayacaklarını dile getirmektedirler.³⁵⁴

K-4: “Herhangi bir ortama girdiğimde ötekileştirilme düşüncem olmazdı. İşte rahatsız karşılanır mıyım ya da burada garip durur muyum diye düşünmezdim, daha rahat olurum.”

K-15: “Mesela tesettürlü olunca Müslüman kimliğimizi temsil ediyoruz, açık olunca bu daha arka planda olduğu için daha ön yargısız davranıyor olabilirler.

2 katılımcının ifadesine bakıldığında toplumda tesettürlü bireylere yönelik etiketlerden rahatsız oldukları görülmektedir. Toplumda tesettürlü bireylere yönelik çeşitli ön kabuller ve bilgiler mevcuttur. Bu kabullerin kimi zaman etiketlemelere dönüştüğü, damgalamaların ise ötekileştirilmeye kadar vardığı söylenebilir.

³⁴⁸ Adnan Küçük, “Türkiye’de Bir Tuhaflık: “Başörtüsü Yasağı” *Liberal Düşünce Dergisi* 52/1 (Eylül 2008), 91.

³⁴⁹ “Türbanın bireysel tercih olmaktan çok şeriatçı stratejinin bir parçası olduğu, türbanın arkasından peçe ve çarşafın geleceği korkusu” Göle, *Modern Mahrem*, 120; “Artık tesettürlüler hor görülen “bilgisiz bir sınıf” değil “başka amaçlar güden”, “bir akıma öncelik eden”, “bölücü tutum içine giren”, “laikliğe karşı çıkış niteliği olan” kimseler olarak adlandırılıyorlardı.” Cihan Aktaş, *Türbanın Yeniden İcadı* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2006), 13.

³⁵⁰ “Bu yasaklamaya esas alınan birinci argüman kamusal alandır. Bu yasağı savunanlar, türban takmanın kamusal alanda yasaklanması gerektiğini ileri sürmektedirler. Gerekçe olarak da, “dini bir simge” kabul edilen türbanı takan memurların, kamu hizmeti alan kişilere karşı ayırım yapabileceği belirtilmektedir.” Küçük, “Türkiye’de Bir Tuhaflık: “Başörtüsü Yasağı”, 92.

³⁵¹ Örnek için bk. Dilek Cindoğlu, *Başörtüsü Yasağı ve Ayrımcılık: İş Hayatında Meslek Sahibi Başörtülü Kadınlar* (İstanbul: Tesev Yayınları, 2010).

³⁵² Yalçı, *Türkiye’de Başörtüsünü Çıkaran Kadınlar Örneği*, 156-157.

³⁵³ Tosun, *Başörtüsü Yasağı ve Serbestleştirme Dönemlerinde Örtünmeden Çıkma Deneyimi*, 114-115.

³⁵⁴ Damgalama konusu bir sonraki bölümde ayrı bir başlık altında daha ayrıntılı şekilde ele alınacaktır.

Katılımcıların ifadelerine bakıldığında bu durumla karşı karşıya kaldıkları göze çarpmaktadır. Nitekim K-4'ün dâhil olacağı ortamlarda kendini sorgulaması ve K-15'in kendisine yönelik önyargının olmayacağını düşünmesi bu durumun örnekleri arasındadır. Bunun yanında katılımcıların ötekileştireceklerini ve kendilerine ön yargıyla yaklaşılabileceği düşüncelerinin de bir nevi ön kabul olabileceği de ihtimaller arasındadır. Günümüzde kamusal alanlarda pek çok farklı kimliğin bulunması çoğulcu bir ortam yaratmaktadır. Farklı ideolojilere sahip bireylerin çeşitli ortak paydalarda bulunduğunu görmek kimi zaman mümkündür.

Katılımcıların tesettürlü olmadıkları durumda yaşayacaklarını düşündüğü çeşitli avantajlara verdikleri cevaplar şu şekildedir:

K-1: “Kapıya kargo geldiği zaman koşa koşa koşa peşine koşmazdım, direkt kapıya çıkar rahat rahat açardım.”

K-16, kıyafet giyimi ve seçiminde daha rahat olacağını düşünmektedir:

Giyinme konusunda çok rahat olurdum. Başımın ben başımı sadece başımı kapatan bir insan değilim, bedenimi de kapatan bir insanım sonuçta. Benim için giyeceğim kıyafetin boyu biçimi önemli, oversize giyiniyorum genelde ya da kalçamı basenimi örtecek kıyafetleri tercih ediyorum. Açık olsaydım böyle bir tercihim olmazdı, kalçamı örtmeme gerek yoktu ya da kısa kollu tercih edebilirdim, crop giyinebilirdim, kalçamı kapatma gibi bir zorundallığım olmazdı, kafam açık olduğu için kendimi daha rahat hissedirdim bu konuda... (K-16, 23, Öğrenci/Milli Sporcu, Bekâr, Lisans, Antalya)

Bazı katılımcılar ise tesettürlü olmadıkları durumda yaşayacakları dezavantajlara şu şekilde örnekler vermişlerdir:

K-12: “Şimdi tesettürlü olup olmamayı sadece başörtü örtmemek olarak değerlendirirsek bir dezavantajı olmazdı ama mesela çok aykırı giyimde olsaydım bu benim için bir tehlike oluşturunca açıkçası günümüzde.”

K-8, toplumun kadın giyimine yönelttiği eleştirilere dikkat çekmektedir:

Yanlış olan taraf kadınlar değil ama açık giyindiği için çok fazla eleştiriye açık olan eleştiriye maruz kalan kişiler var. Bu noktada belki dezavantaj sağlayabilir ya da insanların bahane olarak kullandığı o da onu giymeseymiş gibi. Burası biraz ahlaktan uzak gibi geliyor bana, buna maruz kalıp bunu düşünme bunun getirdiği yetkiyi maruz kalabilme olabilirdi... (K-8, 23, Psikolojik Danışman, Bekâr, Lisans, Sivas)

K-15 ise tesettürlü olmayan insanlara yöneltilen rahat davranışları eleştirmektedir:

Bence dezavantaj olarak toplumda şey oluyor biraz, açıksa daha insanlar rahat davranabiliyor bence. Tabi ki insanların kişiliğine göre de değişir bu ama açık olduğu zaman daha her şeye müsaitmiş gibi duruyor, toplumda bu açıdan kötü olabilir. (K-15, 21, Kuran Kursu Öğreticisi, Bekâr, Ön Lisans, Kırıkkale)

Katılımcıların tesettürlü olmayan bireylerin yaşadığı dezavantaj durumlarına yönelik ifadelerini yine toplumdaki algılarla açıklamak mümkündür. Tesettür ve giyim tartışmalarında kadın bedeninin cisimleştirilmesi ve cinsel perspektiften bakılması çeşitli tartışmaları beraberinde getirmektedir. Kamusal alana örtünmek suretiyle katılan tesettürlü kadınların cinsellik sınırlarının akla getirildiği perspektif, tesettürlü olmayan kadınları tam tersi şekilde yorumlanmaktadır. Kadın vücudunun komple avret görüldüğü bakışta tesettürlü olmayan kadınlar için özgürlük, arzusunun ve bedenin kamusal alanda özgürce sergilenmesi gibi yorumlamalara neden olmaktadır.³⁵⁵ Katılımcıların tesettürlü olmayan bireylerle kurdukları empatide bu düşünce, bir dezavantaj olarak ele alınmaktadır. Buna göre toplumdaki kimi bakış açılarında tesettürlü olmamak, sınırların olmadığı rahat bir yaşam tarzı olarak yorumlanmaktadır. K-12'nin belirttiği aykırı giyimin bir tehlike unsuru oluşturacağı düşüncesi, K-8'in ise kadın giyiminin eleştiri noktası hâline gelmesi toplumdaki etik sorunlardan biridir. Toplumda yaşanan kadınlara yönelik taciz olaylarında akla gelen ilk durum kadınların giyimi olmaktadır. Kadın giyimini eleştirme hakkını kendinde gören perspektif, bu durumlarda erkeğe taciz etme hakkı vermektedir. Bu perspektife göre tesettür, tacizden koruyan bir zırh³⁵⁶ olarak değerlendirilmektedir. Bu durum sonucunda toplum tarafından sürekli kadınlara nasıl tacize uğramayacakları öğretilmektedir.

3.4.5. Katılımcıların Kişisel Tercih ve Hobilerine Aldıkları Tepkiler

Katılımcılar makyaj, müzik, spor vb. gibi kişisel tercihleri ve hobileri konusuna yönelik fikir ve düşüncelerini aktarmışlardır. Toplumdan herhangi bir tepki alıp almadıkları konusunda tecrübelerinden bahsetmişlerdir.

Katılımcılardan 6'sı, kişisel tercih ve hobi nedeniyle herhangi bir tepkiyle karşılaşmadıklarını aktarmıştır:

Ya şimdi ülkemizde bütün hobileri başörtü ile yapılabilir hiç öyle bir engel yok bence yani benim açımdan yok. Benim hobilerim de ben her şekil yürüyüşümü yapıyorum, nereye girmek istiyorsam girebiliyorum, gidebiliyorum beni kısıtlayan hiçbir şey yok. (K-9, 26, Ev Hanımı, Evli, Ön Lisans, Rize)

K-9, başörtü ile her türlü hobinin yerine getirilebileceğini belirtmektedir. Katılımcı istediği bütün hobilerini yerine getirebildiğini belirtmekte ve herhangi bir

³⁵⁵ Nilüfer Göle, *Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar* (İstanbul: Metis Yayıncılık, 2017), 22.

³⁵⁶ Öztürk, "Klasik Tefsirlerdeki 'Tesettür' Formu Üzerine", 76.

kısıtlayıcı unsurun olmadığını düşünmektedir. Buna karşın katılımcının başka bir soruya verdiği, bisiklet sürmeyi çok sevdiği ve tesettürlü olduğu için abes olacağı cevabı dikkat çekmektedir.³⁵⁷ Katılımcının mevcut soruya, günümüzde başörtünün herhangi bir engel oluşturmayışı bağlamında cevap verdiği söylenebilir.

K-12, hobileri karşısında tesettürünün bir engel oluşturmadığını dile getirmektedir:

Saydıklarınızın hepsini hayatımda yaşıyorum, devam ettiriyorum belirli ölçüde makyaj da yapıyorum, müzik aleti de çalışıyorum, takılarımdan da vazgeçmiyorum sporumu da gayet rahat yapabiliyorum, hepsini rahat yapabiliyorum. Tesettürümü bunlara yaklaşırken bir engel olarak hiç hissetmedim. (K-12, 26, Öğretmen, Evli, Lisans, İstanbul)

Katılımcı, hobilerini kendi kişisel alanlarında gerçekleştirdiğini de eklemektedir:

Şimdi şöyle ben bunların hepsini belirli alanlarda yapıyorum. Mesela şimdi tesettürümle spor yaptığımı söylesem de bu sporu kadınlar içerisinde veya çok da umuma açık olmayan alanlarda yapıyorum. Nedir yine basketbol oynuyorsam bunu çok daha kalabalık yerlerde yapmaktansa evimin altındaki bahçede yapmayı tercih ediyorum veya müzik aleti çalışırsam bu mesela müzik aletinin zaten herhangi bir sorun olduğunu düşünmüyorum. (K-12, 26, Öğretmen, Evli, Lisans, İstanbul)

Katılımcının ifadelerine bakıldığında, hobilerini ve kişisel tercihlerini kamusal alanlardan ziyade kendi özel alanlarında gerçekleştirmeye özen gösterdikleri görülmektedir.

Influencer olan K-5, pek çok hobisini gerçekleştirebildiğini belirtmektedir. “Çok böyle hatırlanacak büyük tepkiler almadım, yani ben kayak yapıyorum, at biniyorum, spora da gidiyordum bunları paylaştığımda da hiç böyle kötü tepkiler almadım.”

Yalçın’ın araştırmasında başörtüsünü çıkarmış bazı katılımcılar tesettürün kişisel tercih ve hobiler noktasında herhangi bir engel oluşturmadığını düşünmektedirler. Katılımcılar tesettürlü oldukları dönemlerde sosyal aktivitelerini rahatça yapabildiklerini ve herhangi bir engelle karşılaşmadıklarını belirtmektedirler.³⁵⁸

³⁵⁷ E tabi ki her şeyi yapamaz bir tesettürlü mesela bir bisiklete binemez. Nasıl diyeyim ya bazı şeylerimizi evet kısıtlıyor onları da biz ahirete bırakıyoruz diyelim. Ben öyle düşünüyorum hani. Ben mesela bisiklet sürmeyi çok severim ama tesettürlü olduğum için binmiyorum yani binsem abes olur, şöyle abes olur sonuçta tesettürünü bol giyinmeye çalışıyorsun, örtüyorsun e bisiklete bindin mi her yerin belli olabilir onu düşünerek kendimizi korumaya çalışıyoruz, tesettürün hakkını vermek için. (K-9, 26, Ev Hanımı, Evli, Ön Lisans, Rize)

³⁵⁸ Yalçın, *Başörtüsünden Vazgeçme Deneyimi*, 121-122.

Katılımcılardan 13'ü, kişisel tercih ve hobilerinin toplum tarafından eleştirildiklerini aktarmaktadır.

K-6, eleştiri aldığı durumları şu şekilde anlatmaktadır:

Şöyle ben müzikle ilgileniyorum mesela şan dersine gidiyorum, orda genellikle zaten genellikle tek kapalı kişi benim bir kere orda biraz dikkat çekiyorsun ister istemez. Mesela şöyle bir şey olabiliyor sen kapalısın şan dersiyse ne işin var ki gibi bir tepki olabiliyor, halbuki hiç alakası yok bunun bence. Ben inadına gitmeye mesela devam ediyorum, kapalıyım diye sesimi dışarıya çıkartmam veya sesimi ortaya çıkartmam sanki çok ayıplı bir şey gibi karşılanabiliyor. Halbuki ben bunu niye yapıyorum okulda mesela öğrencilerime şarkı söyleyebiliyorum, niye söylemiyim veya bir ilahi de okuyabiliyorum, yeri geldiğinde sesimi eğitmem için bence kapalı ve açık olmam gerekmiyor ama insanlar bunu ayıplı bir şey olarak algılıyorlar. Sesin yani sen sesini nasıl şey yaparsın, nerede kullanacaksın, şarkıcı mı olacaksın gibi tepkiler alabiliyorsun, şarkıcıyı kesileceksin başımıza falan gibi tepkiler olabiliyor. Sevdiğimiz şeyleri yapmamız veya yeteneğimizde yapmamız bir tık engellenmeye toplum tarafından bastırılmaya çalışılabilir, kapalı olduğumuz için ama müzikten vazgeçmek istemiyorum her ne kadar baskı yapılsa da. (K-6, 26, Öğretmen, Boşanmış, Yüksek Lisans, Yalova)

K-9, şan dersine gittiğinden ve oradaki tek tesettürlü katılımcı olduğundan bahsetmektedir. Dâhil olduğunu topluluktaki farklı kimlikte tek kişi olmasının garipsendiğini belirtmekle birlikte toplum tarafından çokça eleştirilmektedir. Tesettürlü kadınların şarkı söylemeleri ve müzikle ilgilenmeleri günah sayılması nedeniyle alışılmamış bir durumdur. Günümüzde kadınların gülmeleri ve sesli konuşmaları dahi tartışmaya açık bir konu iken şarkı söylemeleri oldukça tepki alan bir durumdur. Katılımcının ifadelerine bakıldığında toplum tarafından olumsuz yorumlar aldığı fakat hobilerini yürütmekte kararlı olduğu görülmektedir.

K-16 ise motosiklet kullandığı için zorbalığa uğradığını dile getirmektedir:

Şu konuda çok zorbalandım, aslında motosiklet kullanıcısıyım aynı zamanda ve bununla ilgili zorbalık yaşadım evet. Yorumlar konusunda özellikle hızlı ve imanlı denildi, farklı farklı şeyler. Şimdi bir tesettürlü aslında neden spor yapamasın ya da neden üniversite okuyamasın neden dini zorlaştıran aslında Kur'an değil ya da inancımız yaratıcımız değil, dini zorlaştıran insanlar aslında. Onu yapamazsın bunu yapamazsın şu neden yapamayayım bu anlamda bana bir engel konulmuyor ki. (K-16, 23, Öğrenci/Milli Sporcu, Bekâr, Lisans, Antalya)

Katılımcı motosiklet kullanması yüzünden tepkiler aldığından bahsetmektedir. Motosiklet kullanımı kadınlar arasında fazla yaygınlık göstermemekle birlikte tesettürlü bireyler için nadir bir durumdur. Katılımcının motosiklet kullanması yine alışılmamış bir durum olmakta ve dalga konusu hâline gelmektedir. Aynı zamanda milli sporcu olan katılımcı dinin hobi ve fiziksel faaliyet noktasında herhangi bir engel koymadığını belirtmektedir. Bu yüzden toplumun tepkilerini eleştirmektedir.

K-2 ve K-10, makyaj yapmaları sebebiyle eleştirildiklerinden bahsetmektedir:

Makyaj dediniz de geldi aklıma ben tabii doğal olarak biraz süslenmeyi sevdiğim için makyaj da yapıyorum maalesef makyaj yaptığım için tesettürlü olduğum için özellikle eleştiri alıyorum, ruj sürdüğüm zaman özellikle eleştiri alıyorum, tabi ki onun dışında yani giyim tarzımda baş bağlama şeklimle makyajım biraz eleştirilebiliyor açıkçası olumsuz olarak. (K-2, 25, *Özel Sektör, Evli Ön Lisans, Rize*)

Karşılaşıyorum şey ben normalde bakma bugün yapmadım biraz uykusuzum ben normalde gözüme kalem çekmemiş dışarı çıkmam kızlığımdan beri hâlen daha ne hikmetse bugün uykusuzum biraz geç kalktım ondan beni makyaj mesela derler bana iş yerine derler ille de kalem çekeceksin. Mesela eşim de bazen takılır bana sürmezsen olmaz ama onu sürmeden de kendimi eksik hissediyorum. (Ne diyor mesela?) Diyor ki oldu mu yakıştı mı yani. (K-10, 53, *Memur, Evli, Ön Lisans, Rize*)

Günümüzde tesettürlü kadınların makyaj yapması çokça tartışılan konulardan biridir. Bu konu, tesettürün güzelliğin gizlenmesi olarak anlamlandırılması üzerinden yorumlanmaktadır. Kadınların güzelleşmek için makyaj yaptıklarının düşünülmesi bu anlamlandırmayla zıt düşmektedir. Dolayısıyla kadınların makyaj yapması günah kabul edilmekte ve eleştiri noktası hâline gelmektedir.

K-7, öğretmenlik hayatında öğrencilerine önerdiği kitaplar nedeniyle eleştirildiğinden bahsetmiştir:

Bir öğretmen arkadaşımız yine bana bir gün demişti ki klasik romanlar dediğimiz bir şeyler var benim branşım da Türk dili ve edebiyatı, ben Türk dili ve edebiyatı öğretmeniyim. Ben ne kadar başörtülü olursam olayım yani bir matematikçi başörtülü ise İslam matematiği başka mı anlatacak, matematiği değiştirecek mi, bu matematik bizi ilgilendirmiyor diyecek mi. Türk dili ve edebiyatı öğretmeniyim ve çocuklara şu şu romanları okumalısınız öğretmenin bir tanesi bana demişti ki sen ne biçim örtülü bir öğretmensin daha çocuklara şu şu kitapları vermeden bunu nasıl veriyorsun demişti. Çok üzülmüştüm buna böyle illa tesettürlüyüm diye şu yazarların dışında okuma çocuğum, bunu oku efendim bunu sakın okuma bu şu yazar bizim, bizden değildir gibi bir şeyin içinde girmenin anlamı alemi yok ama böyle eleştiriler almıştım. (K-7, 55, *Öğretmen, Evli, Lisans, İstanbul*)

K-7'nin aktarımlarına bakıldığında aldığı tepkide toplumun tesettürlü bireyler için çizdiği sınırların bir yansımasının olduğu görülmektedir. Buna göre tesettürlü kadınlarının, hobilerinin ve ilgi alanlarının bile din ile ilgili olması gerektiği gibi bir düşünce karşımıza çıkmaktadır.

Dans hocası olan K-17, olumlu ve olumsuz olarak çokça tecrübesinin olduğundan ve toplumun dans edilmesine karşı çeşitli tezatlıklar barındırdığından bahsetmektedir:

Olumlu yönden söylemek istiyorum ki başını örtmek isteyip de açık olan hanımefendiler bana yazıyor bazen, onlara bir adım yakın gibi görüldüğümü hissediyorum, bu beni mutlu ediyor. Çünkü ben de yapmak istiyorum, nasıl yapabilirim, bak sen ya da başı kapalı ama bazı mesleki veya farklı şeylerden dolayı ben açılmayı düşünüyordum, seni gördüm bak sen bunu bile böyle yapabiliyorsan demek ki bir şey ben de mesleğimi aslında yapabilirim gibi olumlu tepkiler gördüm, bunlar beni çok mutlu etti. Olumsuz olarak da o kadar çok şey var ki, yani hangi birinin ne şekilde kalıba sokayım de başlık olarak söyleyeyim bilmiyorum. Başörtülü bir kadının dans etmesine

ve karışık kadın erkek bir ortamda dans etmesine ve sosyal medyada paylaşılmasına inanılmaz bir tepki var. Bu tepki olumsuz yönde şöyle söyleyeyim benim için burada çelişen nokta şu, kadın erkek Türkiye’de senelerdir birlikte düğünlerde dans ederler ve folklor yöresel danslar kullanılır herkes kadın erkek karışık ortamda dans eder ve bunların hepsi kamerada kayıtlıdır. O ailenin bireyleri aile efradı yakınlarına da o görüntüler seyretilir. Orda bütün herkes her şeyi görür zaten birincisi bu. Sosyal medya anlamında da zaten artık bütün düğün, kına, nişan ne varsa başörtülü, açık herkesin yine aynı şekilde dans ettiği, eğlendiği bir ortamda, herkesin telefonuyla çekip paylaştığı bir dönemdeyiz. Aslında burada bir tezat görüyorum ve bir şey daha dikkatimi çekti. Bir kız kardeşim diyeyim başörtülü bir kız sosyal medyada kolbastı oynayarak baya bir gündem oldu bir süre bilmiyorum belki sizde denk geldiniz mi. Ben buna sevindim mutlu oldum. Hatta hiç şey tam tersine güzel yorum bile yapmıştım, çok da güzel bir şey olabilir herkesin kendini nasıl mutlu hissediyorsa onu yapması. Ama şöyle bir durum var o kız dans edip koyduğu videolarda kolbastı, bildiğiniz üzere bacakların ve yoğunlukla alt bölgenin çalıştırıldığı bir dans türü ve buna gelen yorumları hepsi pozitif yöneydi fakat benim uzaktan çekilmiş veya farklı dans ettiğim videolara gelen yorumlar uçurum gibi gördüm ve orda anladım ki insanların bakış açısı tezatlık, orda daha net gördüm. Diyorum ya düğünde farklı kimse kimseye bir şey demiyor da aynı şey yani kız yöresel bir şey yapınca sorun yok. Ha bir de mesela folklor ekibinde dans eden folklorda dans eden başörtülü kızlar da var belki denk gelmişsinizdir bazen erkek kız el ele tutuşup bile dans ediyorlar başörtülü yani orda aşırı bir çelişki olduğunu düşünüyorum olumsuz olarak bunu em vurgulayıcı bulduğum için bunu söylemek istedim. (K-17, 37, *Dans Hocası, Bekâr, Ön Lisans, İstanbul*)

K-17’nin düğünlerde dans edilmesine yönelik yaptığı tespitin yerinde olduğunu söylemek mümkündür. Dans etme eylemi tek başına ele alındığında geleneksel ailelerin çok fazla hoş karşılamayacağı bir durumdur. Ancak düğünler; toplu, kalabalık, herkesin birbirini gördüğü ve bir arada bulunduğu mekânlarda gerçekleşmektedir. Bunun yanında evlilik, İslam’ın bir emri olması yönüyle de kutsallık taşımaktadır. Dolayısıyla evlilik olayının gerçekleştiği mekânlarda dans edilmesi çoğunlukla göz ardı edilen bir durum olmaktadır. Ayrıca katılımcının da belirttiği yöresel danslarda erkek ve kadınların yan yana olmasına herhangi bir tepki gösterilmemesi biraz da geleneksellik ile ilişkilendirilebilir. Folklor, halay gibi yöresel oyunlarda dostluk ve kardeşlik temasının daha fazla öne çıkmasından dolayı tarafların ele ele tutuşmaları yan yana olmaları bir sorun olarak görülmemektedir.

K-11 ise çocukken birtakım hobi ve ilgi alanlarının olduğundan bahsetmekte tesettüre girdikten sonra ise özgüven kaybı yaşadığını belirterek devam ettirmediğini aktarmaktadır:

Şöyle ben böyle ortaokul o çocukluk çağlarında çok böyle şey bir çocuktum sporla ilgilenirdim, müzikle ilgilenirdim, atletizm yapıyordum ama tabi ki o zamanlarda daha böyle şeydi ya açtım yani daha kapanmamıştım. Liseye geçtikten sonra mesela ben ilk başladığımda kendi isteğimle tesettüre girdim daha sonrasında spordan uzaklaştım. Çünkü başı kapalı birinin o zaman bağdaştıramıyordum atletizm yapmasını. Daha sonra müziğe yöneldim lisede hobi olarak müzik evet şarkı söylüyordum ama şimdi her türlü insan var tesettürlü o zamanlar tam böyle dışlanma vesaire yaşıyorduk ister istemez arkadaşlarım tarafından e hocalarda da bunu hissediyordum ve bu bence çok çekingenlik yaratmıştı. Mesela eskiden çok atılgan bir çocuktum ama ilk tesettüre

girdiğim zamanlarda mesela müzik konusunda yetenekli olduğum hâlde kendimi o kadar çok gösteremiyordum, bu gibi şeyler yapmıştı ben de hobi olarak etki yapmıştı sonra da zaten daha geçti gelmedi. (K-11, 22, Öğrenci, Bekâr, Lisans, Rize)

Katılımcı, çocukluk çağlarında spora yatkın olduğunu paylaşmıştır. Tesettüre girdikten sonra özgüven kaybı yaşaması ise dikkat çeken bir durumdur. Katılımcı tesettüre girdiği dönemde başörtülü bir birey olarak hobilerini devam ettirmeyi çelişkili bulmuştur. Bu durumda katılımcının yeni tesettüre girdiği dönemde, tesettüre yönelik ön kabullerin ve algılarının etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Katılımcı, duruma yönelik algısını “Çünkü başı kapalı birinin o zaman bağdaştıramıyordum atletizm yapmasını” ifadesiyle açıklamıştır. Başka bir soruda ise katılımcının tesettüre yönelik algılarının değiştiği görülmektedir:

Önceden olsa garip gelirdi ama şu an sürekli bir şeyler yenilendiği değiştiği için şu an çok fazla var zaten tesettürlü sporcu ben spor yapan kişiler de var ben asla yadırgamıyorum bence olabilir şu an mesela ben olsam ben de yapmak isterdim. (K-11, 22, Öğrenci, Bekâr, Lisans, Rize)

Katılımcı tesettürlü sporcuları önceden garipseyeceğini belirtmekle birlikte şu an da yaygınlık göstermesinden dolayı yadırgamadığını aktarmaktadır. Katılımcının yaygın olmamasından dolayı garipseyeceğini söylemesi, kendisinin de spordan uzaklaşması ve özgüven kaybı yaşamasıyla yakından ilgili görülmektedir. Katılımcı önceleri tesettürlü bir bireyi sporculukla bağdaştıramadığını belirtmiş, şu anda ise bu durumun yaygınlık göstermesi düşüncelerini değiştirmiştir.

Katılımcı sporu bıraktıktan sonra müziğe yöneldiğini paylaşmıştır. Burada dikkat çeken nokta ise müziğe olan ilgisini de kaybetmesidir. Katılımcı, sporu bıraktıktan sonra sosyal aktivite boşluğunu müzik ile doldurmak istemiştir. Ancak yakın çevresinin tesettürlülere yönelik ön kabulleri müziği bırakmasına sebebiyet vermiştir. Katılımcının müzikle uğraşmasının dışlanmaya yol açması, arkadaşları ve öğretmenleri gibi yakın çevresinden destek görememesinin bu ilgi kaybında büyük pay sahibi olduğu söylenebilir. Katılımcı tek başına kaldığı bir fiilden vazgeçmiştir. Bu durumun kendisinde özgüven kaybı yarattığını belirten katılımcı, eski atılın kişiliğinin de çekingenliğe dönüştüğünü belirtmiştir.

K-11’in yaşadıklarına çok benzer bir durum, Yalçı’nın araştırmasında yer alan bazı katılımcılar tarafından da tecrübe edilmiştir. Profesyonel olarak sporla ilgilenmek istediğini belirten katılımcılar, çevreleri tarafından ayıplanmaları sonucu sporu

bırakmak zorunda kaldıklarından bahsetmişlerdir.³⁵⁹ Bunun yanında Özcanlı'nın araştırmasında yer alan bazı katılımcılar başörtüsünü bir özgüven nesnesi olarak değerlendirmektedirler. Katılımcılardan biri başörtüsünü çıkarttıktan sonra özgüveninin arttığını belirtmektedir.³⁶⁰ Aynı araştırmada farklı bir katılımcı ise tesettürlü olduğu dönemlerde utangaçlık ve çekingenlik hissettiğini, kendini daha az gösterdiğini dile getirmektedir.³⁶¹

Katılımcıların aktardığı tecrübeler ve toplumla yaşadıkları etkileşimlere bakıldığında, kendilerinden tek tip Müslüman kadın kişiliğinde olmaları beklenmektedir. Toplumun tesettürlü kadınlara çizdiği sınırlar içinde kalmaları ve herhangi bir alana sapmamaları istenmektedir. Bu doğrultuda tesettürlü kadınların hobileri, sosyal aktiviteleri hatta okudukları kitaplar dahi eleştiri noktası olmaktadır. Burada dikkat çeken nokta ise tesettürlü bireylerin gündelik yaşamlarındaki çoğu sosyal faaliyetlerinin din ile ilişkilendirilmesidir. Bu yüzden yöneldikleri her alan bir şekilde din ile ilişkilendirilmekte ve toplumun beklediği sınırlar dışına çıkmamaları için sürekli eleştiriye maruz kalmaktadırlar.

Katılımcılar büyük çoğunlukla din ile çeliştikleri gerekçesiyle yadırganırken K-13 ve K-14'ün ise eleştirildikleri noktalar daha farklıdır. Katılımcılar dinî hassasiyetleri sonucunda aldıkları müzik dinlememe ve düğünlere gitmeme kararları dolayısıyla eleştirildiklerinden bahsetmektedirler:

Şöyle müzik dinlemek istemiyorum kesinlikle haram olduğu için ama eşim dinliyor, o açıdan biraz sıkıntı yaşıyoruz. Tesettürlü olduğum için değil aslında bu biraz da maneviyattan dolayı tercih değişti önceden dinlerdim. İstemiyorum ve tepki görüyorum. İşte arkadaş ortamında da geçen bir olay oldu. Mesela şey fotoğraf paylaşmayı istemiyorum ama fotoğraf da çekilmek istiyorum arkadaşlarımla, kendim benimle kalsın diye onlar da paylaşmak istiyorlar bu arkadaşlarım tabi tesettürlü arkadaşlarım şey onlar paylaşmak istiyorlar ya paylaşmayın haram vesaire o tarz bir problem oluyor. (K-13, 35, *Ev Hanımı, Evli, Lisans, Hatay*)

³⁵⁹ “Ben spor yapmayı gerçekten çok seven bir insanım. Örtülü bir insanın spor yapması gerçekten abes bir durum. ...Üniversitede hiçbir aktiviteye katılamadım ben bu yüzden. İlahiyatçısın ne işin var voleybolda, ne işin var koşuda, ne işin var başka yerde, olmuyor, gerçekten olmuyor.” Yalçı, *Türkiye’de Başörtüsünü Çıkaran Kadınlar Örneği*, 150.

³⁶⁰ “Başımı açtıktan sonra daha özgüvenli daha kendim gibi hissettim Çok net bir şekilde özgüvenimin arttığını fark ettim. Kendimi daha çok birey gibi hissettim. Bunun beni bu şekilde bastırıldığını hissetmek beni üzdü. Çünkü 6 sene kapalı kaldım ve geriye dönüp baktığımda kayıp gibi geliyor. Dönüp baktığımda doğru düzgün anım yok, hatıram yok. Hayatımda çok büyük kopukluklar yarattı. Kendimin neleri sevdiğini, neleri sevmediğini ondan sonra öğrenmeye başladım.” Özcanlı, *Türkiye’de Başörtüsünü Çıkaran Kadınların Direniş Motivasyonları Üzerine Bir İnceleme*, 133.

³⁶¹ Özcanlı, *Türkiye’de Başörtüsünü Çıkaran Kadınların Direniş Motivasyonları Üzerine Bir İnceleme*, 151.

Tabi ki mesela tesettürsüzken düğünlere giderdim hatta düğünlerde bayağı da oynardım ama şimdi tesettüre girdikten sonra dedim ya az önce her şeyimiz tesettür olması gerekiyor konuşmamız, giymemiz, yürümemiz, oynamamız bile o yüzden artık tesettürlü olduğum için düğünlere gitmeme kararı aldım ve bunu aileme sülaleme daha doğrusu söylediğim zaman baya bir tepki aldım baya arkamdan konuşulmuş. (K-14, 39, *Ev Hanımı, Evli, Lise, Hatay*)

İfadeleri verilen 2 katılımcının müzik dinleme, düğünlere gitme ve fotoğraf paylaşma gibi eylemleri günah olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Bu gibi hassasiyetlere dindar kişiler arasında rastlamak mümkündür. İki katılımcının aldıkları kararlarda dinî otoritelerin etkisinin olduğu söylenebilir. Arkadaş oldukları bilgisine sahip olduğumuz 2 katılımcı, görüşme esnasında dinî sohbetlere katıldıklarından bahsetmişlerdir.³⁶² Katılımcıların arkadaşlıkları ile dinledikleri sohbetlerin dinî hayatlarına yön verdiği söylenebilir.

Müzik dinlememe hassasiyeti çoğunlukla Hz. Peygamberden nakledilen müzik ile alakalı hadislere dayandırılmaktadır:

Ümmetimden bir topluluk yiyerek, içerek, oyun ve eğlenceyle geceyi geçirirler. Sonra domuzlar ve maymunlar olarak sabahlarlar. Onların mahallelerinden bir mahalleye bir rüzgâr gönderilir ve bu rüzgâr onları; kendilerinden önce şarabı kendilerine helal kılanların, def çalanların ve kaynat edinenlerin yerle bir edildiği gibi yerle bir eder.³⁶³

Bu gibi kaynaklar, kimi bireylerde müzik dinlememe veya ortamlarında bulunmama gibi kararlara yol açmaktadır. Okutan'ın araştırmasında da bu hassasiyete sahip müzik dinlememeyi tercih eden özellikle uzak duran katılımcılar bulunmaktadır.³⁶⁴

Müzik dinlememe gibi hassasiyetler, Taplamacıoğlu'nun yapmış olduğu dindarlık tipolojilerinde yer almaktadır. Taplamacıoğlu, yapmış olduğu bir anket çalışmasında dindar tipleri beşe ayırmış, bu tip hassasiyeti olan bireyleri “sofu (bigots)” şeklinde tanımlamıştır. Bu zümredeki dindarların; müzik dinlemeye, futbol gibi yeniliklere gavur icadı olarak baktıklarını, herkesten ve her şeyden şüphe ettiklerini belirtmiştir.³⁶⁵ Ancak çağımızda bireyselliğin ön planda olması, kesin hatlarla belirlenmiş kavramsallaştırmaların ve tipolojileştirmelerin, olgusal

³⁶² “... Ben saatlerce sohbet dinliyorum her dinlediğim sohbette ne kadar cahil olduğumu fark ediyorum...” (K-13, 35, *Ev Hanımı, Evli, Lisans, Hatay*)

“... Diyelim ki sohbete gidilecek veya Kur'an okunacak benim için şöyle derseler **** okur ona da yazalım...” (K-14, 39, *Ev Hanımı, Evli, Lise, Hatay*)

³⁶³ Ahmed b. Hanbel, el-Müsne'd, 36/564, (No. 22231) Akt. Kamuran Aslantalay, “Müzik Aletleriyle İlgili Hadislerin Tahric ve Değerlendirilmesi (Kütüb-i Tis'a Özelinde)”, *akif* 53/1 (2023), 78.

³⁶⁴ Okutan, *Türkiye'de Popüler Kültür ve Din İlişkisi*, 337.

³⁶⁵ Mehmet Taplamacıoğlu, “Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerinde Bir Anket” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1-4 (Haziran 1962), 145.

durumların doğru bir şekilde tanımlamasının önüne geçmektedir. Dolayısıyla katılımcıların gündelik yaşamlarında dikkate aldıkları kuralların ve değerlerin bireysel dindarlık bağlamında değerlendirilmesi daha doğru olacaktır.

3.4.6. Katılımcıların Başkalarının Kişisel Tercih ve Hobilerine Verdikleri Tepkiler: “Bilseler Yapmazlar”

Katılımcılar kendileri dışında makyaj, spor, müzik vb. gibi kişisel tercihleri ve hobileri bulunan, belirli noktaya veya mesleklere ulaşmış (örneğin tesettürlü sporcular, müzisyenler vb.) tesettürlü bireylere yönelik düşüncelerinden de bahsetmişlerdir. Katılımcıların 3 görüşe ayrıldıkları tespit edilmiştir.

Katılımcılardan 4’ü tesettürlü bireylerin kişisel tercih ve hobilerini açık bir şekilde yürütmesini tasvip etmemektedir.

K1: “Ben tesettürlü bir bayanın bunları yapmasını uygun bulmuyorum niye bulmuyorum dinimiz kuralları emirleri gereği doğru olmadığını düşünüyorum.”

K-9, Müslümanların dinî emirlere bütüncül bir şekilde uymaları gerektiğini düşünmektedir:

Nasıl diyeyim biraz abes buluyorum ben de. Tesettürlü bir insanın eğer bu tesettürü biliyorsa, Allah’ın emirlerini biliyor demektir bu tesettürü emrediyor Allah ondan sonra başka altına sıralıyor değil mi namazınızı kılın zinadan korunun. Bu emirlerin hepsini bilir diye düşünüyorum ama sadece tesettürü yapıp da ötekilerine uymaması biraz Müslümanlığı hafife almak gibi geliyor bana. (K-9, 26, Ev Hanımı, Evli, Ön Lisans, Rize)

K-13: “Cahil olarak değerlendiriyorum, bilseler yapmazlar. Bildikleri kadarıyla amel ediyorlar hâliyle cahil olarak nitelendiriyorum başka türlü düşünmüyorum ...”

K-14, tesettüre girdikten sonra bazı alışkanlıklarından vazgeçtiğini belirtmektedir.

Ben ilk tesettüre gireceğim de benim vazgeçilmezlerim vardı bunların başında makyaj gelirdi ben şey diyordum ya tesettüre gireyim ama makyaj yine yapıyım diyordum kendimce sonra makyajın ne kadar hem bedenime hem ruhumu zarar verdiğini yine Kur’anı Kerim’in bana verdiği bilgiyle öğrenince ve tefsirlerin bana verdiği bilgiyle öğrenince bundan vazgeçtim o insanların da bunu tesettürlüyken makyajın ne olduğunu bilmediğini düşünüyorum bilselerdi yapmazlardı peygamberimiz efendimiz öyle diyor ya bilselerdi yapmazlardı diye. (K-14, 39, Ev Hanımı, Evli, Lise, Hatay)

Katılımcıların konuya yönelik karşı çıkışlarında dinî kabullerinin etkisinin olduğu söylenebilir. Katılımcılar açıklamalarında tesettürlü bireylerin yürüttüğü çeşitli aktivitelerin din ile çeliştiğine yönelik açıklamalarda bulunmuşlardır.

K-13 ve K-14'ün konuya yönelik yorumları incelendiğinde bazı ikisinin de “Bilselerdi yapmazlardı” ifadesini kullandığı göze çarpmaktadır. Bir önceki başlıkta 2 katılımcının arkadaş olduklarını ve sohbetlere katıldıklarını belirtmiştik. Katılımcıların soruya verdikleri cevaplarda aynı ifadenin geçmesi, yine benzer dinî otoriteyi benimsemelerinden kaynaklandığı söylenebilir.

İfadeleri verilen katılımcıların giyim tercihleri ise dikkat çekmektedir. K-13 ve K-9 çarşaf, K-1 ve K-14 ise ferace giymeyi tercih etmektedir. Katılımcıların dindarlık düzeylerine yönelik herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Ancak çarşaf ve feracenin dindarlıkla özdeşleştirildiğini söylemek mümkündür. Katılımcıların giyim tercihlerini ve sorulan sorulara verdikleri cevaplarda dinî kuralları önceledikleri söylenebilir.

Katılımcıların bu görüşleri, Özüdoğru'nun araştırmasında tesettürlü kadınların kamusal alandaki görünürlüğü ve meslekler üzerine yapılan yorumlar ile benzerlik göstermektedir. Araştırmada yer alan birinci nesil katılımcılar, kadının yerinin ev olduğu fikrini paylaşmaktadırlar. Mesleki olarak ise kadınların her işi yapmaması gerektiğini, çalışmamalarının daha uygun olduğunu düşünmektedirler.³⁶⁶

Sungur'un araştırmasında yer alan katılımcılar tesettürlü kadınların çeşitli faaliyetlerine yönelik yorumda bulunmuşlardır. Katılımcılardan bazıları tesettürlü kadınların, moda uyma, estetik yaptırma, açık alanlarda spor yapma gibi faaliyetlerini eleştirmektedirler. Kimi katılımcılar tesettürlü kadınların bu faaliyetlerini bozulma olarak değerlendirmekte kimileri ise evde yapmalarının daha uygun olacağını belirtmektedirler. Katılımcılar arasında bu faaliyetleri yürüten bireyleri gerçek tesettürlü olarak görmeme düşüncesi ise dikkat çeken yorumlardan biridir.³⁶⁷

Katılımcılardan 8'i, tesettürlü bireylerin kişisel tercih ve hobilerinin belli şart ve çerçevelerde yürütmeleri gerektiğini düşünmektedir:

K-18: “Ya hayatta her şey var, ki dinde zaten zorlama yok isteyen istediği gibi de giyinebiliyor, süslenebiliyor, takısını olsun makyajını olsun yapabiliyor, bana göre hepsinin bir ölçüsü olması gerekiyor.”

K-9, tesettürlü kadınların faaliyetlerini desteklemekle birlikte çeşitli meslekleri tasvip etmemektedir:

Çok genel bakınca genel anlamda her şeyin olabileceğini düşünüyorum. O da olur sonuçta tesettürlü olduğun sürece olabilir, sporun olabilir belli başlı makyaj yapabilir, makyaj sanatçısı olursun, makyaj yaparsın sonuçta bir emek yapıyorsun orda. Ama çok

³⁶⁶ Özüdoğru, *Farklı Nesillerde Tesettür Algısı*, 70, 78.

³⁶⁷ Sungur, *Postmodern Tüketim Anlayışında Dindar Yaşam Biçimleri*, 324-328.

spesifik düşününce bazı mesleklere hiç yakışmadığını düşünüyorum ne bileyim mesela tesettürlüsün ama çıkıp şarkı söylüyorsun mesela bana biraz şey geliyor iyi gelmiyor. (K-5, 25, *Influencer, Bekâr, Lisans, Bursa*)

Katılımcı tesettürlü olarak çeşitli faaliyetlerin yürütülebileceğini belirtmektedir. Ancak tesettürlü olarak şarkı söylemeyi hoş bulmamaktadır.

K-15, helal dairesi çerçevesinde herkesin özgür olduğunu belirtmektedir:

Bunu şu şekilde helal dairesi geniştir keyfe kâfi gelir diye buyurmuş bir alim, helal dairesi çerçevesinde bu isteklerini tabi ki de herkes geliştirmekle ya da yapmakla özgürdür ama helal dairesini aştığı takdirde kendisi için çok uygun olmaz yani hem uhrevi hem dünyevi açıdan. (K-15, 21, *Kuran Kursu Öğreticisi, Bekâr, Ön Lisans, Kırıkkale*)

Katılımcıların konuya yönelik düşüncelerine bakıldığında, tesettürlü kadınların çeşitli meslekleri ve hobilerini yürütmelerini desteklemektedirler. Ancak bazı sınırların olması gerektiğini düşünmektedirler. Katılımcıların bu sınırlarda dinî emir ve yasakları dikkate aldıkları söylenebilir. Bu doğrultuda katılımcıların ılımlı bir yaklaşım sergilediklerini söylemek mümkündür.

Katılımcıların bu görüşleri Özüdoğru'nun ikinci nesil katılımcıları ile benzerlik taşımaktadır. İkinci nesil katılımcılar, kadınların edepli ve tesettüre uygun olması durumunda kamusal alandaki görünürliğini desteklemektedirler. Mesleki olarak ise kadınlara uygun alanlarda çalışabilecekleri görüşündedirler.³⁶⁸ Çetin'in araştırmasında da bir katılımcı, tesettürlü kadınların sosyal faaliyetlerini desteklediğini fakat dış görüşlerinde daha dikkatli olmaları gerektiğini düşünmektedir.³⁶⁹

7 katılımcı ise tesettürlü bireylerin kişisel tercih ve hobilerini yürütmelerini desteklemektedir:

K-3, konuya yönelik desteğini belirtirken tesettürlü bireyler sınır çizenleri de eleştirmektedir:

Hiçbir şekilde karşı bulmuyorum mesela şöyle bir örnek verebilirim bu bir tane gençlerin oluşturduğu bir grup var kimisi elektro gitar çalıyor hepsi kapalıydı vesaire, mesela onlara çok karşı kapalı insanlar böyle yapmaz gitar çalamaz ne bileyim böyle ortamlarda bulunamaz falan diyorlardı ama neden bulunamasınlar. Sonrasında diyorlar ki bizim çocuklarımızı bu alanlara sokabileceğimiz alanlar yok diyorlar mesela. Çünkü sen zaten bunlara karşı olduğun için öyle bir hocayla karşılaşamıyorsun doğal. Dolayısıyla ben bunları aşırı karşı buluyorum insan illa tesettürlü diye hayatın da zevklerinden geri planda kalmak zorunda değiliz. Kısıtlayıcı unsurlara girilmemeli çünkü ben şu görüşteyim tesettürlü insanlar da İslam da her alanda olmalı çünkü bilmiyorum sonrasında çocuklarımızı nasıl yetiştireceğiz çocuklarımızı ne izleteceğiz gibi sorunlarla karşılaşıyorsunuz ama o zaman bunun çözümü İslam'daki bireylerin her alanda olmasıyla çözülüyor mesela ki ben de bu görüşteyim ve hiçbir şekilde başımız

³⁶⁸ Özüdoğru, *Farklı Nesillerde Tesettür Algısı*, 77-79.

³⁶⁹ Çetin, *Moda ve Değişen Tesettür Algısı Üzerine Bir Araştırma*, 137.

tesettürlü diye kısıtlayıcı bir alanda bulunmaması gerektiğini düşünüyorum. Bunun en büyük örneği o piyanocu Büşra Hanım mesela meşhur eserleri var kayıkçı mıydı soyadı. (K-3, 25, Öğrenci, Bekâr, Yüksek Lisans, Ankara-Rize)

K-3, tesettürü hobilerin önünde bir engel olarak görmemektedir. Katılımcı toplumda hem tesettürlü bireylerin hobilerine, mesleklerine yönelik faaliyetlere karşı çıkan hem de çocuklarını müzik vb. gibi alanlara sokamadığından yakınan bireyleri eleştirmektedir. Müslümanların her alanda olması gerektiğini düşünen katılımcı, gelişme sağlanabilmesi için toplumun tesettürlü bireyleri desteklemesi gerektiğini düşünmektedir.

K-19 ise tesettürün engel olmadığını belirtmekte ve desteklediğini aktarmaktadır:

HAYRAN kalıyorum. İsmi ni hatırlayamadığım kapalı bir eskrim sporcusuyla başlayan hayranlığım Kübra Dağlı ile göklere çıkmıştır :) Sosyal medyada da gördüğüm zaman sporda veya müzikte çok hoşuma gidiyor. Herkes ve fikirleri saygıyı hak eder. Tesettürün engel olmadığına en güzel örnekler hatta. (K-19, 28, Ressam, Bekâr, Üniversite Terk, Kırıkkale)

Katılımcıların bu görüşleri yine Özüdoğru'nun araştırmasında yer alan üçüncü nesil ile benzerlik taşımaktadır. Üçüncü nesil, kadınların kamusal alanda aktif olarak var olması gerektiğini savunmaktadır. Mesleki olarak ise erkeklerin çok olmadığı ve kadın fitratına ters düşmeyecek alanlarda çalışabileceklerini düşünmektedirler.³⁷⁰

Katılımcıların sayısına oranla bir değerlendirme yapılacak olursa 8'i belli sınırlar çerçevesinde, 7'si tamamen tesettürlü kadınların hobilerine ve meslek seçimlerine yönelik faaliyetlerini desteklemektedir. Bu durumda katılımcı grubundan sadece 4 birey görüş olarak ayrılmaktadır.

3.4.7. Bulunmaktan Kaçınılan Mekânlar

Katılımcıların bulunmaktan kaçındığı ve kendini ait hissetmediği yerlere bakıldığında alkollü mekânlar başı çekmektedir. Katılımcıların bu tip mekânlara yorumları şöyledir:

K-1: “Batum’a gitmiştim orda hep böyle alkollü malkollü böyle şeyli ortamlar vardı çok rahatsız hissetmiştim kendimi, keşke gitmeseydim dedim.”

³⁷⁰ Özüdoğru, *Farklı Nesillerde Tesettür Algısı*, 76, 79.

K-6: “Şöyle şimdi mesela çok samimi olduğum bir yakınımınla, alkol kullanan bir yakınımınla mesela bir ortama girip tek başına kalmasın diye girmek zorunda kalıp oradan iğneleyici bakışlarla ayrıldığımı biliyorum. ...”

K-11, gittiği alkollü bir mekânda tesettürlü olduğu için kendini garip hissettiğini dile getirmiştir:

Mesela biz şimdi üniversitenin ilk zamanlarında tabi o zamanlar arkadaşlarım böyle bir yerlere gidelim, yapalım eğlence mekânları oluyor. Biz de gittik alkollü bir mekân herkes deli gibi eğleniyor, içiyor tabi ki biz almıyoruz alkol, orda kendimi çok tek tesettürlü olduğum için kendimi çok garip hissetmişim. Ben burada olmamalıyım demişim, bana uymuyor demişim. (K-11, 22, Öğrenci, Bekâr, Lisans, Rize)

K-16, alkollü bir mekâna gittiğini ve kendini oraya ait hissetmediğini aktarmıştır:

Düşünüyorum evet yaşadım. Alanya’da yaşıyorum dediğim gibi üniversite öğrencisiyim 4. Sınıfım son sınıf, 4 senedir burada yapılacak aktiviteler belli zaten. Bunun yanı sıra arkadaş çevrenizin hepsi seküler ya da çoğu seküler aktiviteler yapılacak aktiviteler sınırlı barlar sokağı buranın meşhur olduğu için bir puba gittik ve oturdum ben onlarla onlar alkol aldılar masada canlı müzik şeklinde bir yerdi canlı müzik var ve oturuyoruz onlar alkol alıyor ben yanlarında oturuyorum, şunu düşünmüştüm burada durmam uygun değil aslında ben alkol hiç almadım bu zamana kadar ağzıma dahi sürmedim arkadaşlarımın da böyle bir teklifi olmadı zaten ama bulunduğum ortam doğru değildi. Aslında sonuçta ben bunu istemiyorum ve sevmiyorum ve haram olduğunu da biliyorum o ortamdaki herkes bu harama dâhil oluyor ve ben olmayan biri olarak kendimi oraya ait hissetmemişim öyle söyleyeyim. (K-16, 23, Öğrenci/Milli Sporcu, Bekâr, Lisans, Antalya)

K-17 ise arkadaşının isteği üzerine alkollü bir mekâna gittiğini rahatsız hissettiğini belirtmiştir:

Evet evet tabi (*mesela?*) Mesela ilk kapandığım dönemlerde ben normalde açıkken de alkollü ortamları sevmem, sevdiğim bir şey değildi kapandığım zamanlarda bir arkadaşımın isteği üzerine kıramadım bir kafeye gittik orda alkollü içecek oluyordu yanımda bir kız aldı falan bu beni çok rahatsız eden bir şey olmuştu bundan yana negatif yönde bana şey oldu. ... (K-17, 37, Dans Hocası, Bekâr, Ön Lisans, İstanbul)

Yalçı’nın araştırmasında bakıldığında da katılımcıların alkollü mekânlarla ilgili çeşitli tecrübeleri bulunmaktadır. Katılımcılardan bazıları, başörtülülere yönelik tepkilerden çekindikleri için alkol kullanmak istememişlerdir. Başörtülerini çıkardıktan sonra ise rahatça barlara girebildiklerini paylaşmışlardır.³⁷¹ Yalçı’nın araştırmasında kimi katılımcılar, başörtülü oldukları dönemde her ortama giremediklerinden; Resim, spor vb. gibi sosyal aktivitelere etraftan gelecek tepkilerden dolayı dâhil olamadıklarından bahsetmektedirler.³⁷²

³⁷¹ Yalçı, *Türkiye’de Başörtüsünü Çıkaran Kadınlar Örneği*, 152-153.

³⁷² Özcanlı, *Türkiye’de Başörtüsünü Çıkaran Kadınların Direniş Motivasyonları Üzerine Bir İnceleme*, 117-121.

Gümüş’ün araştırmasında da bazı katılımcılar başörtünün temsiliyeti yönüyle girdikleri mekânlara dikkat ettiklerinden bahsetmişlerdir. Katılımcılardan bazıları tesettürlü bireyler olarak her zaman doğru davranmaları gerektiğini düşünmekte ve çevrelerine iyi örnek olmak istemektedirler. Bu yüzden alkollü mekânlarda bulunmaktan kaçınmaktadırlar.³⁷³

Barbarosoğlu, başörtülü bireylerin alkollü mekânlarda bulunmalarını marjinalite olarak değerlendirmektedir. Marjinalitenin gittikçe moda hâline geldiğini düşünen Barbarosoğlu, gençler arasında herkesten farklı olmanın doğrudan iyi olmak anlamına geldiği yorumunu yapmaktadır.³⁷⁴

Katılımcıların alkollü mekânlardan kaçındıkları veya bulunduklarında kendilerini kötü hissettikleri görülmektedir. Bunun nedeni ise katılımcıların şekilsel olarak Müslüman kimliği üzerlerinde taşımalarıdır. Buna karşın alkollü mekânlarda bulunmaları içsel bir çatışmaya yol açmaktadır. Bu çatışmanın sebebi Kömeçoğlu’nun şu ifadelerine dayandırılabilir: “Kadın bedeni kamusal mekânda yalnız tesettür yoluyla örtünmekle kalmamakta, uygun kamusal davranış kalıpları da bu örtülü bedene ilişkin olarak tanımlanmaktadır.”³⁷⁵ Bunun yanında Kömeçoğlu, alkol ve eğlence gibi mekânları “gece kamusalılığı” olarak değerlendirmektedir. Tesettürlü olmak ve aidiyet krizinin yan yana gelmesinin, özgürleştirici bir kamusalite deneyimine yol açtığından söz etmektedir.³⁷⁶ Bu kamusalite deneyiminin ise davranış beklentileri açısından katılımcılarda birtakım çatışmalara yol açtığı görülmektedir.

Katılımcıların yaşadıkları çatışmaların ilk sebebinin bulundukları mekân ile kimliklerini bağdaştırmamalarıdır. Asiliskender’in mekân ve kimlik ilişkisine dair tanımlaması şu şekildedir:

Mekân, fiziksel özellikleriyle bireyler ya da toplumlar arasında ayırım yaparak içinde yaşayacakların belirlendiği nesnel bir tanımlamadır. Bu yaklaşımla, kimlik kavramının özünü içerir. Kimlik de mekân gibi özünde sınırları dahilinde olanları, olmayanlara karşı tanımlamayı içeren bir kavramdır.³⁷⁷

Mekân ve kimlik çatışmaları, Goffman’ın dramaturjik ilkeleri ile açıklanabilir. Goffman, *Gündelik Yaşamda Benliğin Sunumu* adlı eserinde, bireylerin toplumla olan

³⁷³ Gümüş, *İslamcı Kadının Dönüşümü*, 121-122.

³⁷⁴ Barbarosoğlu, *Kamusal Alanda Başörtülüler*, 75.

³⁷⁵ Uğur Kömeçoğlu, *Kimlik, Mekân ve Gündelik Hayat* (İstanbul: Ufuk Yayınevi, 2012), 96.

³⁷⁶ Kömeçoğlu, *Kimlik, Mekân ve Gündelik Hayat*, 111.

³⁷⁷ Burak Asiliskender, “Kimlik, Mekân ve Yer Deneyimi”, *Kültür ve İletişim*, 7/2 (Aralık 2004), 90.

ilişkilerini bir tiyatro oyunu bakış açısıyla kaleme almıştır. Goffman'ın dramaturjik ilkeleri kısaca şöyle açıklanabilir:

- Toplumsal etkileşimlerde her birey aslında birer oyuncudur.
- Oyuncuların gerçekleştirdiği davranışlar bir performans oluşturur.
- Performansların hedef grubu seyircilerdir.
- Performans sırasında oyuncunun takındığı standart ifade donanımı vitrin olarak adlandırılmıştır.
- Birden fazla oyuncunun performans göstermesiyle takımlar oluşur.
- Performans gösterilen mekânlar, bölge adını alır. Belli performansın sunulduğu yerlere ise “vitrin bölgesi” denir.
- Performans noktalarının dışında ortaya çıkan gözlem noktalarındaki bireyleri ise “ayrıksı roller” ile tanımlamıştır.³⁷⁸

Katılımcıların aktardığı tecrübeler Goffman'ın dramaturjik ilkeleri ile karşılaştırılacak olursa; alkollü mekânlar, nitelik bakımından diğer kamusal alanlardan daha farklı özellikleri içerisinde barındırması nedeniyle vitrin bölgesi adını alır. Katılımcılarımız; tesettürlü bireyler, alkollü mekâna gitmeleri yönünden oyuncu, hiçbir şey yapmadıklarını belirtmeleri yönüyle ise seyirci konumundadırlar. Katılımcıların alkollü bir mekânda bulunmalarına yönelik sıkıntıları ise vitrin-bölge uyumsuzluğundan kaynaklanmaktadır. Tesettür ve başörtüsü bir nevi vitrin görevi görür. Tesettürün şekilsel olarak Müslüman kimlikten izler taşıması ve giyiniş şekliyle dindarlığa yönelik çeşitli çıkarımlara neden olması, vitrinin görünüş işlevi ile alakalıdır.³⁷⁹ Vitrin bölgesinin ise İslam tarafından yasaklanmış eylemleri içerisinde barındırıyor olması, katılımcılar tarafından rahatça performans sergilenemeyecek bir alana dönüşmektedir. Katılımcıların “tabi ki biz almıyoruz alkol” ve “ben alkol hiç almadım bu zamana kadar ağzıma dahi sürmedim” ifadeleri bu duruma örnektir.

Alkolden farklı olarak bir katılımcı, gittiği dans kursunda kendini rahatsız hissettiğinden bahsetmiştir:

... Şeydi danstı, evet şu andaki yaptığım şeyle çok ters farkındayım. Ama ilk başta yani başörtüden önce de benim zaten dans şeyim vardı, mesleki anlamda devam ediyordu. Ama başörtüden sonra ben bir eğitime gittim, zumba eğitmeniyim aynı zamanda zumba

³⁷⁸ Erving Goffman, *Gündelik Yaşamda Benliğin Sunumu*, çev. Barış Cezar (İstanbul: Metis Yayıncılık, 2021), 29, 33, 85, 107-108, 140-141.

³⁷⁹ Vitrini oluşturan uyarıcı öğeler işlev bakımından görünüş ve tutum olarak ikiye ayrılır. Görünüş, oyuncuların toplumsal statüsü hakkında bilgi verir. Goffman, *Gündelik Yaşamda Benliğin Sunumu*, 35.

eğitimine gittim. Bu gittiğim eğitimde başörtüyle ilk defa dans ettim ve orada başörtüsüz kızların iki tane kızın beni birbirine gösterip gülüp böyle gözümün içine bakıp böyle bir şey alırsınız ya onu hissettim, gördüm yani gözlerimde hissettim, böyle bir alaycı bir şeyler falan ikincisi de bu olmuştu başka neydi bu kadar bu ikisi ilk bulunmamam gereken ortam olarak düşünmüştüm. (K-17, 37, *Dans Hocası, Bekâr, Ön Lisans, İstanbul*)

Katılımcının tesettürlü olması ve dans etmeye devam etmesine yönelik hissettiği terslik yine vitrinle ilgilidir. Tesettüre girmeden önce dans ettiği belirten katılımcı başörtüsü takması sonucu eylemlerinde tezatlık hissetmiştir. Burada oyuncunun vitrininde yaşanan değişim ve oyuncudan beklenen performansla çatışmaya başlamıştır. Gittiği kursta dışlandığını hissetmesi ise bulunduğu takımla vitrin yönünden ayrıştığını göstermektedir.

3.4.8. Hiçbir Şey Günah Olmasaydı

Katılımcılara, bir günlüğüne hiçbir şeyin günah sayılmayacağı durumda, yapmak istedikleri ancak dinî kimlikleri nedeniyle kendilerini alıkoydukları ne gibi şeyleri gerçekleştirmek istedikleri sorulmuştur. Katılımcılardan 2'si soruya cevap vermemiştir. 6 katılımcı herhangi bir şey yapmak istemediğini aktarmıştır. Kalan 11 katılımcının istekleri 3 grupta tasnif edilebilir.

Bazı katılımcılar bir günlüğe tesettürden çıkmak istediklerini, bu durumun nasıl bir deneyim olduğunu merak ettiklerini dile getirmişlerdir:

K-16, saçının güneş görmesini istemektedir:

O gün ne yapardım, tesettürümü çıkarırdım muhtemelen günah olma artık bir rüzgâr yemek istiyor çünkü tesettürlüler bu konuda çok mustarip olduğunu düşünüyorum, saçının güneş görmemesi deri altının güneş almaması hava almaması saç dökülmelerine de çok maruz kalıyoruz, bu nedenle saçımı açıp rüzgarlara doğru savurmak isterdim ama onun haricinde ciddi bir şey yapmak istemezdim. (K-16, 23, *Öğrenci/Milli Sporcu, Bekâr, Lisans, Antalya*)

K-8 sadece saçını açık bir şekilde yürümek isteğini başka hiçbir şey yapmayacağını aktarmaktadır:

Aklıma sadece bir şey geliyor, tek bir şey sahil kenarında uzun bir elbiseyle saçlarımı açık yürümek isterdim, sadece bu geliyor aklıma farklı bir şey farklı bir şey yapar mıydım yani yapmazdım sanırım. Çünkü ahlaki açıdan da baktığımızda zaten günah olan şeyler yasaklanmış olan şeyler ahlaki açıdan da uygun değil yani yok aklıma başka bir şey gelmiyor. (K-8, 23, *Psikolojik Danışman, Bekâr, Lisans, Sivas*)

K-6, açık olarak dolaşmayı deneyimlemek istemektedir:

Öyle bir şey olsaydı bir günlüğüne muhtemelen bir kere açık olarak dolaşmanın nasıl bir şey olduğunu tatmak için denerdim. Onun psikolojik olarak etraftaki algısını bireysel olarak yaşamayı, o deneyimi de yaşamak isterdim. Bir de alkol çeşitlerinin tadına

bakmayı tadına bakardım muhtemelen. (K-6, 26, Öğretmen, Boşanmış, Yüksek Lisans, Yalova)

K-11, açılıp eğlenmek istediğinden bahsetmekte böylece kimsenin kendisini yadırgamayacağını belirtmektedir:

Ben ne yapardım düşünüyorum veya neler yaparım, ne yapardım kesinlikle öncelikle açılırdım, tam açılırdım giderdim kulübe, içerdim, eğlenirdim. O tesettürün benden kısıtladığı o dediğim gibi en basiti konsere gittiğimde böyle kaldığım şey yerine kimsenin beni yadırgamayacağını bildiğim için deli gibi eğlenir stresimi atardım. Bunu yapardım başka bir şey yapmazdım. (K-11, 22, Öğrenci, Bekâr, Lisans, Rize)

Katılımcıların bu düşünceleri Yalçı'nın araştırmasında yer alan başörtüsünü çıkarmış bir bireyle benzerlik göstermektedir. Katılımcı, başörtüsünü çıkardıktan sonra içinden geldiği gibi yaşayabildiği için daha özgür hissettiğini belirtmiştir.³⁸⁰ Katılımcının içinden geldiği gibi yaşaması, K-11'in "kimsenin beni yadırgamayacağını bildiğim için" ifadeleri benzerlik göstermektedir. Bunun yanında K-16'nın "saçımı açıp rüzgarlara doğru savurmak isterdim" ifadesi, Yalçın'ın araştırmasında yer alan başörtüsünü çıkarmış 2 katılımcı ile aynı duyguyu taşımaktadır. Katılımcılar başörtüsünü çıkardıktan sonra saçlarını rüzgârda savurdıklarını, bunun çok güzel bir duygu olduğunu paylaşmışlardır.³⁸¹

Bazı katılımcılar, hipnoz ve sarhoş olmakla birlikte tadını merak ettiklerinden dolayı alkollü içecekleri merak ettiklerini dile getirmişlerdir:

K-3, tadını merak ettiğinden dolayı şarap tatmak istemektedir.

Şey mesela içki içmek isterdim açıkçası. Çünkü tadını gerçekten merak ediyorum. Özellikle şarabın çünkü buna rağmen bununla ilgili eskiden de merak ederdim çünkü içen arkadaşlarım falan var aslında diyorlar bana, kanka gerçekten hiç merak edilecek şeyi yok tadı çok kötü şöyle kokuyor böyle kokuyor çürümüş peynir kokuyor bilmem ne falan filan. Ama eskiden beri böyle şarabı nedense tadını çok merak ediyorum, beyaz kırmızı fark etmez. Bir de bir dizi izleyince böyle şarabın çok böyle gerçekten sofistike bir tarafı olduğunu falan düşünüyorum. O yüzden belki bir şarap tadardım ama o da mesela şey değil tesettürlü olduğum için istemiyorum diye günah olduğu için haram olduğu için içemiyorum. (K-3, 25, Öğrenci, Bekâr, Yüksek Lisans, Ankara-Rize)

K-7, sarhoş olmayı deneyimlemek istediğini aktarmaktadır:

Mesela bir gün hep hipnoz olmak, şöyle duygularını bastırmadan konuşmak bir gün herhalde sarhoş olmak isterdim. İçki bana haram olmazdı içerdim içerdim sarhoş olurdu ne düşüneceğimi çok merak ediyorum filmlerde görüyoruz ya böyle sarhoş olduğundaki gülmeler, sarhoş olduğundaki konuşmalar hiç duygularımı bastırmadan konuşmak için sarhoş olmak isterdim. (K-7, 55, Öğretmen, Evli, Lisans, İstanbul)

³⁸⁰ Yalçı, *Türkiye’de Başörtüsünü Çıkaran Kadınlar Örneği*, 188.

³⁸¹ Yalçın, *Başörtüsünden Vazgeçme Deneyimi*, 135.

Katılımcıların bu düşüncelerine bakıldığında hiç tecrübe edilmemiş bir içkinin tadı, verdiği hissiyat ve doğurduğu sonuçlar merak edilmektedir. Burada İslam'da yasaklanmış olan içkinin merak duygusunu derinleştirdiği görülmektedir.

2 katılımcı ise rahatça denizde yüzmek istediğinden bahsetmiştir:

K-4, denize girmek istediğinden ve saçını savurmak istediğinden bahsetmektedir:

Sanırım böyle giyinip süslenip arkadaşlarımla yemeğe çıkmak olabilirdi. Kız kıza takıldığımız bir gün olabilirdi. Başka olur muydu düşünüyorum... Denize girmek olabilirdi belki, yüzmek olabilirdi rahat bir şekilde... Saçlarımı savurmak olabilirdi. (K-4, 23, *Influencer, Bekâr, Lisans, Bursa*)

K-13, kimsenin kendisini görmeyeceği durumda yüzmek istediğini belirtmektedir:

Yüzmek isterdim, rahat rahat yüzmek isterdim denizde, yüzmek isterdim. Ama gene de onu da hayır başkasının olduğu yerde yüzemem yani günah olan bir şekilde yani midem bulandı. Gene de özgürce yüzebileceğim ama kimsenin beni göremeyeceği bir yer olsun isterdim bir hayal kursam günah haricinde bir hayal kursam rahat rahat yüzebileceğim denize girebileceğim bir şey hayal ederdim ama onu da yine günah olanı değil. Şu anki ortamda mümkün olmadığı için onu söylüyorum yani özgürce yüzebileceğimiz bir ortam yok, onu isterdim ama onu da dediğim gibi mayomu giyeyim herkes de bana baksın ben de yüzeyim yok midem bulandı resmen. (K-13, 35, *Ev Hanımı, Evli, Lisans, Hatay*)

Katılımcı yüzmek istediğini belirtmektedir. Ancak farazi bir soruda bile tesettür noktasına takıldığı ve kendini açıklama ihtiyacı hissettiği görülmektedir. Bu noktada toplum baskısı, katılımcının hayal dünyasında bile etkisini göstermekte ve kendi hayalinden utanmasına sebebiyet vermektedir. Bu baskı, katılımcının kendini Allah'ın nimetlerinden kısıtlamasına neden olmaktadır.

Çetin'in araştırmasında yer alan bir katılımcı da denize girmeye yönelik düşüncelerini paylaşmıştır. Katılımcı, tesettürlü kadın olarak her yerde denize giremeyeceğinden bahsetmekte, uygun koşullar sağlandığında ise bu durumdan memnuniyet duyacağını belirtmektedir.³⁸²

Denize girmek, tesettürlü olmayan çoğu kadın ve erkek için normal bir durumdur. Tesettürlü kadınlar içinse pek çok yönden zorluk doğurmaktadır. İslam'a uygun şekilde giyinilse bile kadınlar çeşitli rahatsızlıklar hissedebilmektedir. Katılımcıların ifadeleri göz önüne alındığında ise başkaları için gayet normal bir durumun tesettürlü bir kadın için hayal olduğu görülmektedir.

³⁸² Çetin, *Moda ve Değişen Tesettür Algısı Üzerine Bir Araştırma*, 107.

3.5. Katılımcıların Toplumsal Etkileşim Sırasında Yaşadıkları Tecrübeler

Araştırmanın beşinci ve son başlığını katılımcıların toplumsal etkileşimleri oluşturmaktadır. Bu noktada katılımcılar; toplumla olumlu veya olumsuz ne gibi etkileşimlerde bulunuyor, toplum katılımcılara giyim ve davranış noktasından ne gibi tutumlar takınıyor? Soruları ele alınmıştır. Buna karşın katılımcıların toplum tarafından kimlikli olarak kısıtlanıp kısıtlanmadığı, karşı cinsle olan iletişimleri de ele alınmıştır. Son olarak ise katılımcıların toplumu ne yönde değerlendirdiği araştırmanın son alt başlığını oluşturmaktadır.

3.5.1. Toplumun Katılımcılara Yönelttiği Çeşitli Durumlar

3.5.1.1. Olumlu Durumlar

Katılımcıların tesettürleri üzerinden toplumla yaşadığı olumlu etkileşimlere bakıldığında; takdir edilme, desteklenme, çevreye örnek olma gibi durumlar öne çıkmaktadır:

Çarşaf giymeyi tercih eden K-13, kendisine çok saygılı davranıldığından bahsetmektedir:

Çok saygılı davranıyorlar çarşaf giyenlere, çok saygılı böyle abla hürmet ediyorlar yani, tabiri caizse el pençe divan duruyorlar. Özellikle namaz kılmak istiyorum vesaire dediğim zaman kendilerini parçalayıp paralyorlar, çok çok çok fark ediyorum ama diğerlerine ne yapıyorlar bilmiyorum, belki buranın yöresel olarak tavrı odur onu bilemiyorum. (K-13, 35, *Ev Hanımı, Evli, Lisans, Hatay*)

Katılımcının giyim şekli, kendisine saygılı davranılmasına neden olmaktadır. Önceki başlıklarda da bahsettiğimiz gibi çarşaf giymeyi, tesettür açısından üst noktada değerlendirilebilir. Bu durumda toplum, katılımcının giyim tarzına ve dinî yaşayışına saygı gösterme yoluna gitmektedir.

Çetin'in araştırmasında bazı katılımcılar, K-13 ile benzer düşüncelere sahiptir. Katılımcılar, toplumun tesettürlü kadınlara daha saygılı davrandığını belirtmekte ve daha kardeşçe yaklaşılmasından dolayı güvende olduklarını düşünmektedirler.³⁸³ Okutan'ın araştırmasında da kimi katılımcılar tesettürün bir saygı nesnesine dönüştüğünden, girdikleri bazı ortamlarda kendilerine bu doğrultuda davranıldığından bahsetmektedirler.³⁸⁴

³⁸³ Çetin, *Moda ve Değişen Tesettür Algısı Üzerine Bir Araştırma*, 136.

³⁸⁴ Okutan, *Türkiye'de Popüler Kültür ve Din İlişkisi*, 250.

Ferace giymeyi tercih eden K-1, takdir edildiğini belirtmektedir: “Ne güzel giyiyorsun maşallah sana falan diyen de çok oluyor.”

Influencer olan K-4, giyiminin çevresine güzel örnek olduğunu aktarmaktadır.³⁸⁵

Influencer olduğum için beni örnek alan genç kızlar oluyor genelde, tarzını çok beğeniyorum, ben de böyle giyinmek istiyorum diyenler oluyor. Ailemde olumlu olarak yeğenlerim beni örnek alabiliyorlar. Bir tane yeğenim kapalı ve giyim tarzlarımız çok benziyor benim küçük hâlim diyebiliriz ona. (K-4, 23, *Influencer, Bekâr, Lisans, Bursa*)

Influencer olan K-5, tesettürüne gösterdiği hassasiyetlerin takipçileri tarafından takdir edildiğini belirtmektedir:

Mesela benim saçımı göstermemem genelde tesettürlülerin az da olsa o alının üzerinde saçının biraz görüldüğünden ötürü benim buna dikkat etmem, bu kişiler yani takipçilerim tarafından aslında güzel karşılanıyor, takdir ediliyor, güzel olumlu yorumlar geliyor bunun için. Daha sonra daha böyle tesettüre uygun giyindiğim için de güzel yorumlar bana geliyor. (K-5, 25, *Influencer, Bekâr, Lisans, Bursa*)

K-14, tesettürüne girdikten sonra yakınlarının da örtünmesine vesile olduğunu paylaşmaktadır:

Tabi sonrasında geri dönüşler çok iyi oldu, mesela kız kardeşim tesettüre girdi, yengem tesettüre girdi, kız kardeşimin bir samimi arkadaşı vardı o tesettüre girdi. Bunlar çok olumlu tepkilerdi, olumlu yönde. Şu anda mesela beni görüp de üstünü başını düzelten arkadaşlarım oluyor mesela, bileğe açık oluyor hemen pantolonu biraz daha indiriyor ya da kolları biraz geriye doğru kıvrılmış oluyor, beni görünce biraz daha indiriyor ben bunlara çok dikkat ettiğim için onlar da beni görünce ister istemez beni benden etkilendiğini hissediyorum. (K-14, 39, *Ev Hanımı, Evli, Lise, Hatay*)

Sıralanan ifadelerle bakıldığında giyimleri takdir edilen katılımcıların olumlu tepkiler ve dönütler aldıkları görülmektedir. Influencer olan 2 katılımcının giyimlerinin örnek alındığı ve tesettüre yönelik hassasiyetlerinin takipçileri tarafından olumlu yönde değerlendirilmektedir. Tesettüre giren K-14 ise giyimi ve tesettüre yönelik hassasiyeti ile çevresini etkilemektedir.

Okutan’ın araştırmasına bakıldığında kimi katılımcıların tesettürleri nedeniyle toplumdan çeşitli olumlu dönütler aldıkları görülmektedir. Dönütlere bakıldığında katılımcıların başörtü ve tesettür şekilleri takdir edilmekte ve çevreye örnek olarak gösterilmektedir.³⁸⁶

³⁸⁵ Influencer giyiminin örnek olması konusu, bölümün ikinci temasında ayrıntılı olarak bulunmaktadır.

³⁸⁶ “Arşiv36:Babamın çevresi, ne güzel kapalıysın, isteyenler bile kapalı olduğu için istiyor. Arşiv40:Hastalardan genelde olumlu şeyler oluyor, “ay maşallah başörtülüsünüz”, diyorlar imreniyorlar, “bizim kızlarımızda okusun bir yerlere gelsin” diyorlar.” Okutan, *Türkiye’de Popüler Kültür ve Din İlişkisi*, 250.

Aktarımlara bakıldığında toplumun ideal ve güzel kabul ettiği tesettür şekillerine olumlu yönde tepki verdiği görülmektedir. Kimi bireylerin giyimlerine gösterilen beğeni ise örnek tesettür tipolojisine dönüşmektedir.

3.5.1.2. Olumsuz Durumlar

Katılımcı grubunun toplumla yaşadığı tecrübelerle bakıldığında, örtünme şekilleri ve tercih edilen renklere karşı eleştiriler göze çarpmaktadır.

K-1: “Çevremde bazı tip insanlar evet şey yapıyor sıkılmıyor musun böyle hep kara hep kara hep siyah hep siyah.”

K-11, tesettürünün çevresi tarafından eleştirildiğini aktarmaktadır:

Oluyor (*neler mesela?*) Ya şöyle mesela özellikle insanlar tarafından saçın gözükmemesi bu nasıl tesettür, tesettür bu mu bunlar da başı kapalı ama yanlış örnek oluyorlar. Atıyorum ayak bileğin gözüktüyor, atıyorum kol bileğin gözüktüyor, nasıl tesettürlüsün sen, saçın gözüktüyor bu tarz tepkiler tabi ki oluyor. Ailem tarafından hiç duymadım ama arkadaş çevresinde, üniversite ortamında bu söyleniliyor bunu biliyorum (*K-11, 22, Öğrenci, Bekâr, Lisans, Rize*)

K-19, önceleri ailesinden ve çevresinden aldığı tepkileri şu şekilde paylaşmaktadır:

...Uzun süredir evden çalışan bir birey olduğum için dışarıda farklı tepkilerle karşılaşmıyorum çünkü fırsatım olmuyor. Öncesinden yani gençlik yıllarımdan 18-23 yaşlarımdan örnek verecek olursam ailemden sonra arkadaş çevremden de tepkiler alıyordum. ‘Ya tam kapan ya açıl’ gibi. Oysaki bence açıkta bir yerim yok ve pantolonda kendimi güvende hissediyorum. (*K-19, 28, Ressam, Bekâr, Üniversite Terk, Kırıkkale*)

Katılımcıya yöneltilen eleştirilerin pantolon giymesinden kaynakladığı görülmektedir. Buna karşın katılımcı, pantolonla kendini daha güvenli hissettiğini ve herhangi bir yerinin görünmediğini belirtmektedir. Katılımcıya yöneltilen “ya tam kapan ya açıl” ifadesi ise tesettürlü bireylerin zaman zaman maruz kaldığı söylemlerden biridir. Günümüzde toplumun şekilsel dindarlığa aşırı anlam yüklemesi, başkalarının giyimi hakkında yorum yapmayı kendinde hak görme durumunu beraberinde getirmektedir. Burada yine toplumda var olan ideal tesettür algısının varlığını görmekteyiz. Katılımcının ifadesiyle birlikte tesettürlü bireylerin açıkta bir yerinin olmaması bile alternatif yeni bir eleştiriyi beraberinde getirmektedir.

K-7, meslek hayatında ve ailesi tarafından aldığı eleştirileri şu şekilde paylaşmaktadır:

Öğretmenlik yaptığım okullarda imam hatip lisesinde öğretmenlik yaptım, hep o zamanlar pardösü giymem daha uzun şeyler giymem konusunda baskılandığım olmuştur. Ama bunun dışında ailem de aile içinde zaten ailede aile çok fazla şey bir aile

miydi bilmiyorum. Ailede bazen başörtüsü taktığım için eleştirilirdim bunun dışında çok fazla eleştirilmedim. Ama çevre bir daha tekrarlıyım çevrede pardösü giymem konusunda biraz daha bol şeyler giymem konusunda baskılandığım olmuştur. (K-7, 55, Öğretmen, Evli, Lisans, İstanbul)

Katılımcının toplum tarafından idealize edilen tesettür tarzına uyması için tepki aldığı görülmektedir. Önceki başlıklarda da bahsettiğimiz üzere toplum tesettürlü kadınlardan şekilsel olarak bol giysiler ve pardösü gibi dış kıyafetler giymelerini beklemektedir. Katılımcının bu giyimde olmayışı ise çevresi tarafından baskılanmasına yol açmıştır.

Influencer olan K-5, saç gözükmediği gerekçesiyle aldığı tepkiler dikkat çekmektedir:

...Sosyal medyada da takipçilerim tarafından da çok olumsuz tepki gelmiyor. Hatta şöyle ben saçımı göstermiyorum ve benim alnım geniş olduğu için mesela bana kel misin diyen, senin saçın yok mu diyenler bile oldu. Çok enteresan zaten orası saçını göstermesen bile tesettürlü olmana rağmen seni saçın görünmüyor diye eleştirebilen bir medya zaten çok farklı, başka çok fazla eleştiri kötü yorum almıyorum açıkçası. (K-5, 25, Influencer, Bekâr, Lisans, Bursa)

Katılımcının eleştirildiği noktanın dikkat çekici olduğunu söylemek mümkündür. Alnının geniş olduğunu belirten katılımcı saçını göstermediği gerekçesiyle “Kel misin?” şeklinde tepki aldığından bahsetmektedir. Bu noktada katılımcının, toplumun idealize ettiği tesettür tipine uyduğunda dahi eleştirildiği görülmektedir.

Katılımcıların tesettür giyimlerine yönelik toplumla yaşadıkları olumsuz durumlara diğer araştırmalarda da rastlanmaktadır. Yalçı'nın araştırmasında bazı katılımcılar tesettürlü oldukları dönemde giyimlerinin sürekli eleştirildiklerinden bahsetmektedirler. Başörtülerini çıkardıktan sonra ise bu tepkilerden kurtulduklarını dile getirmektedirler.³⁸⁷ Türkan'ın araştırmasında katılımcılardan bazıları yine tesettürlü oldukları dönemlerde giyimlerinin çokça eleştirildiğini ifade etmektedirler.

³⁸⁷ “Hani şey görüşü var insanlarda, kapalıysan tamamen her gün resmi bir yere gidiyor gibi giyinmek zorundasın. Eşofman giyersen garipsiyorlar, modern giyinmeye çalışsan bu nasıl kapalılık diyorlar. Bunu diyen insanlara çok denk geldim. ... Kimse bana dönüp neden tayt giyiyorsun demiyor, neden şort giyiyorsun demiyor. Ya da dönüp bana kimse neden üstündeki kısa, kalçanı kapatmıyor ya da diz kapaklarına kadar uzun değil demiyor artık. Eskiden diyorlardı. Yani deme hakkı hissediyorlardı insanlar. Neden bunun üstündeki kısa ki diye düşünüyorlardı mesela...” Yalçı, *Türkiye’de Başörtüsünü Çıkaran Kadınlar Örneği*, 149.

Aynı araştırmada katılımcılardan bazıları ise tesettür giyimleri nedeniyle sürekli çevreleri tarafından uyarıldıklarını belirtmektedirler.³⁸⁸

Katılımcıların aktardıkları tecrübeler göz önüne alındığında tesettürlerinin eleştiri malzemesi hâline gelmesini engelleyecek herhangi bir ölçütün olmadığı görülmektedir. Katılımcılar nasıl giyinmeyi tercih ederlerse etsinler bir şekilde eleştiriye maruz kalmaktadırlar. Kimi katılımcılar tesettüre uymadıkları gerekçesiyle eleştirilirken kimi katılımcılar ferace giydikleri ve saçlarını göstermemeye özen gösterdikleri için eleştirilmektedirler. Bu durum, toplumun hiçbir şekilde tesettürlü kadınlardan memnuniyet duymayacağını göstermektedir.

3.5.1.3. Dışlanma ve Damgalanmalar

Katılımcı grubunun toplumla yaşadığı olumsuz tecrübelerle bakıldığında, tesettür tercihleri üzerinden çeşitli dışlanma ve damgamalar söz konusudur.

K-17, tesettürü girdiği dönemde bir iş arkadaşından “Sen şimdi İslamcı mı oldun?” şeklinde bir tepki almıştır:

Kapanmak nasip olduğu zaman iş yerinde çalıştığım dönemdeydim, o zaman açtım ondan sonra umre nasip oldu, tamamen kapanmışım ve bütün iş arkadaşlarım tabii ki bir şok yaşadılar çünkü aradan iki üç hafta içerisinde ben çok açığım birden kapandım o zaman mesela başörtülü bir arkadaşım, iş arkadaşım bana demişti ki sen şimdi İslamcı mı oldun? Mesela ben bunu yaşadığımda o anda şok olmuşum. Gerçekten ondan sonra bu benim hiç unutamadığım bir nokta... (K-17, 37, *Dans Hocası, Bekâr, Ön Lisans, İstanbul*)

Katılımcı başka bir olayda ise “Arabistan’a gidin” şeklinde tepki aldığını paylaşmıştır:

...Üzücü ama o minibüse bindik kız kardeşimle, bir tane hanımefendi yaşı 50-60’lar civarında sanırım ondan sonra biz ayaktayız, minibüs dolu arka koltukta bir tane koltuk boşaldı ve oraya oturmak için kız kardeşimle ikimiz birbirimize baktık ben dedim ki sen otur istersen, o da dedi ki yoksa sen otur diye. Sonra erkekler vardı koltukta hep erkekler vardı minibüste sessiz, sadece ikimiz ayaktayız. Ondandır ... Dedi ki ha dedi niye oturmuyorsunuz dedi erkekler var diye mi oturmuyorsunuz falan gibisinden böyle bir yaklaşımda bulundu. Sonra da yok Arabistan’a gidin bilmem ne muhabbeti az çok siz de illaki duydunuz şahit olmadıysanız da. (K-17, 37, *Dans Hocası, Bekâr, Ön Lisans, İstanbul*)

Katılımcı, yaptığı bir yolculuk sırasında boş koltuğa oturmamayı tercih ettiğini aktarmıştır. Bu tercihi sonucunda ise olumsuz bir tepkiyle karşılaşmıştır. Bu noktada

³⁸⁸ “...Yani tesettüre uygun bir şekilde kapanmıyordum. Zaten bunun için çevremden sürekli uyarı alıyordum. Kolunu sıyırma indir, saçın çıkmış dikkat et gibi. Kapalı olduğum için herkesin bana karışma hakkı varmış gibi karışmak isteyen karışıyordu.” Türkan, *Öznelik Kapasitesinin Oluşumunda Çevresel Faktörler ve Tesettür İlişkisi*, 121-125.

katılımcının boş yere oturmamasının sebebi, dinî hassasiyetle ilişkilendirilmiş kendi tercihi olabileceği göz ardı edilmiştir.

Katılımcının aldığı tepkinin benzerleri Okutan'ın araştırmasında da görülmektedir. Okutan, katılımcılarının başörtülü Türk kadını temsil etmediği gerekçesiyle İran ve Arabistan özdeşleştirmesiyle karşı karşıya kaldığını aktarmaktadır. Bunun yanında katılımcıların “İran’a çevirmeye çalışıyorsunuz.” “İran’a gidin.”, “Tayyip alsın sizi Arabistan’a götürsün.” şeklinde dışlayıcı söylemlere maruz kaldıkları görülmektedir.³⁸⁹

K-11 ise üniversite hocasının, tesettürlü olması nedeniyle kendine karşı farklı tutumda olduğunu dile getirmektedir:

Üniversite hocam şöyle mesela açık bir kadındı üniversite hocamızdı tabi ki ben tesettürlü olduğum için şimdi şöyle anlatıyım mesela bunu fark ediyorsun, birebir bir şey yaşamaya gerek olmasa bile hissiyat olarak fark ettiğim oldu. Zaten kendisi tercih yönünden de biraz farklıydı, onun da farkındaydım açık kişilere daha farklıydı tesettürlülere daha farklıydı sadece kendim için değil davranış olarak bir samimiyet olur, farklı kişilerle samimiyet koyarsın ama hiçbir şey yapmadığın hâlde senin yüzüne bakılmaz ya onu ben gördüm üniversitede. (K-11, 22, Öğrenci, Bekâr; Lisans, Rize)

Yaşanan tecrübelerin yanında katılımcı bireylerin, tesettür tercihlerine toplum tarafından çeşitli anlamlar yüklendiği göze çarpmaktadır. Ferace giymeyi tercih eden K-14'ün yaşadığı tecrübeler şu şekildedir:

İlk zamanlar yani tesettürsüz hâldeyken çok farklı davranıyorlardı bana. Nasıl söyleyeyim beni çok böyle okumuş, bilgili zannediyorlardı öyle şeyler. Öyle konuşuluyordu ama şimdi tesettür ve feraceye girdikten sonra bana bakış açılarının aynı kişiler değildir mutlaka aynı kişilerden bahsetmiyorum ama genel olarak baktığım zaman daha böyle sanki. Bu bilmez, sanki bu hiçbir şey okumuyor. Halbuki ben tesettürüme kavuştuktan sonra daha çok kitap okumaya başladım. Ben açıkken hiç kitap okumazdım tesettüre girdikten sonra benim evimde kütüphane var. İnsanlar gerçekten saçında bir örtü var kapalıysan eğer gerçekten cahil gözüyle bakıyorlar. Bunu yaşadım gerçekten yaşadım. (K-14, 39, Ev Hanımı, Evli, Lise, Hatay)

Katılımcı, tesettüre girmeden önce kendisinin çok bilgili ve kendini geliştirmiş biri olarak sanıldığı söylemektedir. Tesettüre girdikten sonra ise bu durumun değiştiğini ve kendisine cahil gözüyle bakıldığını aktarmaktadır. Gerçekte ise katılımcı durumun tam tersi şeklinde geliştiğini ve tesettüre girdikten sonra kitap okumaya başladığını belirtmektedir. Katılımcıya yönelik bu davranışlarda tesettürlü bireylere yapıştırılan etiketlerin etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Geleneksel Müslüman kadın imgesinde bireyler pasif, eğitimsiz ve uysal karakterler olarak tarif

³⁸⁹ Okutan, *Türkiye’de Popüler Kültür ve Din İlişkisi*, 242-243.

edilmektedir.³⁹⁰ Seküler kadınlar ise tam tersi³⁹¹ aktif, baskın, kendini geliştirmiş ve yetiştirmiş karakterler olarak kabul edilmektedir. K-14'ün tesettüre girmeden önce ve sonra aldığı tepkilerde bu durumun en belirgin tezahürleri görülmektedir.

K-14'e yöneltilen benzer bir tepkiye Tosun'un araştırmasında yer alan bir katılımcıda da rastlanmaktadır. Katılımcılardan biri kitap okumasının iş yerinde şaşkınlıkla karşılandığını aktarmaktadır.³⁹²

K-17 yaşadığı bir olayı ve başörtüsünden dolayı aldığı tepkileri şu şekilde aktarmıştır:

... Mesela bir tane de maalesef bir satranç kulübünün içerisinde çocukların eğitime getirildiği pardon eğitim de değil hatta bir kutlama gibi bir şey ... Bizim olduğumuz yerde iki tane beyefendi var, iki beyefendi hemen birkaç sandalye yanımızda yan yanayız, onların ikisi karşılıklı satranç oynuyor ben de kız kardeşimle karşılıklı oturdum. Biz de oynuyoruz o arada İstiklal Marşı okundu. İstiklal Marşı'nı oradakiler açtı yani, öyle bir orta yerden ses gelmedi, onlar açmışlardı herhâlde tam hatırlamıyorum yalan olmasın. 10 Kasım mıydı böyle bir şeyin günün temasıydı. Ondan sonra bize dediler, bir tane kadın geldi yanımıza oranın sahibiymiş galiba ayağa kalkın dedi. Biz şimdi böyle bir kaldık pardon dedim, şey okunuyor istiklal marşı okunuyor ayağa kalkın dedi. Neden dedim saygı duruşunda duracaksınız dedi. Dedim ki biz dedim zaten saygı duyuyoruz, ayağa kalkmasak da biz bunun bilincindeyiz dedim, neden böyle bir şey bize çok directti bu konuyu. O arada yanımızdaki iki tane erkeğe asla bir şey söylenmedi. Sonra yetmedi biz kalkma ben kalkmadım çünkü şimdi böyle bir kibarlıkla bir şeyle dersin ki kızlar, çocuklar, istiklal marşı okunuyor. Tamam okulda değil ama ayağa kalkalım hep birlikte falan kibarlıkla bir şey söylenir onu anlarsınız. Ama burada böyle o değil de böyle sanki bir şeye tepki vardı ve başörtülü olduğum için ve yanında erkekler olduğu için şey tutarlı bir davranış değil sadece bize söylemesi çok rahatsız etti. Ben de tabii ki kalkmadım sonra bu hanımefendi oraya gelen velileri tam o anda da çocukların çıkıp velilerin de onları almaya geldiği bir an ve kadın hâlâ ısrar ediyor, herkes tabi bize bakıyor. Kadın velileri kışkırtıp velileri bizim üzerimize şey yapmaya başladı, konuşturtu. İşte bakın görüyor musunuz niye kalkmıyorlar şöyle böyle bayağı bir şeyler oldu biz de dedik ki veliler ben benimle konuşup bana sataşmaya başladı böyle argo bir şekilde, cevaplarını verdim ama sonra o ortalık biraz şey olunca ayağa kalkıp gidecektim, o ara çocuklara dedim ki görüyor musunuz dedim bakın siz yanımızdasınız kimse size ağzını açıp hiçbir şey söylemedi siz de kalkmadınız, kalkmayı bırak oyuna devam ettiniz hiç okunup okunmadığı ile ilgilenmediniz bile ama dedim sırf biz başörtülüydük diye dedim sırf başörtümüzden dolayı bize söylendi diye o çocuklardan birisi de sağ olsun destekler bir şekilde bir kaç cümle etti. Öyle bir anım oldu maalesef böyle. (K-17, 37, *Dans Hocası, Bekâr, Ön Lisans, İstanbul*)

Katılımcının anlattığı olaydan hareketle kendinin de belirttiği gibi ortamdaki erkeklere herhangi bir tepki gösterilmemesi bir ayrıştırma örneğidir. Tepkilerin doğrudan kendisine yöneltilmesinin, başörtülü olduğu için İstiklal Marşı'na saygı duymayacağı düşüncesinden kaynaklandığı söylenebilir. Bu noktada tesettürlü bireylerin laiklik, cumhuriyet karşıtı görülmeleri ve şeriat yanlısı olarak

³⁹⁰ Göle, *Melez Desenler*, 110.

³⁹¹ Durur- Şimşek, "Modern Tesettürlü Kadının Dönüşümü", 382.

³⁹² Tosun, *Başörtüsü Yasağı ve Serbestleştirme Dönemlerinde Örtünmeden Çıkma Deneyimi*, 113.

düşünülmelerinin etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Başörtüsüne yönelik yasaklamaların ve ideolojik tartışmaların başlangıç noktalarından biri de tesettürlü bireylere bu anlamın yüklenmesidir.³⁹³

Bazı katılımcılar ise Türkiye’de tesettürlü kadınlara karşı olumsuz algılardan, kısıtlamalardan ve çeşitli yönlerdeki damgalamalardan rahatsız olduklarını dile getirmektedirler.

K-8, tesettürlü bireylere yönelik çeşitli damgalamalardan rahatsızlığını dile getirmektedir:

Dediğim gibi (*toplum*) zorbalamaya çok açık ve sanki böyle şey gibi kapalı kadınlar salak ya da bu kadınlar anlamaz. Böyle bir şey yok bunu hissedebiliyoruz, ben buna maruz kalmadım bireysel olarak ama çok fazla aşağılayıcı içerikler çok fazla. (K-8, 23, *Psikolojik Danışman, Bekâr, Lisans, Sivas*)

K-3, toplumun tesettürlülere yönelik düşüncelerinden şu şekilde bahsetmektedir:

...Bizim toplumumuzda bu gerçekten tesettürlüysen liseye kadar okumuşsundur. Mesela üniversite çok önemli bir konumda görünce bile ay bunun burada ne işi var falan gibisinden söylüyorlar. Halbuki çok şey yani çünkü tesettürlü insanlar geri zekalı olurlar gibi gerçekten bir algımız var affedersiniz. Bu şekilde çok geride ve alçalmış olarak görülüyor. (K-3, 25, *Öğrenci, Bekâr, Yüksek Lisans, Ankara-Rize*)

Katılımcı başka bir soruya ise şu şekilde cevap vermiştir:

Görüyoruz ki artık günümüzde tabii ki de siyasi olaylardan sonra günümüzde tesettürlü kadınların okuması, bazı alanlara girmesi daha çok kolaylaştığı için artık bazı insanlar da anlayabiliyor bunu. Tesettürlü olduğumuz için biz aptal ya da ne bileyim at gözlüğü takan hiçbir şeyden haberi olmayan insanlar değiliz. Bunu anlayabiliyorlar çok şükür, yani sırf bunu takıyoruz diye biz de belli başlı ön yargının oluşmasını gerçekten artık yıkılması gerekiyor ve bu bizim toplumumuzun gerçekten taş devrinde falan yaşadığını gösteriyor benim için. (K-3, 25, *Öğrenci, Bekâr, Yüksek Lisans, Ankara-Rize*)

K-3 ve K-3’in ifadelerine bakıldığında gözlemledikleri ortak nokta tesettürlü kadınların toplum tarafından eğitimsiz ve geri kafalı olarak görülmeleridir. Tesettürün dinî inanışa yönelik bir sembol oluşu otomatik kodlamaları ve damgalamaları beraberinde getirmektedir. Dinin çağdaşlık karşıtı olarak görülmesi mensuplarını da aynı şekilde değerlendirilmesini beraberinde getirmektedir. Bu noktada özellikle tesettür İslami gericiliğin baş unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁹⁴ Bu durum sonucunda da tıpkı katılımcıların da aktardığı gibi tesettürlü bireyler sadece taktıkları

³⁹³ Aynur İlyasoğlu, *Örtülü Kimlik İslamcı Kadın Kimliğinin Oluşum Ögeleri* (İstanbul: Metis Yayıncılık, 2013), 17; Barbarosoğlu, *Kamusal Alanda Başörtülüler*, 34-35.

³⁹⁴ İlyasoğlu, *Örtülü Kimlik*, 50-51.

bir örtüyle bütün özelliklerinden soyutlanıp gerici, cahil, eğitimsiz vb. gibi kalıplara hapsedilmektedirler.

K-15 de bu duruma yönelik gözlemlerini aktarmaktadır:

Tesettürlü bir kadın algısını düşünürken şahsiyetleri değerlendiriyorsak eğer biraz şey yapıyorlar, tesettürlü kadınlar sanki daha geri plandaymış gibi yahut da çok fazla bir şeyleri yapamıyormuş ya da anlamıyormuş ya da eğitimsiz gibi oluyor. Bunun dışına da çıkmaya çalışıyorum. (K-15, 21, *Kuran Kursu Öğreticisi, Bekâr, Ön Lisans, Kırıkkale*)

K-15'in diğer 2 katılımcı ile benzer gözlemlerinin olduğu göze çarpmaktadır. Ancak K-15 diğer 2 katılımcıdan farklı olarak bu algıyı yıkmaya çalıştığını belirtmektedir. Barbarosoğlu, tesettürlü bireylere yönelik çeşitli yaftalamaları “öcüleştirme” olarak adlandırmaktadır. Tesettürlü kadınların bu öcüleştirme ile olan mücadelelerine olan yorumu ise katılımcının kendisine yönelik algıları kırmaya çalışması ile benzerlik göstermektedir:

Öcüleştirilmiş kimlik, tesettürlü kadınların her yerde o kadar çok karşısına çıkarılıp “sen busun” şeklinde dayatılıyor ki, bu baskıyla karşılaşan kadınlar, ya felsefi ve siyasi bakımdan yeterli donanıma sahip olmadıkları için ya da her an teçhizatlı bir şekilde dolaşmaktan yoruldukları için, kendilerinin o öcü olmadığını ispat etme şeklinde bir uğraşın içine giriyorlar. Kamusal alanın hâkim yüzündeki resimlerden çok farklı bir resim ortaya koymadıklarını ve koyamayacaklarını savunmaya kalkıyorlar. Ama ne pahasına? Öcüleştirilmiş bir kimliğin varlığını kabul etmek pahasına.³⁹⁵

Aynı katılımcının başka bir soruya verdiği cevapta şu ifadeler karşımıza çıkmaktadır:

Olumsuz tepki olarak bazı yakınlarımda olmuştu bir de bazen sokakta şey oluyor böyle kötü algı oluyor, bazıları kaale almıyor ya da cevap vermeme gibi tavırlarda. Hatta şeyde yaşamıştım böyle itme olayı bile yaşamıştım, böyle yolda geçerken itekleme tarzında bazı insanlar çok duyarlı olmuyor bu konuda. (K-15, 21, *Kuran Kursu Öğreticisi, Bekâr, Ön Lisans, Kırıkkale*)

Çarşaf giyen katılımcı toplumda kimi zaman görmezden gelindiğini aktarmaktadır. Bunun yanında bazen itildiğini de belirtmektedir. Bu durumun kasıtlı veya yanlışlıkla yapılıp yapılmadığının gerçek mahiyeti ise tam olarak bilinmemektedir. Katılımcı toplumun kendisini “öcüleştirmesine” karşın bilerek yapıldığını -gerçekten de bu amaçla yapılmış olabilir- düşünebilir.

Tesettürlü bireylerin damgalanması ve dışlanmasına yönelik tecrübelerle diğer araştırmalarda da rastlanmaktadır. Yalçı'nın araştırmasında bazı katılımcıların, tesettürlü oldukları dönemde “cahil”, “geri kafalı” vb. şeklinde damgalandıkları

³⁹⁵ Barbarosoğlu, *Kamusal Alanda Başörtülüler*, 35.

görülmektedir.³⁹⁶ Tosun'un araştırmasında yer verdiği bir blog yazarı ise başörtünün oluşturduğu dışlanma ve ayrımcılığı "sosyal engellilik" olarak tanımlamaktadır.³⁹⁷

Tezimizdeki ve diğer araştırmalardaki katılımcıların aktarmış olduğu etkileşimlere bakıldığında tesettürlü bireylerin toplumda birçok dışlanmaya ve damgalanmaya maruz kaldığı görülmektedir. Etiketlenmenin sosyolojik arka planına bakıldığında, Durkheim, damgayı sosyal fenomen olarak ilk inceleyen kişi kabul edilmektedir. Ancak teori, Goffman tarafından geliştirilmiş ve kavramsallaştırılmıştır.³⁹⁸ Goffman, üç farklı tipte damga çeşidinden bahsetmektedir:

Öncelikle (1) bedenin korkunçlukları -muhtelif fiziki deformasyonları- gelir. Sonra (2) zayıf irade, baskıya müstahak ya da doğal olmayan tutkular, sapkın ve katı inançlar ve ahlaksızlık olarak algılanan bireysel karakter bozuklukları gelir; bunlar örneğin ruh bozukluğu, hapis yatmak, bağımlılık, alkolizm, eşcinsellik, işsizlik, intihara girişim ve radikal siyasi davranışlar gibi bilindik bir listeden çıkarılır. Son olarak da (3) ırk, ulus ve din gibi etnolojik damgalar vardır; bunlar soy bağıyla aktarılabilir ve eşit bir biçimde bir ailenin tüm mensuplarına bulaşabilir.³⁹⁹

Katılımcıların aktarmış olduğu tecrübeler göz önüne alındığında etnolojik olarak damgalandıkları görülmektedir. Kadınlar açısından başörtüsü ve tesettür Müslüman kimliğin en gözle görülür emaresidir. Kadınların şekilsel anlamda bir dine mensup olduklarını üzerlerinde taşımaları, toplumdan tarafından çeşitli kalıplara sokulmalarına neden olmaktadır. Bu kalıplar, dinî ve siyasi olarak iki temel nedene ayrılabilir. Dinî temel olarak tesettürün kadınlardaki görünümü, bireylerde dindarlığa yönelik çeşitli çıkarımların yapılmasına neden olmaktadır. Tesettürlü kadınların, mensup oldukları dinin emir ve yasaklarını dikkat aldığı ilk çıkarımlardan biridir. Bu doğrultuda tesettürlü bireylerin dine yönelik çeşitli hassasiyetler barındırdığı çıkarımı beraberinde gelmektedir. Tesettürün ölçüsü ise dindarlık ile doğru orantılı görülmektedir. Yani birey tesettürüne ne kadar dikkat ediyorsa o kadar dindar ve

³⁹⁶ Yalçı, *Türkiye'de Başörtüsünü Çıkaran Kadınlar Örneği*, 155-159.

³⁹⁷ "Onlarla ne yazık ki şeffaf duvarların ötesinde seviyeli arkadaşlıklar yürütmek zorunda kaldık. Benim hakkımda ne düşündüklerini hiç bilemedim. Bu durumun adını daha önce koyamamıştım. Ama özel eğitim üzerine eğitim alırken fark ettim. Biz de işte böyle; görme, işitme değil de sosyal engelliydik.", Tosun, *Başörtüsü Yasağı ve Serbestleştirme Dönemlerinde Örtünmeden Çıkma Deneyimi*, 115.

³⁹⁸ Hümeysra Türedi, *Erken Cumhuriyet Dönemi Siyasal Kültürü: Damga Teorisi ve Eğitim Eksenli Bir İnceleme* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 52.

³⁹⁹ Erving Goffman, *Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*, çev. Ş. Geniş vd. (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2021), 31.

ahlaklıdır.⁴⁰⁰ Ahlak, dindarlıktan beklenen bir sonuçtur. Ancak ahlak ve dinin birbiriyle özdeşleştirildiği, biri olmadan diğerrinin olmayacağı da yaygın tartışma konuları arasındadır.

Siyasi temelin neden olduğu damgalamalar ise toplumumuzdaki çift taraflı ayrışmalardan kaynaklanmaktadır. Üçüncü temada, “*Tesettürlüler*” *Terimi Ne Anlam İfade Ediyor?* başlığımızda toplumda var olan muhafazakâr-seküler, laik-İslamcı gibi zıt grupların karşı karşıya gelmesinden bahsetmiştik. Bu zıt grupların söylemleri arasında çeşitli damgalama ve ötekileştirmelerin olduğunu söylemek mümkündür. Araştırmamız özelinde katılımcıların aktardığı “Arabistan’a gidin” gibi söylemler, tesettürlü kadınlar bir hedefe ulaşabilmek için yeterli potansiyelde görülmemesi gibi davranışlar toplumda gözlemlenebilecek durumlar arasındadır.

Tesettürlü kadınların toplumda maruz kaldıkları damgalamaların onları bir yönüyle tipleştirdiği de söylenebilir. Bireylerin kıyafetleri, duruşları gibi fiziksel görünüşler, tipleştirmek için ilk işaretleri sağlar. Tipleştirme sonucunda bireyler kategorileştirilir ve davranış biçimlerinde tipik davranışlar ortaya çıkar.⁴⁰¹ Bu durumun araştırma özelindeki örneği ise K-14’e tesettürlü olmadığı süreçte bilgili ve modern bir insan gibi davranılması, ferace giymeye başlamasıyla ise kendisine cahil gözüyle bakıldığını belirtmesidir.

Katılımcıların maruz kalmış olduğu damgalamaların birtakım savunma mekânizmalarını beraberinde getirdiğini belirtelim. Bu durum araştırmamızda K-15’in toplumdaki gözlemlerine karşın “bunun dışına da çıkmaya çalışıyorum” ifadelerinde görülmektedir. Goffman’a göre bu durum, bireyin varsayılan kimliği ile fiili kimliği arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanmaktadır. Bu uyumsuzluk farkına varıldığında bireyin toplumsal kimliği örselenir. Bu durum sonucunda birey, kabul görmediği

⁴⁰⁰ Araştırmanın üçüncü temasında yer verdiğimiz bir katılımcının ifadesi şöyledir: “Ferace giydiğim dönemde bana hocam diyenler oldu bir de üstüne üstlük bir şey olduğunda bana sormaya başladılar mesela ben Suudi Arabistan’dayken feraceyi giymeye başladım orada giyiyordum ve benim iç orda sıradan bir şeydi hatta çok açık demiyim de oraya göre biraz daha böyle şey kalıyordur Türkiye’ye geldim o ilk kapandığım dönem giyecek kıyafetim de fazla yok onu da o kadar seviyorum ki üstümden de çıkarmak istemiyorum neyse ben sürekli ferace kullanıyorum ya bir oldu 2 oldu 3 oldu 5 oldu bakıyorum geliyorlar gidiyorlar ve bana sürekli bir şey dinî bir soru soruluyor ilk zamanlar cevaplamam gerekiyor gibi bir hissim oldu bir şey biliyorsam tabi ki paylaşayım diye şe yaptım sonra baktım ki Allah Allah ya dedim demek ki bu bende de vardı aslında dedim sonradan anladım ki ben ferace giydiğim için insanlar benim daha dindar daha dinini bilen daha dinî bilgisi yoğun olduğumu düşünüp bana güvenerekten bana dinî sorular soruyorlar bu çok yanılttı. (K-17, 37, *Dans Hocası, Bekar, Ön Lisans, İstanbul*)”

⁴⁰¹ John P. Hewitt-David Shulman, *Benlik ve Toplum Sembolik Etkileşimci Sosyal Psikoloji* çev. ed. Büşra Aktaş (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, 2019), 220-221.

dünyaya göğüs germek zorunda kalır.⁴⁰² Tıpkı, kendisine eğitimsizliği atfeden toplum karşısında bu durumun aksini kanıtlama gereksinimi duyan tesettürlü bir birey gibi.

Bazı katılımcılar ise olumsuz algı ve damgalamaların yanında, toplumun tesettürlü kadınlara herhangi bir siyasi parti atfedilmesinden rahatsızlık duymaktadırlar:

K-3, konuyu şu şekilde eleştirmektedir:

Şöyle toplumumuza göre canım toplumum, tesettürlüysen sen belli bir partiye mensupsun, belli kısıtlı görüşlerin var, her şeye at gözlüğü ile bakıyorsundur, ondan sonra dünya görüşün yoktur, belli başlı kitapları hatta okumamışsındır mesela, belli başlı dünya görüşlerinden haberin yoktur. Bunları ya da kısıtlayıcı görüyorsunuz vesaire gibi bir sürü gerçekten stres ipimiz var. (K-3, 25, Öğrenci, Bekâr, Yüksek Lisans, Ankara-Rize)

Katılımcı toplumun tesettürlü bireyleri belli bir parti mensubu olarak görmesinden rahatsızlık duymaktadır. Bunun yanında toplumun tesettürlü bireyleri otomatik olarak çeşitli düşüncelerle veya düşüncesizliklerle damgalamasını da eleştirmektedir.

K-7, başörtüsünün siyasi atfa sebep olmasından rahatsızlık duymaktadır:

Başörtüsü dedim ya başörtüsü benimle Allah arasındaki bir şey, toplumla benim aramda bir şey değil. Ama maalesef bu ülkede bunlar oluyor, partiler arasında yani sen bizdensin. Ben başörtüsünü bizden birilerinin arasında yer almak için takmıyorum, hiç kimse takmamalı. Ama maalesef bu ülkede oluyor elbette ki demin dediğim gibi bir okulda işkenceler görebiliyorsunuz yani düşünce işkenceleri yoksa beni kimse benim başörtümü gerçekten elim başörtümünden çekip de fırlatıp atmamıştır ama itilmişlik kakılmışlık gene mi siz, yani siyasi olarak bir ooo bizdensin, sen bizden değilsin gibi düşünce davranışlar arkadaş çevresi gerçi sen başörtülüsün ama çok farklısın gibi cümleleri hiç duymak istemem yani ama çok duyuyorum arkadaşlar arasında da sen başörtülüsün ama çok farklısın yani sizin gibi olmak istiyorum sen başörtülüsün ama galiba bizden değilsin gibi şeyleri duymak istemiyorum ama maalesef toplumda şu anda bolca bunlardan var (K-7, 55, Öğretmen, Evli, Lisans, İstanbul)

K-7'nin düşüncelerine bakıldığında başörtüsüne yönelik çeşitli bakışların ve yaklaşımların kendisini rahatsız ettiği görülmektedir. Katılımcıya yöneltilen “Ooo bizdensin, sen bizden değilsin ve sen başörtülüsün ama galiba bizden değilsin” ifadelerine bakıldığında tesettürüne yönelik bir dışlanma, sahiplenme ve aidiyet durumuyla karşı karşıya kalmıştır. Ülkemizdeki kimi tesettür algılarına bakıldığında başörtülü olmak, belli bir ideolojiyi benimsemek veya belli siyasi partileri desteklemek anlamına gelmektedir. Bu durumda toplumun bireylere tesettür üzerinden -istemeseler

⁴⁰² Goffman, *Damga*, 49.

* Birsan Banu Okutan'ın Türkiye'de Popüler Kültür ve Din İlişkisi: Kadın Üzerine Bir Araştırma (İstanbul Örneği) adlı araştırmasındaki başlığından mülhemdir.

dahi- kimlik atfettiği söylenebilir. Özellikle katılımcıya yöneltilen “Sen başörtülüsün ama galiba bizden değilsin” ifadesinden tesettürlü bireylerin zorunlu olarak bir kimliğe bürünmesi gibi bir anlam çıkmaktadır. Buna karşın tesettürün katılımcı açısından bir dışlanma unsuruna dönüştüğü de göze çarpmaktadır.

Tesettürlü kadınlara parti atfedilmesi durumunu başka araştırmalarda da görmek mümkündür. Yalçı’nın araştırmasında bir katılımcı tesettürlü olduğu dönemde AK Partili olarak sanıldığını ve bu durumun kendisini yordugunu aktarmaktadır.⁴⁰³ Aynı araştırmada başka bir katılımcı ise yakın akrabasının milletvekili adayı olmasıyla babasından tesettüre girmesine yönelik baskı gördüğünü dile getirmektedir.⁴⁰⁴ Okutan’ın araştırmasında yer alan katılımcılar, bu damgalamalar sebebiyle çeşitli tacizlere uğramışlardır.⁴⁰⁵ Yalçın’ın araştırmasında ise konunun *Başörtülülerin Ak Partili Görünmesi ve Başörtüsünün Siyasi Malzeme Olarak Kullanılması* başlığıyla incelendiği görülmektedir. Katılımcılar oluşan bu duruma yönelik rahatsızlıklarını aktarmakla birlikte bu etiketin en çok başörtülü kadınları zor durumda bıraktığını belirtmişlerdir.⁴⁰⁶

Katılımcılarımızın söylemleri ve örneklendirdiğimiz durumlara bakıldığında tesettür, toplum tarafından âdeta bir parti turnusolu görevi görmektedir. Tesettürlü bireyler muhafazakâr olarak nitelendirilmekte dolayısıyla bu tip ideolojideki partilerin destekçileri oldukları düşünülmektedir. Bireylerin ideolojileri göz ardı edilmekte, kendilerine ait fikirlerin varlığı ise söz konusu edilmemektedir. Hem kendi araştırmamız hem de örneklendirmelerimiz göz önüne alındığında ise katılımcılar, bu etiketlemeden memnun görünmemektedirler.

⁴⁰³ Yalçı, *Türkiye’de Başörtüsünü Çıkaran Kadınlar Örneği*, 156.

⁴⁰⁴ “Ailem kapanmaya meyillilerdi. Kesinlikle açılma, şunu giyme, şunu yapma, böyle algıları vardı. 8.sınıftan sonra ben kapandım. ***(akrabası) ***partisinden aday çıktı. O çok böyle bu işlerle uğraşıyor, zaten kapanmamızın bir nedeni de yengemdi. Yengem babamı zorluyordu, partiden dolayı. Hani sen bu partide çalışıyorsun, niye kızlarını kapandırttırmıyorsun gibisinden, öyle konuştuğu için babam bize biraz böyle baskı yaptı.” Yalçı, *Türkiye’de Başörtüsünü Çıkaran Kadınlar Örneği*, 132.

⁴⁰⁵ Okutan, *Türkiye’de Popüler Kültür ve Din İlişkisi*, 244.

⁴⁰⁶ Yalçın, *Başörtüsünden Vazgeçme Deneyimi*, 139-144.

3.5.2. Toplumdan Davranış ve Giyime Dair Tavsiyeler

Katılımcıların giyimleri konusunda toplumla olan ilişkilerine bakıldığında çeşitli eleştiriler göze çarpmaktadır. Bunun yanında katılımcılara nasıl davranmalarına yönelik direktifler verildiğine de rastlanılmaktadır.

Katılımcılardan bazıları, davranış ve giyim açısından iyi niyetle yapılan uyarıları ve tavsiyeleri kabul ettiklerinden, kötü niyetli eleştirilerden ise rahatsız olduklarını dile getirmektedirler:

K-7, tesettüründe anlık bozulma yaşanması durumunda yapılan uyarıları saygıyla karşılayacağını belirtmiştir. Ancak öğüt ve sorgulama niyetiyle yöneltelen davranışları umursamayacağını eklemiştir:

Mesela şuna şey yaparım affedersiniz eteğiniz biraz arkada kısalmış, bacağınız gözüktüyor, affedersiniz eğilmeyin şuranız gözüktüyor, bunu ya da rüzgâr esti saçınız şuradan gözüktü, bu tarz şeyleri saygıyla karşılarım. Ama bunun dışında bunu nasıl taktı, yok bu markayı böyle şu markayı şöyle gibi çok çiçekli çok cafcacflı gibi eleştirileri tabi ki doğru bulmuyorum. Ama bunun dışında bir insan olarak ayağımız sürçer dilimiz sürçer kolumuz bir şey olur yani kıyafetimizde bir şeylik olur burada beni uyaran insanlara saygıyla bakarım. Ama bunun dışında şunu yapsana bunu yapsana pardösü niye giymiyorsun buraya gelirken bunu yapmalıydın gibi şeyler söyleyen insanları zerre kadar umursamamam. (K-7, 55, Öğretmen, Evli, Lisans, İstanbul)

K-10, K-7 ile benzer olarak iyi niyetli bir yaklaşımı olumlu kabul edeceğini belirtmektedir. Buna karşın kötü niyetli ve toplum içinde bu şekilde bir davranışı hoş karşılamayacağını dile getirmektedir:

Tabii ki mesela ben çok severim ben yanlışım bir yerde bir yanlışım türban da olsa farklı bir yerlerde olsun bir yanlışım varsa birebir bana bunun denilmesi ben çok hoşuma gider. Ama toplu bir yerde söylemesi benim hiç hoşuma gitmez. Yakın arkadaşlarıma da söylemişimdir, bunu bir olay varsa beni birebire ben düzeltirim kendimi ve sorarım da ben yanlışım nedir biraz birkaç muhabbetten sonra samimi oldukça sorarım, yani bir yanlışım var mı beni genel olarak uyarın diye yapı olarak böyle bir yapıyım. Ama toplu bir yerde olması hiç hoş bir şey değil kabulle şey yapar tepki koyarım. İyi niyeti kabul ederim, düzeltmeye çalışırım ama toplu bir yerde olduğu zaman o zaman da şey yap tepki ters olabilir. (K-10, 53, Memur, Evli, Ön Lisans, Rize)

Katılımcıların vermiş oldukları cevaplara bakıldığında giyimlerine yönelik art niyet taşımayan tavsiyeleri olumlu değerlendirdikleri ve kabul ettikleri görülmektedir. Öte yandan toplum içinde küçük düşürmeye yönelik ve bireylerin giyim tercihlerinin göz ardı edildiği durumlardan katılımcıların rahatsız duyacakları görülmektedir.

Katılımcılardan bazıları, giyimleri nedeniyle toplumdan uyarı ve tavsiye aldıklarını belirterek yaşadıkları tecrübeleri paylaşmışlardır.

K-1'in konuya yönelik aktarımları şu şekildedir:

Şöyle tesettür mesela ben siyah ferace hep giyiyorum bana daha renkli giy vesaire diyenler oluyor. Bunlar beni rahatsız ediyor ya ben bunu zaten böyle tercih etmişim,

niye saygı duymuyorsun ya benim açık saçık değilim oramı buramı açmamışım yani bu seni niye rahatsız ediyor. (K-1, 22, Öğrenci, Bekâr, AÖ Lisans, Trabzon)

Katılımcı siyah ferace giymesi nedeniyle eleştirildiğini ve bu durumun kendisini rahatsız ettiğini ifade etmektedir.

K-5, kendisine yöneltilen tutumları şöyle aktarmaktadır:

Sosyal medyada özellikle karşılaşıyoruz. Sosyal medyada içerik üretmeden önce de akrabalarımızdan olsun böyle yorumlar ya da imam hatip lisesi mezunuyum hocalarımızdan olsun böyle çokça yorum alıyorduk. Dolayısıyla dediğim gibi daha önceki soruda da bu tarz insanların gerçek tesettürü yaptığına inansam o eleştirilerini kabul edebilirim. Ama bu tarz insanlar gelip direkt bana kötü niyetle bir yorum eleştiri yapıyorsa bu bir kere zaten kötü niyet olduğu için tesettüre aykırı bir şey, sen kötü düşünüyorsan benim için kötü bir hisle besliyorsan o kötü bir kin ile kötü his ile gelmişsen bana zaten sende bir sorun vardır. Senin tesettüründe dininde bir sorun vardır ve o yüzden direk ben o kişinin eleştirisini kabul etmiyorum ve ondan da etkilenmiyorum. (K-5, 25, Influencer, Bekâr, Lisans, Bursa)

K-5, kendisine yapılan eleştirileri tesettürü tam olarak yerine getiren kişilerden kabul edebileceğinden bahsetmektedir. Kötü niyetli eleştirileri ise tesettüre aykırı bulmakta ve kabul etmediğini belirtmektedir.

K-8'in yaşadığı etkileşimler şu şekildedir:

Bir tane kadınla karşılaşmıştım yaşlı bir kadındı ben şalımı böyle kullandığım için boynumun şurası gözüktüyor, hele rüzgâr açtığında mesela şöyle düşündüğümüzde kulağım gözükebiliyor gibi. İşte bir kadın dedi ki şey boynun gözüktüyor gibi bir şey söylediğini hatırlıyorum, e biliyorum abla dedim ama bu bir öğüt vermeye başladı, ite dinde yani bunları biliyoruz duyabiliyoruz ya da ben bunun ihtiyacıdaysam araştırma yapabilirim, bu biraz bana hadsizlik gibi geliyor sınırları aşmak gibi geliyor. Sadece bu kadın nezdinde söylemiyorum. Bütün olarak baktığımızda haddimizi bilmemiz gerekir ve bir insan bizden bunun için öğüt istemedikçe bir yardım istemedikçe bence konuşmamamız gerekir. Erkekler bu noktada özellikle yaşlı erkekler bu noktada çok daha bilmiş bilmiş konuşuyorlar. Bir kere bu iki sene önce durakta beklerken bacak bacak üstüne attığımdan dolayı bana dedi ki siz nasıl insanlarsınız falan dedim amca ne oluyor sakın ol. Eğer bu bundan rahatsız oluyorsanız ya da bir kadının bacak bacak üstüne bu tesettürden bağımsız olarak söylenecek gerekirse bir kadının bacak üstüne atması size herhangi bir etki ediyorsa burada gidin kendinize bakın denilmesi gerekir. Bu yüzden herkes sınırını bilsin ve öğüt istemeden ahkam kesmenize gerek yok diyebiliriz. (K-8, 23, Psikolojik Danışman, Bekâr, Lisans, Sivas)

Katılımcının ifadelerine bakıldığında kendisine yöneltilen eleştirilerden rahatsız olduğu görülmektedir. Katılımcı dinî kuralların farkında olduğunu belirtmekte ve toplumun bu konuya yönelik öğütlerini hadsizlik olarak değerlendirmektedir.

Toplumdan giyimlerine yönelik eleştiri alan katılımcıların tecrübeleri göz önüne alındığında giyim tercihlerindeki farklılıklar göze çarpmaktadır. Ferace giyen K-1, siyah renk tercih etmesi sebebiyle eleştiri almaktadır. K-5 ve K-8 birden fazla tarzı tercih etmekle birlikte çevrelerinden, sosyal medyadan hatta tanımadıkları insanlardan eleştiri aldıklarını aktarmışlardır. Burada şu soruları sormak

durumundayız. Toplum tesettürlü kadınların tam olarak nasıl giyinmesini bekliyor? Tesettürlü kadınların giyimleri toplumu memnun etmek zorunda mıdır? Tesettürlü kadınların toplumun istediği şekilde giyinmeleri toplumu tatmin edecek mi? Tesettürlü kadınların bireysel tercihlerinin, isteklerinin bir önemi ve değeri yok mudur?

3.5.3. Toplumun Tesettürlü Bireylerden Beklentileri

Tesettür birey açısından her ne kadar kişisel bir eylem olarak görülse de toplum açısından aynı şekilde görülmemektedir. Bu bağlamda toplum -özellikle muhafazakâr kesim- tesettürlü bireylerin birtakım görevleri olduğunu düşünmektedir. Katılımcıların konuya yönelik düşüncelerini öğrenmek amacıyla “Toplumun tesettürlü bireylerden birtakım dinî ve ahlaki beklentileri olduğu ve tesettürlü bireylerin bu sorumluluğu taşıması gerektiği” fikrini nasıl değerlendirir ve yorumlarsınız? sorusu sorulmuştur.

Katılımcılardan 4’ü bu beklentiye doğru olarak karşlamış ve olumlu yönde değerlendirmiştir.

K-9, konuyu Müslümanlık bağlamında değerlendirmektedir:

Bence çok güzel bir şey. Zaten şöyle bence tesettür değil sadece mesele Müslümanlık. Biz Müslümanlar olarak bazı ahlaki değerlerimiz var, bunları uygulamamız gerekiyor. Bir küfür mesela bir tesettürlü bayan ya da tesettürsüz bir Müslüman bayan bile olsa sokakta mesela erkeklerin duyabileceği ya da yok erkek değil çocuklar oluyor kadınlar oluyor, bunların duyabileceği şekilde bir küfür söylemesi hiç güzel değil yani, çirkin bir davranış ve ahlaki değerlere Müslümanlığa uymayan bir davranış olarak düşünüyorum. (K-9, 26, Ev Hanımı, Evli, Ön Lisans, Rize)

K-13’ün konuya yönelik düşünceleri şu şekildedir.

Doğru değerlendiriyorum, çünkü peygamber efendimiz (sav) bize bir din emanet etti ve bunu yaşatacak olan biziz. Müslümanlığın İslam’ın ekmeğini yiyip kıyamet günü inşallah nasip ederse Allah, cennete gitmeyi isteyip bugün burada rahat oturamayız. Bu bir sadece namaz kılmak, oruç tutmak, tesettür, öze bürünmek veya sadece iyi davranmak değil. Hatta cihat olarak diye düşünülebiliriz bunu. Cihadımız bitemez, üzerimizde ne varsa onu benim mesela elhamdülillah çocuğum yok 8 yıllık evliyim ama bir çocuğum olsa bir tane değil tabi kaç tane olursa olsun çocuğum olsa bu uğurda kesinlikle elimden ne gelirse. ... Bu dönem tohum ekme dönemi öyle düşünüyorum boş geçiremeyiz onun dışında sokakta yürürken de aslında İslam’ı temsil etmemiz gerektiğini düşünüyorum. Ben mesela çarşaf giyiyorum, araba kullanıyorum. Bir yere gitsem benim eşim hiçbir işi halletmez, bütün işleri ben hallederim, bankaydı ne biliyim aklınıza ne gelirse telefonda, arabaların bandrolünü yatırmak işi bile benden geçer. Yani geri çekmek değil önde olup lider olmak geri durmak değil önde olup lider olup gururla taşınmak. (K-13, 35, Ev Hanımı, Evli, Lisans, Hatay)

K-13, toplumun beklentisini doğru değerlendirmekte ve dinin yaşatılması gerektiğini düşünmektedir. Katılımcı her anda İslam’ın temsil edilmesi ve Müslümanların lider olması gerektiğini düşünmektedir.

K-1: “Doğru buluyorum. Çünkü böyle bir kitle, böyle bir düşünce var. Buna bakıp da aaa bak bunlar da böyle yapıyorsa demek hiç kimse güvenmeyeceksin bu tesettürlülere vesaire algı oluşuyor doğru buluyorum.”

K-10, bu beklentiyi doğru karşılamakta ve tesettürlü bireylerin çeşitli konularda sorumluluk sahibi olması gerektiğini düşünmektedir:

Biraz daha farklı olmamız lazım. Çünkü bizler yanımıza çocuklar yetiştiriyoruz, örnek davranış konuşmalarımız yaklaşımımız mesela bir araba bir a nasıl desem size kapalı bir insanın daha farklı olması lazım, daha sevecen daha kollarını açarak insana yaklaşması olacağını ama maalesef ki benim gördüğüm kapalı bir insan çok nadir gördüm. Geçen otobüste gördüm genelde aman bana dokunmasın gibi ben işimi halledeyim gideyim diye. Ben genelde kapalı insanlardan bunu görüyorum ben hiç hoşuma gitmiyor bu iş. Hayır sevecen olacaksın, yaklaşımçı olacaksın, iyi niyetle onları alacaksın. Bu hadi yaklaşacağın insan açık da olabilir ama bu bizim işimiz olması lazım bunu biz bu şekilde pişmemiz lazım yani tüm evet biz kapalıyız ama daha etrafımıza faydalı insanlar olmamız lazım, daha verici olmamız lazım, anladın mı biz kapalıyız biz onu yapamayız böyle yapamayız Allah, namaz, Kur'an böyle bir şey olmaması lazım dediğinize cevap verebildim mi? (K-10, 53, Memur, Evli, Ön Lisans, Rize)

K-10, tesettürlü bireylerin daha samimi, sevecen tavırlarda olmaları gerektiğini düşünmektedir. Bunun yanında katılımcı, tesettürlü bireylerin çevrelerine daha faydalı olmaları gerektiğini düşünmekte ve bu durumun bir iş olarak görülmesini istemektedir.

K-1 ve K-10'un konuya yönelik düşüncelerine bakıldığında temsiliyet noktasıyla bir değerlendirme yaptıkları görülmektedir. Katılımcılar, bireylere ait bir davranışın tüm gruba atfedilmesi nedeniyle tesettürlü kadınların topluma örnek olup İslam'ı temsil etmeleri gerektiğini savunmaktadırlar. Dolayısıyla katılımcılar, toplumun tesettürlü bireylere yönelik beklentilerini benimsemektedirler. Öte yandan tesettürlü kişilerin toplumda tek başına birey olarak görülmediğini belirtmek gerekmektedir. Çünkü tesettürlü bireyler, toplumun hem muhafazakâr hem de seküler kesimi tarafından gözetim altında tutulmaktadır.⁴⁰⁷ Bu durum sonucunda tesettürlü bir bireyin herhangi bir fiilinin tüm gruba atfedilmesi gibi bir sonuç da beraberinde gelmektedir. Çetin'in araştırmasında bazı katılımcılar, bu durumun farkında olup şu şekilde örnek vermektedirler: “...Fakat başını bilinçsizce örttüğü için alkol, sigara kullanan başörtülülere öne sürerek ‘bunlar hep böyle sahtekâr, bunlardan kaçmak lazım’ vs. diye saçma sapan yorumlar yaparak İslam'a saldıranları da çok haksız buluyorum.”⁴⁰⁸ Tesettürlü bireylerin kendi fiillerine yönelik genellemeler, örnekte

⁴⁰⁷ Barbarosoğlu, *Kamusal Alanda Başörtülüler*, 42.

⁴⁰⁸ Çetin, *Moda ve Değişen Tesettür Algısı Üzerine Bir Araştırma*, 136.

verildiği gibi çoğunlukla “bunlar” olarak tanımlanmakta ardından olumsuz bir değerlendirme ile devam etmektedir.

Katılımcıların bu düşünceleri, Goffman’ın dramaturjik ilkelerinden ayrışık rollerde yer alan “meslektaşlar” grubu ile açıklanabilir. Goffman’a göre meslektaşlar, aynı gruba aynı performansı sunarlar. Bu performanslar sonucunda oyuncuların benzer deneyimlere sahip olması, bir kader birliği oluşturur.⁴⁰⁹ Bazı meslektaş gruplarında ise oyuncular birbirlerinin davranışlarından sorumlu tutulmaktadır.⁴¹⁰ Tesettürlü bireyler, kendilerine atfedilen rolleri taşımaları bakımından bir meslektaş grubu oluşturur. Dolayısıyla tesettürlü bir bireyin gösterdiği davranış, tüm gruba mal edilmektedir. Bu durum sonucunda katılımcılar, tesettürlü bireylerin tüm grubu dikkate alarak örnek davranışlarda bulunması gerektiğini savunmaktadırlar.

K-1, genellemelerin farkında olması nedeniyle tesettürlü bireylerin tüm fiillerine dikkat etmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. K-10 ise tesettürlü bireylerin örnek bir kişilik olarak toplumda yer alması gerektiğini düşünmektedir. K-10’un bu düşüncesinin özellikle muhafazakâr kesimde Müslümanları temsil etme noktasında yaygın olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü tesettür somut olarak dinî ve dindarlığı simgelemektedir. Dolayısıyla tesettürlü kadınlara böyle bir görev ataması yapılması başörtüden kaynaklanmaktadır. Bu noktada 2 katılımcının toplumdaki algıyı benimsediğini ve kabul ettiğini söyleyebiliriz. Katılımcılar tesettürlü bireylerden beklenen davranışlara yönelik herhangi bir karşı çıkış sergilememekle toplumla uyum gösteren bir tavır içerisinde yer almaktadırlar. Comte’a göre toplumsal fenomenler değişmez yasalara tabidir. Bu yasalar ortaya koyulduğunda ise insanlık boyun eğmek zorunda kalır.⁴¹¹ Katılımcıların konuya yönelik düşüncelerine bakıldığında toplumsal fenomenleri benimsedikleri söylenebilir. Bu noktada da toplumun insan bilincine etki ettiği ve düşünce biçimine yön verdiği⁴¹² yorumunu da yapabiliriz.

Bu düşünceyi desteklemeyen, tesettürlü bireylere yüklenen rolleri eleştiren katılımcıların görüşleri ise şu şekildedir:

⁴⁰⁹ Goffman, *Gündelik Yaşamda Benliğin Sunumu*, 154.

⁴¹⁰ Goffman, *Gündelik Yaşamda Benliğin Sunumu*, 159.

⁴¹¹ Auguste Comte, *The Positive Philosophy* çev. Harriet Martineau (Londra: Bell and Sons, 1896), 324; Alan Swingewood, *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi* çev. Osman Akınhay (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1998), 67.

⁴¹² Karl Marx- Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, çev. Sevim Belli (Ankara: Sol Yayınları, 1992), 14-16, 41-44.

Kalan 15 katılımcı toplumun tesettürlü bireylere yönelik dinî ve ahlaki beklentilerini olumsuz karşılamakta ve eleştirmektedir:

K-7, başörtüsü ile ilgili bir ayırım yaşamak istemediğini aktarmaktadır:

Bu herkes için geçerli, herkes için. Ben bir kere bu ayırımı yaşamak istemiyorum. Tesettürlüsün sen kesin oruç tutuyorsundur, tesettürlüsün sen kesin namaz kılıyorsundur gibi, aaa başı açık ama namaz kılarken gördük onu çok şaşırdık. Ben bu ayırımı yaşamak istemiyorum. İnsanların bir kere buralardan sıyrılmalarını istiyorum. Yani Allah'ın diyelim ki insan üzerinde on tane yasağı var. Onunu yapmak tabiki ne ala onunu yapamayabilirim ama onunu yapamıyorum hiçbirini yapmıyorum anlamına gelmez. Ama bugün bizim toplumumuzda başörtüsü sanki bunların bir numarasıymış gibi gözüküyor eğer başını örtmüşse hepsini yapıyordur eğer başını örtmüyorsa hiçbirini yapmıyordur gibi bir ayırım var. Ben böyle bir ayırımı aslında doğru bulmuyorum. (K-7, 55, Öğretmen, Evli, Lisans, İstanbul)

K-7, dinî kuralların herkes için geçerli olduğunu dile getirmektedir. Ancak katılımcı, toplumun başörtüsünü dinî kuralların ilk sırasına koymasından rahatsızlık duymaktadır. Katılımcının özellikle rahatsız olduğu nokta, toplumun şekilsel dindarlık anlayışıdır. Bu noktada katılımcı, toplumun başörtüsü ibadet açısından bir turnusol olarak görme durumundan vazgeçmesi gerektiğini düşünmektedir.

K-5, toplum tarafından tesettürüne gelen eleştirilerden rahatsızlığını dile getirmektedir:

Böyle bir şey var. Toplumda özellikle göz önünde olduysan daha çok oluyor. Olmasan bile aile oluyor ya da akrabalar kesinlikle oluyor. Sizden sürekli bir tesettür şöyledir, tesettür böyledir ya da şöyle giyin, ay böyle olmaz, şöyle olmaz diye çok yorum geliyor. Ben bunları hiç olumlu bulmuyorum. Bence bunu bu yorumu yapacak insan böyle giyinmemelisin yani tesettüre uygun değil diyen insan benim için kesinlikle tesettürü tamamen doğru yapıyorsa bu yorumu ondan kabul edebilirim. Öbür türlü kendisi ferace giymiş ama gidip bir insanın kalbini kolayca kırabiliyorsa ya da bana gelip kötü sözlü bir şekilde beni eleştiriyorsa bu bunu ben ciddiye alamam. İlk önce de karşı taraftaki insan gerçekten tesettürlü olmalı ki beni güzelce eleştirsın ama birçok insan da bu yok maalesef. Bence bu da kişi kendi tesettüründe ya da kendi nefsinde kendine kabul ettiremediği bir şeyler olduğundan sürekli karşı tarafa bir laf atma ya da bir eleştirme ki karşı tarafı eleştirirsem benim içim rahat edecek modunda olduklarını düşünüyorum. Bu yüzden toplum ne kadar bunu değiştiremesek de bunu yapacak ama ben böyle düşündüğümde beni bu toplumun düşünceleri çok etkilemiyor. (K-5, 25, Influencer, Bekâr, Lisans, Bursa)

Katılımcı, ailesinden ve çevresinden tesettürüne yönelik tanımlamalardan ve eleştirilerden rahatsızlık duymaktadır. Katılımcı tesettürü tam olarak yerine getiren kişilerden eleştiri kabul edebileceğini belirtmektedir. Buna karşın şeklen tesettüre uyup eleştiride bulunan bireylerin bu durumu bir çeşit rahatlama biçimi olarak kullandıklarını düşünmektedir. Bu eleştiri durumunun değişmeyeceğini düşünen katılımcı, toplumun düşüncelerinden etkilenmediğini belirtmektedir. Katılımcının

ifadelerine bakıldığında kendisini eleştiren çevresinin oluşturduğu bıkkınlık hissi, topluma karşı umutsuzluğa kapılmasına neden olmuştur.

K-18, durumu tesettürlü olmayan bireyler açısından da değerlendirmektedir:

Ya o sadece tesettürle değil de o biraz daha böyle insan ahlakı olarak benimserim ki karşındakini tesettürle açıklar şöyle giymiş böyle giymiş gibilerinden insanlara yüklenilmemeli. O ahlakla olan bir şey de evet günümüzde görmüyor muyuz, görüyoruz maalesef yanlış, özgür bir hayat içerisinde yaşıyoruz bana göre yanlış. (K-18, 48, *Ev hanımı, Evli, Ortaokul, Rize*)

Katılımcı, şekil üzerinden bireylere anlam yüklenmesini doğru bulmamaktadır. Toplumun şekilsel algılarına yönelik ahlakın daha ön planda olması gerektiğini savunmaktadır.

K-16, konuya yönelik rahatsızlığı şu şekilde dile getirmektedir:

Ben sadece tesettürlü bireylere yıkılmasını doğru bulmuyorum. Hatta bunu yadırgıyorum bence tamamen yanlış bir düşünce. Çünkü kuranı kerim toplumlara gönderildi aslında yani tesettürlü tesettürsüz, kadın erkek ayırt etmeksizin tüm insanlar. O yüzden tüm insanlık taşın altına elini koymalı. (K-16, 23, *Öğrenci/Milli Sporcu, Bekâr, Lisans, Antalya*)

Katılımcı, konuya Kur'an-ı Kerim üzerinden örnek vermektedir. Kur'an-ı Kerim'in gönderilirken herhangi bir ayırım gözetmezken toplumun tesettürlü bireylere olan tutumunu eleştirmektedir.

K-15, tesettürün İslam'ın emirlerinden sadece biri olduğundan bahsetmektedir.

Doğru bulmuyorum İslam'ın tek emri tesettür değil hani. Tesettür sadece bir emirdir buna uymayıp da diğer emirlere uyan ve en başta Müslüman oldum diyen bir kimse tüm gerekleri yerine getirmelidir. Sadece bir kısma indirgenen bir şey değil islam. (K-15, 21, *Kuran Kursu Öğreticisi, Bekâr, Ön Lisans, Kırıkkale*)

Katılımcı, İslam'ın sadece tesettüre indirgenmesini eleştirmektedir. Kendini Müslüman olarak gören herkesin İslam'ın emir ve yasaklarına uyması gerektiğini düşünmektedir.

Toplumun tesettürlü bireylerden çeşitli dinî ve ahlaki beklentilerinin olması Yalçı'nın araştırmasında da eleştirilmektedir. Araştırmada yer alan bazı katılımcılar, dinin sadece tesettürlü bireyleri kapsadığı gibi düşünceleri eleştirmektedirler.⁴¹³

⁴¹³ "...Sanki din sadece başını örtenlere gelmiş gibi tuhaf bir algı var. Bu beni çok şaşırtıyor mesela. Yani din, herkesin dini farklıdır, kim ne dinini tercih ediyorsa ve ne kadar yaşamak istiyorsa onu yaşar..." "...Son dönemlerde şu da oldu, şunun da çok etkisi var, örtülüyseniz size bakan herkes sizi bir kalıbın içine sokuyor. İşte aileniz, akrabalarınız, arkadaşlarınız dönüp diyor ki örtülüsün şöyle yapamazsın, gülemezsin, şöyle oturamazsın, şunu giyemezsin, bunu yapamazsın. Sürekli bir yap yapma, yap yapma, yap yapma üzerinden söylemlerle karşılaşıyorsunuz..." "...bazen bir şey söylüyorsunuz ve o söylediğiniz şey bomba etkisi yapıyor orada. Başörtülü olmasanız belki öyle olmayacak. Ama başörtülü olduğunuz için aa bunu sen mi söyledin oluyor tarzında bir şey. ...", Yalçı, *Türkiye'de Başörtüsünü Çıkaran Kadınlar Örneği*, 151-153.

Toplumsal tesettürlü bireyleri dindar olarak değerlendirmeleri normal bir durumdur. Ancak dindarlığı tesettürlü bireylere zorunlu kılmak, ibadetlerini yerine getirip getirmediğini sorgulamak ve her an davranışlarına dikkat kesilip eleştirmek gibi durumlar günümüzde büyük bir problem hâline gelmektedir. Bu problem kimi zaman dinin sadece tesettürlü bireylere geldiği gibi bir düşünce ile karşımıza çıkmaktadır.

Din ile ahlakın eş değer tutulduğu zihniyette, tesettürlü bireylere birtakım dinî ve ahlaki görevler yüklenilmektedir. Tesettürlü kadınların kendilerine biçilen görevleri yerine getirmesi durumunda diğer herkesten dinî ve ahlaki sorumlulukların kalkacağı şeklinde bir algı da mevcuttur. Bu algı, toplumda Müslümanların tek sorunlarının tesettüre indirgenmesine yol açmaktadır. Tesettürlü kadınların toplumun beklentileri doğrultusunda giyinmesi ve davranması bir çözüm yoluymuş gibi görülmektedir.

Günümüzde toplumsal ve ahlaki sorunların dikkat çekici bir boyutta olmasına karşın tartışılan nokta; kadınların saç telleri, el ve ayak bileklerinin görünüp görünmesi gibi konular olmaktadır. Bu durum sonucunda başörtüsü kutsallaştırılmakta, sürekli olarak tesettürlü bireylerin toplumda ve dinde çok büyük, önemli görevlerinin bulunduğu söylenmektedir. Özellikle toplumun çizdiği geleneksel Müslüman kadın rollerinden uzak tutum sergileyen bireyler eleştirilmektedir. Günümüzde bozulan aile yapılarının sebebi bazen kadınların özgürleşmesine bağlanmakta, tesettürlü bireylere; her şeyi göz ardı ederek evlenme, çocuk doğurma, kocaya itaat etme gibi “kutsal” eylemlerin zorunluluğu dayatılmaktadır.

3.5.4. Toplum Tesettürlü Kimlikleri Kısıtlıyor Mu?

Katılımcılar, “Tesettürünüz dolayısıyla toplumun sizi kimliksel açıdan kısıtlayıp kısıtlamadığı konusunda neler söylersiniz?” sorusuna yönelik cevaplarında 2 zıt görüş tespit edilmiştir.

Katılımcılardan 8’i, herhangi bir kısıtlama söz konusu olmadığını düşünmektedir.

K-1: “Ya şu ana kadar hiç yaşamadım yani öyle bir şey olduğunu da düşünmüyorum.”

K-10: “Yok ben hiç öyle hayatımda öyle bir kısıtlama türbanlıdır diye zaten yapı olarak hakkımı arayan bir insanım, gördüğüm anda zaten şey yaparım ama ben öyle türbanımdan dolayı ben öyle bir kısıtlama yaşamadım”

K-9, günümüzde böyle bir durumun olmadığını dile getirmektedir:

Günümüzde şöyle ha yok günümüzde tesettürle her yere gidiliyor her yere giriliyor bütün haklar veriliyor kadınlara. O yüzden hiçbir kısıtlama olduğunu ben düşünmüyorum hatta fazlası bile var. Bazı tesettürlülerin bazı yerlere gitmemesi gerektiğini bile düşünüyorum. (K-9, 26, *Ev Hanımı, Evli, Ön Lisans, Rize*)

Katılımcı, kadınların haklarının geniş olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte tesettürlü bireylerin bu hakları fazla kullandığını düşünmektedir.

K-11 de herhangi bir kısıtlama olmadığını belirtmektedir:

Bence kısıtlamıyor. Bence o kişinin kendisiyle alakalı. Önceden olsa mesela ilk kapandığım zamanlarda evet kısıtlıyor derdim ama şu an bence tamamen kendi kişisel şeyimizle alakalı yani bence atılgan olmamız gerekiyor. Kimse bizi aslında yadırgamıyor ama psikolojik olarak kendini dışlanmışlık gibi hissettiğin zamanlarda o zamanlar öyle hissediyorduk biraz daha çocuktuk ama şimdi olsa asla kısıtlayamaz kimse. (K-11, 22, *Öğrenci, Bekâr, Lisans, Rize*)

K-11, kısıtlanma düşüncesinin dışlanmışlık psikolojisinden kaynaklandığını düşünmektedir. Günümüzde artık bu yargıların kalktığını düşünmekte ve tesettürlü bireylerin girişken bir yapıda olması gerektiğini belirtmektedir.

Katılımcıların görüşlerine bakıldığında, giyim tercihlerinin herhangi bir görüş ayırımına yol açmadığı görülmektedir. K-1 ferace, K-9 çarşaf, K-10 tunik-pantolon ve K-11 ise birden fazla tarzda giyinmektedir. Özetle hem tesettür hem de tesettür tipolojileri açısından farklı tercihlerde olan katılımcılar, toplumun tarafından kimliksele bir kısıtlama olmadığını düşünmektedirler.

11 katılımcı ise toplumun tesettürlü bireyleri kimliksele açıdan kısıtladığını düşünmektedir.

K-6, toplumsal cinsiyet eşitsizliğine değinmekte, kadınların uğradığı kısıtlamaların tesettürlü bireylerde ikiye katlandığını belirtmektedir:

Şöyle tesettürlüysen şunu yapmamalısın, bunu yapmamalısın gibi tabi ki de birçok şey oluyor. Sadece kapalılıkla alakalı yok alakası yok aslında, bunu biraz kadınlık erkeklikle de alakalı kısıtlamalar yaşıyoruz bence. Bu konuda mesela kadınsan bir tık kahkaha atmamalısın, kapalıysan asla kahkaha atmamalı asla gülmemelisin gibi düşünce olabiliyor. Bu konuda tepkiler alabiliyoruz, onun haricinde bazı ortamlara girmemesi gerekir kapalıların veya sadece kapalılar için değil kadınlar için bu ülkede özellikle bazı şeyler kısıtlanıyorsa kapalılar için bu çarpı iki oluyor açık konuşmak gerekirse. (K-6, 26, *Öğretmen, Boşanmış, Yüksek Lisans, Yalova*)

K-6, tesettürlü bireylerin toplum tarafından çeşitli kısıtlamalara maruz kaldığını ifade etmektedir. Buna karşın bu kısıtlamaların bütün kadınlara

yöneltildiğini, tesettürlü bireylere ise çok daha katı bir şekilde yansıtıldığını düşünmektedir.

K-8, K-6 ile benzer düşünceye sahip olmakla birlikte Türkiye’de tesettürlü kadınların diğer herkesten çok daha fazla kısıtlanıp eleştirildiğini paylaşmaktadır:

Geçen bir video gördüm, tesettürlü bir kadın parkta bir adamla otururken videoya alınmış. Bu eleştiriliyor, sanırım yanlış okumadıysam, yanlış hatırlamıyorsam bu iki kişi de evli ve evli oldukları hâlde birlikte oturuyorlar anlamına gelen bir şeyler yazmışlardı. Burada linç edilen kişi, üzerine gidilen kişi kadındı. Oysa erkek de evli erkeğin de bir ailesi var ve kadın tesettürlü olduğu için ekstra ekstra söylemler ağza alınmayacak şeyler yazılmıştı. İşte tesettürlü kadınların cinsel arzusunu hafife alıyorsunuz, üstüne tabi ki bunu bu kadar hafif söylemiyorlar. Ya bu noktada genelde hedef gösteriliyorlar. Tesettürlü kadınlar, açık kadınlara nazaran şöyle gibi sanki yani açık kadınlar zaten açık her şeyi yapabilirler, aynı şekilde erkekler de Müslüman olsun olmasın fark etmeksizin onların somut bir gösterisi olmadığından dolayı istediğini yapabilirler ama tesettürlü kadınlar kısıtlanmak zorundadır gibi bir şey var ve bu bütün insanların kısıtlanması gereken noktalar olabilir, ahlaki açıdan ama normal düzeyde olabilecek şeyler için de kısıtlanabiliyor. (K-8, 23, *Psikolojik Danışman, Bekâr, Lisans, Sivas*)

K-8, toplumda bütün insanların kısıtlanması gereken noktalar bulunmasına karşın tesettürlü bireyler için herhangi bir ölçütün olmayışını eleştirmektedir. Tesettürün somut bir gösterge olduğuna dikkat çeken katılımcı, toplumda tesettürlü olmayan kadınların her şeyi yapabileceği düşüncesinden ve Müslüman erkeklere sağlanan serbestlikten rahatsızlık duymaktadır. Katılımcının örnek verdiği olayı ise toplumsal cinsiyet eşitsizliği açısından ele almak mümkündür. Toplumlarda suç, şiddet vb. olaylarda öznenin erkek olması alışlagelmiş olarak karşılanmaktadır.⁴¹⁴ Öte yandan kadınların özne hâline gelmesi ise oldukça anormal karşılanmaktadır.⁴¹⁵ Bu durum, erkeklerin ahlaki olmayan davranışlarının normalleştirilmesine neden olmaktadır. Katılımcının anlattığı olayda tarafların ikisi de aldatma suçu işlemektedir. Ancak katılımcı, tepki gören kişinin kadın olduğunu belirtmektedir. Bu noktada toplumun tesettürü mutlak ahlak simgesi olarak kabul etmesi, aksi bir durumda aşırı tepki gösterilmesini beraberinde getirmektedir.

⁴¹⁴ Ceza infaz kurumlarının 31 Aralık 2023 tarihindeki nüfusunun %84,5’ini hükümlüler ve %15,5’ini tutuklular oluşturdu. Bu kişilerin %95,8’ini erkekler, %4,2’sini ise kadınlar oluşturmaktadır. Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, “Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri, 2023” (Erişim 7 Kasım 2024).

⁴¹⁵ Örneğin Türkiye’de kadınların özne olduğu kaza ve suç haberlerinde “kadın şoför, kadın zanlı” şeklinde cinsiyet özellikle belirtilmektedir. Buna karşın öznenin erkek olduğu haberlerde “bir sürücü, bir şahıs” şeklinde cinsiyet belirtmekten kaçınılmaktadır. Aynı haber sayfasının manşetleri için bk.: Gzt, “Alkollü sürücü ortalığı yıkıp geçti” (Erişim 9 Kasım 2024); Gzt, “Aracı durduramayan kadın sürücü tehlikeden döndü” (Erişim 9 Kasım 2024).

K-7, toplumun tesettürlü olmasından dolayı kendisine siyasi bir kimlik atfederek kısıtladığını düşünmektedir:

Ya elbette ki kısıtlıyor tesettürün çok bol olduğu bu günlerde de kısıtlıyor tesettürün yasak olduğu zamanlarda da kısıtlamıştı, ben özgürlüklerimin genişlediğini asla düşünmüyorum. (*Özel değilse sebebi nedir bu düşüncenizin?*) Bunu şöyle düşünüyorum ben tesettürümü rahat rahat başörtüsü takıp da ya diyelim derslere gidemediğim zamanlarda en azından savaşı veriyordum. Bugün başörtüsünü rahat rahat takıyorum ama sanki böyle bir zümrenin içindeymişim gibi hooooo sana bu özgürlüğü biz verdik, bu sınırın dışına çıkmaya sakın kalkma denen bir siyasi kimliğin içindeymişim gibi hissediyorum. O siyasi kimlik beni kendindenmiş gibi görüyor. (K-7, 55, Öğretmen, Evli, Lisans, İstanbul)

Katılımcı başka bir soruya ise şu şekilde cevap vermiştir:

Maalesef bu tesettürün sahiplenici şeyi var. Yani bizdensin benim ben bazen ben burada olmamalıyım dediğim şeyler oluyor. Benim burada ne işim var benim çünkü tesettür ya da örtünme dediğimiz şey evet benim Allah’la benim aramdaki bir iş, Allah’la benim aramda derken yani Allah’ın rızasını kazanmak için yapıyorum, toplumun rızasını kazanmak için yapmıyorum. O yüzden toplum bizdensin, burada ol, hadi buraya gel, evet bu mitingin içinde yer almalısın, yani miting kelimesini şimdi siyasi şey olarak söylemiyorum, yani bir bu başkaldırının içinde sen de olmalısın gibi bir şeyin içine girmek istemiyorum. (K-7, 55, Öğretmen, Evli, Lisans, İstanbul)

K-7, toplumun kendisine bir kimlik atfetmesinden rahatsız olmaktadır. Verilen ifadelerle bakıldığında toplumdaki muhafazakâr kesim, tesettürlü birey olarak katılımcıyı tek bir kimlikte konumlandırmakta ve çizdiği sınırların içinden çıkmasını istememektedir. Toplumun bu bakış açısı tesettürlü bireylerin tek tipleştirilmesine neden olmaktadır. Örneğin, aynı siyasi parti, aynı düşünce yapısı, beklenen davranışları yürütme vb. gibi toplumun tesettürlü bireyleri konumlandığı özellikler bu tek tipleştirmenin içinde yer almaktadır. Bu durum katılımcının aktarımlarında yer alan “bizdensin, burada ol, hadi buraya gel, evet bu mitingin içinde yer almalısın.” ifadelerinde görülebilir.

K-16, karşı cinsle olan etkileşimlerinin eleştirildiğinden bahsetmekte ve zorbalığa uğradığını dile getirmektedir:

Evet evet zorbalanıyorsunuz. Erkek arkadaşınız olamaz, erkek arkadaşlarınızla el sıkışamazsınız, tokalaşamazsınız, oturamazsınız, vakit geçiremezsiniz ya da birlikte arkadaşlarınızla bir öğrenci evine gittiğinizde oturup kalkamazsınız aynı evde. Bu şekilde zorbalanıyor aslında insanlar her şeye bir engel konuluyor oysaki ben insanın içiyle alakalı bir durum olduğunu düşünüyorum. Yani ameller niyetlere göredir ben niyetimin iyi olduğunu düşünüyorum karşı tarafında niyetinden eminsem ona göre hareket ediyorum hani. Kimsenin ne dediği peki umurumda olmuyor bu konuda açıkçası. (K-16, 23, Öğrenci/Milli Sporcu, Bekâr, Lisans, Antalya)

Katılımcı karşı cinsle kurduğu arkadaşlık ilişkilerinden dolayı kısıtlandığını belirtmektedir. Tesettürlü bireylerin karşı cinsle olan ilişkileri toplumun en çok tepki gösterdiği konulardan biridir.

Toplumsal tesettürlü bireyleri kısıtladığına yönelik düşüncelere diğer araştırmalarda da rastlanmaktadır. Yalçı'nın araştırmasında bazı katılımcılar tesettürlü bireylerin fiillerin sonucunun daha ağır görüldüğünden bahsetmektedirler.⁴¹⁶ Aynı araştırmada başka katılımcılar ise tesettürlü bireylere yönelik kısıtlamaları eleştirmektedirler. Katılımcılar, erkeklere ve tesettürlü olmayan kadınlara yönelik herhangi bir dayatma olmadığını dile getirmektedirler.⁴¹⁷ Çetin'in araştırmasında yer alan bazı katılımcılar toplumun tesettürlü bireylere yönelik birtakım yargılarının bulunduğu ve başörtülü bireylerin fiillerinin daha çok göze battığını belirtmektedirler.⁴¹⁸ Aynı araştırmada kimi katılımcılar, toplumun tesettürlü bireylere yönelik bu ayrımını desteklemediğini belirtmektedirler. Tesettürlü bireylerin, herkes gibi istek ve arzularının olabileceğini dile getirmektedirler.⁴¹⁹ Yalçın'ın araştırmasında ise bazı katılımcılar, toplumun tesettürlülere yönelik kısıtlamalarını ötekileştirme olarak değerlendirmektedirler. Toplumun tesettürlü kadınları bir kalıba soktuğunu, o kalıptan çıkmamalarını istediğini düşünmekte ve bu durumu eleştirmektedirler.⁴²⁰

Aktaş, toplumun tesettürlü bireylere yüklediği rollerdeki çifte standardı eleştirmektedir. Buna göre toplum, tesettürlü kadınlara belli şartlarda ve misafir olarak kamusal alana katılma izni vermektedir. Bunun yanında kadınlara dişi kuş olarak İslami anlamda bir ev dünyası kurma görevi verilmektedir. Bu sayede kadınların kamusal alandan soyutlanmaları kolaylaşmaktadır. Toplumun kendine yüklediği rolleri sırtlamak zorunda olan kadın karşısında Müslüman erkekler ise geleneğin yüklediği

⁴¹⁶ "Sanki benim işlediğim bir günah ile açık birinin işlediği bir günah karşılığında alınan ceza, sanki benimki daha fazlaymış gibi" Yalçı, *Türkiye'de Başörtüsünü Çıkaran Kadınlar Örneği*, 148.

⁴¹⁷ "Şu kafadan ben çok nefret ediyorum; ben sigara kullanıyorum mesela, bana dönüp şey diyorlardı, sen Müslüman değil misin, kapalısin, sigara senin eline yakışıyor mu? Ya da her insan sinirlendiğinde küfredebilir. Benim ağzımdan küçücük bir küfür çıktığı zaman ya sen niye küfrediyorsun, kapalısin, Allah demiyor ki açıkla küfredebilir, erkekler küfredebilir, erkekler alkol kullanabilir ama kapalılar yapamaz. ...Sanki açık kız her şeyi yapabilir ama kapalı kız evine kapanıp oturmak zorunda. ...çok fazla sesli gülemiyorsunuz mesela. ...Biraz yüksek bir ses çıkarsam, sesi çok gür bir insanım ben bu arada, istemsiz sesim çok gür çıkıyor, ben kahkaha attığımda, ben güldüğümde dönüp garip garip bakabiliyorlardı. Hani belki bu hareket açık bir kız yaptığı zaman aşırı bir hareket olarak karşılanmıyor. Ama ben yaptığım zaman insanların gözünde nasıl kapalı, direkt soru bu, sen nasıl kapalısin! ...", Yalçı, *Türkiye'de Başörtüsünü Çıkaran Kadınlar Örneği*, 149.

⁴¹⁸ Çetin, *Moda ve Değişen Tesettür Algısı Üzerine Bir Araştırma*, 137.

⁴¹⁹ "...Açık yapınca normal, kapalı yapınca anormal yaklaşımını da doğru bulmuyorum. İkisi için de aynı olmalı. İkisi de insan sonuçta. Herkes hata yapabilir. İkisinin de duyguları, arzu ve istekleri olması normal. Kapanınca her şeyden vazgeçmiş olmuyor. Pek çok insan zaten başörtüsünü inançtan ziyade gelenek, görenek, alışkanlık veya aile/çevre baskısı gibi nedenlerle örtüyor. O zaman da bu çelişik durumlar ortaya çıkıyor." Çetin, *Moda ve Değişen Tesettür Algısı Üzerine Bir Araştırma*, 136.

⁴²⁰ Yalçın, *Başörtüsünden Vazgeçme Deneyimi*, 125.

ayrıcalık ve imtiyazlara titizlikle sahip çıkmaktadırlar. Kadınlara yüklenmiş benzer mesuliyetleri yerine getirmede ise aynı titizliği göstermemektedirler. Kadınlardan geleneğe uygun rollerde yaşamalarını bekleme ve dayatma hakkını kendilerinde görürlerken, aynı mesuliyetleri yerine getirme niyetinde olmadıkları görülmektedir.⁴²¹

Katılımcıların toplumun tesettürlü bireyleri kısıtladığına yönelik düşüncelerine bakıldığında bu durumun başörtüsünün kutsallaştırılmasından kaynaklandığı söylenebilir. Başka araştırmalardan da gösterdiğimiz bulgulara bakıldığında, erkeklerin ve tesettürlü olmayan kadınların -toplum genelinde kadınlara yönelik kısıtlamalar dışarda tutulacak olursa- fiillerine yönelik keskin kısıtlamaların olmadığı görülmektedir. Tesettürlü bireylerin ise insanî davranışlarını bile eleştiri konusu olmaktadır. Bu eleştiriler günümüzde “kadınlarımız” ve “ümmetimizin kızları” gibi kapsayıcı söylemler adı altında yapılmaktadır. Bu tip sahiplenici söylemlerle başlayan düşünceler, görünüşte iyi niyet barındırıyor gibi gözükmemekte arkasından ise konu fark etmeden tesettürlü kadınlara yönelik çeşitli sınırlar çizilmektedir. Tesettürlü bireylerin ve kadınların bu sınırların dışına çıkma girişimleri ise toplumsal sorun olarak değerlendirilmektedir.⁴²²

3.5.5. Karşı Cinsin Tesettürlü Bireylere Yönelik Tutumları

Katılımcıların giyim tercihlerinin karşı cinsin davranışlarını etkileyip etkilememesine yönelik çeşitli tecrübeleri mevcuttur. Katılımcıların aktardıkları yaşantı ve gözlemlere göre tesettüre yönelik bir takım davranış değişiklikleri mevcuttur. Katılımcıların tecrübeleri ve gözlemleri şu şekildedir:

K-2: “Tesettürlü kadınlara göre yaklaşımlarını daha dikkatli yapıyorlar, daha böyle mesafeli oluyorlar, daha çekimser yaklaşabiliyorlar, temastan çekinebiliyorlar, el sıkışmadan çekinebiliyorlar. Yani böyle bir ayrımcılık gözle görülebiliyor.”

K-15: “Şu şekilde ben benimle daha çok seviyeli konuşan bir kimsenin tesettürlü olmayan bir kimseyle daha rahat konuştuğuna şahit olmuştum.”

⁴²¹ Cihan Aktaş, *Bacıdan Bayana İslamcı Kadınların Kamusal Alan Tecrübesi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2019), 19-23.

⁴²² Tosun'un araştırmasında yer verdiği blog yazarının konuya yönelik fikirleri şu şekildedir: “Yıllardır tesettürün hem İslami çevrelerce hem de karşıt çevrelerce konuşulmasından tiksinişmiş bir birey olarak yazmak istiyorum bu yazıyı. “İslamcı” cenahın dini yozlaşmayı tesettür üzerinden anlatması, İslam’ı koruma yükümlülüğü kadının tesettürüne bağlanmış hissi uyandırması ve sürekli tesettürün sınırlarını belirlemek üzerine yazıp çizmesi beni artık çok rahatsız ediyor. Tosun, *Başörtüsü Yasağı ve Serbestleştirme Dönemlerinde Örtünmeden Çıkma Deneyimi*, 98.

K-13: "... Ben mesela markete gittiğim zaman marketçi bana konuşuyordu yani bir şeyler abla falan diyordu, ben çarşaf giydikten sonra daha benimle hiç konuşmadı, o kadar saygılı davrandı ki hoşuma gitti o durum."

Katılımcıların aktarımlarına bakıldığında karşı cinsin tesettürlü bireylere daha mesafeli ve dikkatli yaklaşması göze çarpmaktadır. Bu durumun sebebinin tesettürlü bireylere yönelik çeşitli ön bilgilerden kaynaklandığı söylenebilir. Bu ön bilgiler çoğunlukla tesettürlü birinin dinî emirleri dikkate aldığı dolayısıyla karşı cinsle iletişim kurmaktan çekinebileceği gibi düşüncelerden oluşmaktadır. Dolayısıyla bu durum göz önünde bulundurularak tesettürlü bireylerle iletişim kurulduğu söylenebilir. Bu yaklaşım, dinî düşünceye ve tesettürlü bireylere gösterilen bir çeşit saygı olarak gösterilebilir. Bu yaklaşımlarda, tesettür şeklinin de belirleyici bir rolde olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin K-2 ve K-15, karşı cinsin kendileri ile dikkatli konuştuğunu dile getirmektedir. Bunun yanında K-13, çarşaf giymeye başladıktan sonra kendisi ile iletişimin kesildiğini aktarmaktadır.

Katılımcılardan 2'si konuyu duygusal ilişki yönünden ele almış ve karşı cinsin tesettürlü bireylere daha mesafeli yaklaştığından bahsetmiştir.

K-6, karşı cinsin kendisine ve tesettürlü olmayan yakınına davranışından şöyle bahsetmektedir:

Bayağı sağlam bir keskin bir şey var bir kere o konuda, çok bunun farkındayım. Benim mesela en yakınım açık ve bizim onla sürekli gezdiğimiz oluyor ve orda ben bunu çok fazla gözlemleyebiliyorum. Çünkü beraber mesela İzmir'e de gittik ki İzmir gibi bir şehirde bu çok bariz yansıtılan bir şey, Yalova da aynı şekilde çok güzel yansıtılıyor. Buralarda erkekler daha çok kapalı olana yönelmektense kapalı olanla muhatap olmaksızın açık olanla muhatap olmayı, onunla konuşmayı, flört etmeyi tercih ediyorlar ve ben şunu bile yaşadım ki bunu İzmir'de yaşadım. Bana, yani ikimiz yan yana olduğumuz ve çok yakın olduğumuz hâlde sanki öcüyümü gibi bir bakış atarken öbür tarafta yanındaki arkadaşına nasıl tabir edilir onunla bildiğin flört etmeye çalışan, onunla konuşmaya çalıştığını gördüm. Yan yanayız, beraberiz, aşırı samimiyiz görüyorsun ve bana öcü gibi davranırken yanımdaki insanlar sohbet muhabbet etmeye çalışıyorsun. O bakışları o şeyi çok keskin gördüm yani sırf kapalı olduğum için. (K-6, 26, Öğretmen, Boşanmış, Yüksek Lisans, Yalova)

Katılımcı başka bir soruya ise şöyle cevap vermiştir:

... Şöyle kapalı olduğunda düşünce yapını direk bir şeyle bağdaştırıyorlar ve düşünce yapını çok keskin bir şekilde ha tamam bu zaten kapalı bu düşünce yapısına sahiptir gibi bir insanların kafasında otomatik bir yerleştirme oluyor, bu otomatik yerleştirmelerden dolayı bir tık daha asosyalleşiyorsun. O bazı ortamlarda mesela bir erkek diyelim ki bir ortamda sana açılacak hoşlandı ama kapalı bu direkt bunu düşünce yapısı böyledir gibisinden kendini geri çekebiliyor. (K-6, 26, Öğretmen, Boşanmış, Yüksek Lisans, Yalova)

K-6, yine başka bir soruda tesettürlü olmadığı durumda daha sosyal olabileceğini ve karşı cinsle daha rahat iletişim kurabileceğini düşünmektedir:

...Avantaj olarak e tabii ki biraz daha esnek olabilirdik açık olduğumuzda fiziksel aktiviteden örnek verebiliriz ya da normal erkek arkadaşlarımızda grup içerisindeyken daha okey gibi gözükebilirdim, yani insanların kapalı insanların sanki erkek arkadaşlarının olması harammış ya da olmaması gerekiyormuş gibi bir algı da olabiliyor. (K-8, 23, *Psikolojik Danışman, Bekâr, Lisans, Sivas*)

Katılımcıların aktarımlarına bakıldığında karşı cinsin duygusal ilişki açısında tesettürlü bireylere çok fazla yönelmediği sonucu çıkmaktadır. Bu noktada tesettüre yüklenen anlamın etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Katılımcıların da aktardığı gibi “ama kapalı bu direkt bunu düşünce yapısı böyledir” ve “kapalı insanların sanki erkek arkadaşlarının olması harammış” gibi algıların etkisi olduğu söylenebilir. Bunun yanında partnerin tesettürlü olup olmama durumu, karşı cins için kişisel bir tercih de olabilir.

Erkek davranışlarının tesettüre göre değişiklik göstermesine yönelik durumlara başka araştırmalarda da rastlanmaktadır. Yalçı'nın araştırmasında bazı katılımcılar erkeklerin tesettürlü bireylere daha farklı davrandıklarından bahsetmektedirler.⁴²³ Çetin'in araştırmasında bazı katılımcılar, dindar erkeklerin tesettürlü bireylerle iletişime geçmekten kaçındıklarını, diğer kadınlara daha rahat davrandıklarını belirtmekte ve bu durumu eleştirmektedirler.⁴²⁴ Aynı araştırmada başka katılımcılar İslami kesimin erkeklerinin diğer kadınlara gösterdiği saygıyı asla tesettürlü bireylere göstermeyeceklerini düşünmektedirler.⁴²⁵ Yalçın'ın araştırmasında da bazı katılımcılar, başörtülerini çıkardıktan sonra erkeklerin kendilerine daha rahat ve girişken, tesettürlü bireylere ise daha saygılı davrandıklarını belirtmektedirler.⁴²⁶

Erkeklerin tesettürlü kadınlara yönelik davranışlarının değişmesinin iki temel nedene dayanarak şekillendiği söylenebilir. İlk temel, kadınlara *non-person*⁴²⁷ statüsü atfetme, ikinci temel ise tesettürlü bireyleri “bacı” olarak görme eğilimidir.

⁴²³ “Bir ortamda yeni tanıştığın birileri eğer kapalıysan hemen sohbet etme, arkadaş olma eğiliminde olmuyor ama açıksan önyargısız davranıyor. En güzel hissettiren şey bu çoğu insana, artık insanların zihinlerindeki bir kalıba karşılık gelmiyor olman... Erkeklerin davranışları da çok değişiyor, kapalıya farklı davranıyorlar açığa farklı, doğal bir şey tabii...”, Yalçı, *Türkiye’de Başörtüsünü Çıkaran Kadınlar Örneği*, 164.

⁴²⁴ Çetin, *Moda ve Değişen Tesettür Algısı Üzerine Bir Araştırma*, 92.

⁴²⁵ Çetin, *Moda ve Değişen Tesettür Algısı Üzerine Bir Araştırma*, 118-119.

⁴²⁶ Yalçın, *Başörtüsünden Vazgeçme Deneyimi*, 176-179.

⁴²⁷ Sıkıcı tip, önemsiz kimse, yok hükmünde kimse. Tureng, “non-person” (Erişim 26 Temmuz 2024)

Kömeçoğlu, Lofland'ın "kimse rahibelerin yüzüne dikkat etmemektedir" ifadesini *non-person* terimiyle açıklamaktadır. Buna göre tesettürlü bireyler hem laik hem de İslamcı erkekler tarafından *non-person* statüsüne düşmektedir.⁴²⁸ Bu gibi durumlarda tesettürlü bireyler, kadın olarak muhatap alınmamaktadırlar. Burada bir damgalama eğiliminin olduğu da söylenebilir. Tesettürlü bir kadının, karşı cinsle iletişimden ve duygusal ilişkiden kaçınacağı gibi fikirlerin ağır bastığı söylenebilir. K-6'nın paylaştığı tecrübelerle bakıldığında, karşılaştığı erkeklerin tesettürlü olması sebebiyle kendisi ile flört etmedikleri görülmektedir. K-6'nın düşüncelerine ek olarak, K-7 de tesettürlü olmaması durumunda karşı cinsin kendine daha rahat yaklaşacağını düşünmektedir.

Bacı olarak görme eğiliminin tesettürlü bireylere karşı duyulan saygıdan, korumacı ve sahiplenici tutumdan kaynaklandığı söylenebilir. Aktaş, bacı terimini şu şekilde tanımlamaktadır: "Anadolu insanı için sosyal hayatta akraba ve akrabalık dışı kadın ve erkek ilişkilerinin sıcak, masum ve güvenilir yönünü temsil etmektedir." Buna göre başörtüsü, toplum için bir yönüyle bacı olmanın ifadesidir. Başörtüsü kadınının toplumdaki kimliğini netleştirmektedir. Başörtüsü sayesinde cinsel bir nesne olma tehlikesinden kurtulan tesettürlü kadın, fesat kaynağı sayılmadan bacı olması şartıyla toplumsal alana karışabilmektedir.⁴²⁹ Bunun yanında Aktaş, tesettürlü kadınlara yüklenen roller karşısında Müslüman erkeklerin tutumunu eleştirmektedir. Buna göre Müslüman erkekler, tesettürlü kadınlarla olan iletişimlerinde titiz davranışlar sergilemektedir. Öte yandan tesettürlü olmayan kadınlarla rahatça iletişim kurmakta ve iş birliği yapabilmektedir.⁴³⁰

Erkeklerin tesettürlü kadınlara yaklaşımlarına bakıldığında ilk etapta dinî hassasiyetleri göz önüne alarak daha saygılı davrandıkları görülmektedir. Toplumun tesettürlü kadınlara atfettiği sorumluluklar karşısında davranışlarında titizliğe gittikleri söylenebilir. Bu sorumluluklar, tesettürlü kadını *non-person* ve bacı statüsüne yerleştirmektedir. Bu durum sonucunda kadınlar, birey yerine koyulmaktan ziyade tesettürlü bir gruhun parçası olarak görülmektedir.

Erkeklerin tesettürlü bireylere yönelik davranış değişimlerinin bir alt nedenin de kendilerinde yaşanan dönüşümden kaynaklandığı söylenebilir. Aktaş'ın da belirttiği

⁴²⁸ Kömeçoğlu, *Kimlik, Mekân ve Gündelik Hayat*, 126.

⁴²⁹ Aktaş, *Bacıdan Bayana*, 8-17.

⁴³⁰ Aktaş, *Bacıdan Bayana*, 21.

gibi muhafazakâr erkeklerin kendilerine yüklenen geleneksel rolleri yerine getirmemesi, modern çağı benimsediklerinin bir göstergesi olarak kabul edebilir. Bu durum sonucunda ise muhafazakâr erkek, tesettürlü kadınları bir bacı olarak görürken modern görünümdeki kadınlarla daha rahat iletişime geçmekte, daha fazla saygı duymaktadır.

3.5.6. Katılımcıların Tesettür Konusunda Topluma Bakışı ve Toplumu Değerlendirmesi

Katılımcıların tesettürleri ile topluma karşı edindikleri tutumu tespit edebilmek adına “Görüşme boyunca tesettürlü kadın kimliğiniz üzerinden paylaştığınız tecrübeleri, fikirleri göz önüne alırsak toplumun size bakışı karşısında siz toplumu nasıl görüp değerlendiriyorsunuz. Bu konu hakkında neler söylemek istersiniz?” sorusu sorulmuştur.

Katılımcılardan yalnızca 2’si topluma yönelik olumlu bir bakış açısından değerlendirme yapmıştır.

K-12, toplumun bir parçası olarak yaşamaktan mutlu olduğunu belirtmektedir:

Dediğim gibi ben kendimi zaten biraz da toplum içerisinde yer verebilecek profilde bir görüntüye sahip olduğum için hep saygıyla belirli bir çizgiyle selamlamayla ve her mecliste bana ayrılacak bir koltuk bir söz hakkı görebildiğim için açıkçası kendimi bu toplumun içerisinde yaşamaktan mutlu hissediyorum. Zaten zaman içerisinde bu toplumun doğrularını veya yanlışlarını fark ettiğin zaman sen de kendinden insanları çevrende biriktiriyorsun, çevrende topluyorsun ve en güzel şekliyle yaşayabileceğin alanı kendine açıyorsun. Dediğim gibi ben büyük veya küçük şehir ben hem Rize’de hem İstanbul’da da uzun yıllar boyunca yaşadım o yüzden ikisinde de gerçekten bu toplumda her telden insanla beraber oturup kalkıp kendimi gerçekten mutlu hissediyorum. (K-12, 26, Öğretmen, Evli, Lisans, İstanbul)

K-1, topluma karşı olumlu bir bakış açısı olduğunu belirtmektedir:

Şöyle ben kendi çevremden baktığın zaman genel olarak hep olumlu bir yaklaşım, gittiğim dış ortamlarda da hep böyle hiç öyle bir dışlanma, bir küçük görme vesaire hiç öyle bir şeyle karşılaşmadım, hep böyle gayet normal doğal karşılandım. (K-1, 22, Öğrenci, Bekâr, AÖ Lisans, Trabzon)

Katılımcılardan 5’i, soruyu sadece toplum açısından değerlendirmiş ve kendi kimlikleri üzerinden herhangi bir yorum yapmamıştır.

K-9, toplumda bilinçli bir tesettür anlayışının olmamasından yakınmaktadır:

Toplumumuz şöyle, moda kurban gidiyoruz gibi bir şey. Yani bilinçli tesettür yok artık hep böyle tesettürlü mesela aileden görmüş tamam mı tesettüre gireceğim ama hep böyle modanın peşinde yani moda ne yapıyorsa onu yapıyoruz. Ama hiç bilinçli tesettür değil göğüslerimizin dibine kadar eşarbı örtmemiz gerektiğini, hatlarımızın belli olmaması gerektiğini, bunları hep göz ardı etmek istiyoruz ya onları hiç düşünmek

istemiyoruz. Tesettürlü olmak istiyoruz ama hakkını vererek tesettürlü olamadığımızı düşünüyoruz. (K-9, 26, *Ev Hanımı, Evli, Ön Lisans, Rize*)

K-10, toplumdaki giyim alışkanlıklarından rahatsızlığını dile getirmektedir:

Bak yavrum, yavrum diyeyim sana da. Şu anda evet tesettürlüyüz. Bu tesettür sonuçta bize Kur'an-ı Kerim'de rehber olarak nasıl örtüneceğimiz yazılmıştır oraya. Ama şu anda günümüze baktığım zaman biz benim kızlık zamanında açıklık vardı, saç açıklığı vardı. Biz mesela evet şöyle gezdiğim olmuştu kızken, pantolon giymiştim. Penye ile pantolonla sokağa çıkmışım ama şu anda açıklık yok şu anda sokakta çıplaklık var, açık kimse gezmıyor, hele yeni nesil çıplak geziyor yani bu aşırı derecede ben bunu eleştiriyorum gerçekten çok korkunç bir şey ve bu nereye gidiyor diye ben şaşırıyorum... (K-10, 53, *Memur, Evli, Ön Lisans, Rize*)

K-2, toplumu umursamadığını ve şahısları muhatap aldığını belirtmiştir.

Aslında toplumun bana bakışı toplum oldukları sürece önemli değil benim hayatımda ne yeri var o kişinin ona bakarım önce onun dışında benim için önemli olan saygı eee her kimliğin birbirine saygı duyması gerektiği bu başka diyeceğim bir şey yok. (K-2, 25, *Özel Sektör, Evli Ön Lisans, Rize*)

K-6, topluma olan bakışını karşılaştığı kişilerin belirlediğini aktarmıştır:

Toplumun bana bakışı nasıl olursa ben de onları o şekilde tepki gösteririm. Ben hiçbir şekilde şunu yapmadım açık diye bir insanı, aşırı açık diye bir insanı dışlamadım veya ateist olduğu için bile dışlamadığım oldu. Ama mesela bu insanlar bana nasıl davrandıysa ben de onlara o şekilde tepki verdim. Mesela ateist arkadaşım da oldu, Hristiyan arkadaşım da oldu veya onun haricinde çok açık giyinen arkadaşlarım da oldu, ki var da hâlâ. Bunlar bana nasıl davrandıysa kapalıyken saygılı oldularsa ben gene saygınlığımdan ödün vermemeye çalışarak mesafemi koydum saygısız davrandıysa. Ama saygılı oldularsa, güzel davrandıysa ben de onlara karşı güzel davrandım. Nasıl davrandıysa ben de o şekilde bir ayna gibi diyelim davrandım. (K-6, 26, *Öğretmen, Boşanmış, Yüksek Lisans, Yalova*)

10 katılımcının ise topluma yönelik değerlendirmelerinde olumsuz bir bakış açısına sahip olduğu gözlemlenmektedir.

K-4, her insanın farklı yapılarda olduğunu, toplumun ise bu durumu göz ardı ettiğinden bahsetmektedir:

Ben açıkçası onları biraz kırıcı görüyorum, sivri dilli görüyorum. Çünkü bir şey yargılanırken çok kalıplar hâlinde insanın kendi yaşamsal döngüsü göz önüne alınmadan yaşadıkları şeyler göz önüne alınmadan ağır ve sertçe eleştirildiğini düşünüyorum. Çünkü hepimiz çok farklıyız çok farklı hayatlardan geliyoruz çok farklı yetiştirilme tarzlarımız var ve bu yüzden zaten tek bir kalıpla insanları yargılayamayız. Böyle bir hakkımız yok. Eğer öyle olsaydı herkes aynı olurdu, herkes aynı hatalar yapar herkes aynı hatalardan ders alıp aslında mükemmeli yapabilirlerdi. Ama tek bir tip olmadığımız için veya tek bir tip insan türü olmadığı için tek bir tip şeklinde insanları yargılayamayız diye düşünüyorum. Eğer öyle olsaydı tek bir tip insan şeklinde yaratılırdık diye düşünüyorum. (K-4, 23, *Influencer, Bekâr, Lisans, Bursa*)

K-4, toplumun bireyleri tek tip olarak görmesini, yargılayıcı tutumunu ve ön yargılarını eleştirmektedir. Toplumun yönelttiği eleştirilerde bireylerin kişisel yaşamlarını göz ardı ettiğini belirtmekte ve bu durumu kırıcı bulmaktadır.

K-5, bireylerin içsel sorunlarını topluma yansıtarak savaş açtığını düşünmektedir:

İnsanlar bence nefis konusunda kendileri adına rahat değiller, huzurlu hissetmediklerini düşünüyorum. Herkesin bence ilk önce kendi sorunlarını içsel sorunlarını çözmesi gerektiğini düşünüyorum. Çünkü bu toplumdaki insanlar dinî olarak da nefsi olarak da içsel sorunlarını çözmediğinden hep bir eksiklik durumu yaşıyorlar. Doğru düzgün ibadetini belki yapmıyordur ya da doğru düzgün ibadetini yapıyordur ama tesettürünü yapmıyordur ya da tesettürünü yapıyordur ya da ibadetini tam yapmıyordur. Dolayısıyla kendi nefsinde eksiklik olduğundan, bununla yüzleşmediğinden bu vicdan azabını da en rahat en güzel nasıl içimi, vicdan azabımı rahatlatırım diye düşündüklerinde direkt karşı tarafa kendisinin yaptığı kısmın o taraf yapmıyorsa direkt o taraftan bir savaş açma. Çünkü o kendi vicdanın o savaşa daha yatıştıracağını düşünüyor. Dolayısıyla toplumda genel böyle bir şey var. Birisi bir eleştiri yapıyorsa kesinlikle onun orada bir eksikliğinin olduğundan dolayı o eleştiri yapıyor diye düşünüyorum. Tabi ki de bazı gerçek eleştiriler hariç, bunun dışında ama genel olarak toplumda hep bir kendiyle yüzleşemeyen insanların başka insanlara karşı kötü eleştiriler, kötü niyetli eleştiriler yaparak o vicdanlarını nefsinin rahatlatmaya çalıştıklarını düşünüyorum. Şöyle bir şey var birçok insan da bu tesettürün aslında çok da içsel olmadığını yani içsel olduğunun haberinde değil bence. Direkt dış görünüş olarak bunları biliyorlar sen o kişiye gidip bir kişiyi güzelce yani güzelce derken bunu ironi anlamında kullanıyorum, kötü niyetle gidip onu eleştirip ya da dedikodusunu yapıp falan filan bunları yapıp kendi tesettürlüyüm diye bunu savunup güzel ben bu yorumu yapma hakkı buluyorum kendimde diye düşünen çok var. Tesettürü birçok toplum dışsal olarak görüyor bence yani içsel olarak gördüğünü çok düşünmüyorum. (K-5, 25, *Influencer, Bekâr, Lisans, Bursa*)

K-5, toplumun içsel sorunlarını veya kendilerinde var olan eksiklikleri dışarıya yansıttığını düşünmektedir. Özellikle tesettür bağlamında içsel bir bakış açısına sahip olmakla birlikte toplumun şekilsel algısını eleştirmektedir.

K-17 ise topluma yönelik başta yanlış anlamlandırmalarının olduğunu bu yüzden herhangi bir değerlendirmeye gidemeyeceğinden bahsetmektedir:

Evet ilk zamanlar bu beni baya bir zorlayan bir konu oldu ama toplum için diyemiyorum Nisa, yani bunu sosyal medya yoğunlukta söylüyorum, öyle anlamamı isterim. İlk zamanlar zannettim ki beni gerçekten dinî yönden bana yardımcı olmak istedikleri için böyle davrandıklarını düşündüm. Sonra bu bunun boyutunun biraz daha argolaştığını görünce ben de onları güzellikle anlamaya doğru gittim. Fakat gördüm ki bunun benimle hiçbir ilgisi yokmuş veya beni olumlu yönde bana bir katkı sağlamayla ilgisi yokmuş olanlar da var tabi ki parantez açıyım. Valla nasıl değerlendiriyorum anlamalarını beklemiyorum, kimsenin onlara karşı hiçbir şeyim artık kalmadı sanki böyle artık böyle nötr olmaya gitti. İlk başta bir negatif oldum falan ama şu anda herhangi bir şey değerlendiremiyorum, yani hiçbir benimle ilgili bir durum değil diye düşünüyorum. (K-17, 37, *Dans Hocası, Bekâr, Ön Lisans, İstanbul*)

Dans hocası olan K-17, toplumun kendine yaklaşımını anlamaya çalıştığını ancak bu yaklaşımının bir sonuç getirmediğini paylaşmaktadır. Bununla birlikte katılımcı, olumsuz bir bakış açısı edinmiş ardından herhangi bir duyguya kapılmadığını aktarmıştır. Katılımcının yöneltilen tutumlara karşılık kendisini bir yönüyle toplumdan soyutladığı söylenebilir.

Katılımcıların topluma yönelik bakışları genel olarak ele alındığında K-1 ve K-12'nin -mülakat boyunca aktardığı tecrübelerle bakıldığında- çevreleriyle uyumlu yaşadıkları ve kabul edildikleri görülmektedir. Bu durum sonucunda katılımcıların toplumu olumlu olarak değerlendirdiği söylenebilir. Diğer taraftan toplumla etkileşimlerinde çeşitli sürtüşmeler yaşayan ve eleştiri alan katılımcıların ise olumsuz değerlendirmeler yaptığı görülmektedir. Katılımcıların topluma yönelik yapmış olduğu değerlendirmelerde karşılıklılık ilkesinin belirleyici olduğunu söylemek mümkündür.

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Türk kadınlarının tesettür giyimleri geçmişte çarşaf, ferace ve pardösü gibi tek tipolojide sabitken araştırmada da sıraladığımız birçok etken, değişimin önünü açmıştır. Özellikle modanın tesettürde kendine yer bulması, birçok değişime ve yeniliğe kucak açmıştır. Bu yenilik ve değişimler, yavaşça geleneksel tesettür giyimden uzaklaşılmasına neden olmuştur. Yaşanan bir değişim bir başkasını da beraberinde getirmiş ve tesettür zamanla daha modern bir düzlemde yer almaya başlamıştır. Modern giyim parçalarının Müslüman kadınlar tarafından tercih edilmesi, yeni nesil tesettür tarzı gibi adlandırmaları ortaya çıkarmıştır.

Müslüman kadınların giyimlerinde yaşanan yenilikler ve değişimler, tartışma konusu olarak tesettürün anlamını kaybettiği gibi eleştirilere yol açmaktadır. Tartışmaları ilk alevlendiren nokta, tesettür modasının ortaya çıkışı olsa da son yıllarda Müslüman kadınların alışılmamış tarzlarda giyinmeye başlamaları, eleştirilerin artmasına sebebiyet vermektedir. Yaşanan tartışmalar ve eleştiriler karşısında bu araştırmada tesettürlü bireylerin düşüncelerini ve tecrübelerini ele aldık. Buradan hareketle farklı tesettür tarzlarını tercih eden 19 bireyle gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda çeşitli bulgular elde ettik.

Araştırmadan elde ettiğimiz bulgularda dikkat çeken ilk nokta, toplumun tesettüre yönelik oluşturduğu kodların, bireylerin kimlik oluşumuna etki ettiğidir. Buna göre bireyler, kimliklerine yönelik tanımlamalarında toplumun oluşturduğu kodları esas almaktadırlar. Kendilerine yönelik tanımlamalarında ise toplum tarafından tesettürlü olarak görülüp görülmemeye durumları belirleyici olmaktadır. Toplumun ideal kodlarına uymadığını düşünen bireyler, kendilerine yönelik anlamlandırmalarında çeşitli sınırlamalara gitmektedirler. Bu sınırlamalarda bireylerin kendilerini tesettürlü olarak değil, başörtülü olarak tanımlamaları dikkat çekmektedir. Bu noktada toplum baskısının bireylerdeki özneliğin önüne geçtiğini söyleyebiliriz. Bu durum bireylerin toplumda kendi kimlikleriyle değil, toplumun attığı kimliklerle yer almasına sebebiyet vermektedir.

Bireylerde dikkat çeken diğer mesele, her bireyde ideal tesettür algısına yönelik üst seviye bir arketip olduğudur. Tesettürünü şekilsel yönden ideal kabul eden veya

yetersiz bulan bazı bireyler, daha iyi bir tesettür görünümüne sahip olmak için çaba göstermektedirler.

Bireylerin tesettürlü oldukları süreçte yaşadıkları değişimlerde ortaya çıkan genel unsurlar; çevre değişimi, üretilen giysileri giyme mecburiyeti ve düşüncelerde yaşanan dönüşümler olarak tespit edilmiştir. Bu noktada elde ettiğimiz dikkat çekici bulgulardan biri, dâhil olunan ortamların bireylerin giyimlerinde bazı değişimlere yol açmasıdır. Özellikle dinî nitelik taşıyan ve tesettüre yönelik şekilsel öğretilerin baskın olduğu mekânlar, örtünme şeklinin değişimine etki etmektedir. Bu noktada bireyler, girdikleri ve uzun süre bulundukları ortamlarda yaygınlık gösteren düşünceleri rahatça benimseyip kendi hayatında uygulamaya koyabilmektedir.

Bireylerin çevrelerindeki dış uyaranlara açık olması giyimde ve tesettürde birtakım kararsızlıklara yol açmaktadır. Bu kararsızlıklarda, dar pantolon tercihindan tek renk ferace giymeye yönelmek gibi zıt olarak değerlendirebilecek tesettür giyimleri göze çarpmaktadır. Buna karşın tesettürde yaşanan kararsızlıkların bireyleri bir çeşit arayışa yönelttiği de görülmektedir. Bu arayış, bireylerin sosyal süreçlerden geçerek kimliklerini yeniden inşa etme süreçlerinde etkili olmaktadır.

Tesettürün bir çeşit gizlenme ve anonimleşme aracı olarak kullanılması dikkat çeken başka bir durumdur. Dikkat çekmeme amacıyla tesettür ile gizlenme ve toplumdan soyutlanma şeklinde çeşitli eğilimler göze çarpmaktadır. Bunun yanında tesettür, kilo gizleme amacıyla da kullanılmaktadır. Bu noktada tesettürün işlevsel bir araca dönüştürüldüğü söylenebilir.

Dinin yorumlanmasının tesettüre yönelik etkileri önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Dinî inanış, kimi bireylerin tesettürünü etkilemekte ve bazı uygulama farklarına neden olmaktadır. Tesettürün şekilsel yönüne dair dinî yorum farklılıkları, bireylerin giyimlerine yansımaktadır. Kimi bireyler için tesettür, bol ve vücut hatlarının belli olmadığı bir tipolojide iken kimi bireyler için tanınmayacak şekilde örtünme şeklini ifade etmektedir. Bu noktada dinî mezhep ve cemaat öğretilerinin de bir etkisinin olabileceği ihtimaller arasındadır.

Araştırmada dikkat çeken diğer bir nokta ise bireylerin çarşaf giyimine yönelik aldıkları tepkilerdir. Çarşaf giyimi, aile ve toplum tarafından bazen aşırılık olarak değerlendirilmekle birlikte terörist gibi benzetmeleri ve yaftalamaları da beraberinde getirmektedir. Yöneltilen tepkilerin çarşafın toplumda dikkat çekici bir görünümde

olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Bu noktada bireylerin toplumda yaygınlığı az olan giyimleri garipseme, yabancılaştırma ve dışlama yoluna gittiği de görülmektedir.

Ailelerin pantolon giyimine yönelik ön kabulleri, dikkat çeken bulgular arasındadır. Bu ön kabullere göre pantolon, erkek giysisi olarak kabul edilmektedir. Bu yüzden bireylerin pantolon giymesi tesettüre aykırı bulunmaktadır. Bulgularımıza bakıldığında şekilsel yönden tesettür sağlansa da pantolon giyimine yine bir karşı çıkış söz konusudur.

Bazı bireyler ise yaygınlık göstermeyen giyim tarzlarını tercih etmekten çekinmektedirler. Bu noktada bireylerin bir giyim tarzını rahatça tercih edebilmeleri için kendilerine referans aradıkları ve tek kalmamak için başkalarına dayanma ihtiyacı hissettikleri görülmektedir.

Kimi bireylerin giyimlerinde ise psikolojik etkenlerin varlığı göze çarpmaktadır. Bazı bireyler ölüm korkusuyla tesettüre daha çok riayet etmektedirler. Bunun yanında giyim tarzını beğenen bireyler, kendilerinde bir özgüven artışı hissetmektedirler. Bu noktada tesettürün ve giyimin öz beğeni yoluyla özgüvene dönüştüğü söylenebilir.

Bireylerdeki ideal tesettür algıları farklılık göstermektedir. Vücut hatlarının belli olmadığı şekilde bir giyim, katılımcılardaki yaygın tesettür algısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında bazı bireyler tesettürün pardösü, çarşaf ve ferace ile doğru şekilde uygulanabileceğini düşünmektedirler. Bazı bireyler ise bu algıya karşı çıkmakta ve çarşafın, toplumda diğer kıyafetlerden çok daha fazla dikkat çektiğini düşünmektedirler. Bu düşüncedeki bireyler, tesettürün amacının dikkat çekmemek olduğu çarşafın ise tam tersi bir nitelik taşıdığını dile getirmektedirler. Bu noktada çarşafın toplumda tıpkı çıplak bir insan gibi dikkat çektiği düşüncesi ise ilginç bir yorum olarak karşımıza çıkmaktadır. Çarşafın toplumda az tercih ediliyor olması ve görünüş itibarıyla göze çarpan bir nitelikte olması sebebiyle dikkat çektiğini söyleyebiliriz. Toplumda yaygın olan giyimlere karşı farklı bir tipolojinin tercihi, kimi bireylerin çarşafı yadırgamasına sebebiyet vermektedir.

Tesettüre yönelik anlamlandırmalarda güzelliği ortaya çıkarmamak şeklinde çeşitli algılar da mevcuttur. Bu düşüncede olan bireyler, tesettüre yükledikleri anlamlardan dolayı güzel görünmenin bir çeşit zıtlık oluşturacağını düşünmektedirler. Bunun yanında tesettüre yönelik anlamlandırmalarda ataerkil kodların baskınlığı

dikkat çekmektedir. Buna göre tesettür, karşı cinsin merakını ve nefsinin uyandırmamak gibi anlamlandırmalarla karşımıza çıkmaktadır. Kimi bireyler, tesettür noktasında karşı cinse yönelik sorumluluklarının olduğunu düşünmektedirler. Tesettüre yönelik bu anlamlandırmalarda en dikkat çeken nokta karşı cinsin etkileneceği korkusu, kadınların kendilerine yönelik bireysel düşüncelerinin önüne geçerek öznel bir tanımlamayı engellemektedir. Toplumdaki anlamlandırmaların kadın cinselliği üzerinden yapılması ve kadının komple avret olarak görülmesi, tesettürü erkeklerden korunma işlevli tek taraflı bir fiile indirgemektedir. Toplumda kadın tesettürüne yüklenen bu tek taraflı anlam, bir yönüyle ataerki ile de ilgilidir. Dinî kuralların erkeklere göre oluşturulması, kadınların tesettüründe dinî anlamlandırmaların önüne geçebilmektedir.

Bazı bireyler için türban kelimesinin aşağılanma duygusu yaratması dikkat çeken diğer bir durumdur. Bu noktada tesettürün siyasi sahnede ideolojik bir tartışma konusu olması ve türban meselesi hâline dönüşmesinin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü türban kelimesi bir yönüyle olumsuz haberciliği yani kötü bir şeyin geleceğini temsil etmektedir. Başörtü tartışmalarının sürekli türban üzerinden yapılması ve olumsuzluklarla anılması, bireyler üzerinde negatif etkiler bırakmaktadır.

Diğer bir bulgu ise bazı bireylerin, gündelik hayatlarında ilgilendikleri çeşitli hobi ve aktiviteleri nedeniyle eleştirildiklerini söylemeleridir ya da aktarmalarıdır. Kimi bireyler müzikle ilgilenmeleri, makyaj yapmaları, dans etmeleri ve motosiklet kullanmaları yönünden eleştirilmişlerdir. Bu gibi eylemler toplum açısından tesettürlü bireyler için alışılmamış aktiviteler olarak görülmektedir. Bu noktada, toplumun tesettürlü bireyleri konumlandıkları alanın dışına çıkmaları durumunda eleştirdiğini görmekteyiz. Bu algılar ve eleştiriler, kimi bireylerin yetenekli oldukları alanlardan vazgeçmelerine neden olmakta ve özgüven düşüklüğü yaşamalarına sebebiyet vermektedir.

Araştırmamızda elde ettiğimiz önemli bir veri ise toplumda tesettürlü bireylere yönelik bir takım dışlama ve damgalama durumlarının varlığıdır. Toplumda tesettürlü bireyler, İslamcı, şeriat yanlısı, cahil vb. gibi nitelendirmelere maruz kalmaktadırlar. Günümüzde dine karşı olumsuz bakış açılarının bu nitelemelere sebep olduğunu söylemek mümkündür. Sıralanan nitelemelerin dışına çıkan, kendini geliştiren tesettürlü bireylerin şaşkınlıkla karşılanması ise başka bir durumdur. Ek olarak

tesettürlü bireylere karşı çeşitli ön kabuller, siyasi parti atfedilmesi durumunu da beraberinde getirmektedir. Toplumun dindar ve muhafazakâr gördüğü tesettürlü kadınların yine aynı özellikleri temsil eden siyasi parti ve ideolojileri destekleyecekleri düşünülmektedir. Bu noktada toplumun tesettürlü kadınları konumlandıkları şekilde davranacakları veya davranmaları gerektiği düşüncesinden hareketle bu çeşit yargılara vardığını söylemek mümkündür.

Katılımcıların karşı cinsle olan iletişimlerine baktığımızda ise tesettür tipolojilerine göre farklı davranışlarla karşılaştıkları söylenebilir. Kimi bireyler, tesettürlü olmaları sebebiyle erkeklerin kendilerine daha saygılı ve mesafeli davrandıklarını aktarmaktadırlar. Bu noktada karşı cinsin tesettürlü bireylerin dinî hassasiyetlerini dikkate aldıkları ve daha saygılı davranma yoluna gittikleri söylenebilir. Bunun yanında karşı cinsin tesettürlü bireyleri duygusal ilişki yönünden potansiyel partner görmeme durumları da dikkat çekmektedir. Bireyler bu durumun tesettürlü olmalarıyla ilgili çeşitli ön yargılardan kaynaklandığını düşünmektedirler. Erkeklerin bu tutumlarının arkasındaki nedenleri non-person ve bacı olarak görme eğilimi bağlamında ele alsak da asıl sebebin mahiyetini de tam olarak bilememekteyiz.

Araştırmada tespit ettiğimiz bir diğer husus, bireylerin giyim tarzlarının tesettüre yönelik anlamlandırmalarında ve topluma olan bakış açılarında belirleyici bir husus olmayışıdır. Katılımcı grubunun 12 farklı tipolojiye sahip olduğu göz önüne alındığında düşünce yönünden ciddi benzeşmelere rastlanılmamıştır. Aynı giyim tarzına sahip bireylerin farklı düşüncelerde olduğu veya farklı giyimlerde olan bireylerin aynı fikirde bulunduğu görülmektedir. Buna karşın sadece çarşaf ve ferace tercih eden 5 katılımcıdan 4'ünün bazı hususlarda benzeştiği tespit edilmiştir. İdeal tesettüre yönelik algılar, tesettürlü bireylerin toplumda hobilerini icra etmeleri, tesettürlerinde doğrudan dinî kaynakları temel almaları gibi yönlerden çeşitli benzeşmeler mevcuttur. Ancak tüm hususlarda aynı fikirde olmadıkları yine çarşaf giyen başka bir katılımcıyla düşünce yönünden ayrıştıklarını da belirtmek faydalı olacaktır.

Elde edilen bulgular doğrultusunda araştırmanın temel ve alt problem sorularına yönelik cevaplar ise şu şekildedir:

1. Dinî düşüncelerdeki değişimler, ailelerin giyime yönelik tutumları, evlilik, kişisel tercihler, sosyal çevre vb. nedenler bireylerin tesettürlerinde değişim yaşanmasına sebebiyet vermektedir.

2. Araştırmada yer alan bazı katılımcıların aktarımlarına göre toplum, çarşaf ve ferace gibi tesettür şekillerini dindarlıkla özdeşleştirmektedir. Bu tutum sonucunda çarşaf ve ferace tercih eden bireyler, toplum gözünde diğer tesettür tarzlarına nazaran daha dindar ve dinî konularda daha bilgili görülmektedirler. Toplumun bu bakış açısı, ferace ve çarşaf tercih eden kimi bireylere daha saygılı davranılmasına sebebiyet vermektedir.

3. Kimi bireylere göre tesettür, giyinme açısından pratik bir kolaylık sağlamaktadır. Bazı bireyler, tesettürün topluma koruyucu bir çizgi çektiğini düşünmektedirler. Buna karşın bazı bireyler tesettürü, şekilsel yönden fiziksel aktiviteyi engellediği için dezavantajlı bulmaktadırlar. Ek olarak toplumda tesettüre yönelik çeşitli ön kabuller, kalıp yargılar ve damgalamalar tesettürlü bireyleri dezavantajlı duruma düşürebilmektedir.

4. Toplumdaki şekilsel dindarlık algısı, tesettürün başörtüyle özdeşleştirilmesine sebebiyet vermektedir. Bu durum tesettüre ve başörtüye yüklenen anlamın ve önemin artmasına sebebiyet verirken kadınlar, tesettürün ilk muhatabı olarak görülmektedirler. Bazı tesettürlü bireyler ise toplumun bu tutumundan rahatsızlık duymaktadırlar. Tesettürün erkekler için de geçerli olduğuna dikkat çeken bireyler, toplumun tesettür üzerinden yaptığı kimlik sorgulamalarını eleştirmektedirler.

5. Bazı bireyler, tesettürü temsiliyet noktası olarak değerlendirmektedirler. Bu bakış açısı, toplumun tek bir birey üzerinden tüm tesettürlüleri eleştireceği endişesini beraberinde getirmektedir. Bu yüzden kimi bireyler, tesettürlü kadınların sınırları olması gerektiğini düşünmektedirler. Bu düşünceye karşın kimi bireyler ise tesettürün toplumdan geri çekilmek gibi bir şartı olmadığını savunmaktadırlar.

6. Araştırmadan elde edilen bulgulara bakıldığında tesettür, bireylerde anlam krizine neden olmaktadır. Toplumun ideal tesettüre yönelik oluşturduğu kodlar, bu anlam krizinde başat etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada bireyler, toplumun ideal tesettür kodlarına uymadıkları gerekçesi ile kimlik ve anlam krizine

neden olmaktadır. Bireyler şekilsel olarak tesettüre uyduklarını düşünmelerine karşın, toplumdaki kodlara eksiksiz olarak uymayışları bir kimlik krizi oluşturmaktadır.

7. Farklı tesettür tarzlarını tercih eden bireyler, toplumda kendilerini öncelikle tesettürlü bir kimlik olarak anlamlandırmaktadırlar. Anlamlandırma noktaları ise toplumla yaşadıkları etkileşimler sonucunda farklılaşmaktadır. Toplumun tesettürlü bireylere yönelik olumlu veya olumsuz tutumları bu anlamlandırmalarda başat etken olarak yer almaktadır.

Araştırmaya yönelik söyleyebileceğimiz son söz, toplumdaki tesettür algılarının bireylerin yaşayışlarına pek çok yönden etki ettiğidir. Toplumun tesettüre dair hem şekilsel yönden oluşturduğu kodlar hem de oluşturduğu ideal tesettürlü kadın karakteri, bireyler üzerinde etkili olmaktadır. Bireyler kimi zaman kimliklerini toplumdaki ideal kodlara göre şekillendirme yoluna gitmekte kimi zamansa toplumdan soyutlanmaktadır. Toplumdaki ideal tesettürlü kadının algısının varlığı sonucunda bazı bireyler, her ortamda tesettürlü bir kimlik olarak bulunmakta ve eleştiri gelme ihtimaline karşın davranışlarını kontrol altına almaktadırlar. Bu durum bireylerin kendi kimliklerini oluşturmalarının önüne geçmektedir.

KAYNAKÇA

- Acarlıoğlu, Ahmet. “Hz. Peygamber (s.a.v.) Döneminde Başörtüsü”. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (Haziran 2018), 47-67.
- Adıgüzel, Muhammet Metin. “Popüler Kültürün Bir Ögesi Olarak Tesettür Modası”. *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi* 7/3 (Aralık 2023), 394-419. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/apjir/issue/81499/1341598>
- Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü. “Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri, 2023”. Erişim 7 Kasım 2024. <https://adlisicil.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/ceza-infaz-kurumu-istatistikleri-2023-haber-bulteni-yayimlandi20052024091112>
- Ağaç, Saliha vd. “Cumhuriyet’ten Günümüze Kadın Giyim Kültüründeki Değişimler Üzerine Bir Araştırma”. 38. *ICANAS*. (2007), 1-20.
- Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 36/564, (No. 22231)
- Akdoğan, Ali – Sungur, Erol. “Başörtüsü ve Tesettür Örneği Üzerinden Kimlik Tartışması”. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDE)* 9/1 (Haziran 2016), 67-78.
- Aksoy, Murat. *Başörtüsü-Türban: Batılılaşma-Modernleşme, Laiklik ve Örtünme*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 1. Basım, 2005.
- Aktaş, Cihan. *Bacıdan Bayana İslamcı Kadınların Kamusal Alan Tecrübesi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 8. Basım, 2019.
- Aktaş, Cihan. *Türbanın Yeniden İcadı*. İstanbul: Kapı Yayınları, 13. Basım, 2006.
- Aktaş, Cihan. “Bir İktidar Alanı Aracı ve Bir Özgürlük Sembolü Olarak Başörtüsü”, *Dünü Bugünü ve Yarınıyla Başörtüsü*, İstanbul: Pınar Yayınları, 1. Basım, 2005.
- Allday. “Biz Kimiz?”. Erişim 4 Aralık 2023. <https://www.allday.com.tr/kurumsal/biz-kimiz>
- Anadolu Ajansı (AA). “Başörtüsü mücadelesinin simge ismi: Şule Yüksel Şenler”. Erişim 12 Aralık 2024. <https://www.aa.com.tr/tr/portre/basortusu-mucadelesinin-simge-ismi-sule-yuksel-senler/2976586>
- Anderson, Elijah. “İkonik Getto”. çev. Tufan Göbekçin. *Sosyoloji Kitabı*. ed. Christopher Thorpe vd. İstanbul: Alfa Yayınları, 3. Basım, 2019.
- Antik Pin. “Remzi Taşkiran Anadolu Kadınları 5”. Erişim 05 Haziran 2024. <https://www.antikpin.com/remzi-taskiran-anadolu-kadnlari-5>
- Asiliskender, Burak. “Kimlik, Mekân ve Yer Deneyimi”. *Kültür ve İletişim* 7/2 (Aralık 2004), 73-94.

- Aslantalay, Kamuran. “Müzik Aletleriyle İlgili Hadislerin Tahriç ve Değerlendirilmesi (Kütüb-i Tis’a Özelinde)”. *akif* 53/1 (2023), 75-96.
- Armine. “Hakkımızda”. Erişim 4 Aralık 2023. <https://www.armine.com/hakkimizda/>
- Aygün, Elif Büşra. *Başörtülü Kadın Kimliklerin Instagram’da Görünürlüğü: Kültür Endüstrisi Bağlamında Değerlerin Dönüşümü Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Aytaç, Ömer. “Kent Mekânları ve Kimlik/Farklılık Sorunu”. *İdealkent*, 4/9 (Mayıs 2013), 138-169.
- Aytaç, Ömer. “Kent Mekânlarının Sosyo-Kültürel Coğrafyası”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17/2 (2007), 199-226.
- Aytan, Cansu- Eser Telci, Emine. “Markaların Sosyal Medya Kullanımının Tüketici Davranışı Üzerindeki Etkileri”. *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication* 4/4 (Ekim 2014), 1-15.
- Bağımsız İletişim Ağı (Bianet). “Türkiye günde ortalama 4 saat 33 dakika TV izliyor”. Erişim 17 Aralık 2022. <https://bianet.org/haber/turkiye-gunde-ortalama-4-saat-33-dakika-tv-izliyor-253398>
- Barbarosoğlu, Fatma. *İmaj ve Takva*. İstanbul: Profil Kitap, 15. Basım, 2020.
- Barbarosoğlu, Fatma. *Kamusal Alanda Başörtülüler*. İstanbul: Profil Yayıncılık, 5. Basım, 2016.
- Barbarosoğlu, Fatma. *Moda ve Zihniyet*. İstanbul: İz Yayıncılık, 9. Basım, 2019.
- Barbarosoğlu, Fatma. *Şov ve Mahrem*. İstanbul: Profil Kitap, 6. Basım, 2019.
- Başaran, Burcu. “Modernitenin Sosyal Kontrol Aracı “Moda”. *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 6/3 (Eylül 2021), 64-74.
- Bauman, Zygmunt- May, Tim. *Sosyolojik Düşünmek*. çev. Akın Emre Pilgir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 22. Basım, 2021.
- Bauman, Zygmunt. *Parçalanmış Hayat Postmodern Ahlâk Denemeleri*. çev. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1. Basım, 2001.
- Bazin, Yoann – Clémence, Aubert-Tarby. “Dressing professional, an aesthetic experience of professions”. *Society and Business Review* Vol. 8 No. 3 (September 2013), 251-268.
- Benli, Fatma. *Türkiye’de ve Dünyada Başörtüsü Yasağı Kronolojisi (1964-2011)*. İstanbul: İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği, 2011.
- Berger, Luckmann- Peter L., Thomas. *The Social Construction Of Reality A Treatise in the Sociology of Knowledge*. New York: Penguin Books, 1991.

- Beşinci Şimşek, Ebrar- Coşkun Ali. “Tarihsel Süreç İçinde İslamcı Kadın Kimliğinin İnşası ve Şule Yüksel Şenler’in Rolü”. *Toplum Bilimleri Dergisi* IX/21 (2017), 238-261.
- Bilgin, Nuri. *İnsan İlişkileri ve Kimlik*. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2. Basım, 2001.
- Bilgin, Vejdi. “Popüler Kültür ve Din: Dindarlığın Değişen Yüzü”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/1 (2003), 193-214. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uluifd/issue/13494/163061>
- Boudieu, Pierre. “Kişinin Toplumdaki Yerin Algısı”. çev. Tufan Göbekçin. *Sosyoloji Kitabı*. ed. Christopher Thorpe vd. 76-80. İstanbul: Alfa Yayınları, 3. Basım 2019.
- Britannican “bloomers clothing”. Erişim 14 Kasım 2024. <https://www.britannica.com/topic/bloomers>
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. Sahîh-i Buhârî. çev. Mehmed Sofuoğlu. 1. Cilt. İstanbul: Ötüken Neşriyat. 1978.
- Bulut, Ramazan. “Örtünmenin Anlamı ve Tüketim Kültürü Etkisinde Dönüşüm: Tesettürde Moda”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/45 (Ağustos 2016), 431-437.
- Bulut, Rukiye. “İstanbul Kadınlarının Kıyafetleri ve II. Abdülhamid’in Çarşafı Yasaklaması”. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi* Sayı: 8, (Mayıs 1968), 34-36.
- Canatan, Ayşe. “Sosyal Tabakalaşma”. çev. ed. Vildan Akan. *Sosyoloji*. ed. John J. Macionis. 247-273. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 13. basımdan çeviri, 2017.
- Cindoğlu, Dilek. *Başörtüsü Yasağı ve Ayrımcılık: İş Hayatında Meslek Sahibi Başörtülü Kadınlar*. İstanbul: Tesev Yayınları, 1. Basım, 2010.
- Comte, Auguste. *The Positive Philosophy*. çev. Harriet Martineau. Londra: Bell and Sons, 1. Basım, 1896.
- Conner, Barbara Hunt- Peters, Kathleen. “Person and Costume: “Effects on the Formation of First Impressions”. *Home Economics Research Journal*, 4/1 (September 1975), 32-41.
- Coşkun, Ali. “Din ve Kimlik”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (Ocak 2003), 5-23. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruifd/issue/17562/183924>
- Coşkun, Melek. “Popüler Kültür ve Tüketim Toplumu”. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi* 1/1 (Ocak 2012), 837-850.
- Crane Diana. *Moda ve Gündemleri*. Çev. Özge Çelik. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2. Basım, 2018.

- Creswell, John W. *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Nitel Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. çev. Mesut Bütün- Selçuk Beşir Demir. Ankara: Siyasal Kitabevi, 6. Basım, 2021.
- Çakır, Bozan- Ruşen, İrfan. *Mahalle Baskısı Var mı, Yok mu?*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık, 2.basım, 2009.
- Çakır, Ruşen. *Mahalle Baskısı Prof. Şerif Mardin'in Tezlerinden Hareketle Türkiye'de İslam, Cumhuriyet, Laiklik ve Demokrasi*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık, 1. Basım, 2008.
- Çaylak, Melek, *Değişen Tesettür Algısı: "Üniversite Gençliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma"*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=vyL3Z6tIJHgF_5rG_eaevbw&no=TdbTUEM_ZJYFPaNj7QDR2w
- Çeliksap, Sefa. "Giyim ve Modanın Kısa Öyküsü". *İstanbul Aydın Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi* 1/1 (Haziran 2015), 157-164.
- Çetin, Adnan. "Bir Kavramın Kısa Tarihi: "Mahalle Baskısı". *Mukaddime* 3/3 (Mart 2011), 81-92. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mukaddime/issue/19674/210103>
- Çetin, Ensar. "Modern Dünyada Öznenin Ölümü ve Bir Var Olma Mücadelesi Olarak Hakikatsiz Tezahür; Teşhir". *Toplum Bilimleri Dergisi* 26/26 (Kasım 2019), 346-364.
- Çetin, Hilal. *Moda ve Değişen Tesettür Algısı Üzerine Bir Araştırma*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Çetin, Kamile. "Kadın Tüketicilerin Giysi Satın Alma Davranışları ve Marka Bağımlılığı", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/2 (Haziran 2016), 22-40.
- Çetin, Kamile. "Satın Alma Davranışlarında Kadınların Giysi Markası Tercihlerini Etkileyen Faktörler". *Uluslararası Turizm Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi* 2/2 (Ocak 2019), 354-366.
- Darvishi, Morteza vd. "Diverse Hijab Preferences and Socio-Cultural Dynamics: Iranian Perspectives". *Positif* 23/11 (November 2023), 34-53.
- Datareportal. "Digital 2024: Turkey". Erişim 22 Nisan 2024. <https://datareportal.com/reports/digital-2024-turkey>
- Davis, Fred. *Moda, Kültür ve Kimlik*. çev. Özden Arıkan. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1. Basım, 1997.

- Deniz, Elif. “Tesettürlü Üniversite Öğrencilerinin Tesettür Giyim Alışverişlerinde Karar Verme Tarzları Üzerine Bir Araştırma”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 8/1 (Mart 2019), 382-407.
- Durkheim, Emile. *Sociology and Philosophy*. çev. D.F.Pocock. Oxon: Routledge Revivals, 1. Basım, 2010.
- Ege Postası. “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Bunlar Avara kasnak gibi...!”. Erişim 20 Haziran 2024. <https://www.egepostasi.com/haber/Cumhurbaskani-Erdogan-Bunlar-Avara-kasnak-gibi-/117609>
- Egelin. “Transparan Hakim Yaka Yırtmaçlı Siyah Tesettür Abiye Elbise”. Erişim 14 Aralık 2024. <https://www.egelin.com/transparan-hakim-yaka-yirtmacli-siyah-tesettur-abiye-elbise-2425>
- Elkind, David. “Egocentrism in Adolescence”. *Child Development* 38/4 (Aralık 1967), 1025-1034. <https://www.jstor.org/stable/1127100>
- Ekran Gazetesi. “Cihan Aktaş Yazdı: Güzellik Açıları”. Erişim: 11 Ekim 2024. <https://www.ekrangazetesi.com/haber/cihan-aktas-yazdi-guzellik-acilari-24350.html>
- Erdem, Suat. “İslam Fıkhiında Tesettür”. *Ekev Akademi Dergisi* 19/64 (Ekim 2015), 253-276. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sosekev/issue/71581/1151881>
- Erdem, Suat. “İslam Hukukunda Tesettür”. *Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu*. ed. Yavuz Ünal vd. 2/435-457. Samsun: Ordu Üniversitesi, 2015.
- Erikson, Erik H. *Identity Youth and Crisis*. New York: W. W. Norton & Company, 1994.
- Erkilet, Alev. “Mahremiyetin Dönüşümü: Değer, Taklit ve Gösteriş Tüketimi Bağlamında “İslami” Moda Dergileri”. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 2/2 (Temmuz 2012), 27-40. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/birtop/issue/3529/47979>
- Eroğlu, H. Tuğba. “Nüfus, Kentleşme ve Çevre”. çev. ed. Vildan Akan. *Sosyoloji*. ed. John J. Macionis. 567-599. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 13. basımdan çeviri, 2017.
- Ertit, Volkan. *Endişeli Muhafazakârlar Çağı Dinden Uzaklaşan Türkiye*. Ankara: Orient Yayınları, 7. Basım, 2021.
- et-Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre (Yezîd). *Sünen-i Tirmizî*. nşr. Abdullah Parlıyan. Konya: 2004.
- Euro News. “Erdoğan, “Gezi Parkı olaylarında camide bira içildiği iddiasını yineledi: Bunlar çürük, bunlar sürtük”. Erişim 20 Haziran 2024

<https://tr.euronews.com/2022/06/01/erdogan-dan-gezi-olaylar-na-kar-sanlara-sert-sozler-bunlar-curuk-bunlar-surtuk>

- Gazneli, Sofuoğlu Kılıç- Didem, Nilgün. “Tesettürden Ölçülü Giyime”. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi* 16/1 (Aralık 2020), 44-70.
- Giddens, Anthony. *Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori*. çev. Ümit Tatlıcan. İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Basım, 2010.
- Giddens, Anthony. *Modernite ve Bireysel- Kimlik*. çev. Ümit Tatlıcan. İstanbul: Say Yayınları, 3. Basım, 2019.
- Goffman, Erving. *Damga Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*. çev. Ş. Geniş vd. Ankara: Heretik Yayıncılık, 5. Basım, 2021.
- Goffman, Erving. *Gündelik Yaşamda Benliğin Sunumu*. çev. Barış Cezar. İstanbul: Metis Yayıncılık, 4. Basım, 2021.
- Goffman Erving. *Tımarhaneler Akıl Hastalarının ve Kapatılmış Diğer Kişilerin Toplumsal Durumu Üzerine Denemeler*. çev. Ebru Arıcan. Ankara: Heretik Yayıncılık, 1. Basım, 2015.
- Göğüş, Seda Dilek. *Muhafazakâr Kadınların Sosyal Medyada Üretilen “Tesettür Modası” İçeriğini Okuma Biçimleri: Gaziantep Örneği*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Gökçe, Birsen. “Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme”. *Aile Yazıları I Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihi Süreç*. Der. Beylül Dikeçligil- Ahmet Çiğdem. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 1991.
- Göksel, Nevbahar. “Gençlerde Giyim Modası ve Kimlik İlişkisi”. *Yedi*, 1/1 (Temmuz 2017), 48-53. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yedi/issue/21834/234760>
- Göle, Nilüfer. *Melez Desenler İslam ve Modernlik Üzerine*. İstanbul: Metis Yayıncılık, 5. Basım, 2017.
- Göle, Nilüfer. *Modern Mahrem*. İstanbul: Metis Yayıncılık, 14. Basım, 2019.
- Göle, Nilüfer. *Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar*. İstanbul: Metis Yayıncılık, 3. Basım, 2017.
- Göle, Nilüfer. “Modernist Kamusal Alan ve İslami Ahlak”. *İslamın Yeni Kamusal Yüzleri*. ed. Nilüfer Göle. İstanbul: Metis Yayıncılık, 5. Basım, 2017.
- Gümüş, Esra Özdi. *İslamcı Kadının Dönüşümü: Gündelik Hayat ve Sınırlar*. çev. Zeynep Tanrıku. İstanbul: Lejand Kitap, 1. Basım, 2022.
- Günay, Ünver. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 11. Basım, 2012.

- Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim 24 Aralık 2022. <https://sozluk.gov.tr/>
- Günindi Ersöz, Aysel. “Özel Alan / Kamusal Alan Dikotomisi: Kadınlığın "Doğası" ve Kamusal Alandan Dışlanmışlığı”. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi* 18/1 (Mayıs 2015), 80-102.
- Gzt. “Alkollü sürücü ortalığı yıkıp geçti”. Erişim 9 Kasım 2024. <https://www.gzt.com/video/tvnet/alkollu-surucu-ortaligi-yikip-gecti-2248431>
- Gzt. “Aracı durduramayan kadın sürücü tehlikeden döndü”. Erişim 9 Kasım 2024. <https://www.gzt.com/video/jurnalist/-2103565>
- Haenni, Patrick. *Piyasa İslamı*. çev. Levent Ünsaldı. Ankara: Heretik Yayıncılık, 2. Basım, 2022.
- Haviland, William A. vd. *Kültürel Antropoloji*. çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1.basım, 2008.
- Hewitt, John P.- Shulman David. *Benlik ve Toplum Sembolik Etkileşimci Sosyal Psikoloji*. çev. ed. Büşra Aktaş. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, 1. Basım, 2019.
- Kur'an- Kerim ve Açıklamalı Meâli*. haz. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 7.Basım, 2016.
- Investing.com. “Cumhurbaşkanı Erdoğan: "Ülkemizi Suriyelileştirmek için can atan bunlar değil mi?". Erişim 20 Haziran 2024. <https://tr.investing.com/news/politics/cumhurbaskan-erdogan-ulkemizi-suriyelilestirmek-icin-can-atan-bunlar-degil-miydi-2474656>.
- İlyasoğlu, Aynur, *Örtülü Kimlik İslamcı Kadın Kimliğinin Oluşum Öğeleri*. İstanbul: Metis Yayıncılık, 4. Basım, 2013.
- İmam Gazali. *İhyau 'Ulumu'd-Din Cilt 2 Rub'u'l-Adat*. çev. Ahmet Serdaroğlu. İstanbul: Bedir Yayınevi, 2002.
- Kaplan, Sibel- Okur, Ayşe. “The Meaning And Importance Of Clothing Comfort: A Case Study For Turkey”. *Journal of Sensory Studies* 23(5) (September 2008), 688-706.
- Kardaş Yalçın, Rukiye. *Başörtüsünden Vazgeçme Deneyimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.
- Kaypak, Şafak. “Modernizmden Postmodernizme Değişen Kentleşme”, *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi* 2/4 (2014), 80-95.
- Kayra. “Hakkımızda”, Erişim 4 Aralık 2023. <https://www.kayra.com/tr/hakkimizda>
- Kayra. “Nakışlı Balon Kol Pardesü Siyah”. Erişim 20 Mart 2024. <https://www.kayra.com/tr/pardesu-ka-b24-15004-12>

- Keleş, Ruşen. *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi, 2. Basım, 1993.
- Kılıç, Ağçoban- Ahmet Faruk, Sıddık. “Gelenek ve Modernizm Bağlamında İslam”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/28 (Aralık 2013), 223-242. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sakaifd/issue/20622/219832>
- Kıray, Mübeccel Belik. *Kentleşme Yazıları*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1. Basım, 1998.
- Kömeçoğlu, Uğur. *Kimlik, Mekân ve Gündelik Hayat*. İstanbul: Ufuk Yayınevi, 1. Basım, 2012.
- Köse, Ali- Ayten Ali. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 8. Basım, 2018.
- Köse, Elifhan. “Dindar Kadınlığın Kurulumunda Tesettür: Beden, Yazın ve Özneleşme”, *Koç Üniversitesi Yayınları*, 799-823.
- Köse, Hüseyin. “Kültürel/Siyasal Bir Kimlikleşme Aracı Olarak Giyim-Kuşam Modası”. *ICANAS38- Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*. ed. Zeki Dilek vd. 2/457-473. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 2011.
- Köseoğlu, Oktay Irmak vd. “Postmodern, Lüks Moda Tüketim Kültüründe Geleneksel Kadın İmgesi: Aysha Dergisi Örneği”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi* 14/37 (Şubat 2023), 161-188.
- Küçük, Adnan. “Türkiye’de Bir Tuhaflık: “Başörtüsü Yasağı”. *Liberal Düşünce Dergisi* 52/1 (Eylül 2008), 91-98. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/liberal/issue/48195/609934>
- Küçük Durur, Şimşek- Elif, D. Can. “Modern Tesettürlü Kadının Dönüşümü: Âlâ Dergisi Örneği”. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)* 10/31 (Eylül 2017), 377-397. https://johschool.com/Makaleler/1136452676_18.%20Elif%20K.,377-397..pdf
- Küçük, Şeymanur. *Sosyal Medya Fenomenlerinin Tesettür Algısına Etkisi: Cumhuriyet Üniversitesi Öğrencileri Örneği*. Amasya: Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Lauer, Jeanette C.- Lauer Robert H. *Fashion Power: The Meaning of Fashion in American Society*. New Jersey: Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall; 1981.
- Linked In. “Sefamerve”. Erişim 4 Aralık 2023. <https://www.linkedin.com/company/sefamerve/?originalSubdomain=tr>
- Martı, Huriye. “İslamofobi ve Avrupa’da Müslüman Kadın Algısı”. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (Ocak 2018), 36-46.
- Marx, Engels- Karl, Friedrich. *Alman İdeolojisi*. çev. Sevim Belli. Ankara: Sol Yayınları, 3. Basım, 1992.

- Mead, George Herbert. *Zihin, Benlik ve Toplum*. İstanbul: Cem Yayınevi, . Basım, 2022.
- Medyascope. “BeşiBirYerde (133): Kur’an tilavetinden Hayrünnisa Gül’ün ayakkabılarına - Kraliçe Elizabeth’in Türkiye ile ilgili beş hatırası”. Erişim, 22 Nisan 2024. <https://medyascope.tv/2022/09/09/besibiryerde-133-kuran-tilavetinden-hayrunnisa-gulun-ayakkabilarina-kralice-elizabethin-turkiye-ile-ilgili-bes-hatirasi/>
- Meşe, İlknur. “İslami Bir Moda Dergisi Örneğinde Moda ve Tesettür: Ne Türden Bir Birliktelik?”. *Fe Dergi* 7/1 (Haziran 2015), 146-158. <https://federgi.ankara.edu.tr/2022/07/25/islami-bir-moda-dergisi-orneginde-moda-ve-tesettur-ne-turden-bir-birliktelik/>
- Modanisa. “Hakkımızda”. Erişim 4 Aralık 2023. <https://www.modanisa.com/hakkimizda.page>
- Monkebayeva, K. Zh. vd. “History of Appearance and Distribution of Hijab and its Types” *World Academy of Science, Engineering and Technology International Journal of Humanities and Social Sciences* 6/11 (November 2012), 3119-3122.
- Mooncorn. “Anka Koleksiyonu”. Erişim 12 Aralık 2024. <https://mooncorn.com.tr/sal-koleksiyonlari?o=3&page=2>
- Mooncorn. “İndigo Balaclava Triko Başlık”. Erişim 12 Aralık 2024. <https://mooncorn.com.tr/indigo-balaclava-triko-baslik>
- Mooncorn. “Kum Taşı Penye Şal”. Erişim 12 Aralık 2024. <https://mooncorn.com.tr/kum-tasi-penye-sal>
- Mooncorn. “Şal Koleksiyonları”. Erişim 12 Aralık 2024. <https://mooncorn.com.tr/sal-koleksiyonlari>
- Mooncorn. “Vizon Bambu Jakar Şal”. Erişim 12 Aralık 2024. <https://mooncorn.com.tr/vizyon-bambu-jakar-sal>
- Mooncorn. “Yalı Nova Desen Luxury Jakar Eşarp”. Erişim 12 Aralık 2024. <https://mooncorn.com.tr/yali-nova-desen-luxury-esarp>
- Navaro-Yaşın, Yael. “Kimlik Piyasası Metalar, İslamcılık, Laiklik”. *Kültür Fragmanları*. ed. Deniz Kandiyoti- Ayşe Saktanber. 229-258. İstanbul: Metis Yayınları, 4. Basım, 2017.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn b. Şeref (ö.676/1278), *el-Mecmû‘ Şerhu’l-Mehezzeb*, Beyrut: Dâru’l-Fikr, 2005.
- Nike. “Nike Pro Hijab”. Erişim 24 Eylül 2024. <https://www.nike.com/t/pro-hijab-s2h3Mg>

- Oktan, Şahin- Vesile – Mustafa. “Kız Ergenlerde Beden İmajı ile Benlik Saygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 7/2 (2010), 543-556. <https://arastirmax.com/en/publication/uluslararasi-insan-bilimleri-dergisi/7/2/kiz-ergenlerde-beden-imaji-ile-benlik-saygisi-arasindaki-iliskinin-incelenmesi/arid/c0882c08-349f-45af-8549-e879ed679006>
- Okutan, Birsan Banu. *Türkiye’de Popüler Kültür ve Din İlişkisi: Kadın Üzerine Bir Araştırma (İstanbul Örneği)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Ökten, Büşra. “Sanal Tesettür Mağazalarının Sosyal Bir Olgu Olarak Tesettür Alışkanlıklarındaki Değişime Etkisi: İstanbul’da Üniversite Okuyan Kız Öğrenciler Örneği”. *Akademik Platform Eğitim ve Değişim Dergisi /APJEC* 2/2 (Aralık 2019), 144-168. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/apjec/issue/51185/637639>
- Özcanlı, Sena. *Türkiye’de Başörtüsünü Çıkararak Kadınların Direniş Motivasyonları Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Öztürk, Mustafa. “Klasik Tefsirlerdeki ‘Tesettür’ Formu Üzerine”. *İslâmiyat* 4/2 (2001), 69-88. <http://ktp.isam.org.tr/detayilhmklzt.php?navdil=.....eng&midno=24003750&Dergival kod=1102>
- Özüdoğru, Büşra. *Farklı Nesillerde Tesettür Algısı*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Pazarium. “İnce Askılı Jile Elbise Lacivert”. Erişim 14 Aralık 2024. <https://www.pazarium.com.tr/ince-askili-jile-elbise-lacivert>
- Pektaş, Hafize. “Moda ve Küreselleşme”, *Çatışma ve İşbirliği Kaynağı Olarak Küreselleşme Sempozyumu*. (Mayıs 2008). 1-12.
- Pena, Melody Anne. *The Impact Of Postmodernism On Fashion Since 1980*. USA: University of Georgia, Master of Science (MS), Yüksek Lisans Tezi, 2005. <https://esploro.libs.uga.edu/esploro/outputs/graduate/The-impact-of-postmodernism-on-fashion/9949333936602959>
- Polat, Nilüfer. *Mahalle Baskısı Bağlamında Alevi ve Sünni İlişkilerinin Değerlendirilmesi Malatya Örneği*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Rafaeli, Anat – Pratt, Michael Gerard. “Organizational dress as a symbol of multilayered social identities”. *Academy of Management Journal* Vol. 40 No. 4 (January 1993), 862-898.
- S., Lavanya. “Clothing Comfort- Physiological Status and Psychological Status”, *International Journal for Modern Trends in Science and Technology*, 6/9 (2020), 61-67.

- Sabah. “Başkan Erdoğan “Asla prim vermeyin” diyerek uyardı: Bunlar sirk cambazı”. Erişim 20 Haziran 2024. <https://www.sabah.com.tr/gundem/2024/02/26/baskan-erdogan-genisletilmis-il-secim-isleri-baskanlari-toplantisinda-konusuyor>
- Sabah. “Şulebaşın mucidi davasını anlattı”. Erişim 15 Ekim 2023. https://www.sabah.com.tr/galeri/turkiye/sulebasin_mucidi_davasini_anlatti/17
- Saraç, Havva. *Başörtülülerin Görünürlüğündeki Değişimin Sosyolojik Analizi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Saygın, Arda Umut “Anthony Giddens’in Sosyolojisinde Modernliğin Boyutları”. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR)*, 1/2 (Aralık 2016), 69-80.
- Selçuk, Ziya. *Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 23. Basım, 2018.
- Sever, Metin. *Türban ve Kariyer*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1. Basım, 2006.
- Simmel, Georg. “Fashion”. *The American Journal of Sociology* 62/6 (Mayıs 1957), 541-558. <https://www.jstor.org/stable/2773129>
- Simmel, Georg. *Modern Kültürde Çatışma*. çev. Tanıl Bora vd., İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Basım, 2006.
- Simmel, Georg. *Paranın Felsefesi*. çev. Yavuz Alogan- Öykü Didem Aydın. İstanbul: İthaki Yayınları, 1. Basım 2014.
- Setrms. “Hakkımızda”. Erişim 4 Aralık 2023. <https://www.setrms.com.tr/hakkimizda>
- Suhneva. “Asel Mevlana Ferace - Füme”. Erişim 14 Aralık 2024. <https://www.suhneva.com/asel-mevlana-ferace-fume>
- Swingewood, Alan. *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. çev. Osman Akınhay. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1. Basım, 1998.
- Taplamacıoğlu, Mehmet. “Yaşlara göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerinde Bir Anket”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1-4 (Haziran 1962), 141-152.
- Tarhanacı, Mehpere. “Boşanma Avukatlarının Anlatısıyla Trabzon’da Aile ve Boşanma Olgusu”. *İmgelem* 1/1 (Aralık 2017), 89-120. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/imgelem/issue/33235/371520>
- TDV, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. “Çarşaf”. Erişim 5 Aralık 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/carsaf>
- Tesettür Dünyası. “Kapşonlu Sweatshirt TSD230340 Mor”. Erişim 14 Aralık 2024. <https://www.tesetturdunyasi.com.tr/kapsonlu-sweatshirt-tds230340-mor>

- Tezcan, Mahmut. “Giyim Olgusuna Sosyo-Kültürel Bakış ve Türklerde Giyim”. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 16/1 (Eylül 2019), 255-276.
- Tosun, Burcu Sena. *Başörtüsü Yasağı ve Serbestleştirme Dönemlerinde Örtünmeden Çıkma Deneyimi: Fenomenolojik Bir Araştırma*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Trendyol. “Sokak Modası Tüyoları: Sokak Modası Tarzı Nasıldır?”. Erişim 17 Aralık 2023. <https://www.trendyol.com/s/sokak-modasina-dair-her-sey-blog>
- TRT Haber. “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Bunlar siyasi kariyer peşinde koşan kifayetsiz muhterislerdir”. Erişim 20 Haziran 2024. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogan-bunlar-siyasi-kariyer-pesinde-kosan-kifayetsiz-muhterislerdir-835568.html>
- Tuncer, Hüner. “Türk Kadınının Geçirdiği Evrimin Tarihçesi ve Bugünkü Durumu ”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 6/16 (Kasım 1989), 163-172.
- Turan, Şerafettin. *Türk Kültür Tarihi Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 7. Basım 2014.
- Tureng. Erişim 17 Ekim 2023. <https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce>
- Türedi, Hümeysra. *Erken Cumhuriyet Dönemi Siyasal Kültürü: Damga Teorisi ve Eğitim Eksenli Bir İnceleme*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Türkan, Edanur. *Öznelik Kapasitesinin Oluşumunda Çevresel Faktörler ve Tesettür İlişkisi: Kadınların “Örtünme” ve “Açılma” Deneyimi*. Samsun: 19 Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Türkmen, Buket. “Laikliğin Dönüşümü: Liseli Gençler, Türban ve Atatürk Rozeti”. *İslamın Yeni Kamusal Yüzleri*. ed. Nilüfer Göle. İstanbul: Metis Yayıncılık, 5.basım, 2017.
- Veblen, Thorstein Bunde. *Aylak Sınıfın Teorisi Kurumların İktisadi İncelenmesi*. çev. Eren Kırmızıaltın- Hüsnü Bilir. Ankara: Heretik Yayıncılık, 6. Basım, 2022.
- Weber, Max. *Sosyoloji Yazıları*. çev. Taha Parla. İstanbul: İletişim Yayınları, 6. Basım, 2004.
- Werbner, Pnina. “Veiled Interventions in Pure Space: Honour, Shame and Embodied Struggles among Muslims in Britain and France”. *Theory Culture Society* 24/2 (Aralık 2006). 161-186. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0263276407075004>
- Wirth, Louis. “Kentleşme”. çev. Ümit Tatlıcan. *Sosyolojide Temel Fikirler*. ed. Martin Slattey. 285-289. Bursa: Sentez Yayıncılık, 10. Basım, 2020.

- Yalçı, Abdurrahman. *Gündelik Hayat, Bireysel Kimlik ve Din: Türkiye’de Başörtüsünü Çıkaran Kadınlar Örneği*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Yeni Asya. “Röportaj 15/05/2007”. Erişim 4 Aralık 2023. <https://www.yeniasya.com.tr/2007/05/15/roportaj/default.htm>
- Yıldırım, Ali- Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 8. Basım, 2021.
- Yılmaz, Hacer – Aksın, Ahmet. “Osmanlı Toplumunda Saraylı ve Şehirli Müslüman Kadınların Giyim Kuşamı Üzerine Bir Değerlendirme”. *Tarih ve Toplum Yazıları*. ed. Bahattin Çatma. Ankara: Sonçağ Akademi, 1. Basım, 2021.
- Zemahşerî, Ebu’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer (ö.538/1144), Tefsîru’l-Keşşâf ‘an Hakâiki’t Tenzîl ve ‘uyuni’l-Ekâvîl fî Vucûhi’t-Te’vîl, Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 2005.
- Zühre. “Hakkımızda”. Erişim 4 Aralık 2023. <https://www.zuhre.com.tr/hakkimizda>
- Zühre. “Polyester Twiil Eşarp ZE0011 V1”. Erişim 20 Mart 2024. <https://www.zuhre.com.tr/polyester-twiil-esarp-ze0011-v1>

EKLER

Ek-1. Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu

GÖRÜŞME ONAM FORMU

Görüşme yapılan yer:

Tarih: .../.../2024

Katılımcı:

Giriş:

Merhaba, benim adım Nisa Öztürk, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Din Sosyolojisi alanında yüksek lisans yapıyorum. Farklı tesettür tarzlarını tercih eden bireylerin toplumsal alanda kendilerini anlamlandırma biçimlerine yönelik bir araştırma yapıyorum. Bu konu doğrultusunda farklı tesettür tarzlarına sahip bireylerin yaşam tecrübelerini ve kendilerini nasıl anlamlandırdıklarını öğrenmek amacıyla 17 katılımcıyla mülakatlar yapıyorum. Sizin de bu konuya dair görüşlerinizi ve yorumlarınızı öğrenmek istiyorum.

- Bana mülakat boyunca söylediklerinizin tümü gizli kalacaktır. Bu bilgileri araştırmacıların dışında herhangi bir kimsenin görmesi mümkün değildir. Ayrıca araştırma sonuçlarını yazarken görüştüğüm siz ve diğer bireylerin isimlerini kesinlikle rapora yansıtmayacağım.

- Mülakata başlamadan önce bu söylediklerimle ilgili belirtmek istediğiniz bir düşünce veya sormak istediğiniz bir soru var mı?

- İsteddiğiniz zaman mülakatı kesip vazgeçebilirsiniz. Cevaplamak istemediğiniz soruları atlayabilirsiniz.

- Mülakatı izin verirsiniz kaydetmek istiyorum. Bunun sizce bir sakıncası var mı?

Bu mülakatın yaklaşık bir saat süreceğini tahmin ediyorum. İzin verirsiniz sorulara başlamak istiyorum.

Ek-2. Görüşme Soruları

“FARKLI TESETTÜR TARZLARINI TERCİH EDEN BİREYLERİN TOPLUMSAL ALANDA KENDİLERİNİ ANLAMLANDIRMA BİÇİMLERİ” ADLI ARAŞTIRMANIN MÜLAKAT SORULARI

Demografik Sorular:

Ad Soyadı:

Yaş:

Meslek:

Medeni Durum:

Eğitim Durumu:

Şehir:

1. Ne kadar süredir/ne zamandır tesettürlü bir bireysiniz?
2. Gündelik yaşantınızda en çok tercih ettiğiniz tesettür tarzı hakkında neler söylersiniz?
3. Kendinizi tabloda gösterilen tesettür tipolojilerine bakarak bu tipolojilerden hangisiyle/hangileriyle tanımlamayı tercih edersiniz? Veya bu tipolojiler dışında bir tercihiniz varsa lütfen belirtiniz.

Alt soru: Özellikle bu tarzı/tarzları seçme nedenleriniz nelerdir?

4. Tesettürlü olduğunuz süre boyunca giyim tercihlerinizde ne tür değişiklikler yaşandı? Bu değişimleri ve sebeplerini açıkla mısınız?

Alt soru: Maddi durumunuzda artış yaşamamız hâlinde giyiminizde değişimler yaşanabilir mi? Çevrenizde bu tip bir durumla karşılaştınız mı?

5. Giyim tercihiniz konusunda ailenizle ne tür etkileşimler yaşadınız? Çatışma, uyum, benzerlik, farklılık vb. gibi açıkla mısınız?
6. Giyim tercihinizde ailenizden ve çevrenizden gelen olumlu tepkiler nelerdir? Birkaç örnekle açıkla mısınız?
7. Giyim tercihinizde ailenizden ve çevrenizden gelen olumsuz tepkiler nelerdir? Birkaç örnekle açıkla mısınız?

8. Modanın, giyim markalarının ve sosyal medya Influencerları'nın giyim tercihinize olumlu veya olumsuz ne tür etkileri bulunmaktadır? Açıklayıp yorumlar mısınız?
9. Siz, başörtülü olmak ve tesettürlü olmak arasında ne tür bir ilişki kurarsınız?
10. "Tesettür, benim Müslüman kimliğimin önemli bir göstergesidir" ifadesini nasıl değerlendirirsiniz ve nasıl yorumlarsınız?
11. İnanan bir kimlik olarak, dine uygun giyinmek ile güzel görünmek arasında nasıl bir ilişki, nasıl bir bağ kurarsınız?
12. "Tesettür, ancak çarşaf, ferace veya pardösü ile doğru bir örtünme şeklidir" ifadesini nasıl değerlendirirsiniz?
13. Tesettürlü olmanız gündelik hayatınızda ne tür davranışları gerçekleştirmenize manidir? Yaşadıklarınızdan örnekler verebilir misiniz?
14. Tesettürlü olmanız gündelik hayatınızda size ne tür kolaylıklar sağlamaktadır? Örneklendirir misiniz?
15. Tesettürlü bir birey olmadığınızı farz edelim, günlük hayatınızda ne tür avantajlar ve dezavantajlarınız olurdu?
16. Tesettürlü olmanızla birlikte bireysel tercihleriniz veya hobileriniz konusunda ne tür tepkilerle karşılaşıyorsunuz? Örneğin makyaj, müzik, takı, spor, oyun vb. gibi.
Alt soru: Tesettürlü olmasıyla birlikte bireysel tercihleri veya başka hobileri olan kimlikleri nasıl değerlendiriyorsunuz? Örneğin makyaj, müzik, takı, spor, oyun vb. gibi.
17. Tesettürünüz dolayısıyla toplumun sizi kimliksel açıdan kısıtlayıp kısıtlamadığı konusunda neler söylersiniz?
18. Tesettürlü bir kimlik olarak "burada bulunmalıyım veya burada bulunmamalıyım" dediğiniz herhangi bir durum içinde kaldınız mı?
19. Tesettür tarzınıza göre karşı cinsin sizinle, çevrenizdeki diğer tesettürlü veya tesettürsüz bireylerle kurduğu iletişimde ne tür farklılıklar gözlemlediniz?
20. "Toplumun tesettürlü bireylerden birtakım dinî ve ahlaki beklentileri olduğu ve tesettürlü bireylerin bu sorumluluğu taşıması gerektiği" fikrini nasıl değerlendirir ve yorumlarsınız?
21. Nasıl davranmanız ve giyinmeniz gerektiği konusunda size öğütler ve tavsiyeler veren bireyler hakkında neler düşünürsünüz? Toplum içinde bu tür bir durumla karşılaşp karşılaşmadığınız konusunda neler söylersiniz?

22. Herhangi bir ortamda sizin düşünce ve duygularınızı dikkate almadan adınıza fikir veya karar beyan edilmesini nasıl değerlendirirsiniz? Örneğin aileniz, eşiniz, arkadaşlarınız...
23. Siz “tesettürlü kadın” ifadesiyle kendiniz arasında ne tür benzerlikler veya farklılıklar görüyorsunuz yani alışlagelmiş tesettürlü kadın olgusundan kendinizi hangi yönlerden benzetip hangi yönlerden ayırt edersiniz?
24. “Tesettürlüler” ifadesi sizin zihin dünyanızda nasıl bir karşılık bulmaktadır?
25. Bir günlüğüne yapacağınız hiçbir eylemden günah kazanmayacağınızı hayal edelim veya size böyle bir sihirli hakkın verildiğini düşünelim, yapmak istediğiniz ama dinî kimliğiniz nedeniyle yapamadığınız ne tür istekleriniz, düşünceleriniz ve hayalleriniz olurdu?
26. Görüşme boyunca tesettürlü kadın kimliğiniz üzerinden paylaştığınız tecrübeleri, fikirleri göz önüne alırsak toplumun size bakışı karşısında siz toplumu nasıl görüp değerlendiriyorsunuz. Bu konu hakkında neler söylemek istersiniz?
27. Sizin son olarak eklemek istediğiniz bir şey var mı?

ETİK KURUL KARARI

T.C.

RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURULU

DEĞERLENDİRME RAPORU

Toplantı Tarihi : 17/01/2024
Toplantı K. Sayısı : 2024/032

Nisa ÖZTÜRK'ün "Farklı Tesettür Tarzlarını Tercih Eden Bireylerin Toplumsal Alanda Kendilerini Anlamlandırma Biçimleri" isimli araştırma çalışması kapsamında yürütülecek çalışmalar için izin talebi kurulumuzca değerlendirilmiş olup;

- ☒ Etik açıdan uygun bulunmuştur.
- ☐ Etik açıdan uygun bulunmamıştır.
- ☐ Etik açıdan önerilen değişikliklerin yapılmasıyla uygun bulunmuştur.

Prof. Dr. Nebi GÜMÜŞ
Başkan

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fener Mah. Zihni Derin Yerleşkesi 53100 RİZE
Tel: 0464 223 81 00 Faks: 0464 223 63 28
www.erdogan.edu.tr